

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, член національної спілки журналістів України, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрущук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Войтович Радмила Василівна, в. о. ректора ІПК ДСЗУ, д-р наук з державного управління, професор

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банку, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник освіти України

Гудзинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Дачій Олександр Іванович, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Козловський Сергій Володимирович, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця), д-р екон. наук, професор

Криклій Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Куліков Петро Мусяйович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, заслужений працівник освіти України

Кучменко Еліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці КНЕУ, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, д-р екон. наук, професор, ІПК ДСЗУ

Момир Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Пяківська Марія Станіславівна, провідний економіст статистики та прогнозування Київського обласного центру зайнятості

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Радич Ярослав Федорович, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УАН, заслужений діяч науки і техніки України

Седих Юрій Іванович, Президент Товариства Дружби «Україна - Болгарія», Член Української Ради Миру, академік, доктор філософії, Почесний доктор права, професор

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Черкасов Андрій Володимирович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, доцент

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентіві України, д-р наук з державного управління, професор

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,

18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за збір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ІПК ДСЗУ 26.10.17 р.

Підписано до друку 26.10.17 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 21,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2610/2.

Віддруковано у ТОВ «АКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 10/2017

Економічна
наука

<u>Пуліна Т. В.</u> Сучасні аспекти та методи управління ризиками інноваційних проектів в Україні	4
<u>Варцаба В. І., Огородник В. О.</u> Грошовий ринок України у контексті трансформаційних процесів	9
<u>Ібатулін М. І.</u> Кормозабезпечення, як основа ефективного свинарства в Україні	13
<u>Захожай В. Б., Черняєва О. О.</u> Методичний підхід до обґрунтування типу інформаційної стратегії управління витратами промислового підприємства	17
<u>Польова О. Л., Кісик А. О.</u> Сучасні тенденції на ринку банківських послуг в Україні	22
<u>Панченко В. Г.</u> Виклики міжнародній торгівлі в умовах де-глобалізації світової економіки: діалектика протекціонізму і вільної торгівлі	28
<u>Афендікова Н. О.</u> Основні засади розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України	34
<u>Петренко Н. О.</u> Методика реалізації агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління	37
<u>Мостова А. Д.</u> Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни	42
<u>Нухад Хафиз оглу Мухтарлы</u> Современное состояние международной конкурентоспособности экономики Азербайджана	48
<u>Штань М. В.</u> Напрями державного стимулювання розвитку економіки України	53
<u>Корнесва Ю. В.</u> Інвестиційні аспекти діяльності ЕКА	58
<u>Софійчук К. К.</u> Підвищення туристичної привабливості України	63
<u>Захожай К. В.</u> Макробюджетна статистика як новий напрям фінансової науки	67
<u>Михайлов М. Г.</u> Досвід виробництва та організації хмелярства в Польщі	74
<u>Новрузов О. Х.</u> Современное экономическое состояние развития промышленного сектора в Азербайджанской Республике: реалии и перспективы	78
<u>Максименко І. Я., Зоря О. П., Горлачова Г. Р.</u> Інвентаризація як складова внутрішньогосподарського контролю в процесі управління підприємством	83
<u>Біленко В. О., Губа А. Ю.</u> Аналіз та прогнозування стану галузі сільського господарства України з урахуванням концепції сталого розвитку	86
<u>Пірог С. В.</u> Ефективність підприємств м'ясного птахівництва	90
<u>Крючок С. І.</u> Вплив НТП та інновацій на розвиток агропромислового виробництва	92
<u>Полегенька М. А.</u> Формування логістичної системи підприємств птахівництва	95
<u>Ляховець В. О.</u> Економічні напрями формування моделей розвитку та інфраструктури ринку яловичини	99

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 10/2017

Economy

<u>Pulina T.</u>	
MODERN ASPECTS AND METHODS OF RISK MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROJECTS IN UKRAINE	4
<u>Vartsaba V., Ohorodnyk V.</u>	
MONEY MARKET OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES	9
<u>Ibatullin M.</u>	
FODDER SUPPLY AS THE BASIS OF EFFECTIVE PIG BREEDING IN UKRAINE	13
<u>Zakhozhai V., Cherniaeva O.</u>	
METHODICAL APPROACH TO SUBSTANTIATION OF THE TYPE OF INFORMATION STRATEGY FOR AN INDUSTRIAL ENTERPRISE COSTS MANAGEMENT	17
<u>Polyova O., Kisyk A.</u>	
CURRENT TRENDS ON THE BANKING MARKET IN UKRAINE	22
<u>Panchenko V.</u>	
CHALLENGES TO INTERNATIONAL TRADE IN THE CONDITIONS OF DE-GLOBALIZATION OF THE GLOBAL ECONOMY: DIALECTICS OF PROTECTIONISM AND FREE TRADE	28
<u>Afendikova N.</u>	
MAIN PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF THE UPGRADING POTENTIAL OF THE REGIONS IN UKRAINE	34
<u>Petrenko N.</u>	
IMPLEMENTATION METHODOLOGY TO THE AGRO INNOVATION POLITICS AS AN OBJECT OF STRATEGIC MANAGEMENT	37
<u>Mostova A.</u>	
IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL SUPPORT OF ANALYSIS OF THE STATE OF FOOD SECURITY OF THE COUNTRY	42
<u>Nihad Hafiz Mukhtarli</u>	
THE MODERN STATE OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE AZERBAIJANI ECONOMY	48
<u>Shtan M.</u>	
THE WAYS TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE BY STATE	53
<u>Kornieieva I.</u>	
INVESTMENT ASPECTS OF ECA'S ACTIVITIES	58
<u>Sofiichuk K.</u>	
INCREASING THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF UKRAINE	63
<u>Zakhozhay K.</u>	
MACROBUDGET STATISTICS AS A NEW DIRECTION OF FINANCIAL SCIENCE	67
<u>Myhaulov M.</u>	
EXPERIENCE OF PRODUCTION AND ORGANIZATION OF HOPGROWING IS IN POLAND	74
<u>Novruzov O.</u>	
MODERN ECONOMIC CONDITION OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL SECTOR IN AZERBAIJAN REPUBLIC: REALITIES AND PERSPECTIVES	78
<u>Maksymenko I., Zorya O., Gorlachova G.</u>	
INVENTORY AS A COMPLEX OF INTERNAL AGRICULTURAL CONTROL IN THE PROCESS OF MANAGEMENT BY ENTERPRISE	83
<u>Bilenko V., Guba A.</u>	
ANALYSIS AND FORECASTING OF THE STATE OF THE AGRICULTURAL AGRICULTURE OF UKRAINE WITH THE CONDUCT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	86
<u>Piroh S.</u>	
EFFICIENCY OF MEAT POULTRY ENTERPRISES	90
<u>Kriuchok S.</u>	
THE INFLUENCE OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS AND INNOVATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION	92
<u>Polehenka M.</u>	
FORMATION OF THE LOGISTIC SYSTEM OF POULTRY ENTERPRISES	95
<u>Liahovets V.</u>	
ECONOMIC DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT AND INFRASTRUCTURE MODELS FORMATION OF THE BEEF MARKET	99

*Т. В. Пуліна,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту
Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

*T. Pulina,
Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of Department of management,
Zaporozhye national technical university, Zaporozhye*

MODERN ASPECTS AND METHODS OF RISK MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROJECTS IN UKRAINE

У статті висвітлено питання необхідності визначення сучасних тенденцій управління ризиками під час планування та реалізації інноваційних проектів в Україні. Розглянуто сьогоденні аспекти управління ризиками в інноваційних проектах у нашій країні, виділено комплекс недоліків управління ризиками проектів в Україні. На підставі аналізу світового досвіду запропоновано класифікацію видів ризиків за різними факторами залежно від джерела їх виникнення, ступеня впливу, місця виникнення, наслідків проявів, ступеня передбачуваності, можливості страхування. З'ясовано, що найзначущим є спосіб класифікації за джерелами ризику.

Проаналізовано світову практику найуспішнішого управління проектами та визначенні найефективніші методи оптимізації та управління ризиками, які дадуть можливість українському підприємству отримувати прибуток від реалізації інноваційного проекту з мінімальними втратами.

The article highlights the issue of the need to determine the current trends in risk management while planning and implementing innovation projects in Ukraine. The present aspects of risk management in innovative projects in our country are considered, a complex of drawbacks of project risk management in Ukraine is outlined. Based on the analysis of world experience, a classification of types of risks is proposed due to different factors, depending on the source of their occurrence, degree of influence, place of origin, consequences of manifestations, degree of predictability, insurance possibilities. It is revealed that the most important way is to classify by sources of risk.

The analysis of the world practice of the most successful project management and determination of the most effective methods of optimization and risk management has been conducted which will enable the Ukrainian company to receive profit from implementing an innovative project with minimal losses.

Ключові слова: ризик, невизначеність, управління ризиками, інноваційний проект, методи аналізу ризиків інноваційного проекту, метод оцінки ризиків інноваційного проекту.

Key words: risk, uncertainty, risk management, innovative project, methods of risk analysis of an innovative project, method of risk assessment of an innovative project.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес створення інноваційних продуктів пов'язаний не тільки зі значними інвестиціями, а й з ризиками на всіх етапах життєвого циклу. Інноваційний ризик особливо важливий у сучасній підприємницькій діяльності, яка знаходиться на етапі збільшення капіталів, використовуваних як для виробництва товарів (послуг), що вже існують, так і для створення нових, що раніше не вироблялися. У зв'язку з цим на практиці постійно постає питання про ефективність інвестицій в інноваційні проекти та розробці такого інноваційного механізму управління ризиками, який би уможливив скоротити втрати ефекту від інвестицій і підвищити ефективність інноваційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато праць українських та зарубіжних науковців присвячено проблемам управління ризиками в проектах в загалі та в інноваційних проектах зокрема.

Серед зарубіжних учених найпомітніший вклад у цю сферу внесли: Jose G. Vargas-Hernandez та Arturo Garciasantillan в праці "Management in the Innovation Project" [1], опублікованій в Scientific Papers (www.scientificpapers.org) Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology у 2011 році та John Bowers і Alireza Khorakian у праці "Integrating risk

management in the innovation project" [2]. Питання ризиків в інноваційних проектах досліджували В.Л. Попов [3], М.І. Лапін [4], Е.В. Марамохіна [5] та інші.

Водночас у цих працях майже не досліджені сучасні аспекти та актуальні методи управління ризиками інноваційних проектів в Україні.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю визначення сучасних тенденцій, аспектів управління ризиками під час планування та реалізації проектів в Україні та визначення найефективніших методів управління ризиками, які дадуть можливість українським підприємствам отримувати прибуток від реалізації інноваційного проекту з мінімальними втратами.

Ефективне управління ризиками в інноваційних проектах дає можливість спрогнозувати та визначити різні ризики, які загрожують успішному завершенню проекту, дати їм оцінку та розробити методи реагування на них.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в проведенні обґрунтованого аналізу, визначенні сучасних тенденцій та аспектів управління ризиками в інноваційних проектах на підприємствах в Україні, визначенні найефективніших методів управління ризиками в інноваційних проектах, виборі методів оптимізації процесу управління ризиками в діяльності інноваційного проекту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційний проект — плановий комплекс технічних, виробничих, економічних і організаційних заходів, об'єднаних однією генеральною (основною) метою. Він складається з кількох етапів процесу "дослідження — виробництво", узгоджених за ресурсами, термінами і виконавцями, та здійснюється єдиним менеджментом. За іншим визначенням, це система взаємопов'язаних цілей і програм їхнього досягнення, яка становить комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, відповідно організованих, оформлених комплектом проектною документації, що забезпечують ефективне вирішення конкретного науково-технічного завдання (проблеми), визначеного в кількісних показниках, і сприяють інновації [9].

Політична та економічна нестабільність у країні, безумовно, впливає також на інноваційну діяльність, зокрема на проектування та реалізацію інноваційних проектів на підприємствах України, тому необхідність планування та управління ризиками очевидна.

Можна відзначити, що одним з основних факторів, які стримують інноваційну активність підприємств, поряд з браком фінансових ресурсів, є слабка ефективність механізмів державної підтримки, та слабо розвинена законодавча база, яка становить високий ризик. Інноваційна діяльність, в порівнянні з іншими видами діяльності, більш пов'язана з ризиком, оскільки повна гарантія позитивного результату майже відсутня. Через це інноваційні проекти більше залежать від чинників невизначеності, які є причиною виникнення ризиків. Невизначеність розуміється неточністю і неповнотою інформації про умови (сценарій) проекту. Результати невизначеності можуть бути позитивними (прибуток, дохід, інші вигоди), негативними (втрати) або нульовими (нерентабельність, беззбитковості)

На сьогодні багато міжнародних компаній інвестують значні кошти у розвиток ефективних процесів управління ризиками проектів в цілому, і в інвестиційні проекти зокрема, що підкреслює необхідність цього напрямку. Світова практика найуспішнішого управління проектами відображена в стандартах і загальних інструкціях, зокрема: ISO 21500, ISO 10006, IEC 62198, ISO / IEC / IEEE 16326, PMBoK, GAPPs і інші [1]. Для управління ризиками проектів в Україні характерним є комплекс недоліків. Їх зумовлено тим, що на сьогодні це державна політика, спрямована на стимулювання науково-дослідної та впроваджувальної діяльності в сфері управління проектами та не сформована для неї цілісна система законодавства. До того ж ця ситуація ускладнюється через неузгодженість понятійного апарату та відсутністю єдиної термінології в сфері управління проектами та ризиками.

Серед вчених і фахівців в галузі управління проектами не існує однозначного тлумачення понять "управління проектом", "ризик", "ризик управління проектом", "управління проектними ризиками", "система управління проектними ризиками". У літературі широко використовують такі поняття як "менеджмент ризиків", "ризик-менеджмент", "управління ризиками" та інші. Разом з тим, слід відзначити, що внаслідок некомпетентності та недосвідченості окремих замовників і виконавців фактична вартість проектів та їх реалізація значно вища за заплановану. Крім того, якість робіт не відповідає стандартам, що не задовольняє замовників. Це сприяє суттєвим фінансовим втратам та ділової репутації компанії. Слід зауважити, що на сьогодні фактично немає організаційного, методичного, організаційно-технічного, науково-методологічного забезпечення органів державної влади, які здійснюють регулюючі функції в сфері управління проектами та управління ризиками проектів. Неналежає навчально-методичне та кадрове забезпечення перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері управління проектами та управління ризиками проекту також негативно впливають на реалізацію проектів.

Ризик — це вплив невизначеності на цілі [7]. Важливо пам'ятати, що ризики притаманні проектам усіх без винятку сфер діяльності організацій, що законодавчо закріплено в ст. 42 Господарського Кодексу України [8]. Перелік ризиків є невід'ємним елементом у документах на розробляемі проекти: бізнес-план і техніко-економічне обґрунтування. Для якісної та ефективної реалізації проектів, необхідно забезпечити в організації управління їх ризиками, зокрема впровадити систему управління ризиками проекту.

Невизначеність — це множина станів внутрішнього та зовнішнього середовища проекту. Проектний ризик — це небезпека небажаних відхилень від очікуваних станів проекту в майбутньому. Його враховують при прийнятті рішень. Ризик у проекті є комбінацією обмежень та невизначеності [9, с. 211].

Невизначеність у проекті може бути спричинена деякими не спроможностями, зокрема [9, с. 212]:

- визначити цілі проекту;
- зрозуміти, хто є зацікавленими особами цього проекту;
- призначення кваліфікованих фахівців, які підтримуються керівником, в команду проекту;
- точно оцінити витрати;
- визначити точно кінцевих користувачів результатів проекту;
- забезпечити добрі умови праці для команди проекту;
- об'єднати всіх людей, залучених до проекту контрактами або документами про взаєморозуміння.

На сьогодні практично відсутня загальна класифікація ризиків інноваційних проектів, що ускладнює подальшу діяльність підприємств. До того ж на часі не остаточно визначені фактори виникнення, способи запобігання та методи управління ризиками. Разом з тим, слід відзначити, що успіх інноваційних проектів в Україні залежить від ефективності управління ризиками, оскільки мають високе значення показники макроризиків (економічних, політичних, соціальних та ін.)

Управління проектними ризиками складається з процесів: планування управління ризиками, їх ідентифікації, аналізу, реакції на ризики, та моніторингу і контролю ризиків під час виконання проекту. Ціллю управління проектними ризиками є підвищення вірогідності позитивних для цілей проекту подій та зниження несприятливих подій [9, с. 216].

Ризик в інноваційному підприємстві можна визначити як ймовірність втрат, що можуть виникнути при інвестуванні компанією у розробку та виробництво нових товарів, послуг, техніки і технологій, які можливо не отримають прогнозованого попиту на ринку.

Основними цілями для створення класифікації ризиків інноваційного проекту є низка найважливіших чинників, зокрема:

- формування об'єктивного та повного обсягу інформації про всю сукупність можливих ризиків в інноваційному проекті;
- ефективне використання всієї отриманої інформації з метою найкращого управління інноваційним проектом;
- можливість виділення найважливіших ризиків для конкретного підприємства;
- визначення ризикових подій інноваційного проекту шляхом аналізу ретроспективи чинників ризикових подій;
- визначення ризиків, що не піддаються якому-небудь впливу на їх створення або зменшення;
- можливість вивчення та ефективне застосування обраної класифікаційної системи.

Разом з тим, слід відзначити, що для побудови повної класифікаційної системи ризиків інноваційного проекту необхідно визначити загальні ризики, характерні для інноваційних проектів, враховуючи особливості господарюючих суб'єктів.

У випадках недостатньої уваги до ризиків можлива недооцінка точки зору повернення інвестицій [2]. Через це в разі невдачі інноваційних проектів неможливо

їх порівняти за залишковою вартістю вкладених інвестицій. Водночас оцінка ризикових подій у різні часові періоди може бути використана в розробці стратегії підприємства, наприкладі SWOT-аналізу.

На практиці великі організації менш схильні до ризиків пов'язаних з інноваційними проектами, оскільки вони можуть компенсувати втрати за рахунок налагодженої господарської діяльності. Малі підприємства більше залежать від ризиків, оскільки на них суттєво впливає зовнішнє середовище. Ризик інноваційної діяльності тим вищий, що більш локалізований інноваційний проект. За наявності великої кількості інноваційних проектів ризики мінімізуються, оскільки вони розподіляються по різним галузям.

За результатами аналізу факторів щодо класифікації ризиків, можна зазначити, що існує декілька способів їх класифікувати, зокрема залежно від джерела виникнення, ступеню впливу, місця виникнення, наслідків проявів, ступеня передбачуваності та можливості страхування [9, с. 214], але найзначущим є спосіб класифікації за джерелами ризику [10]:

- фінансові ризики, що виникають у результаті неправильного управління фінансовими потоками. Фінансові ризики розділяються на портфельні, валютні та відсоткові. Портфельні ризики виникають під час впливу макроекономічних показників на активи підприємств, валютні — зміни курсу валют, що сприяє зниженню прибутку. Відсоткові ризики пов'язано зі зміною відсоткових ставок, зокрема запозичення коштів;

- страхові ризики, пов'язані з можливістю встановлення страхових випадків;

- маркетингові ризики можливі у випадках неякісних маркетингових досліджень;

- комерційні ризики пов'язані зі збитками, що виникають у процесі реалізації продуктів чи послуг або у випадках недоотримання прибутку, (наприклад, зміна ринкової ситуації, зниження попиту тощо);

- промислові ризики зумовлено порушенням процесів виробництва від поломки обладнання та до руйнування будівель;

- інвестиційні ризики зумовлено неповерненням інвестованих коштів;

- політичні ризики пов'язано з можливістю зміни соціально-політичної обстановки;

- екологічні ризики зумовлено погіршенням навколишнього середовища, яке спричинило погіршення якості лісових, водних, повітряних, земельних умов або змінило життя та здоров'я третіх осіб.

За ступенем впливу інноваційні ризики проекту можна класифікувати:

- незначні ризики — ризики, які можуть призвести до незначної зміни управління інноваційного проекту;

- малі ризики — ризики, при настанні яких виникають негативні наслідки, що примушують до значних змін управління інноваційних проектів;

- середні ризики — зміна яких призводить до негативних наслідків і зміни очікувань, цілей від інноваційного проекту;

- великі ризики — призводять до значних змін очікувань і цілей інвестиційного проекту;

- катастрофічні ризики — ставлять під загрозу весь інноваційний проект.

Разом з тим, заслуговує на увагу і класифікація за трьома ознаками: відношення до підприємств (макро- і мікроризики); стадії життєвого циклу проекту; управлінські ризики (тобто ризики, що виникають у процесі реалізації проекту, на будь-якій стадії управлінської функції).

Однією з важливих класифікацій є зовнішні і внутрішні ризики. До зовнішніх ризиків слід віднести податкові сплати штрафів, пов'язані з перевітками, зміни політичної ситуації, адміністративні ризики, банкрутство тощо. До внутрішніх відносяться збитки, втрата керівності, втрата інвестиційної привабливості, невиконання договірних зобов'язань з боку взаємодіючих організацій.

На кожному етапі життєвого циклу інноваційного проекту підприємства зустрічаються з сукупністю різних видів ризиків, які відрізняються один від одного за місцем і часом виникнення та зовнішніми і внутрішніми чинниками. Через це є потреба у способах їх аналізу та методів опису. Сукупність цих ризиків негативно впливає на діяльність підприємства та ускладнює прийняття рішень про оптимізацію та причини виникнення і способи їх запобігання.

На сьогодні система контролю та управління ризиками в проектах загалом та в інноваційних проектах зокрема, є малорозвинутою і ґрунтується на пострадянському принципі "Починати вирішувати проблеми тільки коли вони вже давно всім помітні". Основною ж ціллю управління ризиками має бути передбачення виникнення проблем, щоб мінімізувати шанси виникнення ризиків та запобігти втратам. Тільки деякі компанії України, переважно ІТ компанії, зрозуміли, що управління ризиками інноваційних проектів необхідно здійснювати.

За результатами аналізу міжнародної практики, стандартів та рекомендаційних посібників можна визначити шість основних, які рекомендовано дотримуватися під час управління ризиками інноваційних проектів:

1. Ідентифікація — виявити ризики, які можуть перешкодити цілям проекту.

2. Аналіз — визначити, які з виявлених ризиків найнебезпечніші.

3. Планування — передбачити найнебезпечніші ризики та розробити методи їх зниження.

4. Нейтралізація факторів ризиків.

5. Застосування методів і засобів для зниження ризиків та наслідків від ризикових подій.

6. Моніторинг і контролінг (тобто безперервне спостереження, а за необхідності і коригування причин) майбутніх ризикових подій та контроль за використанням методів і засобів для зниження наслідків ризику впродовж усього проекту.

Ризик можна знизити, але уникнути його повністю в інноваційній діяльності неможливо. Цей факт потрібно прийняти до уваги, але здаватися також не можна. Щоб знизити ризик слід ретельно аналізувати інноваційні проекти. Існує багато методів аналізу та оцінки ризиків інноваційного проекту: патентно-кон'юктурне дослідження, маркетингові дослідження, експертні методи, імовірнісний аналіз, метод аналогів, аналіз чутливості проекту, метод "дерева рішень" тощо [2]. Ці методи використовуються, як правило, на стадії розробки проекту.

Одними з найважливіших методів зниження технічного і комерційного ризиків є патентно-кон'юктурне і маркетингове дослідження конкретного інноваційного проекту. Проведення патентно-кон'юктурних і маркетингових досліджень в умовах жорсткої конкуренції на ринках є визначальним фактором успішного проведення НДДКР і комерціалізації інновацій. Результати проведення патентно-кон'юктурних досліджень дають можливість виявити напрямки і тенденції науково-технічного розвитку, визначити досягнутий технічний рівень; визначити напрямки науково-дослідницької діяльності конкурентів; з'ясувати патентно-ліцензійну ситуацію; дослідити стан ринків конкретних продуктів і технологій, виявити їх конкурентні переваги.

Характерним позитивним прикладом застосування патентно-кон'юктурного і маркетингового дослідження для зниження технічного і комерційного ризиків є інноваційний проект ПАТ "Завод Павлоградхіммаш" щодо виробництва пластинчастих теплообмінників. Зокрема світовий лідер у виробництві цієї продукції "Alfa Laval" виробляє теплообмінники з товщиною пластин 0,3...0,5 мм, в основному, зі сталі AISI 316 Ti (L). При цьому вибір матеріалу пластин зумовлено його тривкістю до пітингової корозії в робочому середовищі. Проте ПАТ "Завод Павлоградхіммаш" не має технічних можливостей виробляти пластини для теплообмінників такої товщини. Товщина пластин виробництва вітчиз-

няного заводу коливається від 0,6 до 1,0 мм. Через це вага теплообмінників і, зрозуміло, їх вартість удвічі більша ніж у компанії "Alfa Laval". З метою конкуренції на ринку цієї продукції ПАТ "Завод Павлоградмаш" провів маркетингові дослідження [11], які показали, що застосування менш тривких та значно дешевих марок сталей AISI 304 або AISI 321 призводить до виходу теплообмінників з експлуатації внаслідок пітингової корозії навіть у гарантійні терміни. Керівництво заводу визначило, що застосування сталей AISI 304 та AISI 321 у виробництві пластинчастих теплообмінників може скласти конкуренцію компанії "Alfa Laval", яка виробляє це обладнання з більш коштовної сталі AISI 316 Ti (L). В інноваційний проект заводом були вкладені кошти. Вони були направлені на дослідження корозійної поведінки сталей AISI 316 Ti (L), AISI 304, AISI 321 та сплаву 06Н28МДТ в умовах експлуатації пластинчастих теплообмінників. Визначення механізмів пітингової корозії [12—14] та залежностей між критеріями, які визначають тривкість матеріалу обладнання в умовах його експлуатації, та параметрами середовища і вищенаведених матеріалів, дало можливість керувати процесами корозійної поведінки цих матеріалів під час експлуатації обладнання [15—18]. Таким чином, проведені попередні дослідження [11—18] показали, що можливо застосовувати менш корозійно тривкі та значно дешевші матеріали у виробництві теплообмінників та на їх підставі було визначено ризики вкладення коштів у подальші дослідження.

Маркетингові дослідження необхідні для: вивчення попиту і вимог до технічних, естетичних, ергономічних та решти якісних показників щодо певного виду товару, оцінки власних можливостей у розв'язанні проблем, висунутих споживачами (за даними зарубіжних дослідників 60% інновацій створюється у відповідь на запити споживачів), визначення цінової політики щодо змін кон'юнктури ринку, визначення ефективності рекламно-комерційної діяльності, забезпечення стійкої реалізації товарів і продажу ліцензій на запатентовані винаходи, промислові зразки, ноу-хау та інші науково-технічні досягнення.

Разом з вищенаведеними методами управління ризиками для зменшення негативних наслідків або зниження рівня ризику інноваційної діяльності використовують прямий вплив на керовані чинники ризику, зокрема аналіз та оцінку інноваційного проекту, перевірку потенційних партнерів, складання плану та прогнозу інноваційної діяльності, підбір персоналу для інноваційного проекту, створення креативного та позитивного інноваційного настрою менеджерів на всіх рівнях управління, організацію захисту комерційної таємниці тощо.

У фазі реалізації проекту для зниження ризиків використовують інші методи та прийоми: метод розподілу ризиків, метод диверсифікації, передача (трансферт) ризику, метод лімітування, метод хеджування, метод резервування та інші [2].

Ризик розподіляють між учасниками проекту, щоб зробити відповідальним того хто найкраще зможе розрахувати та проконтролювати ризики, найстійкішого у фінансовому відношенні та здатного подолати наслідки від дії ризиків. Передачу або перекладення ризику інноваційної діяльності можна зробити шляхом укладення контракту залежно від сфери діяльності підприємства. Зокрема це будівельні контракти, оренда машин та устаткування (лізинг), контракти на зберігання та перевезення вантажів, контракти продажу, обслуговування, постачання, договори, пов'язані з поширенням товарів та послуг, договори факторингу тощо.

Метод диверсифікації сприяє зниженню інноваційних ризиків через розподіл досліджень і капіталовкладень за різноспрямованими інноваційними проектами, які, безпосередньо, не пов'язані один з одним. Якщо в результаті настання непередбачених подій один з проектів буде збитковим, то решта може виявитися успішними та давати прибуток. За результатами аналізу ви-

щенаведеного доведено, що портфелі, які складаються з ризикових фінансових активів, можна заформувати так, щоб сукупний рівень його ризику був менший за будь-який окремих фінансовий актив в його складі.

Метод обмеження передбачає обмеження меж додатку витрат, продажу та кредиту.

Метод хеджування є ефективним способом зниження ризику несприятливої зміни цінової кон'юнктури через укладання термінових контрактів ф'ючерсів і опціонів (обов'язковий для продавця і не обов'язковий для покупця).

Резервування коштів на покриття непередбачених витрат передбачає встановлення певного співвідношення між можливими ризиками, які впливають на вартість проекту, та витратами, що необхідні для подолання збоїв у реалізації проекту. При цьому необхідно враховувати точність первинної вартості проекту та всіх його елементів. Оцінка непередбачених витрат дає можливість мінімізувати перевитрати коштів. Величина резерву повинна дорівнюватись або перевищувати можливі втрати, але витрати на утримання резервів не повинні перевищувати витрати, пов'язані з відновленням відмови системи. Структуру резерву на покриття непередбачених витрат можна визначити двома способами: резерв розділяють на загальний і спеціальний, а непередбачені витрати за видами витрат (заробітна плата, матеріали тощо).

Диференціація резерву за видами витрат дає можливість визначити ступінь ризику, що пов'язаний з кожним видом витрат, і далі врахувати ризик на окремих етапах проекту. Детальний розподіл робіт сприяє набуттю досвіду та створює базу даних для коригування непередбачених витрат.

Щоб вибрати оптимальну сукупність методів управління ризиками в рамках конкретного підприємства необхідно оцінити сукупність цілої низки чинників: складність (специфічність) інноваційного проекту; рівень надійності підприємства — продуцента інноваційного проекту в заданому часовому інтервалі; наявність власних вільних коштів у підприємства; вартість активів фірми у зіставленні з фінансовими інструментами на ринку; вартість послуг страхування, страхового капіталу (у зіставленні з вартістю власного капіталу); ймовірність, розмір і специфіку ризику; передбачуваність ризику; обмеження і приписи законодавства або третьої сторони стосовно можливості або обов'язковості застосування того або іншого методу; етап реалізації проекту; якості та можливості учасників.

Аналіз показав, що всі перелічені методи та прийоми для зниження ризиків потребують постійного контролю з боку менеджера інноваційного проекту. Він має безперервно контролювати ситуацію на кожному етапі життєвого циклу інноваційного проекту, своєчасно реагувати на сигнали вірогідного ризику. Адже не своєчасне виявлення розвитку ризикової події сприяє росту витрат навіть за правильних подальших дій менеджера.

ВИСНОВКИ

Методологія управління проектами безперечно виправдала себе на практиці як нова форма управлінської діяльності на підприємствах в Україні. Для кожного проекту повинен бути розроблений послідовний підхід до ризиків, що задовольняє вимогам організації. Упровадження проектного менеджменту в практику підприємств різних сфер бізнесу дав можливість значно економити бюджети реалізованих проектів, час їх виконання, підвищувати якість виконаних робіт. Показано, що на сьогодні система методів управління ризиками в проектах загалом та в інноваційних проектах зокрема, є малоефективною. Однак їх упровадження в інноваційні проекти є актуальним питанням, оскільки Україна прагне до інтеграції з ЄС. Через це вона повинна бути конкурентоспроможною на Європейському ринку. Цьому сприятиме якісний продукт (товар, робота, послуги), який неможливо зробити без ефективної

системи управління ризиками інноваційних проектів. Основною ціллю управління ризиками є передбачення виникнення проблеми, щоб мінімізувати шанси виникнення ризиків та втрат, пов'язаних з ним. Встановлено, що лише деякі компанії України, переважно ІТ компанії, зрозуміли, що управління ризиками інноваційних проектів необхідно здійснювати.

На підставі аналізу світового досвіду запропоновано класифікацію видів ризиків за різними факторами залежно від джерела їх виникнення, ступеня впливу, місця виникнення, наслідків проявів, ступеня передбачуваності, можливості страхування. З'ясовано, що найважливішим є спосіб класифікації за джерелами ризику. Ризик можна знизити, але уникнути його у повному обсязі в інноваційній діяльності неможливо. Цей факт потрібно прийняти та працювати в напрямку зниження впливу ризиків. Це сприятиме привабливості України на світовому ринку для інвестицій.

Література:

1. Jose G. VARGAS-HERNANDEZ & Arturo GARCÍASANTILLAN // Management in the Innovation Project / Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, ScientificPapers.org. — 2011, vol. 1 (7). — P. 24. — December.
2. John Bowers, Alireza Khorakian. Integrating risk management in the innovation project // European Journal of Innovation Management. — 2014. — Vol. 17. — Issue: 1, P. 25—40.
3. Попов В.Л. Управление инновационными проектами / В.Л. Попов. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 337 с.
4. Лапин Н.И. Теория и практика инноватики / Н.И. Лапин. — М.: Логос, 2010. — 328 с.
5. Марамохина Е.В. Инновационный риск: понятие, этапы управления / Е.В. Марамохина // Молодой ученый. — 2013. — № 5. — С. 348—351.
6. Скрипко Т.О. Инновационный менеджмент: підручник / Т.О. Скрипко. — К.: Знання, 2011. — 423 с.
7. ISO Guide 73. (2009). Risk Management Terminology. Geneva, Switzerland: International Organization for Standardization (ISO). — p. 15
8. Хозяйственный Кодекс Украины № 436-IV от 16.01.2003 (с измен. от 06.11.2012) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: \www/ URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> — Загл. с экрана
9. Ноздріна Л.В. Управління проектами: підручник / Л.В. Ноздріна, Ящук В.І., Полотай О.І. / За заг. ред. Л.В. Ноздріної. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 432 с.
10. Агарков С.А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика: учеб. пособие / С.А. Агарков, Е.С. Кузнецова, М.О. Грязнова; Федер. агентство по рыболовству, Мурм. гос. техн. ун-т. — М.: Акад. естествознания, 2011. — 143 с.
11. Нарівський О.Е. Корозійно-електрохімічне поведінка конструкційних матеріалів для пластинчастих теплообмінників у модельних оборотних водах: дис. канд. тех. наук; 05.17.14/ Нарівський О.Е. — Львів, 2009. — С. 209.
12. Narivs'kyi O.E. Corrosion fracture of platelike heat exchanger / O. E. Narivs'kyi // Materials Science. — 2005. — № 41 (1) — P. 122—128.
13. Narivs'kyi O.E. Micromechanism of corrosion fracture of the plates of heat exchanger / O.E. Narivs'kyi // Materials Science. — 2007. — № 43 (1). — P. 124—132.
14. Narivs'kyi O.E. Influence of heterogeneity steel AISI 321 on the pitting in chloride- containing media / O.E. Narivs'kyi // Materials Science. — 2007. — № 43 (2) — P. 256—264.
15. Belykov S.B. The kinetics of corrosion processes of steel AISI 321 and 12X18H10T in neutral chloride-containing solution and the raft of corrosion / S.B. Belykov, O.E. Narivskiy // New technologies and materials in the metallurgy and machine building. — 2011. — № 1. — P. 36—44.

16. Narivskiy A.E. Determination of pitting resistance steel AISI 304 became in chloride- containing environments which are in work of type heat exchangers / A.E. Narivskiy // Physicochemical mechanics of materials, Special Issue. — 2006.

17. Narivskiy A.E. Influence of structure of alloy 06HN28MDT on the corrosion behavior in oxidative media / A.E. Narivskiy // Materials: corrosion, protection. — 2011. — № 2. — P. 33—40.

18. Narivskiy A.E. Stability of alloy 06HN28MDT to intercrystallite depending on its chemical composition / A.E. Narivskiy // Materials corrosion, protection. — 2010. — № 11. — P. 1—7.

References:

1. Vargas-Hernandez, J.G. and Garciasantillan, A. (2011), "Management in the Innovation Project," Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, ScientificPapers.org, vol. 1(7), p. 24.
2. Bowers, J. and Khorakian, A. (2014), "Integrating risk management in the innovation project", European Journal of Innovation Management, Vol. 17 no. 1, pp. 25—40
3. Popov, V.L. (2009), Upravlenye ynnovatsyonnyy proektamy [Management of innovative projects], YNFRA-M, Moscow, Russia.
4. Lapyn N.Y. (2010), Teoryia y praktyka ynnovatyky [Theory and practice of innovation], Lohos, Moscow, Russia.
5. Maramokhyina, E.V. (2013), "Innovative risk: concept, stages of management", Molodoj uchenyj, vol. 5, pp. 348—351.
6. Skrypko, T.O. (2011), Innovatsijnyj menedzhment [Innovative management], Znannia, Kyiv, Ukraine.
7. ISO Guide 73 (2009), Risk Management Terminology, International Organization for Standardization (ISO), Geneva, Switzerland.
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 10 Sept 2017).
9. Nozdrina, L.V. Yashchuk, V. I. and Polotaj, O. I. (2010), Upravlinnia proektamy [Project management], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
10. Aharkov, S.A. Kuznetsova, E.S. and Hriaznova, M.O. (2011), Ynnovatsyonnyj menedzhment y hosudarstvennaia ynnovatsyonnaia polityka [Innovative management and state innovation policy], Akad. estestvoznanyia, Moscow, Russia.
11. Narivs'kyi, O.E. (2009), "Corrosion-electrochemical behavior of structural materials for plate heat exchangers in model recycled waters", Abstract of Ph.D. dissertation, Engineering sciences, L'viv, Ukraine.
12. Narivs'kyi, O.E. (2005), "Corrosion fracture of platelike heat exchanger", Materials Science, vol. 41 (1), pp. 122—128.
13. Narivs'kyi, O.E. (2007), "Micromechanism of corrosion fracture of the plates of heat exchanger", Materials Science, vol. 43 (1), pp. 124—132.
14. Narivs'kyi, O.E. (2007), "Influence of heterogeneity steel AISI 321 on the pitting in chloride- containing media", Materials Science, vol. 43 (2), pp. 256—264.
15. Belykov, S.B. and Narivskiy, O. E. (2011), "The kinetics of corrosion processes of steel AISI 321 and 12X18H10T in neutral chloride- containing solution and the raft of corrosion", New technologies and materials in the metallurgy and machine building, vol. № 1, pp. 36—44.
16. Narivskiy, A.E. (2006), "Determination of pitting resistance steel AISI 304 became in chloride- containing environments which are in work of type heat exchangers", Physicochemical mechanics of materials, Special Issue.
17. Narivskiy, A.E. (2011), "Influence of structure of alloy 06HN28MDT on the corrosion behavior in oxidative media", Materials: corrosion, protection, vol. 2, pp. 33—40.
18. Narivskiy, A.E. (2010), "Stability of alloy 06HN28MDT to intercrystallite depending on its chemical composition", Materials corrosion, protection, vol. 11, pp. 1—7.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.

УДК 336.74

В. І. Варцаба,
*д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів і банківської справи,
 ВНЗ "Ужгородський національний університет"*
В. О. Огородник,
*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи,
 ВНЗ "Ужгородський національний університет"*

ГРОШОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

V. Vartsaba,
Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finance and Banking of Uzhhorod National University
V. Ohorodnyk,
Ph.D, Associate professor of the Department of Finance and Banking of Uzhhorod National University

MONEY MARKET OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION PROCESSES

У статті авторами здійснено статистичний аналіз питань, пов'язаних з функціонуванням грошової системи України задля виявлення можливих шляхів підвищення ефективності функціонування грошової системи. Доведено, що організація та розвиток безготівкових розрахунків є однією із найважливіших передумов трансформації економіки держави, яка прагне до сталого розвитку. Проведене дослідження допомогло визначити орієнтир для активізації грошового ринку.

The statistical analysis of the functioning of the monetary system of Ukraine for identifying possible ways to increase the efficiency of the functioning of the monetary system was carried out in the article. Was proved that the organization and development of cashless payments is one of the most important preconditions for state economy transformation is committed to sustainable development. The study helped to determine the guideline for money market activation.

Ключові слова: грошова система, грошовий ринок, готівкові розрахунки, безготівкові розрахунки, грошова маса, грошові агрегати.

Key words: money system, money market, cash settlements, cashless payments, money supply, money aggregates.

ВСТУП

У ускладнених ринкових відносинах, в яких перебуває сьогодні Україна, дослідження грошового ринку є необхідним для пошуків шляхів зниження турбулентності в економічних процесах. Сучасні тенденції економічного розвитку сконцентровані на трансформаційних процесах, що яскраво проявилися у радикальних змінах ситуації в банківській, грошовій та платіжній системах.

Найбільш глибоким індикатором реформування монетарної сфери України виступає стан трансформації її грошового ринку. Використання потенційних можливостей грошового ринку є передумовою фінансово-економічної стабілізації та стабільності країни на макроекономічному рівні.

Дослідженню ролі грошей та грошових систем присвячені праці багатьох дослідників, а саме: А. Маршалла, Дж. Міля, І. Фішера, Й. Шумпетера, М. Фрідмена, А. Максимова, С. Моїсеєва, А. Гальчинського, А. Гриценка, О. Дзюбюка, І. Лютого, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука, А. Чухна та інших, що достатньо повно висвітлюють теоретичні аспекти даного питання, проте комплексне статистичне вивчення сучасного стану грошового ринку України потребує детального аналізу з метою виявлення найбільш суттєвих проблем та визначення конкретних напрямів реформування грошової системи в інтересах розвитку національної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Виходячи з теоретичного та практичного значення проблеми, мета дослідження полягає в комплексному статистичному вивченні питань, пов'язаних з функціонуванням грошової системи України задля виявлення можливих шляхів підвищення ефективності функціонування грошової системи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Організація та безперервний розвиток безготівкових розрахунків є однією із найважливіших передумов трансформації економіки держави яка прагне до сталого розвитку. У загальному обсязі грошової маси в економічно розвинутих країнах частка готівки не перевищує 29 % [9]. Аналіз динаміки структури грошової маси України за останні 5 років (рис. 1) свідчить, що частка готівкової маси коливається в межах 26,3—29,6%. Слід також зазначити, що зростає не тільки обсяг грошової маси, а й обсяг готівки в грошовому обігу країни.

Таке підвищення рівня монетизації призводить до посилення інфляційних процесів та призводить до дисбалансів в економіці країни. Вирішенням зазначеної проблеми може слугувати виведення безготівкових розрахунків на новий рівень, здійснивши ефективне реформування механізму здійснення безготівкових розрахунків розпочавши саме з суб'єктів господарювання. Повноцінний перехід до безготівково грошового обігу є основою формування прозорої фінансової системи держави, шляхом зменшення рівня тінізації економіки, внаслідок чого збільшать обсяги надходжень до державного та місцевих бюджетів України [2].

Першою відчутною перевагою реформування механізму здійснення безготівкових розрахунків стане підвищення ліквідності банківської системи завдяки зростанню ресурсних можливостей банку через збільшення частки безготівкових розрахунків.

Несприятливий вплив на збільшення обсягів готівки в обігу спричиняють такі фактори [4]: високий рівень тіньової економіки та велика кількість неконтрольованих стихійних ринків; нестабільність депозитного та валютного ринків, внаслідок чого періодично спостерігається вилучення вкладниками депозитів, оскільки на-

селення надає перевагу заощадженням у готівці; низький рівень доходів населення; нерозвиненість фінансових ринків; незначна частка безготівкових форм розрахунків населення; економічна та політична нестабільність; девальваційні та інфляційні очікування; наявність ризиків при використанні безготівкових форм розрахунків; відсутність у населення досвіду користування безготівковими платіжними інструментами; обмеженість використання безготівкових форм розрахунків у сільській місцевості та інші.

У таблиці 1 зображено динаміку сум та кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками.

Аналізуючи таблицю 1, можна стверджувати, що показники використання платіжних карток емітованих українськими банками зростають з кожним роком, що являє собою позитивну тенденцію, однак темпи зростання недостатніми для якісних змін в структурі грошового обігу та функціонування грошової системи.

В усьому світі інноваційні карткові продукти вже давно є життєвою необхідністю сучасного суб'єкта. У розвинених країнах настільки укорінилися безготівкові розрахунки, що головним при розробці нових продуктів та послуг для банків, підприємств сфери послуг, торгівлі є максимальна зручність клієнта при здійсненні безготівкових розрахунків.

В Україні банки також активно впроваджують інноваційні карткові продукти. Зокрема на основі мобільних пристроїв послуги віддаленого банкінгу дозволяють клієнтам управляти своїм рахунком без відвідування банку та здійснювати платежі різного характеру, наприклад, комунальні платежі, сплачувати штрафи, страховку, відправляти та отримувати міжнародні перекази, отримувати готівку у банкоматах без наявності платіжної картки, надавати команди по управлінню рахунком у голосовому режимі, навіть фотографувати квитанції для оплати платежів та відсилати у банк для виконання їх банківськими службовцями та ін. Справжньою новацією є впровадження безконтактних технологій, що в свою чергу призводить до збільшення зручності та швидкості обслуговування клієнтів у торговельних мережах. Яскравим прикладом цього служить безконтактна технологія PayPass, яка дозволяє сплачувати покупки на невеликі суми без участі касира. Карта-стікер піднесена до зчитувального пристрою на касі чи терміналі дозволяє клієнту одразу списати кошти з рахунку. Такий вид послуг за кордоном уже досить успішно реалізується.

Однак поряд з такими інноваціями та активною роботою банків з випуску та обслуговуванню платіжних карток масове впровадження та якісне використання карток за основним призначенням в Україні не відбувається. Також слід відмітити, що такі послуги можуть собі дозволити лише окремі банки лідери цього сегменту і не у масовому розповсюдженні.

Розвиток вітчизняного карткового бізнесу можна охарактеризувати як бурхливий, але переважно екстенсивний. За статистикою НБУ зростання ринку відбувається в основному внаслідок реалізації банками зарплатних та пенсійних проектів і платіжні картки використовуються їх власниками у більшій мірі не для здійснення безготівкових розрахунків, а для зняття готівки.

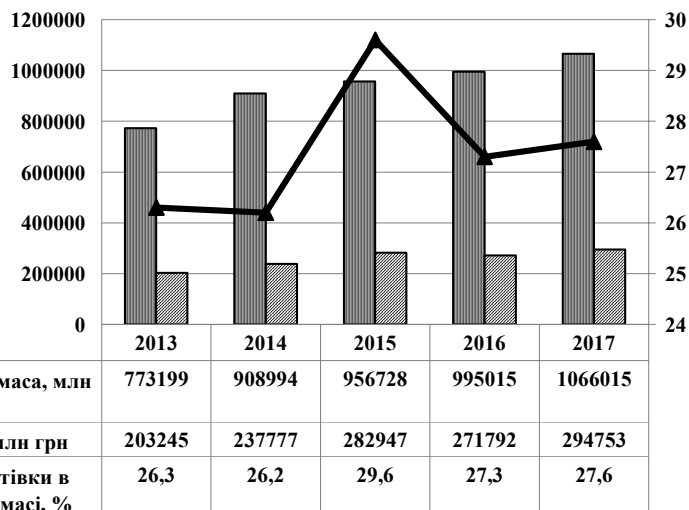

Рис. 1. Динаміка грошової маси, готівки та її питома вага у загальній грошовій масі

Джерело: складено авторами на основі даних [6—8].

За офіційними даними НБУ кількість активних платіжних карток за останні 15 років зросла майже у 10 разів — до 31984 тис. шт., загальна кількість платіжних карток в обігу з 2009 р. і по перший квартал 2017 р. зростає на 28% — до 58089 тис. шт. (рис. 2).

Кількість одиниць обладнання за останні п'ять років також змінилась. Якщо кількість банкоматів знизилась на 7%, або на 2369 шт. за останні 5 років, то кількість терміналів зросла на 35%, або на 56517 шт. У загальній кількості терміналів питома вага торговельних терміналів за станом на перший квартал 2017 р. становила 90,2%, або 206676 шт., а банківських терміналів — 9,8%, або 20250 шт. (рис. 3).

При цьому слід відмітити, що за останні п'ять років кількість банківських терміналів знизилася на 8510 шт., або на 30%, а торговельних терміналів — навпаки, зросла на 72712 шт., або на 55%.

Попри позитивну динаміку зростання кількості карток та обладнання по їх прийманню та обслуговуванню, якісних змін поки що не відбувається. Так, підприємств сфери торгівлі та послуг нараховується понад 600 тис. [5], із них всього 155913 тис. установ надають сервіс клієнтам з приймання оплати з використанням платіжної картки [3].

Таблиця 1. Сума та кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками

Дані за:	Сума операцій (млн грн)			Кількість операцій (млн шт.)		
	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього
2002 рік	1 163	18 885	20 048	6	68	74
2003 рік	1 356	26 744	28 100	7	115	122
2004 рік	3 418	60 341	63 759	12	226	238
2005 рік	3 196	96 542	99 738	18	306	324
2006 рік	5 049	147 597	152 646	31	428	459
2007 рік	8 118	217 003	225 121	45	487	532
2008 рік	16 980	355 438	372 418	67	567	634
2009 рік	18 375	334 791	353 166	77	513	590
2010 рік	29 463	421 189	450 652	121	571	692
2011 рік	46 346	529 633	575 979	214	661	875
2012 рік	91 583	649 897	741 480	348	725	1 073
2013 рік	159 138	756 889	916 027	584	755	1 339
2014 рік	255 194	763 841	1 019 035	879	693	1 573
2015 рік	384 795	848 001	1 232 796	1 287	678	1 965
2016 рік	571 275	1 038 985	1 610 260	1 775	738	2 513
I квартал 2017 року	163 511	262 340	425 851	502	177	679

Джерело: [3].

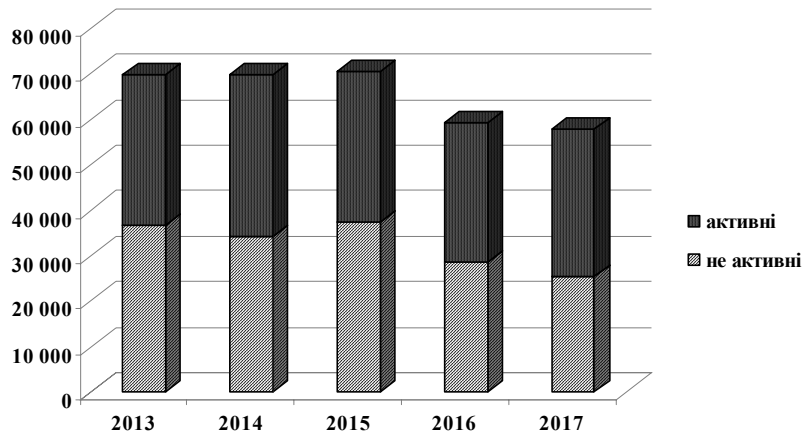

Рис. 2. Кількість платіжних карток в обігу, тис. шт.

Джерело: складено авторами на основі даних [3].

У цілому за даними НБУ, станом на початок 2017 р., у сумі операцій здійснених з використанням платіжних карток всього 38,4%, або 163511 млн грн. становили безготівкові платежі, а операції по зняттю готівки — становили 61,6%, або 262 млн грн. Але за останніх п'ять років цей показник мав позитивну динаміку — у 2013 р. доля безготівкових операцій з використанням платіжних карток становила лише 17,4%. Отже, можна стверджувати, що зростання інфраструктури позитивно вплинуло на ріст безготівкових розрахунків.

Одним із кількісних показників, що характеризують стан грошового обігу є величина грошової маси, обсяг та структура якої здійснюють значимий вплив на економічний розвиток держави. В Україні спостерігається тенденція до зростання показників грошової маси. Динаміку грошової маси та грошових агрегатів М0, М1, М2 і М3 показано на рисунку 4.

Як бачимо, у 2013 р. показник М0 становив 237,8 млрд грн, М1 був на рівні 383,8 млрд грн., М2 — 906,2 млрд грн, М3 — 909 млрд грн. Політика НБУ з приводу зниження інфляційних процесів посприяла тому, що грошова база почала зростати за всіма агрегатами. В 2017 р. спостерігався приріст за всіма показниками: М0 — 298,4 млрд грн, М1 — 521,6 млрд грн, М2 — 1089 млрд грн, М3 — 1089,4 млрд грн.

У здійсненні регулювання грошової маси в Україні, однією з центральних проблем є неоптимальна структура грошової маси. Вирішення цієї проблеми допоможе здійснювати ефективний контроль над грошовими агрегатами та проведення ефективної грошово-кредитної політики. Грошове агрегування дає можливість виз-

начити особливості розвитку та функціонування грошової системи України.

Однією з особливостей грошової системи України, за наявними даними, є висока питома вага готівки і виокремлення грошового агрегату М0. Показники М0 зростають, але меншими темпами, ніж грошовий агрегат М1, тому в Україні є тенденція до зниження частки готівки в сукупній грошовій масі. Динаміку темпів зміни грошових агрегатів М0 та М1 в Україні за 5 років зображено на рисунку 5.

Грошові агрегати М3 та М4 майже однакові як за своїм обсягом так і за темпами зміни протягом всього досліджуваного періоду.

Одним з основних показників, що характеризують грошову масу є грошова база. Грошова база включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Аналіз показує, що у 2014 р. грошова база зросла на 51,8 млрд грн порівняно з попереднім роком, у 2015 р. на 26,1 млрд грн, у 2016 році на 1,9 млрд грн, у 2017 р. на 26,9 млрд грн [1]. Таким чином, у 2014 та у 2017 рр. показники грошової бази зросли найбільш суттєво.

Отже, грошова база в Україні характеризується стійкою тенденцією до збільшення. У країні, де готівкові кошти займають половину від загальної грошової маси, наявність грошової бази стає необхідним і зручним засобом для регулювання обігу грошей і підтримання їх стійкості.

ВИСНОВКИ

Активним важелем впливу на економіку у сучасних ринкових економіках є гроші та грошові системи. Сучасні грошові системи за своїми властивостями — багатофункціональні і забезпечують здійснення грошового обороту та грошового обсягу. Кожна держава формує свою власну грошову систему, намагаючись надати їй повну незалежність та здатність протистояти зовнішнім впливам, коли вони загрожують інтересам національної економіки. Наявність такої суверенної грошової системи є однією з ключових ознак політичної та економічної самостійності держави.

Проведене дослідження допомогло визначити орієнтир для активізації грошового ринку, що і буде слугувати предметом подальших досліджень, а саме: трансформація монетарних процесів, спроможних забезпечити існування ринкового середовища, яке адекватно реагує на заходи грошово-кредитної політики.

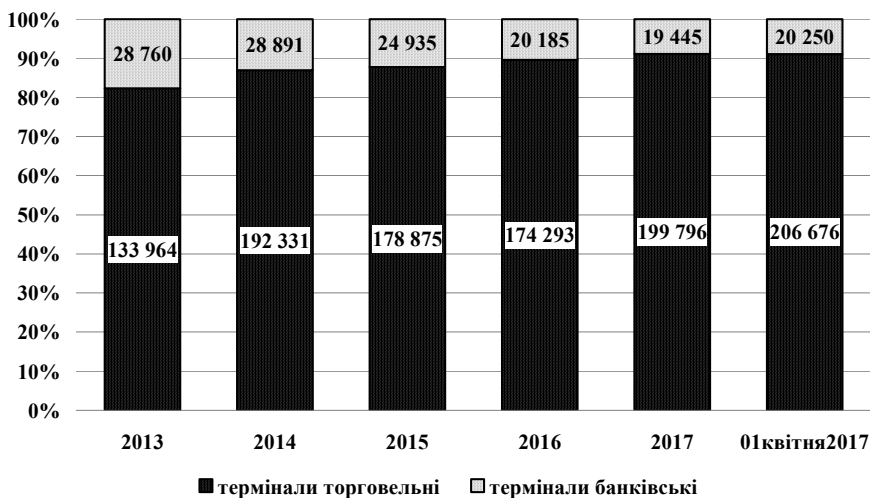
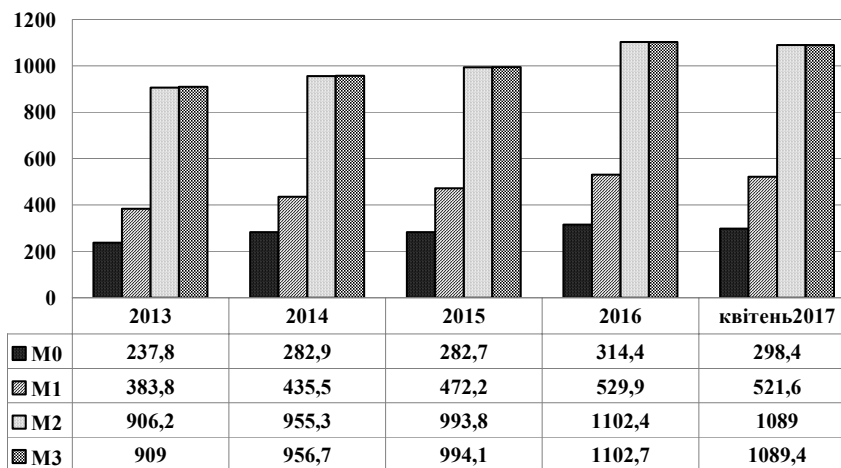

Рис. 3. Кількість та питома вага торгівельних та банківських терміналів станом на 1.01, тис. шт., %

Джерело: складено авторами на основі даних [3].

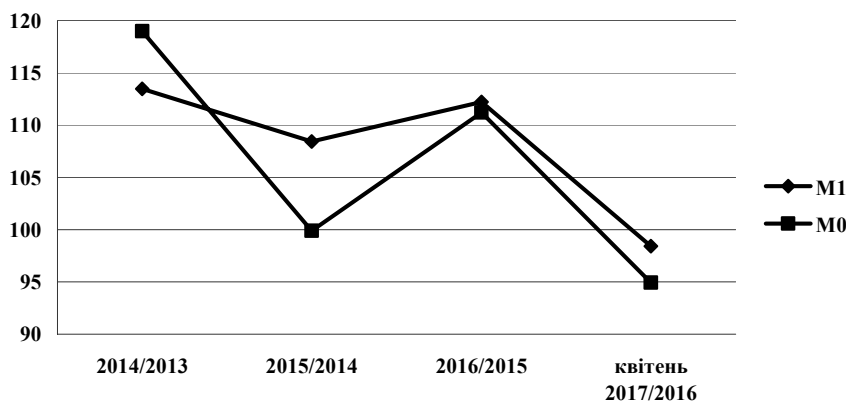

Рис. 4. Динаміка зміни агрегатів M0, M1, M2, M3 в Україні за 2013–2017 рр., млрд грн

Джерело: сформовано авторами на основі даних [1].

Література:

1. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]: Економічні матеріали НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
2. Дашченко О.В. Готівковий обіг в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_29/10_29_12.pdf
3. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні [Електронний ресурс]: Економічні матеріали НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
4. Ігнатова О.М. Статистичний аналіз готівкового обігу в Україні та його вплив на вартість національної грошової одиниці [Електронний ресурс] / О.М. Ігнатова, О.В. Касьян // Економіка та держава. — Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2013/17.pdf
5. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності [Електронний ресурс]: статистичні матеріали Державної служби статистики. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/kap/xls/kap_u16.zip
6. Монетарний огляд за 2015 рік [Електронний ресурс]: Економічні матеріали НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=26799937
7. Монетарний огляд за 2016 рік [Електронний ресурс]: Економічні матеріали НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=43297266
8. Монетарний огляд за 2017 рік [Електронний ресурс]: Економічні матеріали НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58037

Рис. 5. Динаміка зміни грошового агрегату M0 та M1 в Україні за період 2013–2017 рр., %

Джерело: сформовано авторами на основі даних [1].

9. Пулик В.Я. Валютний курс та фактори, що на нього впливають [Електронний ресурс] / В.Я. Пулик // Стратегічні орієнтири. — Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=880>

References:

1. National Bank of Ukraine (2017), "Monetary and financial statistics", Economic materials of the NBU, [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1 (Accessed 25 Sept 2017).
2. Dashchenko, O.V. (2010), "Cash flow in Ukraine: current state and development prospects" [Online], available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_29/10_29_12.pdf (Accessed 25 Sept 2017).
3. National Bank of Ukraine (2017), "General indicators of the development of the payment cards market in Ukraine" [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 (Accessed 25 Sept 2017).
4. Ignatova, O.M. and Kasyan, O. (2013) "Statistical analysis of cash circulation in Ukraine and its influence on the value of the national monetary unit", Economics and state [Online], vol. 6, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2013/17.pdf (Accessed 25 Sept 2017).
5. State Statistics Service (2014), "Number of active enterprises by regions of Ukraine and types of economic activity", Statistical data of the State Statistics Service [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/kap/xls/kap_u16.zip (Accessed 25 Sept 2017).
6. National Bank of Ukraine (2015), "Monetary review for 2015", Economic materials of the NBU, [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=26799937 (Accessed 25 Sept 2017).
7. National Bank of Ukraine (2016), "Monetary review for 2016", Economic materials of the NBU, [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=43297266 (Accessed 25 Sept 2017).
8. National Bank of Ukraine (2017), "Monetary review for 2017", Economic materials of the NBU, [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58037 (Accessed 25 Sept 2017).
9. Pulik, V.Ya. (2011), "Exchange rate and factors influencing it", Strategic landmarks, [Online], available at: <http://libfor.com/index.php?newsid=880> (Accessed 25 Sept 2017).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2017 р.

М. І. Ібатулін,
д. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

КОРМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

M. Ibatullin,
PHD doctor, associate professor,
National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine

FODDER SUPPLY AS THE BASIS OF EFFECTIVE PIG BREEDING IN UKRAINE

У статті розглядаються проблеми забезпечення кормами сільськогосподарських підприємств-виробників продукції свинарства. Найважливіша складова стабільної рентабельності галузі — ефективне використання кормів, частка яких у структурі собівартості свинини сягає 70%, а отже, технологічним орієнтиром для всіх підприємств визначено показник конверсії корму.

Встановлено, що за показником конверсії корму Україна відстає від країн з розвинутим свинарством. Встановлено, що вітчизняна система сертифікації не відповідає європейській. Саме тому скасування Євросоюзом мит для української сільськогосподарської продукції не означає, що українські виробники можуть експортувати комбікорми. Для цього у вітчизняних умовах потрібно сертифікувати весь процес — від одержання зерна до виробництва комбікормів.

Вважаємо, що необхідно сформулювати нормативно-правове забезпечення безпечності кормів як одного із етапів агропродовольчого ланцюга, у якому висока якість та безпечність харчових продуктів досягається на основі прозорості технологічного процесу від їх виробництва до згодовування кормів. Додержання принципу прозорості товароруху кормів дасть можливість у кожному конкретному випадку встановити, у кого відповідний оператор ринку придбав сировину для виробництва кормів та якому суб'єкту було реалізовано відповідну готову продукцію. Це дасть змогу створити дієвий механізм притягнення до відповідальності (у тому числі цивільно-правової) оператора ринку, який допустив порушення законодавства та увів в обіг небезпечний корм.

The article deals with problems of provision of feed by agricultural enterprises — producers of pig products. The most important part of the stable profitability of the industry is the efficient use of feed, the share of which in the structure of the cost of pork reaches 70%, and hence, the technological benchmark for all enterprises determined the conversion rate of feed.

It is established that Ukraine is lagging behind the countries of developed pig production by the indicator of feed conversion. It is established that the domestic certification system does not correspond to the European one. That is why the abolition of customs duties for Ukrainian agricultural products by the European Union does not mean that Ukrainian producers can export fodder. To do this, in domestic conditions, it is necessary to certify the entire process — from the receipt of grain to the production of feed.

We believe that it is necessary to formulate a legal framework for the safety of feed as one of the stages of the agro-food chain, in which the high quality and safety of food products is achieved on the basis of the transparency of the technological process from their production to feeding fodder. Adherence to the principle of transparency of commodity turnover of forages will enable, in each case, to determine who the relevant market operator has acquired raw material for the production of feed and to which entity the corresponding finished products have been sold. This will enable to create an effective mechanism of prosecution (including civil law) of the market operator, who committed a violation of the law and put into circulation hazardous food.

*Ключові слова: кормовиробництво, свинарство, сільськогосподарські підприємства, якість, сертифікація.
Key words: fodder production, pig breeding, agricultural enterprises, quality, certification.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досягненню інтенсивного типу розвитку свинарства та формування достатніх обсягів пропозиції якісної й безпечної продукції свинарства сприяє організація повноцінної годівлі тварин. Як переконує вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку свинарства, підвищення продуктивності тварин і зниження собівартості свини-

ни на 65—70% і більше визначається науково обґрунтованою годівлею. При зростанні середньодобових приростів свиней на відгодівлі в сільськогосподарських підприємствах до рівня 500—550 г, що значно нижче показників більшості країн Європи, то за наявного поголів'я тварин виробництво свинини в Україні зросло б у 1,5—2 рази.

Як переконує світова практика, промислове свинарство стає вигідним бізнесом тільки при досягненні високих показників продуктивності тварин. Найважливіша складова стабільної рентабельності галузі — ефективне використання кормів, частка яких у структурі собівартості свинини сягає 70%, а отже, технологічним орієнтиром для всіх підприємств визначено показник конверсії корму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам підвищення економічної, екологічної та енергетичної ефективності виробництва і використання кормів в Україні присвячені роботи В. Андрійчука, А. Бабич, П. Березівський, В. Галушко, І. Кіщак, О. Симоненко та інших вчених економістів-аграрників. Ґрунтовне дослідження різних аспектів інноваційного розвитку й ефективності інновацій в агропромисловому виробництві здійснили у своїх працях вітчизняні науковці: П. Саблук, Н. Сіренко, Б. Твісс, О. Шпикуляк, Г. Штанге та ін. Незважаючи на значний інтерес вчених та практиків до вирішення проблем розвитку кормовиробництва, поки що відсутній підхід до підвищення ефективності галузі на інноваційній основі, що і зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій що удосконалення функціонування кормо виробництва для задоволення потреб сільськогосподарських підприємств-виробників продукції свинарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Прагнення досягти мінімальної витрати корму на одиницю продукції, що сприяє скороченню виробничих витрат і підвищенню ефективності, стало найважливішим напрямом науки генетики. Безпосередньо у селекцію за цією ознакою провідні компанії Великої Британії, Данії, США і Канади щороку вкладають значні фінансові ресурси [1]. Використання у цих країнах оптимальної біологічної годівлі тварин, відповідно до їх генотипу, при ретельному збалансуванні раціонів за співвідношенням енергії — білок, вітаміни, мінеральні та інші біологічні добавки дає змогу витратити на стадо менше 3 к. од. на 1 кг приросту свиней. Встановлено, що за показником конверсії корму Україна відстає від країн з розвинутим свинарством.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігається незначне скорочення рівня витрати корму в господарствах усіх категорій — у 2014 р. проти 1990 р. на 21 %, що свідчить про орієнтацію товаровиробників на впровадження інтенсивних технологій виробництва продукції свинарства. Особливо це показово в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, де використовують промислові технології вирощування сільськогосподарських тварин, у яких забезпечено більш ніж удвічі зниження витрат кормів.

Проте в господарствах населення спостерігається зростання рівня витрат кормів у розрахунку на 1 ц приросту — в 2014 р. проти 1990 р. на 45,9 %, що свідчить про використання типових технологій виробництва продукції свинарства.

За нашими розрахунками, використання повнораціонних комбікормів та відповідно зниження частки кормів на одиницю продукції дасть змогу лише за рахунок здешевлення вартості кормів знизити собівартість 1 т приросту свиней на 1,3—1,5 тис. грн, не кажучи про зниження собівартості за рахунок підвищення приростів за умови згодовування повнораціонного комбікорму.

Аналіз причин, через які вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники витрачають на виробництво одиниці продукції більше кормів, ніж потрібно, свідчить, що в основі цього негативного явища незбалансоване годування свиней. Так, О. Ярославський вважає, треба виходити з розуміння того, що годувати свиней добре —

дорого, але ще дорожче — погано годувати. Цей принцип поширюється й на годівлю всіх статевих-вікових груп сировини. Понад 80% його вартості становлять енергія та протеїн корму. Внаслідок цього значно точну потребу в енергії та протеїні, джерела їх свиней [2]. Цілком очевидно, що виробники продукції свинарства мають дбати про майбутнє, ставлячи перед собою на нинішньому етапі завдання з впровадження ресурсозберігальних технологій, і насамперед щодо поліпшення конверсії корму.

Основна вартість раціону свиней залежить від ціни наповнення, можна обґрунтовано визначати раціони годівлі. Зазначимо, що у світовій практиці при складанні раціонів для свиней використовують три показники енергії кормів: перетравна (ПЕ), обмінна (ОЕ) та чиста (ЧЕ). Збалансувати раціони можливо з використанням будь-якого показника енергії, а головне — щоб обрана схема була єдиною. Водночас у вітчизняній практиці сільгосппідприємств з виробництва продукції свинарства, як правило, використовують показник обмінної енергії.

Окрім питань використання різних видів енергії корму, постає і проблема розбіжності в оцінці поживності. Так, за європейськими нормами, наприклад, у соняшниковому шроті та дріжджах міститься менше обмінної енергії (відповідно, на 40 і 10%), ніж це зазначено для аналогічної сировини в українській таблиці поживності кормів. Відхилення за вмістом обмінної енергії в різних партіях одного й того самого виду зерна можуть сягати 20%. Отже, насамперед необхідно відмовитися від нормування раціонів за кормовими одиницями і повністю перейти на їх оцінку за обмінною енергією й відповідно змінити порядок розрахунку витрати кормів на одиницю приросту маси свиней [3].

Виробництво продовольства, що відповідає певним екологічним нормативам — один із основних критеріїв при вступі України в європейські та світові торговельні організації. Вітчизняна та зарубіжна практика доводить, що в умовах ринкового середовища високу конкурентоспроможність і рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції можна забезпечити, отримуючи що продукцію за екологічно безпечними технологіями.

У світі широко розгорнулася дискусія щодо використання ГМ-культур як корму для сільськогосподарських тварин та свиней зокрема. Так, на думку експертів, в Україні для висівання сої як однієї з основних кормових культур використовують геномодифіковане насіння. Годувати ГМ-культурами худобу абсолютно безпечно, як стверджується у новому дослідницькому огляді. Дані про здоров'я тварин, продуктивність домашніх тварин, яких годували генетично модифікованими культурами, не свідчать про негативні наслідки. Дослідження щодо впливу ГМ-культур на худобу і птицю було проведено в США, де науковці дійшли висновку, що "годовля ГМ-культурами не призвела до негативних наслідків для здоров'я птиці та худоби" [4].

Окрім того, що годівля худоби і птиці ГМ-культурами є безпечною, дослідженням в університеті Каліфорнії також доведено переваги генної інженерії культур у збільшенні виробництва продовольства та мінімізації впливу сільського господарства на навколишнє середовище, що сприятиме забезпеченню екологічної, економічної та продовольчої безпеки. Зазначимо, що станом на 2013 р., на ГМ-культури припадало 90% загального обсягу вироблених у США бавовни і кукурудзи, значною була їх частка у виробництві сої та цукрових буряків. Нині тваринництво споживає 70—90% ГМ-культур, а враховуючи загальносвітове поголів'я у 9 млрд гол., із них 95% споживають ГМ-корми. До того ж відгодовля худоби ГМ-культурами сприяє скороченню викидів парникових газів на величину, еквівалентних 11,8 млн відпрацьованим газом автомобілів, також виробництво ГМ-культур сприяє зниженню обсягів застосування пестицидів приблизно на 8,7%.

Розвиток комбікормової галузі припав на початок 90-х років минулого століття, коли як великі агрохолдинги, так і середні й навіть дрібні фермери з виробництва продукції тваринництва почали виробляти корми самостійно. Зазначимо, що вертикально інтегровані компанії виробляють 70% комбікормів для птиці, у свилярстві — близько 60%. Залишилася частка, зосереджена в руках одиничних компаній, не структурованих з агрохолдингами, а також локальних невеликих підприємств: дробарок, кормоцехів, кормокухонь і т. д. Не вирішеним залишається питання якості кормів на дрібних підприємствах із виробництва комбікормів.

Упродовж періоду дослідження спостерігалось поступове нарощування обсягів виробництва комбікормів, у тому числі й для свиней, частка яких становить близько 18% загального обсягу виробництва.

Це пояснюється як збільшенням поголів'я у сільськогосподарських підприємствах, в основному висококонцентрованих господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, так і частковою диверсифікацією виробничої діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, які спеціалізуються на виробництві зернових і бобових культур.

Протягом 1990—2014 рр. не виявлено стійкої тенденції щодо формування потужностей з виробництва концентрованих кормів. Найбільша кількість їх була в 2013 р., після чого чітко простежується тенденція до зниження. Вважаємо, що поясненням такого стану є рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору в цілому та тваринництва зокрема.

В Україні сформовано достатні обсяги потужностей для виробництва високоякісного комбікорму. Так, в агрохолдингах із виробництва продукції тваринництва заводи завантажені на 80—90%, потужності компаній, що працюють на ринок кормів — близько 60%.

Нині в комбікормовій промисловості спостерігається тенденція щодо виробництва для згодовування тваринам професійних кормів. Однак, незважаючи на високу якість вітчизняної продукції, експерти стверджують про засилля фальсифікату на ринку. Обмежена кількість сільськогосподарських підприємств мають програми для розрахунку раціонів та фахівців, які б могли займатися їх складанням [5].

Для підприємств з виробництва комбікормів актуальними завданнями є: розширення інноваційних пропозицій з боку аграрної науки; дослідження ринкового середовища, передусім, виробників і споживачів кормів; розробка і впровадження новітніх технологій, що дасть змогу підприємству поліпшити свої позиції на ринку; забезпечення більш жорстких вимог до безпеки виробництва комбікормів; освоєння і використання нових видів добавок, які потенційно можуть поліпшити якість кінцевої продукції; розробка заходів з удосконалення технологічного процесу, що характеризується найбільшою економічністю; впровадження контрольних заходів із виконання планових завдань, спрямованих на якісний випуск і реалізацію продукції; розробка ефективно організації вирішення екологічного питання [6].

Встановлено, що вітчизняна система сертифікації не відповідає європейській. Саме тому скасування Євросоюзом мит для української сільськогосподарської продукції не означає, що українські виробники можуть експортувати комбікорми. Для цього у вітчизняних умовах потрібно сертифікувати весь процес — від одержання зерна до виробництва комбікормів.

На європейському ринку комбікормів частка зернових культур у загальній кількості сировини становить близько 50% (в Україні 65—70%). Так, за даними Toerfer International, близько 80 млн т європейського фуражного зерна було використано для виробництва комбікормів. Основні виробники комбікормової продукції на європейському ринку: Франція — 15% загального випуску, Німеччина — 14,5%, Іспанія — 13,2% [7].

Важливими складовими приготування концентрованих кормів є вітамінно-мінеральні інгредієнти, ціни на які постійно змінюються залежно від різних чинників. В Україні ринок зернових інгредієнтів має чітко виражений сезонний характер, у період масової реалізації зерна сільськогосподарськими товаровиробниками ціни на нього знижуються.

Основна проблема, перед якою постають виробники комбікормів, — це формування сировинної бази. За останні роки під впливом цінової політики експортерів ціни на фуражні зернові утримуються високими, тому кінцева продукція дорога. У таких умовах найбільш вигідним варіантом є вирощування зернових самостійно. Це дає можливість виробникам згодом пропонувати недорогі комбікорми, розширювати ринки збуту й отримувати максимальний прибуток за рахунок обсягу продажів. Однак таку можливість мають лише окремі виробники. З огляду на труднощі із закупівлею сировини або ж високі ціни на неї, найпоширенішою схемою є двальницька продукція.

Для подальшого збільшення виробництва свинини, підвищення її якості та зниження собівартості необхідна інтенсифікація галузі свинарства. Створення міцної, раціонально організованої кормової бази, що задовольняє потреби тварин у всіх поживних речовинах, є обов'язковою умовою інтенсивного ведення свинарства. Виробництво окремих видів кормів залежить від зональних ґрунтово-кліматичних та економічних умов, що й позначається на типові годівлі свиней і технології виробництва свинини в конкретній природно-економічній зоні. Однак у всіх випадках при організації кормової бази необхідно виходити з безперервного надходження кормів усіх видів із власних джерел виробництва та зі сторони.

Важливим показником ефективності свинарства є рівень витрат кормів на одиницю продукції, який відображає стан технологій утримання й відгодівлі свиней та забезпечує значення індикатора продуктивності свиней — середньодобового приросту. У 2014 р. у близько 67,2% господарств корпоративного сектору аграрної економіки рівень середньодобових приростів не забезпечував прибутковість галузі свинарства.

Так, за високого рівня середньодобових приростів у господарствах 1 та 3—4 груп забезпечується прибутковість виробництва продукції свинарства шляхом не лише зниження виробничої собівартості, а й високого рівня закупівельних цін, що є відображенням якості продуктів забою свиней. Слід зазначити, що в 1 групі підприємств із виробництва продукції свинарства найвища частка покупних кормів, але вартість їх придбання компенсується високим рівнем середньодобових приростів і закупівельної ціни. Ця обставина свідчить про використання сільськогосподарськими підприємствами інноваційних технологій виробництва продукції свинарства, збалансованої годівлі тварин та інших складових, які забезпечують інтенсивний розвиток галузі.

Вважаємо, що необхідно сформувати нормативно-правове забезпечення безпеки кормів як одного із етапів агропродовольчого ланцюга, у якому висока якість та безпечність харчових продуктів досягається на основі прозорості технологічного процесу від їх виробництва до згодовування кормів. Додержання принципу прозорості товароруху кормів дасть можливість у кожному конкретному випадку встановити, у кого відповідний оператор ринку придбав сировину для виробництва кормів та якому суб'єкту було реалізовано відповідну готову продукцію. Це дасть змогу створити дієвий механізм притягнення до відповідальності (у тому числі цивільно-правової) оператора ринку, який допустив порушення законодавства та увів в обіг небезпечний корм.

Із цією метою на вітчизняному ринку концентрованих комбікормів доцільно врегулювати питання функціонування та ведення Державного реєстру кормових добавок, Державного каталогу кормових матеріалів,

Державного реєстру потужностей з виробництва кормів, дані яких будуть відкритими для усіх зацікавлених осіб. Це сприятиме прозорості й розвитку конкуренції на ринку кормів.

Окрім того, необхідно законодавчо передбачити, що на потужностях, які використовуються для виробництва визначеного переліку кормових добавок, преміксів та кормових сумішей, оператори ринку повинні отримати експлуатаційний дозвіл або тимчасовий експлуатаційний дозвіл. Потужності, щодо яких не вимагають отримання експлуатаційного дозволу, повинні пройти процедуру державної реєстрації, яка ґрунтується на заявничькому принципі.

Також слід визначити вимоги щодо застосування постійно діючих процедур, що базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів і контролю в критичних точках (НАССР).

Беручи за основу європейський досвід, необхідно створити нормативне підґрунтя для розробки та практичної реалізації механізму гнучкого правового регулювання, в якому одні з головних ролей відіграватимуть суб'єкти ринку кормів. З огляду на проект Закону України "Про корми" передбачає порядок розробки, затвердження та впровадження методичних настанов об'єднань операторів ринку.

Нормативно-правове регулювання ринку кормів вимагає встановлення порядку тимчасового припинення виробництва та обігу кормів у разі виявлення, що діяльність оператора спричиняє шкоду або загрозу для здоров'я та життя тварин чи людей. Відповідні положення законодавчого акта повинні передбачати право компетентного органу (Держспоживслужби) припинити відповідне виробництво та обіг кормів негайно після виявлення відповідних серйозних недоліків у діяльності оператора ринку (як цього вимагають правила Європейського Союзу) та одночасно покласти на компетентний орган обов'язок не пізніше наступного робочого дня після прийняття рішення про тимчасове припинення виробництва та обігу кормів звернутися з відповідним позовом до суду.

ВИСНОВКИ

Формування кормової бази свинарства для всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників потребує проведення ефективної політики імпортозаміщення в частині виготовлення мінеральних добавок і наповнювачів, для чого в країні створено відповідні передумови. Пріоритетним завданням формування кормової бази для свинарства розглядається не тільки забезпечення поголів'я свиней якісними кормами, а й значне зниження їх собівартості. З метою вирішення цього завдання необхідно вжити заходів щодо підвищення білкової та енергетичної наповненості раціонів, кормів з білково-вітамінними і функціональними добавками, збільшення виробництва екструдованих, сухих кормів, кормового соєвого концентрату для стартерних кормів та інші заходи.

У країні накопичено досвід роботи сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції свинарства, де витрати корму на одиницю продукції в 1,5—2 рази нижчі від відповідних показників у цілому по господарствах корпоративного сектору України. Тому зниження витрат на корми у свинарстві є однією з основних проблем, вирішити яку неможливо без раціонального використання зерна та інших сировинних ресурсів, запровадження на комбікормових підприємствах сучасних технологій, машин і устаткування для виробництва якісних кормів [8].

Вітчизняну практику оцінювання кормів та раціонів у кормових одиницях переорієнтовано на енергетичну оцінку за обмінною енергією. Запропоновано визначати вміст обмінної енергії в окремих кормах або раціонах за їх хімічним складом, тобто за вмістом сирих: протеїну, жиру, клітковини та з використанням відповід-

них рівнянь регресії для певних однорідних груп кормів, близьких за хімічним складом і енергетичною цінністю до поживних речовин у них. Здебільшого в практичних умовах є реальна можливість визначити хімічний склад використовуваних кормів у годівлі свиней та на основі наведених рівнянь регресії встановити їх енергетичну цінність, наближену до фактичної.

Література:

1. Людвенко Д.В. Кормові ресурси — основа забезпечення розвитку тваринництва АПК / Д.В. Людвенко, К.О. Азовцева [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/19_AND_2012/Economics/12_114270.doc.htm
2. Ярославський О. Огляд ситуації на ринку комбікормів в Україні. Проект "Аграрна політика для людського розвитку" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD/Downloads/44027-87788-1-PB.pdf>
3. Бачурина І. Українці розучились вирощувати свиней? / І. Бачурина // Агробізнесперспектива. — 2006. — № 2. — С. 46.
4. Притульська Н.В. Стан комерційних біотехнологічних / генетично модифікованих польових культур у світі / Н.В. Притульська, П.Х. Пономарьов, І.В. Донцова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD/Downloads/Vlca_2013_13_10.pdf
5. Нікішина О.В. Стратегічні напрями сталого розвитку українського ринку комбікормової продукції / О.В. Нікішина // Економічні інновації: зб. наук. пр. — Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2014. — Вип. 58. — С. 218—229.
6. Церенюк О.М. Технології виробництва свинини / О.М. Церенюк, О.В. Акімов // Агробізнес сьогодні. — 2010. — № 6. — С. 33—37.
7. Чертков Д. Маловитратна технологія виробництва продукції свинарства / Д. Чертков // Тваринництво України. — 2007. — № 12. — С. 7—10.
8. Васильєва Э. Генетическое обеспечение в современном свиноводстве / Э. Васильєва // Тваринництво України. — 2008. — № 3. — С. 19—21.

References:

1. Liudvenko, D.V. and Azovtseva, K.O. (2012), "Feed resources — the basis for the development of livestock farming agribusiness", available at: http://www.rusnauka.com/19_AND_2012/Economics/12_114270.doc.htm (Accessed 05 Oct 2017).
2. Yaroslavs'kyj, O. (2003), "Overview of the situation on the market of mixed fodder in Ukraine. Project "Agrarian Policy for Human Development"", available at: <file:///C:/Users/%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD/Downloads/44027-87788-1-PB.pdf> (Accessed 05 Oct 2017).
3. Bachuryna, I. (2006), "Ukrainians have learned to grow pigs?", *Ahroperspektyva*, vol. 2, pp. 46.
4. Prytul's'ka, N.V. Ponomar'ov, P.Kh. and Dontsova, I.V. (2013), "Status of commercial biotechnological / genetically modified field crops in the world", available at: file:///C:/Users/%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD/Downloads/Vlca_2013_13_10.pdf (Accessed 05 Oct 2017).
5. Nikyshyna, O.V. (2014), "Strategic directions of sustainable development of the Ukrainian market of feed fodder products", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 58, pp. 218—229.
6. Tsereniuk, O.M. and Akimov, O.V. (2010), "Pork production technologies", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 6, pp. 33—37.
7. Chertkov, D. (2007), "Low-cost technology of production of pig products", *Tvarynyntstvo Ukrainy*, vol. 12, pp. 7—10.
8. Vasyl'eva, E. (2008), "Genetic support in modern pig breeding", *Tvarynyntstvo Ukrainy*, vol. 3, pp. 19—21.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2017 р.

УДК 338.512

*В. Б. Захожай,
д. е. н., професор, директор інституту міжнародної економіки та фінансів
ім. Святої Великої княгині Ольги, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
О. О. Черняєва,
аспірант, викладач кафедри економіки та менеджменту,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ*

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОБГРУНТУВАННЯ ТИПУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

*V. Zakhozhai,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Institute for International
Economics and Finance, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv
O. Cherniaeva,
postgraduate student, lecturer, Department of Economics and management,
Interregional Academy of personnel management, Kyiv*

METHODICAL APPROACH TO SUBSTANTIATION OF THE TYPE OF INFORMATION STRATEGY FOR AN INDUSTRIAL ENTERPRISE COSTS MANAGEMENT

У статті запропоновано методичний підхід до обґрунтування типу інформаційної стратегії управління витратами промислового підприємства на основі концепції "стратегем". Кількісно визначений поточний стратегічний потенціал підприємств, що складається з різних комбінацій трьох індикаторів стратегем, а також обґрунтовано можливі масштаби змін напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами для цілей управління витратами промислових підприємств (тобто тип інформаційної стратегії управління витратами).

The article suggests a methodical approach to substantiation of the type of information strategy for an industrial enterprise costs management based on the concept of "strategems". The current strategic potential of enterprises, which consists of various combinations of the three strategems indicators, is quantitatively determined, and the possible scope for changing the directions and ways of managing information processes and resources for the purposes of costs management of industrial enterprises (the type of information strategy of costs management) is substantiated.

Ключові слова: тип інформаційної стратегії управління витратами, концепція "стратегем", індикатори стратегем, потенціал стратегем.

Key words: type of information strategy of costs management, the concept of "strategems", indicators of strategems, the potential of strategems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах інтенсивної інформатизації національної економіки інформація розглядається як головний, вирішальний стратегічний актив підприємства, ефективне

використання якого зумовлює успішність досягнення підприємством стратегічних цілей щодо підтримки або посилення конкурентних переваг та динамічних здібностей у майбутньому. Одним із дієвих способів досягнення таких цілей є визначення потенціалу та напрямів оптимізації витрат підприємства у довгостроковому

Таблиця 1. Характеристика індикаторів стратегем для вибору типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства

Індикатори стратегем	Характеристика індикаторів стратегем для вибору типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства		
1	2	3	4
Вид корпоративної стратегії підприємства	Стратегія зростання (А)	Стратегія стабілізації (В)	Стратегія скорочення (С)
	Орієнтована на зростання ефективності господарської діяльності для зміцнення конкурентних позицій	Орієнтована на забезпечення та підтримку відносної стабільності господарської діяльності для збереження та захисту конкурентних позицій	Орієнтована на скорочення (ліквідацію, переорієнтацію) окремих напрямів господарської діяльності для виходу із кризи
Тип стратегії управління витратами	Стратегія цільового рівня рентабельності (А)	Стратегія мінімального рівня рентабельності (В)	Стратегія беззбиткової діяльності (С)
	Орієнтована на формування рівня витрат, що забезпечує отримання цільового прибутку	Орієнтована на формування рівня витрат, що забезпечує отримання мінімального прибутку	Орієнтована на формування рівня витрат, що забезпечує беззбиткову діяльність, (вихід на «нульовий» прибуток)
Тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення	Інформаційно-проактивна політика (А)	Інформаційно-адаптивна політика (В)	Інформаційно-консервативна політика (С)
	Орієнтована на активний пошук, оперативне отримання, постійне оновлення та швидку обробку інформації для цілей управління витратами (через активний моніторинг інформаційного простору) на основі використання сучасних автоматизованих інформаційних систем	Орієнтована на адаптацію інформаційних потреб для цілей управління витратами до тенденцій змін інформаційного простору (пошук та отримання додаткової інформації відбувається у разі необхідності як реакція на зміни) на основі використання окремих елементів сучасних автоматизованих інформаційних систем	Орієнтована на використання існуючої внутрішньої інформації для цілей управління витратами. Пошук, збір та обробка інформації відбувається з використанням стандартних процедур та традиційних інформаційних технологій із залученням переважно внутрішніх джерел. Зусилля на отримання та обробку додаткової інформації – мінімальні

періоді. Це, у свою чергу, вимагає формування підприємствами інформаційної стратегії управління витратами, яка характеризує масштаби змін напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами для цілей управління витратами в межах загальних стратегічних орієнтирів розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-прикладним питанням використання інформації для цілей стратегічного управління витратами приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних вчених: Ф. Байновський, Х. Бота та Ж.А. Бун, С. Вуд, Дж. Гласер, О.М. Гребешков, Ф. Гібб, Р. Гіляревський, В. Гужви, Т. Дейвенпорт, К. Добсон, І.Ю. Єгоров, С. Ілляшенко, Дж. Кірк, Р. Келли, Г.В. Козаченко, В. Мінкіна, Т.В. Омеляненко, Е. Орна, К. Поель, К. Шоулс та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідження наукових праць зазначених учених показали, що питання поєднання та інтеграції інформаційної складової в систему стратегічного управління витратами підприємства залишаються відкритими та дискусійними. Зокрема це стосується питань формування змісту та складових інформаційної стратегії управління витратами, а також визначення індикаторів (критеріїв) для обґрунтування відповідного її типу, що характеризує можливі масштаби змін напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами для цілей управління витратами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування методичного підходу до вибору типу інформаційної стратегії управління витратами промислового підприємства на основі сучасних концепцій та методів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дослідження базових положень стратегічного управління витратами підприємства дозволило сформулювати таке визначення інформаційної стратегії управління витратами: це інтегрована цільова стратегія

підприємства, яка визначає довгострокові напрями та способи управління інформаційними процесами та ресурсами, які сприяють формуванню та реалізації альтернативних рішень щодо оптимізації витрат підприємства у межах загальних стратегічних цілей його розвитку за допомогою відповідних інформаційно-комунікаційних технологій [1—3].

Одним із важливих питань у процесі формування інформаційної стратегії управління витратами підприємства є вибір індикаторів (критеріїв), які будуть покладені в основу визначення типу такої стратегії, а також обґрунтування методики їх визначення. З цієї метою пропонується використовувати концепцію "стратегем" сучасного українського ученого-практика В. Тарасенко, яка дозволяє кількісно визначити поточний стратегічний потенціал підприємства і обґрунтувати можливі варіанти стратегічних змін [4, с. 153—161; 5, с. 128—132].

Адаптуючи зазначену концепцію до цілей формування інформаційної стратегії управління витратами, в процесі вибору її типу пропонується опиратися на такі індикатори (критерії): вид корпоративної стратегії підприємства; тип стратегії управління витратами підприємства; тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення.

Вибір таких індикаторів обумовлений необхідністю реалізації принципу взаємоузгодженості цілей корпоративного стратегічного розвитку підприємства, стратегічних цілей управління витратами із поточними та стратегічними цілями інформаційного забезпечення цього процесу. Тому для формування цілей та напрямів реалізації інформаційної стратегії управління витратами пропонується враховувати тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення (інформаційно-проактивна, інформаційно-адаптивна або інформаційно-консервативна політика), який характеризує наявний (поточний) рівень ефективності управління витратами в залежності від якості забезпечення інформацією цього процесу [6, с. 108—109].

В якості різновидів корпоративних стратегій пропонується використовувати їх розповсюджену та загальновідому класифікацію в залежності від стадії життєвого циклу підприємства: стратегію зростання (інтенсивне, інтеграційне або диверсифікаційне зростання), стратегію стабілізації (захист положення на ринку,

Таблиця 2. Шкала кількісної характеристика потенціалу стратегіми для визначення типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства

Вид корпоративної стратегії підприємства		Тип стратегії управління витратами підприємства		Тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення		Кількісна характеристика	Якісна характеристика
1	2	3	4	5	6	7	8
Стратегія зростання	<i>A</i>	Стратегія цільового рівня рентабельності	<i>A</i>	Інформаційно-проактивна	<i>A</i>	3	Високий
Стратегія стабілізації	<i>B</i>	Стратегія мінімального рівня рентабельності	<i>B</i>	Інформаційно-адаптивна	<i>B</i>	2	Середній
Стратегія скорочення	<i>C</i>	Стратегія безбиткової діяльності	<i>C</i>	Інформаційно-консервативна	<i>C</i>	1	Низький

раціоналізація ринку, організація ринку); стратегію скорочення (ліквідація, дезінтеграція, переорієнтація) [5, 7].

Вибір типу стратегії управління витратами залежить, насамперед, від стратегічних виробничих, фінансових, кадрових, інноваційних цілей. Досягнення цих цілей повинно бути спрямовано на оптимізацію всіх витрат підприємства для отримання максимального прибутку (достатнього для рішення завдань виробничого та соціального розвитку підприємства, задоволення економічних інтересів працівників та власників) і забезпечення стійких конкурентних переваг в довгостроковій перспективі. Базуючись на цільовому підході до формування прибутку та витрат підприємства, можна запропонувати такі типи стратегії управління витратами: стратегію безбиткової діяльності, стратегію мінімального рівня рентабельності (мінімальних витрат), стратегію цільового рівня рентабельності (цільових витрат) [8, с. 175—176].

Згідно концепції В. Тарасенко, одночасне використання зазначених індикаторів може виступати у різних комбінаціях, кількісне визначення потенціалу яких і покладено в основу вибору того чи іншого типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства. Ці комбінації індикаторів В. Тарасенко пропонує називати "стратегіями" [4, с. 155].

Для формування стратегем введено літерові позначення відповідних індикаторів, характеристика яких представлена в таблиці 1. Принцип позначення стратегем зводиться до такого:

- перша літера характеризує вид корпоративної стратегії підприємства;
- друга літера — тип стратегії управління витратами;
- третя літера — тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення.

Потенціал будь-якої з 27-ми можливих стратегем має свою кількісну оцінку. Загальна оцінка потенціалу стратегіми розраховується як добуток стратегічного потенціалу кожного індикатора [4, с. 161; 5, с. 131].

Шкала кількісної характеристики потенціалу стратегіми для визначення типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства представлена в таблиці 2.

Максимально можливий потенціал стратегіми дорівнює 27 (AAA — зростання підприємства на основі забезпечення цільового рівня рентабельності із використанням інформаційно-проактивної політики управління витратами); мінімальний потенціал стратегіми дорівнює 1 (ССС — скорочення підприємства на основі забезпечення безбиткової діяльності із використанням інформаційно-консервативної політики управління витратами).

Кількісні значення потенціалу усіх можливих стратегем наведені у табл. 3.

За силою стратегічного потенціалу пропонується виділяти три типи стратегем: сильні стратегіми — з потенціалом від 12 до 27; середні стратегіми — з потенціалом від 6 до 11; слабкі стратегіми — з потенціалом від 1 до 5 [4, с. 163].

У залежності від визначеного типу стратегем виділено такі типи інформаційної стратегії управління витратами підприємства: трансформаційну, перетворюючу та розвиваючу, характеристика яких наведена в таблиці 4.

Отже, запропоновані типи інформаційної стратегії управління витратами характеризують ступінь зміни напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами підприємства для цілей підвищення ефективності управління витратами в стратегічній перспективі. Вони дозволяють підприємствам визначити також напрями та масштаби перетворення системи управ-

Таблиця 3. Кількісні значення потенціалу стратегем для визначення типу інформаційної стратегії управління витратами підприємства

Вид корпоративної стратегії	Тип стратегії управління витратами	Тип політики управління витратами з урахуванням рівня його інформаційного забезпечення					
		Інформаційно-проактивна		Інформаційно-адаптивна		Інформаційно-консервативна	
1	2	3	4	5	6	7	8
Стратегія зростання	Стратегія цільового рівня рентабельності	AAA	27	AAV	18	AAC	9
	Стратегія мінімального рівня рентабельності	ABA	18	ABV	12	ABC	6
	Стратегія безбиткової діяльності	ACA	9	ACV	6	ACC	3
Стратегія стабілізації	Стратегія цільового рівня рентабельності	BAA	18	BAV	12	BAC	6
	Стратегія мінімального рівня рентабельності	BBA	12	BVV	8	BVC	4
	Стратегія безбиткової діяльності	BCA	6	BCV	4	BCC	2
Стратегія скорочення	Стратегія цільового рівня рентабельності	CAA	9	CAV	6	CAC	3
	Стратегія мінімального рівня рентабельності	CBA	6	CBV	4	CBC	2
	Стратегія безбиткової діяльності	CCA	3	CCV	2	CCC	1

Таблиця 4. Характеристика типів інформаційної стратегії управління витратами підприємства в залежності від потенціалу стратегіми

Тип стратегіми за силою стратегічного потенціалу	Кількісне значення потенціалу стратегіми	Тип інформаційної стратегії управління витратами	Характеристика типу інформаційної стратегії управління витратами
1	2	3	4
Сильні стратегіми (12-27)	AAA (27), AAB (18), ABA (18), BAA (18), ABB (12), BAB (12), BBA (12)	<i>Трансформаційна</i>	Орієнтована на комплексну трансформацію (радикальні зміни) напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами підприємства для цілей управління витратами на основі повного перепроектування системи управління витратами за допомогою впровадження нових інформаційних технологій, продуктів та автоматизованих систем
Середні стратегіми (6-11)	AAC (9), ACA (9), CAA (9), BBB (8), ABC (6), ACB (6), BAC (6), BCA (6), CAB (6), CBA (6)	<i>Перетворююча</i>	Орієнтована на поступове принципове перетворення окремих або всіх напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами підприємства для цілей управління витратами на основі удосконалення системи управління витратами за допомогою впровадження нових окремих елементів інформаційних технологій, продуктів та автоматизованих систем
Слабкі стратегіми (1-5)	BBC (4), BCB (4), CBV (4), ACC (3), CAC (3), CCA (3), BCC (2), CVC (2), CCV (2), CCC (1)	<i>Розвиваюча</i>	Орієнтована на підвищення ефективності використання вже існуючих і не нових для підприємства напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами для цілей управління витратами без принципової їх зміни на основі підтримки існуючої системи управління витратами за допомогою удосконалення використовуваних інформаційних технологій, продуктів та систем

ління витратами за рахунок розвитку існуючих чи впровадження нових інформаційних технологій, продуктів та систем.

Доцільно зазначити, що стабільність визначеної для підприємства стратегіми та використання відповідного типу інформаційної стратегії управління витратами залежать від часового фактору. Тобто в залежності від зміни індикаторів стратегіем протягом певного проміжку часу може змінюватися й інформаційна стратегія управління витратами, але ця зміна повинна відбуватися за близькими стратегіями (стратегіми, у яких потенціал кожного з індикаторів, що входять в стратегіму, дорівнює потенціалу описуваної стратегіми або на одиницю відрізняється від неї у більший або менший бік) [4, с. 163—164].

З метою визначення перших двох індикаторів стратегіми для вибіркової сукупності промислових підприємств м. Києва та Київської області була досліджена динаміка (темпи зміни) основних показників фінансових результатів та виявлені їх співвідношення на основі використання модифікованого "золотого правила економіки підприємства", яке дозволило визначити рівень прогресивності та інтенсивності розвитку підприємств та обрати відповідні види корпоративної стратегії

і типи стратегії управління витратами. Для спрощення та уточнення інтерпретації результатів розрахунку співвідношень темпів зміни основних показників фінансових результатів промислових підприємств використані методи рангової кореляції [8, с. 178].

Результати обґрунтування вибору типу інформаційної стратегії управління витратами промислових підприємств м. Києва та Київської області представлені в таблиці 5.

Так, для ПАТ "БЗП", ТОВ "Уні-ПАК", ТОВ "Аерок", ПАТ "Леокон" та ПАТ "ГМЗ" рекомендована трансформаційна інформаційна стратегія управління витратами, яка орієнтована на комплексну трансформацію (радикальні зміни) напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами підприємства для цілей управління витратами. Така стратегія передбачає повне перепроектування системи управління витратами за допомогою впровадження нових прогресивних інформаційних технологій, продуктів та автоматизованих систем. Ефективна реалізація цієї стратегії обумовлюється високим рівнем інформаційного забезпечення та інформаційно-проактивною (або інформаційно-консервативною) політикою управління витратами підприємств, достатнім економічним потенціалом та фінансо-

Таблиця 5. Результати обґрунтування типу інформаційної стратегії управління витратами промислових підприємств м. Києва та Київської області

Підприємства	Позначення та кількісне значення потенціалу стратегіем		Тип стратегіем	Рекомендований тип інформаційної стратегії управління витратами
	2	3		
1	2	3	4	5
ПАТ "БЗЗК"	AAC	9	середня	Перетворююча
ПАТ "БЗГТВ"	BCC	2	слабка	Розвиваюча
ПАТ "БЗП"	AAA	27	сильна	Трансформаційна
ТОВ "Уні-ПАК"	BBA	12	сильна	Трансформаційна
ПрАТ "УХЛ-МАШ"	AAC	9	середня	Перетворююча
ПрАТ "Міррад"	BBC	4	слабка	Розвиваюча
ТОВ "Інпром"	BBB	8	середня	Перетворююча
ТОВ "Елтех"	BAC	6	середня	Перетворююча
ТОВ "ЕлоПак"	BBC	4	слабка	Розвиваюча
ТОВ "Завод "Емко"	CBV	2	слабка	Розвиваюча
ТОВ "Аерок"	AAB	18	сильна	Трансформаційна
ПАТ "Леокон"	AAA	27	сильна	Трансформаційна
ТОВ "Завод "Мікрони"	AAC	9	середня	Перетворююча
ПАТ "ГМЗ"	AAA	27	сильна	Трансформаційна
ТОВ "Магнет"	CCC	1	слабка	Розвиваюча

вими можливостями для впровадження сучасних інтегрованих інформаційних систем у сферу управління витратами.

Перетворююча інформаційна стратегія управління витратами рекомендована для таких підприємств, як ПАТ "БЗЗК", ПрАТ "УХЛ-МАШ", ТОВ "Інпром", ТОВ "Елтех" та ТОВ "Завод "Мікрони". Вона орієнтована на поступове принципове перетворення окремих або всіх напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами підприємства для цілей управління витратами. Це може відбуватися за рахунок удосконалення системи управління витратами на основі впровадження нових окремих елементів інформаційних технологій, продуктів та автоматизованих систем. Реалізація перетворюючої інформаційної стратегії забезпечується за рахунок середнього рівня інформаційного забезпечення та інформаційно-адаптивної (або інформаційно-консервативної) політики управління витратами підприємств, нарощування економічного потенціалу та пошуком додаткових фінансових можливостей для удосконалення інформаційних технологій та систем у сфері оптимізації витрат.

Для всіх інших промислових підприємств Київської області (ПАТ "БЗГТВ", ПрАТ "Міррад", ТОВ "ЕлоПак", ТОВ "Завод "Емко", ТОВ "Магнет") рекомендується використання розвиваючої інформаційної стратегії управління витратами на основі інформаційно-консервативної політики. Це обумовлено низьким рівнем інформаційного забезпечення та обмеженими фінансовими можливостями для впровадження інформаційних інновацій у сферу управління витратами підприємств. Тому розвиваюча інформаційна стратегія орієнтована на підвищення ефективності використання вже існуючих і не нових для підприємства напрямів та способів управління інформаційними процесами та ресурсами для цілей управління витратами без принципової їх зміни. Це можливо реалізувати за рахунок підтримки існуючої системи управління витратами на основі удосконалення використовуваних інформаційних технологій, продуктів та систем.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонований підхід до формування інформаційної стратегії управління витратами дозволить підприємствам визначити напрями та масштаби перетворення системи управління витратами за рахунок розвитку існуючих чи впровадження нових інформаційних технологій, продуктів, програм, модулів та автоматизованих систем з урахуванням рівня інформаційного забезпечення управління витратами та стратегічними орієнтирами розвитку підприємств. Це сприятиме визначенню відповідних напрямів оптимізації витрат підприємств на кожному етапі та рівні управління ними.

Література:

1. Гребешков О.М. Типологія інформаційної стратегії підприємства / О.М. Гребешков // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Економіка підприємства: теорія і практика. — Ч. 2. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 238—245.
2. Захожай В.Б. Інформаційно-аналітичне забезпечення маркетингової діяльності: теорія, методологія і практика: монографія / В.Б. Захожай. — К.: ДП "Вид. Дім "Персонал", 2017. — 632 с.
3. Омеляненко Т.В. Ракурси інформаційної стратегії підприємства / Т.В. Омеляненко // Вчені записки: зб. наук. праць. — К.: КНЕУ, 2010. — Вип. 12. — С. 124—130.
4. Садеков А.А. Стратегічне управління підприємством. Управління змінами: навч. посіб. / А.А. Садеков, О.Ю. Гусєва. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. — 414 с.

5. Адизес И.К. Управляя изменениями: Mastering change [Текст]: [как эффективно управлять изменениями в обществе, бизнесе и лич. жизни] / И.К. Адизес; при поддержке Ин-та бизнеса и делового администрирования Акад. нар. хоз-ва при Правительстве РФ. — СПб.: Питер, 2013. — 224 с.

6. Черняева О.О. Діагностика ефективності управління витратами підприємства в залежності від рівня його інформаційного забезпечення / О.О. Черняева // Науковий журнал "Економіка і фінанси". Спецвипуск. — Дніпропетровськ: ПП "Ліра ЛТД", 2016. — С. 19—29.

7. Galliers R.D., Leidner D.E. Strategic Information Management: Challenges and Strategies in Managing Information Systems [Paperback] / R.D. Galliers, D.E. Leidner. — Routledge, 2009. — 584 p.

8. Козаченко Г.В. Управління затратами підприємства: монографія / Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Л.Ю. Хлап'юнов, Г.А. Макухін. — К.: Лібра, 2007. — 320 с.

References:

1. Hrebeshkov, O. M. (2010), Formuvannia rynkovoї ekonomiky: Zb. nauk. prats'. Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktyka KNEU, vol. 2, pp. 238—245.

2. Zakhohaj, V.B. (2017), Informatsijno-analitychne zabezpechennia marketynhovoї diial'nosti: teoriia, metodolohiia i praktyka: monohrafiia / V.B. Zakhohaj, K.: DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

3. Omel'ianenko, T. V. (2010), Vcheni zapysky: zb. nauk. prats' KNEU, vol. 12, pp. 124—130.

4. Sadiekov, A. A. and Husieva, O. (2012), Yu. Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom. Upravlinnia zminyamy [], DonNUET, Donetsk, Ukraine.

5. Adyzes, Y. K. (2013), Upravliaia yzmenenyiami [Mastering change], Pyter, St.Petersburg, Russia.

6. Cherniaeva, O.O. (2016), Naukovyj zhurnal "Ekonomika i finansy", pp. 19—29.

7. Galliers, R. D. and Leidner, D. E. (2009), Strategic Information Management: Challenges and Strategies in Managing Information Systems, Routledge, Abingdon-on-Thames, UK.

8. Kozachenko, H. V. Pohorelov, Yu. S. Khlap'onov, L. Yu. and Makukhin, H.A. (2007), Upravlinnia zatratamy pidpriemstva [], Libra, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2017 р.

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. А. Польова,
д. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця
А. О. Кісик,
магістрант, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

О. Polyova,
Doctor of Economics, Associate professor, Department of Finance, Banking and Insurance,
Vinnitsa National Agrarian University, Vinnitsa
A. Kisyk,
Student, Vinnitsa National Agrarian University, Vinnitsa

CURRENT TRENDS ON THE BANKING MARKET IN UKRAINE

У статті розкриваються питання розвитку сучасного ринку банківських послуг на кредитному ринку України та виявленні основні особливості його розвитку. Досліджено тенденцію розвитку банківського сектору на ринку банківських послуг та визначено зміни, що відбулися на цьому ринку. Встановлено, що для сучасного банку важливим є забезпечення ефективної інноваційної діяльності, зокрема ефективного вкладання коштів у розвиток технологій дистанційного банківського обслуговування.

The article reveals the issues of development of the modern market of banking services in the credit market of Ukraine and identifies the main features of its development. The tendency of banking sector development in the market of banking services is researched and changes are made in this market. It is established that for a modern bank it is important to ensure efficient innovative activity of banks, in particular, effective investment of funds in the development of remote banking services.

Ключові слова: ринок банківських послуг, фінансові послуги, економіка, банківська система, інновації, дистанційні послуги.

Key words: banking services market, financial services, economy, banking system, innovations, remote services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення та розвиток ринкових відносин визначає ряд першочергових стратегічних завдань діяльності вітчизняних банків, оскільки ефективно діюча банківська система є рушійною силою економічних перетворень, зі створенням та розвитком якої пов'язане і формування ринку банківських послуг.

Сучасні тенденції розвитку національної економіки відображають процес переходу від екстенсивного до інтенсивного розвитку банківської системи, зокрема, усе більше розширення сфер діяльності банків. Це пов'язано зі зростаючим рівнем конкурентної боротьби між банками, а також посиленням ролі небанківських посередників фінансового ринку. Пошук нових джерел залучення ресурсів та сфер застосування капіталів визначає об'єктивну необхідність активного становлення й розвитку такого важливого сегменту фінансового ринку, як ринок банківських послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження різних аспектів діяльності ринку банківських послуг привертають увагу багатьох вітчизняних та іноземних науковців й практиків, що пояснюється розширенням спектру, оновленням й модернізацією банківської діяльності. Теоретичним та методологічним проблемам вивчення місця та ролі ринку банківських послуг у фінансовій системі присвячено праці провідних учених в галузі економічної теорії, банківської справи, фінансового менеджменту, маркетингу. Вітчизняними авторами цих досліджень є такі науковці: А.А. Андреев, М.Д. Алексеенко, О.В. Васюренко, В.В. Вітлінський, Д.Д. Гладких, У.М. Гулієв, О.В. Дзюблюк, О.Т. Євтух, Ю.А. Заруба, О.А. Кириченко, А.М. Мороз, О.М. Олій-

ник, Л.О. Примостка, В.І. Павлюк, М.К. Реверчук, М.І. Савлук, Н.Р. Швець, О.Й. Шевцова та інші. Однак зазначені науковці досліджували окремі аспекти функціонування ринку банківських послуг, що не давало повного уявлення про функціонування вітчизняного ринку банківських послуг, а зокрема його інноваційної складової.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою наукової статті є комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку ринку банківських послуг, аналіз сучасних тенденцій його розвитку, а також розробка заходів щодо впровадження та використання систем дистанційного банківського обслуговування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ринок банківських послуг є однією із важливих та невід'ємних складових сучасної ринкової економіки. Тому на сьогодні зростає інтерес до різних аспектів діяльності банків та методів управління ними. Банки поступово перетворилися на основні посередники у перерозподілі капіталів, у забезпеченні безперервності процесу економічного відтворення.

Ринок банківських послуг — це специфічна сфера економічних відносин, функцією яких є балансування попиту і пропозиції на банківські продукти. Функціонування ринку банківських послуг має свої особливості, серед яких можуть бути виділені:

- тісне поєднання державного і ринкового регулювання з метою підтримки його стабільності;
- регулювання і регламентація відносин на ринку нормами міжнародного права і внутрішнім законодавством;

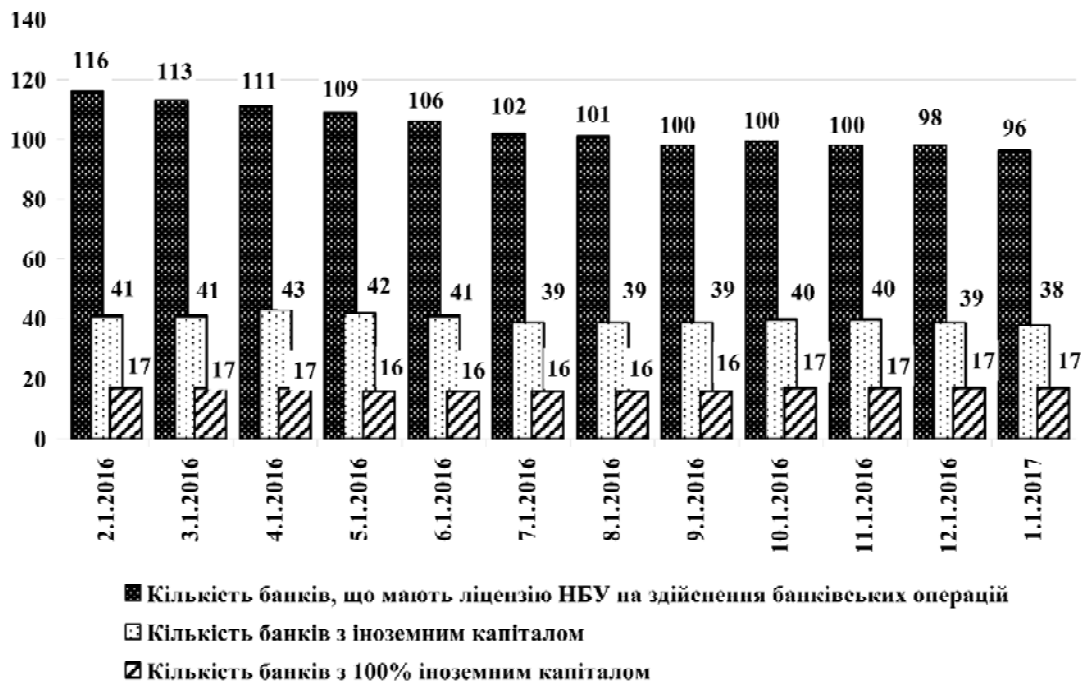

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків України протягом 2016 р.

— прозорість інформації про стан ринку та його учасників;
 — необмежена кількість учасників ринку;
 — широкий асортимент і диверсифікація банківських продуктів [1].

Дослідження теоретичних аспектів ринку банківських послуг зумовлює першочергову потребу всебічного наукового обґрунтування сутності самого терміна "банківська послуга".

Банківські послуги активно впливають на розвиток економіки України як на макро-, так і на мікрорівні. По перше, банківська послуга є одним із дієвих факторів інтенсифікації відтворюваного процесу в цілому і такої його складової, як обмін, зокрема. По-друге, банківські послуги відіграють значну роль у задоволенні потреб населення, підвищенні його життєвого рівня шляхом надання споживчих кредитів і впливу на розвиток малого бізнесу.

Зміст категорії "банківська послуга" можна розглядати через призму поняття "фінансова послуга". Законодавство України визначає фінансову послугу як "операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів". Отже, поняття "банківська послуга" можна трактувати по-різному, залежно від того, який саме економічний сенс чи ознака покладена в його основу [2].

З точки зору продуктової структури ринок банківських послуг являє собою сукупність пропонованих для продажу банківських послуг. Це обумовлює виділення у його структурі певних сегментів, що відповідають окремим групам банківських продуктів: ринок кредитних послуг; ринок інвестиційних послуг; ринок розрахунково-касових послуг; ринок депозитних послуг та інших.

За географічним охопленням можуть бути виділені локальні, регіональні, загальнонаціональні і міжнародні ринки. Локальний ринок формується у межах міста або району. Регіональні ринки охоплюють територію однієї або кількох суміжних областей. Загальнонаціональний ринок банківських послуг функціонує в межах окремої національної економіки. Міжнародні ринки банківських послуг представлені як глобальним загальносвітовим

ринком, так і ринками банківських послуг на рівні окремих міждержавних об'єднань.

За типами споживачів банківських послуг виділяють: ринок суб'єктів господарювання (корпоративний ринок); ринок фізичних осіб (домогосподарств); урядовий ринок; ринок фінансового-кредитних інститутів [4]. За перспективами розвитку можна класифікувати такі основні ринки банківських послуг:

- безперспективний ринок, операції на якому необхідно припинити;
- основний ринок, на якому реалізується переважний обсяг банківських продуктів;
- додатковий ринок (на якому може бути реалізований незначний обсяг продукту);
- зростаючий ринок, що характеризується достатньо високими темпами нарощування збуту банківських послуг;
- потенційний ринок, який має перспективи росту, але потребує для цього певних ресурсів і зусиль (модифікація продукту, розширення збутової мережі, заходи стимулювання збуту тощо);
- непостійний ринок, який характеризується значними перепадами в обсягах збуту.

Банківські послуги на фінансовому ринку відображають динаміку ділової активності учасників таких угод — банків та клієнтів. Відновлення кредитування та стимулювання попиту позичальників на кредитні продукти є важливими питаннями стабілізації банківської, кредитної та економічної системи країни. Станом на 01 січня 2017 р. ліцензію Національного банку України мали 96 банківських установ (у т.ч. 38 банків з іноземним капіталом). З початку 2016 р. кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 21. Починаючи з 01.06.2016 р. Правлінням Національного банку України було прийнято декілька рішень про надання згоди на самоліквідацію банківських установ. Першими випадками такої самоліквідації стали ПАТ "Фінанс Банк" та ПАТ "Інвестиційно-Трастовий Банк" [3]. Детальна інформація про динаміку зміни у банківській системі України протягом 2016 р. відображена на рис. 1.

Протягом 2015—2017 рр. спостерігається тенденція до зменшення кількості банківських установ як з частковим, так і з іноземним капіталом. Починаючи з 2015 р. прийнято рішення щодо ліквідації комерційних банків, що зумовило скорочення їх кількості на 40%. Однією з вагомих причин визнання банків неплатоспроможними,

Таблиця 1. Динаміка активів банківської системи України, млрд грн

№ з/п	Показник	Станом на		
		01.01.2015 р.	01.01.2016 р.	01.01.2017 р.
1	Чисті активи	1316,85	1254,39	1256,30
2	Кредитний портфель	1006,36	965,09	1005,92
3	Вкладення в цінні папери	168,93	198,84	332,27
4	Високоліквідні активи	155,64	191,26	199,50
5	Офіційний валютний курс UAH/USD, грн	15,77	24,00	27,19
6	Середня відсоткова ставка за кредитами в національній валюті, %	18,80	21,47	17,70
7	Середня відсоткова ставка за кредитами в іноземній валюті, %	8,30	6,88	8,20

крім порушення законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є недостатній рівень їх капіталізації та неспроможність акціонерів забезпечити належний рівень фінансової підтримки.

Протягом 2016 р. в структурі власності банківської системи України відбувались значні перегрупування. Внаслідок переходу системного ПАТ КБ "ПриватБанк" у стовідсоткову власність держави частка державних банків в структурі активів банківської системи значно зросла протягом IV кварталу 2016 р. та станом на 01.01.2017 р. відповідала 52%. Частка банків з приватним українським капіталом складала близько 13%, банків іноземних банківських груп — 35%. Зауважимо, що в подальшому можливе скорочення частки банків іноземних банківських груп внаслідок виходу банківських установ з російським капіталом з українського ринку. За підсумками 2016 р. чисті активи банківської системи України збільшилися несуттєво, їх обсяг станом на 01.01.2017 р. відповідав 1256,30 млрд грн проти 1254,39 млрд грн на початок року (табл. 1).

Дані табл. 1 показують значні зміни активів банківської системи України у 2016 р. порівняно з 2015 р., а саме стрімко підвищився офіційний курс валюти з 15,77 грн до 24,00 грн, тобто на 8,23 грн, що є негативним явищем. Отже, аналіз сучасного стану банківського сектору національної економіки дає можливість виявити декілька проблем у банківській сфері: політична та фінансова нестабільність у країні; низька якість банківських активів; зниження ліквідності банківських активів; недосконалість нормативно-правова база в державі; високий ступінь вразливості банківської системи до валютно-курсової політики в країні, що проводиться Національним банком України.

Протягом 2016 р. обсяг клієнтського кредитного портфелю скоротився на 0,4% (3,85 млрд грн) та станом на 01.01.2017 р. відповідав 1005,92 млрд грн (див. рис. 2). Серед причин, що призвели до погіршення ситуації у

динаміці активів банківської системи можна зазначити нестабільну політичну та економічну ситуацію в країні, низьку платоспроможність вітчизняних позичальників, неврегульованість процедури банкрутства та процедури реєстрації, високий кредитний ризик, що у свою чергу, вимагає формування значних резервів.

Високий рівень доларизації економіки країни призводить до інфляції. Водночас за умови фінансової стабілізації та суворой монетарної політики можна значно знизити рівень доларизації в Україні, проте постійно його утримувати неможливо, адже юридичні та фізичні особи купують та зберігають тверду іноземну валюту на депозитних рахунках у комерційних банках.

Динаміка клієнтського кредитного портфелю в розрізі позичальників та рівень доларизації кредитів протягом 2016 р. зображено на рисунку 3. Дані рисунку свідчать, що рівень доларизації кредитів станом на 01.01.2017 р. зменшився з 58% до 52%, тобто на 6%. Курсові різниці виступають вагомим чинником коливання сукупного обсягу кредитного портфелю протягом року, оскільки близько половини виданих кредитів номіновані в іноземній валюті (52% станом на 01.01.2017 р.).

Скорочення загального обсягу кредитного портфелю за досліджуваний період відбувалося внаслідок зменшення протягом року суми кредитів, наданих фізичним особам. За підсумком 2016 р. їх обсяг знизився на 10,43% до 847,09 млрд грн. Кредити, надані суб'єктам господарювання за підсумком року навпаки збільшилися на 1,98% та на початок 2017 р. досягли 157,39 млрд грн.

За результатами 2016 р. середнє значення відсоткової ставки за кредитами, наданими фізичним особам в національній валюті складало 30,7% (31,6% у 2015 р.) та 4,9% в іноземній валюті (4,0% у 2015 р.).

Динаміку та структуру зобов'язань банківської системи України протягом досліджуваного періоду представлено на рисунку 4.

Сукупний обсяг зобов'язань вітчизняних банків протягом 2016 р. скоротився на 2,7% до 1118,9 млрд грн. Ча-

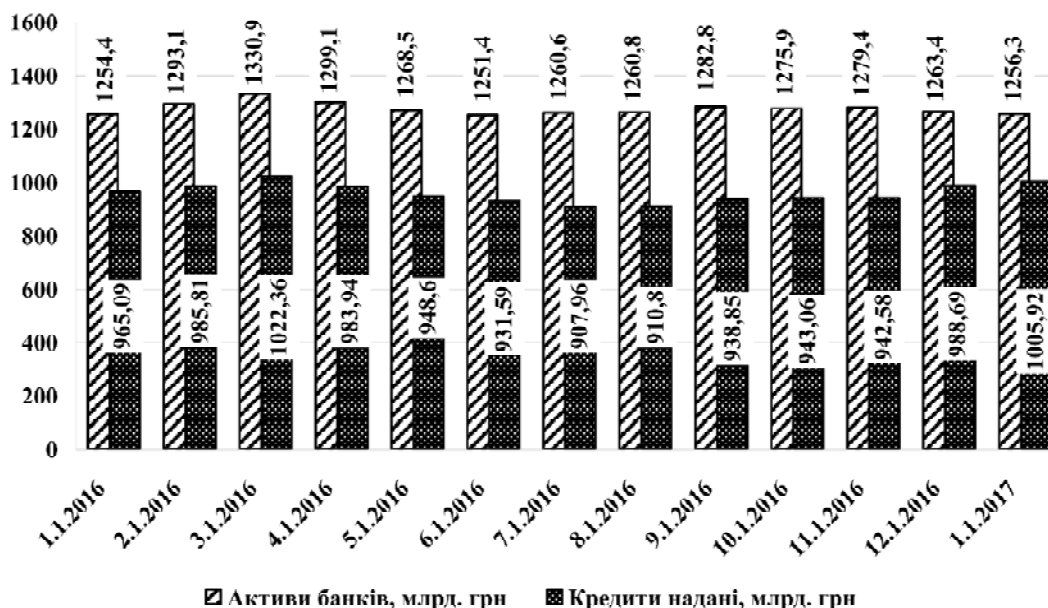

Рис. 2. Динаміка активів банківської системи України протягом 2016 р.

Рис. 3. Клієнтський кредитний портфель у розрізі позичальників та рівень доларизації кредитів протягом 2016 р., (млрд грн, %)

стка строкових коштів у коштах клієнтів банків встановлена на рівні 52,47%, що на 0,97% менше порівняно на початок 2016 р.

За строковим характером в клієнтському портфелі переважають короткострокові депозитні вклади строком до 1 р. 2 (рис. 5). Яскраво виражена тенденція щодо зменшення обсягу строкового ресурсу існує з початку 2016 р. Головною проблемою наявної ресурсної бази комерційних банків є її короткостроковість, а точніше — вклади "на вимогу" (412 млрд грн, що в 1,27 рази більше на кінець 2016 р.). Депозити "до запитання" не дозволяють банку впевнено використовувати їх в активних операціях та можуть знизити ліквідність банківського капіталу.

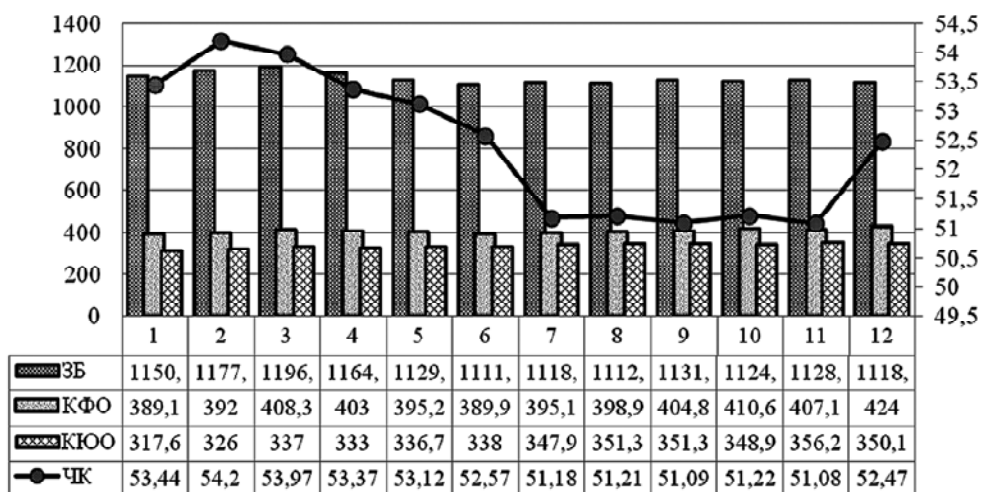
Формування зобов'язань за рахунок депозитної складової є позитивною характеристикою комерційних банків, але ситуація на фінансовому ринку складається так, що значну частку цих ресурсів становлять вклади до запитання, що підлягають масовому вилученню у випадку будь-якої нестабільної ситуації на ринку. За таких умов визначення частки довгострокових депозитів свідчитиме про реальну довіру та стабільність до банку. В іншому випадку банк зазнаватиме системного ризику розбалансованої ліквідності, що відобразатиметься на показниках фінансового стану банку та інвестиційної привабливості [5].

Реалізація банками фінансових стратегій відбувається за допомогою використання відповідних методів акумулювання ресурсів. Формування депозитних ресурсів є основою фінансової стратегії будь-якого банку, оскільки саме вони виступають джерелом здійснення банківських операцій. Крім залучення акціонерного капіталу, додатковим внутрішнім джерелом формування ресурсів є прибуток, отриманий в межах основної діяльності банку. Серед найбільш прибуткових за підсумком минулого року банків були виключно іноземні фінансові установи — Райффайзен Банк Аваль, Сітібанк та ОТП Банк (див. рис. 6 та рис. 7).

На топ-3 найбільш прибуткові банки за підсумком 2016 р. припадало 57,5% загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України.

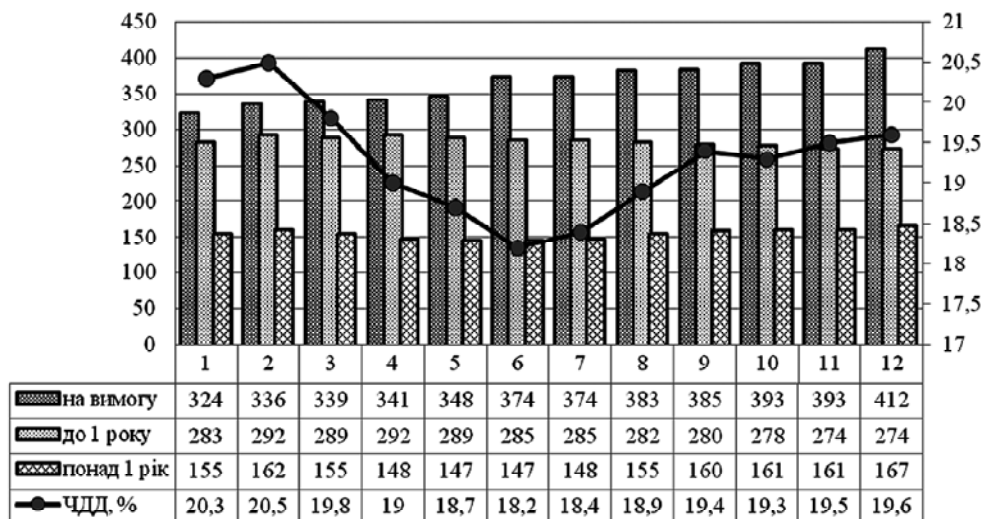
На основі статистичного спостереження та аналізу показників функціонування ринку банківських послуг встановлено, що ринок банківських послуг за кількісними показниками переживає фазу згортання, уповільнення нарощування активів, нестабільність ресурсної бази зумовлює проблеми з кредитними та іншими активними операціями, якість найдохідніших активів, а саме кредитів.

У сучасних умовах ефективність роботи банку та його конкурентоспроможність на ринку пов'язана з інноваційною діяльністю, а саме з автоматизацією, впровадженням новітніх технічних засобів і передових

Умовні позначення: ЗБ — зобов'язання банків, млрд грн; КФО — кошти фізичних осіб, млрд грн; КЮО — кошти юридичних осіб, млрд грн; ЧК — частка строкових коштів у коштах клієнтів, %

Рис. 4. Динаміка та структура зобов'язань банківської системи України протягом 2016 р., (млрд грн, %)

Умовні позначення: ЧДД — частка довгострокових депозитів, %

Рис. 5. Динаміка зміни клієнтського портфеля за строковістю протягом 2016 року, (млрд грн, %)

банківських технологій по просуванню на ринок банківських продуктів і послуг, а також з пошуком інструментів, що підвищують привабливість банківських послуг.

Сьогодні лідером серед банків з впровадження інновацій в Україні є ПриватБанк. Інноваційна політика ПриватБанку орієнтована на впровадження на українському ринку принципово нових, провідних банківських послуг, які надають клієнтам нові можливості управління своїми фінансами. Приватбанк першим в Україні запропонував своїм клієнтам послуги Інтернет-банкінгу "Приват24" та GSM-банкінгу, а також послуги з продажу через мережу своїх банкоматів та POS-терміналів електронних ваучерів провідних операторів мобільного зв'язку та IP-телефонії [6]. Окрім ПриватБанку, інновації на сьогодні активно впроваджують "Альфа-Банк", "Промінвестбанк", "Райффайзен Банк Аваль" та ін.

Досить великого поширення сьогодні набувають інновації як Private Banking. Елементи Private Banking вже впроваджує ряд українських банків, зокрема, "ПриватБанк", "Альфа-Банк", "ОТП Банк", "Укрсиббанк" та інші. Private Banking це відносини між банком та клієнтом, характерними відмінностями яких є персональний підхід до клієнта, комплексність послуг, що надаються, і висококласне обслуговування. Щодо надання нестандартних банківських послуг VIP-клієнтам, слід відмітити такі: довічне управління активами клієнта та членів його родини, формування банками індивідуальних інвестиційних портфелів VIP-осіб і управління

ними, забезпечення фінансового управління на підприємствах, якими володіють такі особи, податкове планування та розроблення індивідуальних фінансових схем для оптимізації грошових потоків і т.д.

Окрім надання базових фінансових послуг, часто банки пропонують ряд інших послуг, зокрема, організацію відпочинку, туристичних і ділових поїздок, підбір шкіл для дітей за кордоном, тест-драйв автомобілів класу "люкс", арт-банкінг.

Сучасний розвиток банківської системи характеризується стрімким зростанням кількості банків, у результаті чого останні змушені шукати нові способи залучення клієнтів. У зв'язку з цим головним напрямком розвитку банківських послуг стає використання дистанційного банківського обслуговування. Дистанційне банківське обслуговування (homebanking) — це технологія, у якій проведення банківських операцій не вимагає візиту до банку.

У сучасних світових системах банківського обслуговування сьогодні клієнтам надаються наступні види дистанційних послуг:

1. Відео-банкінг — це система інтерактивного спілкування клієнта з персоналом банку за допомогою спеціально призначених пристроїв, так званих "відео кіосків", устаткованих моніторами.

2. РС-банкінг (традиційна система "Клієнт-Банк") — ця система здійснює доступ до банківського рахунка за допомогою персонального комп'ютера і прямого модемного з'єднання з комп'ютерною системою банку.

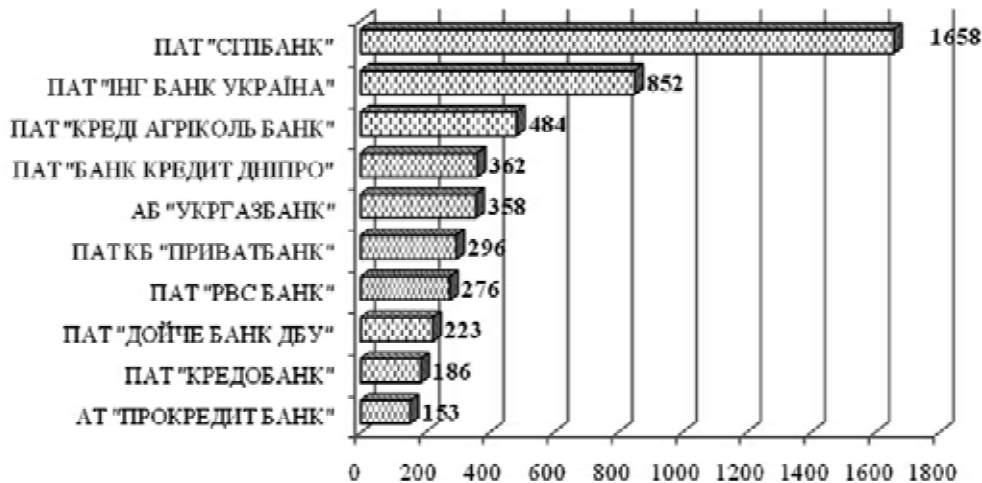

Рис. 6. ТОП-10 прибуткових банків України за результатами 2015 р., тис. грн

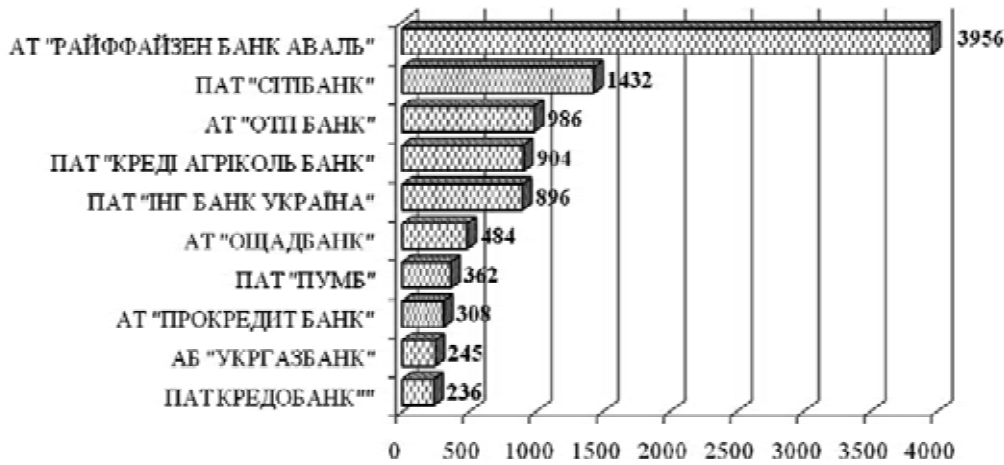

Рис. 7. ТОП-10 прибуткових банків України за результатами 2016 р., тис. грн.

3. Телефонний банкінг — надає можливість здійснювати операції з рахунком клієнта та отримувати інформацію щодо його стану за допомогою телефону у будь-якій точці світу.

4. Інтернет-банкінг — це технологія віддаленого банківського обслуговування, яка дає змогу клієнтові отримувати банківські послуги через мережу Інтернет [7].

Отже, банківські інновації появились внаслідок зміни клієнтського попиту, підвищення конкурентності на фінансовому ринку та нових досягнень у інформаційних технологіях. Що в свою чергу призвело до додаткового залучення клієнтів за рахунок додання більш зручних та досконалих послуг, появи нових банківських продуктів, які в кінцевому вигляді приносять нові прибутки банку. Щодо дистанційних банківських послуг — подальше впровадження систем дистанційного обслуговування дозволить банкам ефективніше проводити клієнтські платежі, підвищить їхню надійність та зменшить витрати, пов'язанні з наданням банківських послуг.

ВИСНОВКИ

Ринок банківських послуг переживає динамічну кризову спадну фазу свого розвитку, особливо це стосується готівкового ринку валютних цінностей, який стихійно створюється та становить суттєву конкурентну загрозу легітимним валютообмінним операціям. Упродовж 2016 р. спостерігалось різке скорочення кількості суб'єктів ринку, близько 21 банків збанкрутували та стільки ж перебувають на межі банкрутства та ліквідації. У сучасних умовах розвиток банківського сектора економіки вимагає необхідності у створенні нових, нестандартних банківських продуктів, упровадження яких означає перехід на новий ступінь розвитку фінансових послуг. Саме фінансова інновація показує творчий підхід до оновлення банківських послуг та дає можливість для вирішення проблем банківської системи у кризовий період.

Одним з можливих шляхів впровадження інноваційних банківських послуг для підвищення конкурентоспроможності банків може бути впровадження дистанційне банківське обслуговування клієнтів, що включає в себе розробку сучасної інноваційної стратегії розвитку банку, побудову повноцінного роздрібного бізнесу та виведення продуктової політики на новий технологічний рівень, розширення бізнес-проектів на підтримку бізнесу, приведення ризик-політики у відповідність із міжнародними стандартами. Такі стратегічні орієнтири окреслюють нові напрями розвитку вітчизняного ринку банківських послуг.

Література:

1. Шевцова М.Ю. Ринок банківських послуг: динаміка розвитку та сегментації [Електронний ресурс] / М.Ю. Шевцова, Ю.О. Солодовник. — Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201152/149-155.pdf>
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг Закон України 02. 12. 2010 № 2756-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Аналітичний огляд банківської системи України за 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf
4. Мироненко М.Ю. Банки та банківська система: підручник / М.Ю. Мироненко, О.Л. Польова. — Вінниця: ТОВ "Меркьюрі-Поділля", 2017. — 416 с.
5. Корнилюк Р. Рейтинг життєздатності банків — 2015 / Р. Корнилюк // Forbes Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejtingzhitezdatnosti-bankiv-2015>
6. Офіційний сайт ПАТ "ПриватБанк" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://privatbank.ua/>
7. Єсіна О.Г. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / О.Г. Єсіна // Вісник соціально-економічних досліджень. — Вип. 1 (48). — 2013. — С. 209.

References:

1. Shevtsova, M. Yu. and Solodovnyk, Yu. O. (2011), "Market of banking services: dynamics of development and segmentation", [Online], available at: <http://vuv.vestnikdnu.tsom.ua/archive/201152/149-155.pdf>
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets", available at: www.rada.gov.ua (Accessed 30 Sept 2017).
3. Natsional'ne rejtynhove ahentstvo "Riurik" (2017), "Analytical review of the banking system of Ukraine for 2016", available at: http://rurik.com.ua/dotsuments/research/bank_system_4_kv_2016.pdf (Accessed 30 sept 2017).
4. Myronenko, M.Yu. and Pol'ova, O.L. (2017), Banky ta bankivs'ka sistema [Banks and the banking system], ТОВ "Мерк'юрі-Поділля", Вінниця, Ukraine
5. Kornilyuk, R. (2015) "Rating of banks' viability — 2015", Forbes Ukraine [Online], available at: <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejtingzhitezdatnosti-bankiv-2015> (Accessed 30 sept 2017).
6. ПАТ "ПриватБанк" (2017), [Online], available at: <https://privatbank.ua/> (Accessed 30 sept 2017).
7. Yesina, O.H. (2013), "Internet banking in Ukraine: the current state, problems and prospects of development", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1 (48), pp. 209.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2017 р.

В. Г. Панченко,

к. і. н., докторант, Маріупольський державний університет

ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ДЕ-ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ДІАЛЕКТИКА ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

V. Panchenko,

post PhD at Mariupol State University

CHALLENGES TO INTERNATIONAL TRADE IN THE CONDITIONS OF DE-GLOBALIZATION OF THE GLOBAL ECONOMY: DIALECTICS OF PROTECTIONISM AND FREE TRADE

У статті доводиться, що наростання деглобалізаційних тенденцій може спонукати уряди розвернути назад лібералізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Широке розповсюдження запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживання нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулювання екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують розгортання процесу "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift"). Окреслене дозволяє стверджувати про становлення неопротекціонізму як нової реальності світового господарства і міжнародних економічних відносин.

It is demonstrated in the article that the de-globalization tendencies can induce governments to turn back the liberalization trend of several latest decades. The broad-scale enforcement or re-establishment of regulatory norms on foreign direct investment, abuse of non-tariff regulatory instruments in international trade, manipulation with ecological and quality standards is evidence to the unfolding process of "protectionist drift". The abovementioned signals on the rising neo-protectionism as the new reality of the global economy and international economic relations.

Ключові слова: глобалізація, де-глобалізація, вільна торгівля, протекціонізм, неопротекціонізм, регулювання.
Key words: globalization, de-globalization, free trade, protectionism, non-protectionism, regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ресурсно-технологічні, економіко-географічні, соціокультурні, інституційні, а також фактори економічної політики рекомбінують наявні й потенційні конкурентні переваги країн, візуалізуючи потребу в переосмисленні ролі держави у стимулюванні економічної активності та в реконфігурації існуючої інституційної надбудови. В термінах Г. Колодко [1, с. 172], неминучою в результаті глобалізації стане реінституціоналізація світової економіки — розробка нових, раціональних в світовому масштабі принципів функціонування або нового прагматичного економічного порядку. Зміна ваги кожного з п'яти факторів при визначенні домінант економічного росту залежно від належності країн до групи розвинених чи тих, що розвиваються, а також перегляд їх змістовних складових, виступають іманентною рисою "нової норми". Наростання деглобалізаційних тенденцій, що проявляються, серед іншого, в розповсюдженні запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживанні нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулюванні екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують про глобальні трансформації в лібералізаційному тренді останніх декількох десятиліть.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні, як справедливо вказують Н. Рубіні, І. Бреммер і Д. Бакус [2], ми живемо у світі "Великого нуля", у якому жодна окремо взята країна чи група країн не має ні політико-економічних важелів, ні волі, щоб вирішувати значимі міжнародні проблеми. В результаті цього на міжнародній арені будуть посилюватися конфлікти з таких надважливих питань як макроекономічна координація на глобальному рівні, реформа фінансового регулювання, торгівельна політики та зміна клімату.

Нідерландський економіст П. ван Бергейк [3], досліджуючи де-глобалізаційні процеси в світовій економіці, стверджує, що протягом останніх років, позначених нещодавньою економічною кризою, міжнародна торгівля зазнала реального колапсу, порівнянного з колапсом Великої депресії 1930 років минулого століття. Цей дослідник певною мірою переоцінює значення аспектів, пов'язаних із міжнародною торгівлею, протягом цих двох періодів, а також цілком різні причини її падіння. Але П. ван Бергейк у цілому доводить, що глобалізаційний процес, спричинений в основному потоками міжнародної торгівлі, приводить до двох головних наслідків: соціально-економічних ризиків і спричинених ними невизначеностей. Е. Хільдебранд підходить до питання де-глобалізації більш прагматично [3], вважаючи, що цей процес почав проявлятися з 1913—1950 рр., коли внаслідок двох світових війн радикально змінився міжнародний поділ праці і набув надмірного поширення глобальний протекціонізм [4]. Він докладно аналізує довгостроковий вплив де-глобалізації на розвинені країни — члени ОЕСР. Для цього він створює два сценарії: перший сценарій "де-глобалізації", під яким мається на увазі процес ослаблення економічної взаємозалежності між державами (включаючи інтеграцію), другий сценарій — "де-глобалізації" як такої.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Спроби забезпечувати функціонування повністю вільного глобального ринку, відповідно до теоретичних конструкцій В. Беллоу, в умовах нової норми світової економіки виглядають утопією і метою, недосяжною у найближчому майбутньому. Саме це, з одного боку, актуалізує розроблення нових правил гри на арені міжнародної торгівлі, що убезпечували б загострення глобальних дисбалансів, при тому не обмежуючи просування сходами економічного розвитку країн, що розвиваються. З іншого боку, загострює співіснування протекціоністських інструментів економічної політики

країн з відстоюванням права користування перевагами вільної торгівлі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна економічна наука невіддільна від такого феномена, як інституційний вакуум. Інституційний вакуум — це відсутність у даних просторово-часових координатах тих гравців і тих необхідних "правил гри", які забезпечують поступальний розвиток суспільного ладу. Інституційний вакуум нерідко ототожнюють з інституційним хаосом як співіснуванням старих і нових правил і норм господарювання в перехідних економіках, що видається не зовсім неправомірним. Як справедливо зазначають Н. Резнікова і О. Іващенко, підвалини формування сучасної моделі міжнародного поділу праці та структури світового господарства з її центрально-периферійним облаштуванням закладались аж ніяк не під впливом винятково вільної економічної конкуренції, але завдяки можливості її використання, підпорядкувавши цілям державної зовнішньоекономічної політики провідних країн.

Більше того, центрально-периферійна структура економіки в різних формах і на різних етапах світової торгівлі — неминучий результат й органічно іманентна капіталізму властивість, що передбачає його постійне розширення і зовнішню експансію. Західні промислово розвинені країни вдало маніпулювали періодами адаптації протекціонізму та лібералізації з тим, аби збільшити конкурентоспроможність власних економік, водночас вчинивши опір лібералізації там, де це негативно впливало б на їхні економічні інтереси [5].

На переконання Н. Рубіні [2], ми більше не живемо у світі "Великої двадцятки", хоча Група Двадцяти продовжує позиціонувати себе як головного актора регулювання міжнародних економічних відносин. Ця трансформація відбулася після того, як зменшилася гострота останньої фінансової кризи, і виявилися несумісні політичні та економічні цінності країн. На сьогодні у США не вистачає потенціалу для того, щоб лишатися головним постачальником світових суспільних благ. Європа зайнята порятунком єврозони. Японію повністю поглинули її власні складні внутрішньополітичні та економічні проблеми. Сьогодні у цих країн нема ні часу, ні ресурсів, ні внутрішньополітичного капіталу, щоб стати новими міжнародними центрами сили. Китай також не бажає брати на себе тягар відповідальності світового лідера. Окрім того, неможливо дати відповідь на міжнародні виклики сьогодення без прямої участі країн, що стрімко розвиваються, таких як Бразилія та Індія, які, однак, зайняті проблемами внутрішнього розвитку і не поспішають шукати рішення для актуальних світових проблем.

Отже, глобалізація також означає забезпечення свободи дій у такий спосіб, щоб кожна країна могла створювати власну економічну стратегію відповідно до її культурних і соціальних цінностей, економічних потреб і можливостей сталого розвитку. При цьому мають братися до уваги людські ресурси — інтелектуальний капітал і матеріальні ресурси. Де-глобалізація є відображенням прояву деструктивної стратегії, продиктованої довгою кризою глобального капіталізму, лише в тій мірі, в якій вона відображає низхідну фазу довгої хвилі Кондрат'єва (K-Wave) [6].

Висхідна фаза цього циклу почалась у 1950-х роках минулого століття, і через 30 років вона посягла критичної точки, коли перестали використовуватися застарілі технології. Це також пояснює послідовність декількох економічних криз, які ослабили силу глобалізації. Завершення циклу означає знаходження вірних альтернатив нинішній глобальній системі, які будуть прийнятні для всіх учасників міжнародної торгівлі товарами та послугами. Насправді В. Беллоу [7] пропонує ідею нової глобальної економіки, хоча шанси її настання є непевними. Процес де-глобалізації все ще знахо-

диться на початковій фазі. Вона закінчиться не автаркією, а новим національним суверенітетом. Отже, де-глобалізація стає спробою "реконструкції", яка передбачає не відхід від міжнародної економіки, а її "реорієнтацію", спроможну усунути недоліки глобалізованого виробництва, тим більше що багато аспектів нинішньої системи є скороминущими і нестабільними [8].

Критики глобалізації стверджують, що вона призвела до зростання безробіття, створила безліч екологічних проблем, занадто ускладнила фінансові відносини, які інколи вироджувались у жорстокі кризи, тощо. Така ситуація призвела до необхідності глобалізації іншого роду, яка приносить користь всім учасникам міжнародного поділу праці. Але процес глобалізації не можна зупинити, оскільки глобальна економіка як така повністю трансформується.

Відтак, глобалізація є не простою економічною подією, а великомасштабним феноменом. Ф. Друкер вказав на те, що для досягнення успіху на конкурентному глобальному ринку недостатньо знати чийсь витрати. Кожна компанія має бути здатна визначати витрати всього економічного ланцюга виробництва, який у більшості випадків охоплює велику кількість компаній, розташованих по всьому світу [9]. Руйнування такої мережі, що вже сформована шляхом глобалізації, є лише утопією, недосяжною і безрезультатною метою. Зараз виробництво, управління і реалізація продукції організовані у мережі. Багатонаціональні фірми зараз здатні вести діяльність у глобальному масштабі. Звісно, що не всі види економічної діяльності мають глобальний характер. Багато видів діяльності зберігають місцеві або регіональні ознаки. Однак більшість стратегічних видів діяльності зараз включено до глобалізованої, взаємопов'язаної та взаємозалежної системи. Складна інформаційна система, основана на глобальних комунікаційних мережах, забезпечує дуже швидкі відповіді на будь-який сигнал, що надходить з будь-якого фінансового центру світу [10].

П. ван Бергейк інтерпретує падіння міжнародної торгівлі як чіткий показник процесу де-глобалізації світової економіки, а Е. Хільдебранд доходить висновку, що у разі "де-глобалізації" ВВП на душу населення у 2035 р. буде на 23% менше, ніж при продовженні економічної "глобалізації" [4]. Водночас із цим збільшиться кількість людей у світі, що живуть у крайній бідності. Звідси слідує, що від де-глобалізації постраждають не тільки багаті та розвинені країни і менш розвинені країни, а й суспільство загалом. Рівень впливу буде різним.

Наприклад, у разі сценарію глобалізації для США, ВВП на душу населення до 2035 р. зросте до 66150 дол. США, а в разі сценарію де-глобалізації — лише 60290 дол. США на рік (отже, різниця становить 8,9%). В абсолютному вимірі ВВП США зросте до 24287 млрд дол. при сценарії глобалізації порівняно з 19794 млрд дол. при сценарії де-глобалізації [4]. Для ЄС ситуація виглядатиме навіть гірше: різниця між ВВП для двох випадків буде ще більш явною, тобто "-21,3%", або 31270 дол. США на душу населення в середньому на рік у разі сценарію глобалізації, і лише 24600 дол. США у разі сценарію де-глобалізації [4]. Ці дані підтверджують, що глобалізація провокує економічний розвиток, на противагу де-глобалізації, яка гальмує його.

Де-глобалізація породжує міжнародну нестабільність через ослаблення зв'язків економічної взаємозалежності, що посилює перспективу небажаних економічних і торговельних конфліктів. В умовах де-глобалізації, під якою розуміються синергетичні ефекти різних неконтрольованих факторів, різке скорочення передачі технологій, сировини та інновацій, зменшення залежності від іноземного капіталу, країни зазнають втрат внаслідок зниження продуктивності праці. Остання є детермінуючим фактором економічного зростання і скорочення бідності, тому автаркічний розвиток став анахронізмом на нинішньому етапі розвитку глобаль-

ної економіки, можливим лише на окремих географічних територіях, де розташовані малі та ізольовані країни. Таким чином, де-глобалізація сприяє скороченню торгівлі і потоків капіталу, негативно впливаючи на економічний розвиток.

Уважне спостереження за еволюцією міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій (ПІІ) допоможе з'ясувати, чи є глобалізація постійним або тимчасовим процесом. Іншим є питання переведення коштів від емігрантів, що працюють за кордоном. Протягом останніх 20—30 років напрям еволюції міжнародної торгівлі значно змінився. Це дозволяє констатувати, що ми є свідками нового етапу розвитку глобальної економіки, а саме де-глобалізації. В Звіті СОТ за 2013 р. оцінено детермінуючі тенденції світової торгівлі, а також можливі сценарії її майбутньої еволюції [11]. В аналізі СОТ наголошено, що міжнародна торгівля товарами та послугами зазнала помітних змін з точки зору географічного розподілу, складу та кількості задіяних агентів.

Торгівля все ще знаходиться під впливом низки основних факторів: демографії, ПІІ, виробничих технологій, джерел енергії та потреби збереження природних ресурсів, що експлуатуються, стабільності споживання, транспортних витрат, виробництва сучасних засобів зв'язку, торговельних угод між державами. Водночас через інтеграційський тиск швидкість інтеграції зростає більш високими темпами, ніж глобальний ВВП.

Посилення протекціоністського тиску можна оцінити за станом прогресу переговорів про вільну торгівлю і за рівнем громадської підтримки відкритих ринків і глобалізації. Переговори з вільної торгівлі зайшли у глухий кут. Прогрес на переговорах із торгівлі (або його відсутність) є опосередкованим показником рівня протекціоністського тиску на уряди. Враховуючи це, значні затримки із укладанням міжнародних торговельних угод можна тлумачити як ознаку посилення протекціоністського тиску. Раунд переговорів СОТ із торгівлі у м. Доха, який спрямований на лібералізацію сільського господарства та послуг, а також на сприяння зростанню торгівлі і розвитку у бідних країнах, став найдовшим за весь час раундом багатосторонніх переговорів про торгівлю. Розпочавшись у 2001 р., він, за попереднім планом, мав завершитися до 1 січня 2005 р.

Оскільки впродовж багатьох років перемовин раунд переговорів супроводжувався невизначеностями та відмінними інтерпретаціями змісту преференцій, його було призупинено на невизначений строк у липні 2006 р.; після цього переговори відновилися, але знову були припинені в липні 2008 р., коли Індія і США не змогли домовитися про те, в якій мірі бідним країнам дозволяється захищатися від конкуренції.

Станом на сьогодні залишається неясно, чи рухатимуться сторони в бік поступок, необхідних для укладення угоди. Позитивним моментом є те, що небезпеку провалу переговорів було визнано на міжнародних політичних самітах, як це, наприклад, відображено у заключній декларації саміту G20, що відбувся у м. Вашингтон 15 листопада 2008 р. (особливо у параграфі 13, в якій держави заявляють, що "протягом наступних 12 місяців ми утримуватимемось від зведення нових бар'єрів для інвестицій або торгівлі товарами та послугами, запровадження нових експортних обмежень або реалізації непослідовних заходів Світової організації торгівлі (СОТ) для стимулювання експорту. Далі ми намагатимемось досягти угоди в цьому році стосовно умов, що приведе до успішного виконання Дохійської програми розвитку СОТ з вагомим, далекоглядним і збалансованим результатом").

Однак подібні декларації поки що залишаються невиконаними. Після закінчення 2008 р. нові обіцянки щодо відмови від протекціонізму і заклики до швидкого завершення раунду в Доці, який застопорився, пролунали на зустрічі G20 у Лондоні 2 квітня 2009 р. і зустрічі

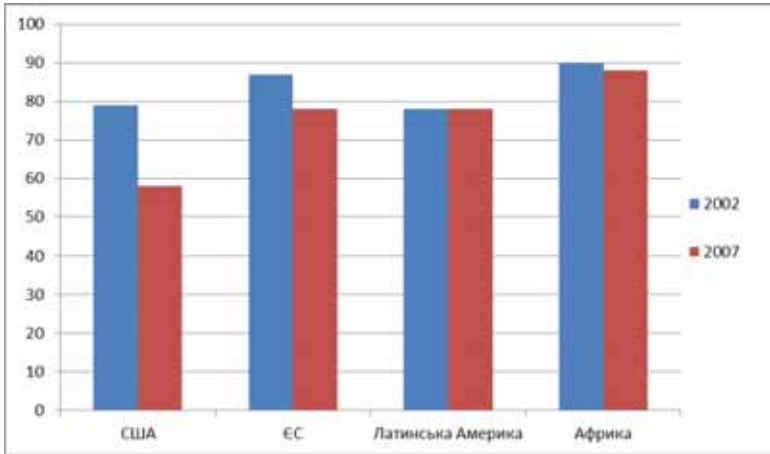
"вісімки" (G8) 8 липня 2009 р. в місті Л'Аква (Італія). В офіційній заяві лідери G8 проголосили, що "ми знов підтверджуємо своє зобов'язання щодо підтримки відкритості і свободи ринків та відмови від протекціонізму будь-якого роду. У складні часи ми повинні не допускати колишніх помилок протекціоністської політики", і закликали до "швидкого, збалансованого і всеохоплюючого ухвалення Дохійської програми розвитку на основі вже досягнутого прогресу" на переговорах СОТ.

Хоча вже було досягнуто значний прогрес (помітне скорочення в останні десятиліття тарифних та нетарифних бар'єрів на промислові товари), негативний сигнал, надісланий постійною неспроможністю завершити Дохійський раунд, є достатньо сильним, щоб його сприймати серйозно як засвідчення слабкої громадської підтримки вільної торгівлі. Кількість спорів, винесених на розгляд СОТ починаючи з 1995 р., часто наводилась як опосередкований індикатор протекціоністського тиску. Водночас цьому можна дати подвійну інтерпретацію: підвищення кількості спорів і неузгоджених позицій може вказувати на посилення протекціоністського тиску, але також на підвищення впевненості у юридичній підтримці з боку СОТ.

Слід зазначити, що протягом двох років, наступних за створенням СОТ, щорічна кількість випадків таких суперечок помітно зростала, що можна розглядати як нову фазу відстоювання державами своїх торговельних інтересів. Після цього і до 2007 р. кількість суперечок пішла на спад, за винятком піку в приблизно 50 поданих заяв (включаючи 20 від ЄС, 17 від США і 4 від БРІК) у 2002 р. та тимчасового їх зростання у 2006 р. Хоча 2008 р. позначився суттєвим збільшенням суперечок порівняно з попереднім роком, їх кількість у 2008 р. була нижче, ніж у всі попередні роки, крім 2005 і 2007 рр. Тому збільшення кількості антидемпінгових ініціатив у 2008 р. порівняно з 2007 р. не обов'язково пов'язано з економічною кризою.

Опосередкованим індикатором підтримки вільної торгівлі є поширення регіональних торговельних угод (РТУ) із часом: до грудня 2008 р. до ГАТТ/СОТ надійшли приблизно 421 повідомлень про РТУ, і 230 РТО були чинними. Але важко оцінити, чим насправді є підвищення популярності РТУ: сигналом про підтримку вільної торгівлі або ознакою відсутності готовності до підвищення зобов'язань в рамках багатосторонньої системи торгівлі. Такі угоди дійсно сприяють вільній торгівлі, але на регіональному або двосторонньому, а не на глобальному рівні, і тому їх можна розглядати або як альтернативний шлях до глобальної вільної торгівлі, або як перепону. Відтак, їх збільшення можна тлумачити з обережністю, оскільки дослідники все ще не дійшли згоди стосовно ефекту домовленостей про вільну торгівлю і, зокрема, стосовно того, доповнюють вони або підміняють процес, керований СОТ.

Так, зокрема, Р. Болдвін [12] відстоює ту точку зору, що РТУ можна розглядати як будівельні блоки (цеглини) глобалізації. Поширення РТУ в ті періоди, коли переговори про багатосторонню торгівлю заходили у глухий кут, може вказувати на те, що громадськість віддає перевагу таким менш масштабним угодам. Цікаво, що сплеск РТУ, який невпинно тривав з початку 1990-х років, останнім часом, здається, припинився. Низка важливих угод із вільної торгівлі, подібних тим, про які остання адміністрація США веде переговори з Колумбією, Південною Кореєю і Панамою, залишається неукладеною. Пробуксовування як багатосторонніх, так і регіональних переговорів про торгівлю є ще одним сигналом того, що громадська підтримка вільної торгівлі останнім часом зменшується. Один із засновників школи політичного реалізму як теорії міжнародних відносин Е.-Х. Карр зазначав, що "вільна торгівля — це доктрина економічно могутніх держав, які можуть процвітати без протекціонізму" [13].

Примітка:

Підтримка глобалізації в окремих регіонах світу (частка позитивних відповідей на питання "Торгівля з іншими країнами — це добре?")

1. ЄС — арифметична середня Німеччини, Франції, Італії та Великобританії.
2. Латинська Америка — арифметична середня Аргентини, Болівії, Бразилії, Мексики, Перу та Венесуели.
3. Азія — арифметична середня Бангладеш, Китаю, Індії, Індонезії, Японії, Кореї та Пакистану.
4. Африка — арифметична середня Берега Слонової Кості, Гани, Кенії, Нігерії, ПАР, Танзанії та Уганди.

Рис. 1. Підтримка вільної торгівлі в окремих країнах та регіонах

Як зазначає Н. Резнікова, позиція адептів протекціонізму в контексті проблематики РТУ ґрунтується на визнанні того, що тиск протекціоністів зменшується в результаті регіональної інтеграції [14]. Дослідження Ж. де Мело, А. Панагарія та Д. Родрік [15] пропонують систему аргументацій, що базується на розгляді феномену "ефекту послаблення преференцій", який виникає при формуванні торгового блоку. Вчені стверджують: "Незалежно від організаційної системи наявність регіональних угод тягне за собою розширення політичного співтовариства і, таким чином, зменшення можливостей визначати політику з боку політично активних угруповань в кожній країні. Цей факт робить прийняття рішень менш сприйнятливим з точки зору інтересів окремих фракцій і значно ускладнює лобювання їхніх інтересів. Маргінальні переваги лобювання знижуються, тому групи розсудливо вирішують знизити тиск в цьому напрямку" [16]. С.П. Маджі, В.А. Брок і А. Янг переконані, що національні преференції можуть також послаблятися з інших причин [16].

По мірі розширення торгового блоку, заінтересовані групи можуть зазнавати труднощів самоорганізації на регіональному рівні. Національні групи впливу, намагаючись реалізувати засоби протекціонізму, можуть скоординувати зусилля з колегами з країн-партнерів. Проблема безбілетника, пов'язана з більшою кількістю груп зі схожими інтересами на регіональному рівні, може існувати одночасно з ефектом послаблення преференцій, що відчувають національні лобі в торгових блоках. А. Панагарія та Р. Фіндлей пропонують дещо формальний аналіз проблеми безбілетника в лобюванні, який стосується РТУ та зокрема митних союзів, і доповнюють модель Дж. Міда, що дозволяє визначати торгову політику на внутрішньо-системному рівні [17]. Компонент проблеми безбілетника за умов реалізації ефекту послаблення преференцій ідеально узгоджується з логікою колективних дій, описаною М. Олсоном ще в 1965 р.

Окреслений підхід, що ґрунтується на ефекті послаблення преференцій, нашою думкою, що митний союз (МС) з часом демонструє менше елементів протекціонізму у порівнянні з зоною вільної торгівлі (ЗВТ). Серед іншого, автори вдаються до теоретичних

моделювань, які пізніше підкріплюють емпірично. Для початку, вони припускають, що торгова політика має повністю внутрісистемний характер, а отже, рівень протекціонізму залежатиме від лобістської діяльності груп впливу. Загально визнано, що в ЗВТ кожна країна-учасник має можливість самостійно встановлювати власну торгову політику з країнами, що не входять до ЗВТ, а отже, національним заінтересованим групам потрібно лише лобювати інтереси в уряді своєї країни, щоб вплинути на рівень протекціонізму відносно країн, що не входять до ЗВТ. Таким чином, протекціонізм у ЗВТ має характеристики індивідуальних інтересів.

У митному союзі зовнішня торгова політика є єдиною для всіх країн-учасників, і національні групи тиску мають впливати також на рівні союзу, а сам протекціонізм на рівні митного союзу стає суспільним благом з урахуванням проблеми безбілетника. Крім того, регіональний орган прийняття рішень схильний бути менш сприятливим до лобювання, орієнтованого на конкретну країну, у порівнянні з національними органами влади, тому що йому доводиться врівноважувати потенційно конфліктуючі інтереси учасників МС. У результаті для впливу лобістських дій на зовнішню торговельну політику може потребуватися певна ступінь координації національних заінтересованих груп. Таким чином, скорочення впливу національних лобістів на рівні союзу та збільшення проблеми безбілетника, зумовленої спільними лобістськими діями, становлять два аспекти ефекту послаблення преференцій, пов'язаного з МС, але відсутнього у ЗВТ. Вчений Р. Лоренс [18] провів емпіричний аналіз, у результаті якого він визначив позитивний зв'язок між рівнем протекціонізму (зокрема номінальні тарифи та нетарифні бар'єри) та кількістю населення в штаті, де знаходиться галузь промисловості. Отриманий результат припускає, що крупні штати більше здатні до створення блоків виборців з метою захисту їх промисловості, ніж невеликі. Такі висновки обґрунтовують послаблення преференцій для малих країн, що входять до митного союзу, тоді як крупні учасники можуть отримати зміцнення своїх протекційних преференцій. Цей висновок знаходиться у різкому контрасті з логікою колективних дій Олсона та аргументу послаблення преференцій.

Дані, отримані з опитування експертів в галузі економіки, є корисним індикатором загального сприйняття глобалізації, більш своєчасним і, можливо, більш перспективним, в тій мірі, в якій він відображає поточні тенденції. При всій їх незаперечній перевазі спостереження мають один потенційний недолік — здійснюються на малій вибірці населення і ґрунтуються на запитаннях.

Прикметно, що деякі опитування показують падіння підтримки глобалізації торгівлі у ЄС та США, але зростання її підтримки в країнах з ринками, що формуються, і в країнах, що розвиваються. Підтримка глобалізації торгівлі дійсно є високою в країнах з ринками, що формуються, і в країнах, що розвиваються, зокрема в Азії та Африці, де близько 90% населення погоджується із твердженням, що торгівля з іншими країнами — це добре (див. рис. 1).

У ході опитування напередодні та після початку світової фінансової кризи 2008 р. з'ясовано, що у США більшість населення (60% респондентів) вважають, що глобалізація, "особливо зростання зв'язків їх країни з іншими країнами світу — це здебільшого "добре" [19]. Що стосується решти світу, глобалізація знаходить широку підтримку в країнах Азії зі зростаючою економікою таких, як Китай, Південна Корея і Таїланд (де, відповідно, 87%, 86% і 75% населення підтримує глобалізацію, і така підтримка дещо нижче в Індії, тобто 54%). Сприйняття глобалізації в ЄС значно відрізняється в залежності від країн. Глобалізація сприймається гірше, зокрема, у дея-

ких країнах, що вступали до ЄС із 2004 р. На рівні ЄС-27 кількість прихильників і противників глобалізації виявилась майже однаковою [20]. В 2008 р. 39% громадян ЄС вважали глобалізацію "гарною можливістю для національних компаній завдяки відкриттю ринків", водночас як 39% вважали її "загрозою зайнятості та національним компаніям", а 18% відповіли "не знаю".

Однак між країнами-членами ЄС існують помітні відмінності. Поряд із цими результатами важливу роль, схоже, відіграє політична економія лібералізму і протекціонізму. Сприйняття протекціонізму значно різниться за стратами населення всередині країн. Зокрема підтримка глобалізації є найсильнішою з боку висококваліфікованих робітників у зрілих економіках [21]. Водночас згідно з деякими дослідженнями відкритість для міжнародної конкуренції відіграє не таку вже велику роль. Люди, що працюють у секторах, відкритих для міжнародної конкуренції і таких, що мають порівняльну перевагу, як правило, не є більшими прихильниками або противниками торговельної лібералізації, ніж ті, хто працює в секторах, захищених від міжнародної конкуренції [22]. Згідно з іншими дослідженнями, галузеві особливості не відіграють значну роль [21].

Існує спостереження, що працівники, зайняті у секторах, відкритих для міжнародної конкуренції, але з порівняльним недоліком (comparative disadvantage), дещо більше схильні протистояти лібералізації торгівлі, ніж ті, хто працює у захищених секторах. Хитка підтримка глобалізації може спонукати уряди розвернути назад глобалізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Докази цьому наведено у нещодавньому звіті Ради із закордонних зв'язків ЄС (англ. "the Council on Foreign Relations"), де міститься огляд нещодавніх проєктів із запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій у групі з 11 країн. Хоча не всі такі спроби призведуть до обмежень, ця тенденція свідчить про невпинний тиск з метою обмеження інвестиційних потоків між країнами, тобто процес, який автори доповіді називають "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift").

Зрештою, важливим джерелом протекціоністського тиску можуть бути широке політичне та громадське занепокоєння з приводу впливу вільної торгівлі. Це занепокоєння обумовлено тим, що глобалізація сприймається як сприятливий фактор для збільшення нерівності в оплаті праці в розвинених країнах. Це, безумовно, комплексне питання, що підтвердило дослідження, опубліковане у журналі "IMF World Economic Outlook" [23]. Загалом глобалізація торгівлі не збільшує нерівність, але до таких результатів слід ставитися обережно через питання методології та даних. Однією з ознак занепокоєння з приводу вільної торгівлі є прийняття рядом країн офіційних програм персоналізованої підтримки (або програм підтримки доходу і професійної перепідготовки) для робітників, які втрачають робоче місце в результаті лібералізації торгівлі. Такі програми мають довгу традицію у США. Програми допомоги в здобутті професії (Trade Adjustment Assistance (TAA)) було вперше запроваджено у 1962 р. на початку раунду дискусій Кеннеді щодо лібералізації торгівлі. Витрати в рамках цієї програми стабільно збільшувались останніми роками, і у 2007 фінансовому році її було профінансовано на приблизно 650 млн доларів, проти 100 млн доларів на початку 1990-х років. У 2006 р. в ЄС було запроваджено схожу програму, Європейський фонд урегулювання глобалізації (the European Globalisation Adjustment Fund (EGF)), у рамках якої надаватимуться кошти в сумі до 500 млн євро щорічно протягом 2007—2013 рр.

ВИСНОВКИ

Де-глобалізація породжує міжнародну нестабільність через ослаблення зв'язків економічної взаємозалежності, що посилює перспективу небажаних економі-

чних і торговельних конфліктів. В умовах де-глобалізації, під якою розуміються синергетичні ефекти різних неконтрольованих факторів, різке скорочення передачі технологій, сировини та інновацій, зменшення залежності від іноземного капіталу, країни зазнають втрат внаслідок зниження продуктивності праці. Таким чином, де-глобалізація сприяє скороченню торгівлі і потоків капіталу, негативно впливаючи на економічний розвиток.

Хитка підтримка глобалізації може спонукати уряди розвернути назад глобалізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Широке розповсюдження запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживання нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулювання екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують розгортання процесу "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift"). Окреслене дозволяє стверджувати про становлення неопротекціонізму як нової реальності світового господарства і міжнародних економічних відносин.

Література:

1. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис — что дальше? / Г.В. Колодко. — М.: Магистр, 2012. — 176 с.
2. Roubini N. MBA Lectures in Macroeconomics [Electronic resource] / N. Roubini, D. Backus. — Mode of access: <http://aviation.itu.edu.tr/%5Cimg%5Caviation%5Cdatafiles/Lecture%20Notes/Aviation%20Economics%20and%20Financial%20Analysis%202015%2016/Readings/Module%2015/Nouriel%20Roubini%20and%20David%20Backus%20Macroeconomics%20for%20MBAs.pdf>
3. Van Bergeijk P.A.G. On the Brink of Deglobalization / P.A.G. Van Bergeijk. — Northampton, MA: Edward Elgar, 2010. — 192 pp.
4. Hillebrand E.E. Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses? / E.E. Hillebrand // Global Economy Journal. — 2010. — Vol. 10 (2). — P. 1—21.
5. Резнікова Н.В. Проблема економічного розвитку та зростання в контексті подолання глобальних асиметрій / Н.В. Резнікова, О.А. Іващенко // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2016. — Т. 21, Вип. 1. — С. 55—59.
6. Solomou S. Phases of Economic Growth, 1850—1975: Kondratieff Waves and Kuznets Swings / S. Solomou. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 216 pp.
7. Bello W. The twin debacles of globalization: Stage For Counteroffensive Against Globalization [Electronic resource] / W. Bello. — Mode of access: <https://ratical.org/co-globalize/IDofG.pdf>
8. Bello W. Deglobalization: Ideas for a New World Economy / W. Bello. — London: Zed Books, 2004. — 176 pp.
9. Druker F.P. Management Challenges for the 21st Century / F.P. Druker. — New York: Harper Business, 1999. — 224 pp.
10. Dumitru M. Practices Regarding the Forms of Communication with the Consumers used by a Multinational Company at Global and Local Level / M. Dumitru, N. Albu, V.F. Dumitru, C.N. Albu // Amfi teatru Economic. — 2014. — Vol. 16 (35). — P. 41—57
11. World Trade Report 2014: Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in the 21st Century [Electronic resource] // The World Trade Organization. — 2014. — Mode of access: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report14_e.pdf
12. Baldwin R. Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocks on the Path to Global Free Trade [Electronic resource] / R. Baldwin, P. Thornton. — Mode of access: http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTEI/publications/Baldwin-Thornton_MR2.pdf
13. Победаш Д.И. Политический реализм Эдварда Карра [Электронный ресурс] / Д.И. Победаш. — Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19555/1/rim-2008-11.pdf>

14. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монографія / Н.В. Резнікова. — К.: Вістка, 2013. — 455 с.

15. Findlay R. Discussion / R. Findlay // *New Dimensions in Regional Integration* / J. Melo, A. Panagariya. — Cambridge: Cambridge University Press, 1995. — Ch.6. — P. 193—199.

16. Magee S.P. *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory: Political Economy in General Equilibrium* / S.P. Magee, W.A. Brock, L. Young. — Cambridge: Cambridge University Press, 1989. — 460 p.

17. Panagariya A. *A Political — Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions* [Electronic resource] / A. Panagariya, R. Findlay. — Mode of access: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/03/01/000009265_3961006015730/Rendered/PDF/multi0page.pdf

18. Lawrence R.Z. *The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers* [Electronic resource] / R.Z. Lawrence, M. Drzeniek, S. Doherty // *World Economic Forum*. — 2012. — Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf

19. *World Publics Welcome Global Trade — But Not Immigration* [Electronic resource] // *The Pew Global Attitudes Project*. — 2007. — Mode of access: <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=258>

20. *Eurobarometer 69: 2. The Europeans and globalisation* [Electronic resource] // *The European Commission*. — 2008. — Mode of access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_globalisation_en.pdf

21. Scheve K. *Public opinion, international economic integration, and the welfare state* [Electronic resource] / K. Scheve, M. Slaughter. — 2006. — Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/228384848_Public_Opinion_International_Economic_Integration_and_the_Welfare_State

22. Mayda A.-M. *Why are Some People (and Countries) more Protectionist than Others?* / A.-M. Mayda, D. Rodrik // *European Economic Review*. — 2005. — Vol. 49. — P. 1393—1430.

23. *Globalization and Inequality: World Economic Outlook* [Electronic resource] // *The International Monetary Fund*. — 2007. — Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/>

References:

1. Kolodko, G.V. (2012), *Globalizacija, transformacija, krizi — chto dal'she?* [Globalization, transformation, crisis — what next?], Magistr, Moskva, Rossija.

2. Roubini, N. and Backus, D. (1998), "MBA Lectures in Macroeconomics", [Online], available at: <http://aviation.itu.edu.tr/%5Cimg%5Caviation%5Cdatafiles/Lecture%20Notes/Aviation%20Economics%20and%20Financial%20Analysis%2020152016/Readings/Module%2015/Nouriel%20Roubini%20and%20David%20Backus%20Macroeconomics%20for%20MBAs.pdf> (Accessed 22 August 2017).

3. Van Bergeijk, P.A.G. (2010), *On the Brink of Deglobalization*, Edward Elgar, Northampton, MA, US.

4. Hillebrand, E.E. (2010), "Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses?", *Global Economy Journal*, vol. 10 (2), pp. 1—21.

5. Reznikova, N. and Ivaschenko, O. (2016), "The Problem of economic development and growth in the context of overcoming global asymmetries", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 21, no. 1, pp. 55—59.

6. Solomou, S. (1990), *Phases of Economic Growth, 1850 — 1975: Kondratieff Waves and Kuznets Swings*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

7. Bello, W. (2002), "The twin debacles of globalization: Stage For Counteroffensive Against Globalization",

[Online], available at: <https://ratical.org/co-globalize/TDofG.pdf> (Accessed 24 August 2017).

8. Bello, W. (2004), *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, Zed Books, London, UK.

9. Druker, F.P. (1999), *Management Challenges for the 21st Century*, Harper Business, New York, US.

10. Dumitru, M. Albu, N. Dumitru, V.F. and Albu, C.N. (2014), "Practices Regarding the Forms of Communication with the Consumers used by a Multinational Company at Global and Local Level", *Amfi teatru Economic*, vol. 16 (35), pp. 41—57.

11. The official site of World Trade Organization (2014), "World Trade Report 2014: Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in the 21st Century", [Online], available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report14_e.pdf (Accessed 23 August 2017).

12. Baldwin, R. and Thornton, R. (2008), "Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocks on the Path to Global Free Trade", [Online], available at: http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTEI/publications/BaldwinThornton_MR2.pdf (Accessed 23 August 2017).

13. Pobedash, D.I. (2008), "Political realism Edward Carr", [Online], available at: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19555/1/rim-2008-11.pdf> (Accessed 24 August 2017).

14. Reznikova, N. (2013), *Hlobal'na ekonomichna vzaiemozalezhnist': suchasna paradyhma ta determinanty modyfikatsii* [Global economic interdependence: the modern paradigm and determinants of modification], Vistka, Kyiv, Ukraine.

15. Melo, J. and Panagariya, A. (1995), *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

16. Magee, S.P. Brock, W.A. and Young, L. (1989), *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory: Political Economy in General Equilibrium*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

17. Panagariya, A. and Findlay, R. (1994), "A Political — Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions", [Online], available at: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/03/01/000009265_3961006015730/Rendered/PDF/multi0page.pdf (Accessed 26 August 2017).

18. Lawrence, R.Z., Drzeniek, M. and Doherty, S. (2012), "The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers", [Online], available at: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf (Accessed 27 August 2017).

19. The official site of Pew Global Attitudes Project (2007), "World Publics Welcome Global Trade — But Not Immigration", [Online], available at: <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=258> (Accessed 26 August 2017).

20. The official site of European Commission (2008), "Eurobarometer 69: 2. The Europeans and globalisation", [Online], available at: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_globalisation_en.pdf (Accessed 28 August 2017).

21. Scheve, K. and Slaughter, M. (2006), "Public opinion, international economic integration, and the welfare state", [Online], available at: https://www.researchgate.net/publication/228384848_Public_Opinion_International_Economic_Integration_and_the_Welfare_State (Accessed 27 August 2017).

22. Mayda, A.-M. and Rodrik A.-M. (2005), "Why are Some People (and Countries) more Protectionist than Others?", *European Economic Review*, vol. 49, pp. 1393—1430.

23. The official site of International Monetary Fund (2007), "Globalization and Inequality: World Economic Outlook", [Online], available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/> (Accessed 27 August 2017).

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017 р.

*Н. О. Афендікова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
Запорізький національний технічний університет*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*N. Afendikova,
candidate of Economics Sciences, reader, reader Dept. of economic theory and enterprise,
Zaporizhzhya national technical university*

MAIN PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF THE UPGRADING POTENTIAL OF THE REGIONS IN UKRAINE

Надано характеристику модернізаційному потенціалу. Розглянуто критерії, які визначають необхідність розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України. Здійснено аналіз даних рейтингу регіонів за 2016 р. Визначено принципи використання показників для оцінки модернізаційного потенціалу регіонів України. Обґрунтовано вибір системи показників та основні напрями розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України. Виділено недоліки в сфері регіонального управління, що зумовлюють нераціональне використання наявного модернізаційного потенціалу.

The modernization potential is described. The criteria, which determine the necessity of development of modernization potential of regions of Ukraine, are considered. An analysis of the regional ranking data for 2016 was carried out. The principles of the use of indicators for assessing the modernization potential of the regions of Ukraine are determined. The choice of system of indicators and main directions of development of modernization potential of regions in Ukraine is substantiated. The shortcomings in the area of regional management, which determine the irrational use of the existing modernization potential, are highlighted.

Ключові слова: модернізаційний потенціал, регіон, потенціал регіону, регіональне управління, національна економіка, внутрішньорегіональні диспропорції, регіональна політика.

Key words: modernization potential, region, regional potential, regional management, national economy, intra-regional disproportions, regional policy.

ВСТУП

Один з найбільш необхідних напрямів розвитку української економіки — це проведення її системної модернізації, яка повинна торкнутися практично всіх сфер національної економіки. На сьогодні багато регіонів стикаються з цілою низкою серйозних обмежень (технологічного, природно-кліматичного та інституційного характеру), особливо це стосується тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. В цьому контексті видається актуальним завдання виявлення і оцінки модернізаційного потенціалу регіонів, як відображення сформованих економічних умов і можливостей забезпечення зростання його економіки. Облік і аналіз поточного рівня

розвитку стану регіонального господарства дозволить не тільки виявити проблеми, які стоять на шляху його модернізації, а й визначити пріоритетні напрямки їх нівелювання. Саме розвиток модернізаційного потенціалу регіону виступає ключовою умовою визначення внутрішніх джерел його розвитку, задає вектор його самореалізації.

Таким чином, основою розвитку України на шляху модернізації національної економіки має стати ефективне використання наявних ресурсів економіки. Причому формування цілісного інструментарію модернізаційного потенціалу з урахуванням специфіки регіонального розвитку дозволить виявити ключові проблеми на шляху його реалізації і сформувати комплексні організаційно-економічні засади їх усунення.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення основних засад розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України з метою вдосконалення комплексного розвитку національної економіки. Дослідження побудовано на системному підході, а також сукупності методів, які забезпечують реалізацію такого підходу, а саме: аналіз, синтез та логічне узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Модернізація — формування сучасної економічної, соціальної та політичної системи, що долає відставання від найбільш розвинених країн світу. Модернізація повинна забезпечити формування сильної в економічному, політичному, військовому, науковому та інших відносинах країни при зростанні добробуту її населення. Вона передбачає комплексне оновлення суспільства, коли трансформація окремих його секторів здійснюється у взаємозв'язку [1, с. 40].

З практичного боку, модернізацію можна представити як процес формування нового типу поведінки економічних суб'єктів під впливом соціально-економічних, технологічних, культурологічних та політичних перетворень у господарській системі з метою переходу до більш досконалої стадії суспільного розвитку.

Модернізаційний потенціал означає сукупність структурних елементів соціально-економічного потенціалу, яка може бути використана для вирішення модернізаційних завдань.

У цілому визначити необхідність розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України можна за такими критеріями:

- існує потреба зупинити або сповільнити негативні процеси, що протікають в економіці протягом тривалого періоду часу;

- необхідно збільшити продуктивність праці та її ефективність на рівень лідерів світової економіки, в тому числі енергоресурсну ефективність, досягти науково-технічного рівня розвинених країн, адекватного інтелектуальному потенціалу суспільства;

- потребує використання різних інноваційних механізмів, як запозичених ззовні, так і власних національних інновацій.

За даними урядового рейтингу регіонів за 2016 р., Харківську область визнано першою серед областей. Згідно з рейтингом соціально-економічного розвитку регіонів Кабміну, за підсумками 2016 р. лідерами стали Харківська область (перша серед областей) та місто Київ. У першій п'ятірці також Київська, Вінницька і Чернівецька області. На останніх місцях — Луганська, Донецька, Сумська, Чернігівська та Херсонська області. Харківська область і Київ зберегли позиції лідерів у порівнянні з 2015 р. Зате Київська та Вінницька області піднялися на 3 пункти. Луганська область у порівнянні з минулим роком опустилася з 24 місця на 25.

Регіонами з вищим за середньоукраїнське значенням показника наявного доходу на одну особу у 2016 р. є м. Київ (91356,6 гривень), Дніпропетровська (43458,3 гривень), Запорізька (42117,8 гривень), Київська (39177,9 гривень), Одеська (37732,0 гривень), Харківська (36587,7 гривень) та Полтавська (36393,3 гривень) області, і основним фактором впливу на розмір доходу населення є галузева структура економіки зазначених регіонів.

Серед інших регіонів, зменшення наявного доходу на одну особу зафіксовано лише у Донецькій (з 20595,4 гривень у 2015 р. до 19434,3 гривень у 2016 р.) та Луганській областях (з 14882,5 гривень до 11919,7 гривень), і за цим показником зазначені області займають останні місця серед регіонів.

Рейтинг регіонів був складений на основі даних економічної та соціальної згуртованості, економічної ефективності, інвестиційно-інноваційного розвитку, фінансової самодостатності, розвитку малого і серед-

нього підприємництва та ефективності ринку праці. Також Кабміном оцінювалися розвиток інфраструктури в регіоні, відновлювальна енергетика та енергоефективність, доступність і якість послуг у сфері освіти, соціального захисту і безпеки, раціональне природокористування та якість навколишнього середовища [2].

Показники для оцінки модернізаційного потенціалу регіонів України виявимо, беручи до уваги ряд принципів:

- принцип "динамічності" передбачає, що будь-яка система змінюється в часі, отже, недостатньо одного показника для того, щоб її охарактеризувати, бо необхідно як мінімум оцінити її поточний стан, а також направлення всіх змін;

- принцип "достатності" полягає в тому, що кількість показників має бути мінімальним, проте достатнім для розуміння суті змін, що відбуваються в досліджуваній системі;

- принцип "незв'язності" передбачає мінімізацію кількості показників: виключення пов'язаних або залежних критеріїв, тобто таких, показники яких однозначно залежать від зміни інших;

- принцип "керованості" полягає в тому, що кількість показників не повинна перевищувати можливості спостереження в реальному масштабі часу і своєчасного аналізу для того, хто аналізує систему;

- принцип "відповідності", передбачає максимальне узгодження показників, які відповідають меті дослідження.

Події, що відбулися з початку 2014 р. на території півострова Крим та у південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі і політики регіонального розвитку.

Відстала технологічна база та монофункціональність промисловості Донецької та Луганської областей, сировинний характер експорту продукції та орієнтація його переважно на російський ринок консервує недосконалу структуру економіки, залежність від зовнішнього ринку, зокрема енергетичних ресурсів.

У результаті, крім економічних проблем розвитку зазначених регіонів, на фоні відносно високого рівня середньої заробітної плати порівняно з іншими областями, зросли внутрішньорегіональні диспропорції щодо розвитку інфраструктури, надання послуг населенню у сфері освіти, культури, охорони здоров'я та навколишнього природного середовища та інші. Розвиваються в основному обласні центри, а шахтарські та сільські території занепадають. Наслідком зазначених тенденцій є значне розшарування населення за рівнем доходів, безробіття, соціальне невдоволення мешканців регіонів, створення підґрунтя для проявів сепаратизму.

Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає створення бази для реалізації ефективної державної регіональної політики — механізму та інструменту державного управління регіональним розвитком, що сприятиме розв'язанню проблем регіонів, вимагає насамперед децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та виконання поставлених завдань на всіх рівнях, запровадження ефективного механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях.

Доцільність державного впливу на всі регіони, з одного боку, пов'язана з необхідністю створення умов для розвитку регіонів за рахунок використання внутрішнього модернізаційного потенціалу, з іншого — дає можливість активізації міжрегіональної інтеграції ре-

гіонів з різним рівнем розвитку, збільшення кількості "точок економічного зростання" на всій території України, а не лише в окремих регіонах [3].

Вибір системи показників для розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України треба здійснити, виходячи з таких положень:

— кількість показників повинна бути обмежена і пов'язана з особливостями регіональної статистики, що, з одного боку, підвищить достовірність оцінки, а з іншого — знизить трудомісткість розрахунків. У кінцевому підсумку це сприятиме її об'єктивності та точності;

— вся система показників повинна забезпечувати комплексну характеристику економіки території і порівнянність, як в масштабах країни, так і в масштабах світу, у зв'язку з чим доцільні до використання середні (розрахункові) показники;

— сукупність показників повинна бути гнучкою, тобто відображати ключові сторони досліджуваного явища і відповідати структурі модернізаційного потенціалу, в той же час, бути здатною до доповнення (за необхідності).

Стабілізація та подальший розвиток регіонів України неможливі без посилення ролі держави і її підтримки. Тому ми пропонуємо такі засади реалізації регіональної політики (в контексті нарощування ресурсів у складі галузевої складової модернізаційного потенціалу регіону), впровадження яких створить сприятливі умови для завершення випереджаючої модернізації: вдосконалення законодавчої бази, спрямованої на досягнення певних, обґрунтованих і узгоджених між державою і бізнес-спільнотою цільових індикаторів очікуваних результатів; вдосконалення виконавчої інфраструктури на мезорівні, створення умов для зменшення інвестиційних ризиків шляхом гарантування і страхування інноваційних проектів; розвиток консалтингового, кадрового та інформаційного обслуговування інноваційного бізнесу в регіоні, залучення до фінансування сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості банківської і страхової системи, розвиток інноваційно-венчурних фондів, формування майданчиків з готовою інфраструктурою для надання їх інвесторам; скорочення періоду отримання різних погоджень і дозволів; розвиток системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності; використання механізмів співфінансування державою ресурсозберігаючих технологій та формування самосвідомості населення як стимулу мобілізації інтелектуального потенціалу суспільства для усвідомленого прагнення до досягнення оголошених цілей.

З метою нарощування ресурсів у складі трудової складової модернізаційного потенціалу економіки регіону запропонована система відповідних заходів і заходів, що реалізуються узгоджено: з боку органів регіонального управління (створення умов для підвищення рівня життя населення регіону); створення сприятливих умов для поліпшення демографічної ситуації в сільських територіях; сприяння інтелектуалізації процесів трудової діяльності; розширення спектра послуг, що надаються за програмами підготовки та перепідготовки кадрів, забезпечення можливості отримання безперервної освіти членами їх трудових колективів; використання інформаційних технологій в галузі управління персоналом). Реалізація запропонованих заходів в єдності і взаємозумовленості формує мотиваційний механізм забезпечення розширеного відтворення фізичної та інтелектуальної складових трудових ресурсів регіонів.

Отже, основними напрямками розвитку модернізаційного потенціалу регіонів України, мають бути: формування системи абсолютних показників, що характеризують величину наявного трудового, інноваційно-технологічного, фінансово-економічного та природно-ресурсного потенціалу; методику визначення величи-

ни наявного потенціалу (ресурсів) модернізації економіки регіону та розробку параметрів її оцінки за типами ресурсів (перевищення рівня, необхідного для модернізації; достатність; недостатність і відсутність ресурсів); виявлення тенденції зміни обсягів наявних ресурсів (збільшення, скорочення, збереження) за окремими компонентами модернізаційного потенціалу регіону з прогнозуванням їх на середньостроковий період.

ВИСНОВКИ

Визначено, що для економіки регіонів України на сучасному етапі господарювання, по-перше, характерний невисокий рівень її розвитку, що вимагає якнайшвидшої комплексної модернізації; по-друге, структура модернізаційного потенціалу не збалансована (технічних, інноваційних та фінансових ресурсів недостатньо навіть за умови збереження зростання їх обсягів; трудові ресурси при їх нестачі мають тенденцію до скорочення; природні ресурси характеризуються збереженням наявних достатніх для модернізації обсягів), що обумовлено, в першу чергу, нестачею фінансово-економічних, інноваційно-технологічних та трудових ресурсів і зумовлює зміст інструментарію в сфері нарощування ресурсів для модернізації економіки регіону.

Виділено недоліки в сфері регіонального управління, що зумовлюють нерациональне використання наявного модернізаційного потенціалу: за трудовою складовою (висока міграція сільського населення, урбанізація території); науково-дослідної (зниження якості освіти; низький обсяг інвестицій в науку і освіту); технічної (висока ступінь зносу обладнання; неефективне інвестування в технічне переозброєння); інноваційної (відсутність взаємозв'язку споживачів і виробників інновацій); фінансово-економічної (низька інвестиційна привабливість; неефективна податкова політика і, як наслідок, висока частка тіншового сектора економіки); природно-ресурсної (недосконалість земельного, екологічного законодавства); галузевої (відсутність ефективної стратегії розвитку підприємницьких структур, неефективне інвестування в розвиток сільськогосподарських і переробних структур) і формують вектор вдосконалення регіональної політики в рамках підвищення результативності використання наявних ресурсів.

Література:

1. Томарева-Патлахова В.В. Пріоритетні напрями регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів / В.В. Томарева-Патлахова // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 6. — С. 38—43.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

References:

1. Tomareva-Patlahova, V. V. (2016), "Priority directions of regulation of social and economic development of Ukraine and its regions", Investments: practice and experience, vol. 6, pp. 38—43.
2. The single web-portal of executive bodies in Ukraine, available at: <http://www.kmu.gov.ua> (Accessed 12 September 2017).
3. Informatively-legal systems league law in Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About approval of the State strategy of regional development for the period till 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 12 September 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.

Н. О. Петренко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань

МЕТОДИКА РЕАЛІЗАЦІЇ АГРОІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОБ'ЄКТА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

N. Petrenko,
PhD (Economics), Associate Professor department of management
Uman National University of Horticulture, Uman

IMPLEMENTATION METHODOLOGY TO THE AGRO INNOVATION POLITICS AS AN OBJECT OF STRATEGIC MANAGEMENT

Сучасний етап розвитку і зміцнення ринкових відносин обумовлює необхідність застосування інноваційних форм та методів управління підприємством, зокрема у аграрній сфері. Основною метою інноваційної діяльності є створення стабільного і ефективного виробництва, здатного реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Сучасні інновації носять удосконалюючий характер і націлені на підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, у тому числі, за допомогою поліпшення якості кінцевого продукту. Тому питання впровадження агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління наразі є актуальним.

У статті удосконалено та доповнено визначення терміну "інновація в агросфері". Проаналізовано методи економічної оцінки інноваційних проектів та з'ясовано, що вони ґрунтуються на оцінці і порівнянні обсягу передбачуваних інвестицій і майбутніх грошових надходжень, обумовлених інвестиціями в інновації.

Виокремлено головні компоненти, які утворюють агроінноваційну інфраструктуру та визначено форми її реалізації. Встановлено, що важливим етапом при реалізації інноваційних проектів є визначення ціни агроінновацій та їх стратегічні напрями розвитку.

На основі дослідження стану і розвитку агроінноваційної діяльності в Україні розроблено методику регулювання інноваційними процесами в аграрній сфері.

Development and strengthening of market relations, currently, causes necessity the application of innovative forms and enterprise management methods, in particular in the agrarian sector. The main purpose of innovation is creating a stable one and efficient production, which is capable of responding changes to the market conditions. Contemporary innovation to wear the improving character and focused on increase efficiency use of productive resources, including, by improving the quality of the final product. Therefore, issue about the introduction of agro innovative policy as an object of strategic management, is relevant, currently.

In the article to improved and supplemented definition the "innovation in the agro sphere". Analyzed methods of economic evaluation of innovative projects and found out they based on the evaluation and comparing the amount of projected investment and future cash receipts, that are conditioned investment in innovation.

Highlighted the main components which form the agro innovation of infrastructure and defined forms of its implementation. Installed an important stage, when implementing innovative projects is the definition of the price of agro innovations and their strategic directions of development.

As a result of research to the situation and the development of agrarian innovation in Ukraine was developed the method of regulation of innovation processes in the agrarian sector.

*Ключові слова: методика, стратегія, об'єкт управління, новація, інновація, аграрне підприємство.
Key words: methodology, strategy, object to management, novation, innovation, agrarian enterprise.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні десятиліття ринкові відносини і раціонально функціонуючий економічний простір обумовлюють трансформацію національних господарств в єдину інтег-

ровану систему. Суттєву роль у цих процесах відіграє забезпечення балансу відповідних умов господарювання та наявних науково-обґрунтованих інноваційних процесів. Формування такого балансу — одне з ключових

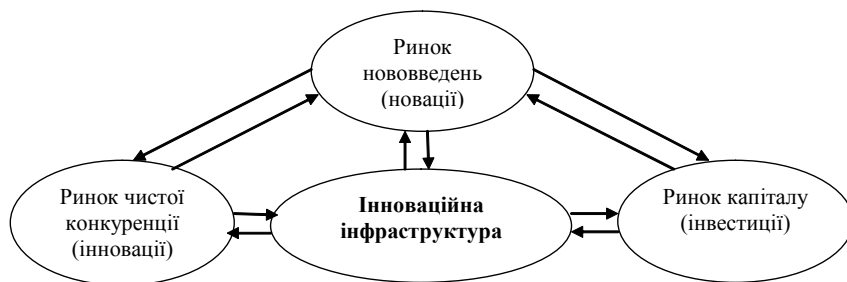

Рис. 1. Типова схема інноваційної діяльності АПК

Джерело: побудовано автором.

завдань системи стратегічного управління у сфері економіки і без його вирішення, уникнути виникнення кризи в галузі, проблематично.

Економічна криза початку 2000-х років поставила багато підприємств не просто в кризове становище, а безпосередньо на межу банкрутства. За таких умов, багато підприємств аграрного сектору не зуміли чітко визначити пріоритети, сформулювати функціональні завдання, мобілізувати потенціал для освоєння нових можливостей ринку. У зв'язку з цим, дослідження питань щодо стратегічного управління та методики реалізації інноваційної політики є важливим питанням розвитку підприємств аграрної сфери та економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним і методологічним аспектам стратегічного управління присвячено чимало спеціальних досліджень. Вагомий внесок у розвиток і становлення науки про управління зробили: Ансофф І. [1], Барнет Дж. [9], Джаффе А. [11], Клейнер Г. [3], Мінцберг Г. [6], Робінсон Р. [12], Стрікланд А. [7], Томпсон А. [7]. Серед українських вчених також слід відзначити праці, що стосуються інноваційної політики: Жигуліна О. [2], Ковтуна О. [4–5], Сокиринського І. [8], Ілляшенко С. [10], Шипуліної Я. [10] та ін. Концепції, положення, висновки і рекомендації, висвітлені в їхніх працях, створили міцний теоретико-методологічний фундамент і посідають вагоме місце у вирішенні проблем стратегічного управління у сфері впровадження та реалізації інноваційної політики.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Нині існує багато робіт, присвячених різним аспектам життєдіяльності аграрних підприємств, в яких було успішно досліджено проблеми, що стосуються інноваційної політики у сфері стратегічного управління. Проте ряд питань, що стосуються розробки та впровадження методики агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління підприємствами аграрного сектору України, потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження методики реалізації агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління та розробка практичних пропозицій щодо впровадження інноваційних форм стратегічного управління в економічну політику аграрного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Пріоритетним напрямом аграрної політики в умовах глобалізації світової економіки є розвиток інноваційної діяльності. У багатьох розвинених країнах Європи інноваційну діяльність називають фундаментом економіки.

У сучасне поняття інновації включаються не тільки оригінальний винахід, розробка нової технології і отримання нового продукту. Надзвичайно важливими є також поширення нововведення в інші галузі, адаптація нових методів і продуктів для інших сфер, форму-

вання нових ринків. У загальному інноваційному потоці особливе значення набуває інфраструктура — система підготовки відповідних кадрів, канали поширення наукової інформації, фінансові способи активізації наукового пошуку тощо.

На нашу думку, поняття інновація означає нововведення при розробці та створенні нової високоякісної конкурентної продукції на основі досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду і, перш за все, впровадження принципу нової техніки і високих технологій, ринкової організації і управління виробництвом.

Інноваційний процес становить собою єдину платформу. Його окремі стадії — наукова розробка технічної ідеї, нової технології, доведення її до практичного використання, отримання нового продукту, його комерціалізація — значно різняться організацією праці, методами управління і фінансування тощо. Але, тим не менше, ці стадії взаємообумовлені і забезпечують успіх інноваційного процесу при інтеграції їх в єдине ціле.

В останні десятиліття ринкові відносини і раціонально функціонуючий економічний простір обумовлюють трансформацію національних господарств в єдину інтегровану систему. Суттєву роль у цих процесах відіграє забезпечення балансу відповідних умов господарювання та наявних науково-обґрунтованих інноваційних процесів. Формування цього балансу — одне з ключових завдань системи стратегічного управління у сфері економіки і без його вирішення, уникнути виникнення кризи в галузі, проблематично.

Коли мова йде про інноваційний процес, то виникає питання про його головного носія — господарюючого суб'єкта, який здійснює реальне оновлення процесу діяльності чи виробництва. Загальновідомо, що перехід від однієї стадії якості до іншої потребує витрат ресурсів. Тому процес переходу новації (нововведення) в інновації, також потребує затрат різноманітних ресурсів, основними з яких є інвестиції, мотивація і час. В умовах ринку як система економічних відносин купівлі-продажу товарів, у рамках якої формуються попит, пропозиція і ціна, головними компонентами інноваційної діяльності виступають новації, інвестиції та інновації.

Нововведення формують ринок новацій, інвестиції — ринок капіталу (інвестицій), інновації — ринок чистої конкуренції. Ці три головних компоненти й утворюють інноваційну інфраструктуру (рис. 1).

Для забезпечення ефективності інноваційного процесу першочергового значення набувають такі форми його організації, за яких результат кожної стадії міг би слугувати основою для наступного руху на наступну. Особливої значимості набуває стикування стадій, що забезпечує безперервність, гнучкість і динамізм всього процесу, який є неможливим без системи його стимулювання. Таким чином, механізм інноваційного процесу буде ефективним тоді, коли забезпечити інтеграцію усіх його стадій, швидкість розробки нововведень, швидке їх впровадження в сферу суспільного виробництва.

Розвинені країни світу за останні 10–15 років накопичили значний досвід організації інноваційного процесу. Перш за все, слід відзначити різноманіття тих шляхів і форм, за допомогою яких досягається інтеграція стадій, винаходів, їх комерціалізація тощо. Своєрідність економічного розвитку ринкової економіки в останні роки висунуло на передній план у науково-технічному прогресі дрібні капітали, малий бізнес. Так, в останнє десятиліття більш половини усіх нововведень в аграрній економіці США забезпечувалося невеликими венчурними фірмами, підприємствами [11, с. 37]. Дрібні підприємства є більш рухливими і гнучкими та успішно виконують функцію розробки науково-технічних ідей, доведення їх до прийнятних для впровадження і рента-

бельності технологій. На цих перших стадіях інноваційного процесу роль дрібних і середніх підприємств досить вагомим.

У багатьох країнах світу в ролі головного інвестора в сфері інновацій виступають венчурні фонди. Венчурні фірми ведуть свій малий бізнес шляхом ризикованого вкладення капіталу у нововведення заради отримання високого прибутку, що компенсує невдалі інвестиції [10, с. 174].

Для невеликих фірм є характерними простота в управлінні, широкий простір особистої ініціативи, можливість проведення гнучкої науково-технічної політики, активне залучення до своєї діяльності розробників товарів/послуг та новаторів ідей. Це обумовлює високу ефективність діяльності венчурних фірм. Багато з них вносять істотний внесок в інноваційний прогрес, розробку нової продукції, прогресивних технологій. Тому нині венчурне фінансування активно розвивається в багатьох країнах світу, особливо при створенні спільних підприємств, розвитку вільних економічних зон.

В аграрній сфері розрізняють два види агроінновацій — продуктові інновації та прецесійні (технологічні інновації). Відмінність таких видів агроінновацій полягає у такому:

— продуктові інновації складаються з розробки і впровадження технологічно нових і технологічно вдосконалених продуктів. Технологічно новий продукт/послуга — це продукт, чиї технологічні характеристики або передбачуване використання, принципово нові або суттєво відрізняються від аналогічних, раніше вироблених, продуктів/послуг. Такі інновації можуть ґрунтуватися на принципово нових технологіях або на поєднанні існуючих технологій у новому використанні, або на використанні результатів інноваційних досліджень і розробок;

— прецесійні інновації містять розробку і впровадження технологічно нових або технологічно значно вдосконалених виробничих методів, включно з методами передачі продуктів. Інновації такого роду можуть ґрунтуватися на використанні нового виробничого обладнання, нових методів організації виробничого процесу або їх сукупності, а також на використанні результатів досліджень і розробок.

Такі інновації націлені, як правило, на підвищення ефективності виробництва або передачі вже існуючої на підприємстві продукції, але можуть призначатися також і для виробництва, і поставки технологічно нових або поліпшених продуктів, які не можуть бути вироблені, або поставлені з використанням звичайних виробничих методів. Впровадження нових або значно поліпшених послуг, методів їх виробництва (передачі) може здійснюватися на основі принципово нових технологій або нових комбінацій існуючих технологій, або на основі нових знань.

Важливим етапом при реалізації інноваційних проєктів є визначення ціни агроінновацій та її стратегічні напрями розвитку.

Цінова ринкова стратегія щодо реалізації агроінновацій може включати в себе такі напрями: не знижувати ціни на конкретну інновацію нижче загальної величини витрат на її виробництво, реалізацію та оптимального рівня рентабельності; прагнення до забезпечення цін нижче цін конкурентів на аналогічний вид продукту; орієнтування на ціни конкурентів; збільшення кількості реалізації інновацій за рахунок більш низьких цін або кращих умов вкладення капіталу у них покупцями інновації та ін.

Продавець інновації орієнтується, перш за все, на ринкову ціну інновації, щоб уникнути банкрутства і забезпечити підвищення конкурентоспроможності. Бізнесмену в сфері інноваційної діяльності слід знати, що ціна інновацій має дві межі: нижню і верхню. Нижньою межею ціни виступає собівартість виробництва інновації і витрати обігу. Верхня межа ціни визначається

ся попитом на інновацію. Це і допоможе продавцеві інновацій розробляти відповідну тактику і стратегію встановлення ціни на інноваційному ринку.

У ході проведення дослідження нами було визначено, що для оцінки ефективності інноваційного проєкту слід застосовувати такі основні показники ефективності інноваційного проєкту: комерційна (фінансова) ефективність, що враховує фінансові наслідки реалізації проєкту для його безпосередніх учасників; бюджетна ефективність, що відображає фінансові наслідки реалізації проєкту для обласного та місцевого бюджетів; економічна ефективність, що враховує витрати і результати, пов'язані з реалізацією проєкту, що виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників інвестиційного проєкту і граничну вартість вимірювання проєкту.

Соціальні, екологічні, політичні та інші результати, що не піддаються вартісній оцінці, розглядаються як додаткові показники господарської ефективності і враховуються при ухваленні рішення про реалізацію і/або про державну підтримку проєктів.

Існує декілька методів економічної оцінки інноваційних проєктів. Усі вони ґрунтуються на оцінці і порівнянні обсягу передбачуваних інвестицій і майбутніх грошових надходжень, обумовлених інвестиціями в інновації. Одним з найпростіших і найпоширеніших методів оцінки є визначення терміну окупності інвестицій на рівні окремого інноваційного проєкту у вигляді відношення обсягу вкладень капіталу до прибутку, отриманого за рахунок впровадження капіталу в інновації [13]. Узагальнюючим показником оцінки інвестицій є рентабельність інвестицій, яка визначається відсотковим відношенням загальної величини прибутку, отриманого від впровадження інновацій до інвестицій [12, с. 83].

При оцінці ефективності інвестицій необхідно проводити облік інфляції і тимчасових затримок. Облік інфляції визначається відношенням очікуваного прибутку від інновацій до величини відсотка інфляції (збільшення ціни).

Для обліку тимчасових затримок, застосовують дисконтування, що є визначенням рівня ефекту і витрат до певного базисного періоду. Завдяки дисконтуванню витрат і результатом, при його реалізації, досягається їх сумісність, що дозволяє проводити порівняння ефекту і витрат, визначаючи тим самим ефективність інноваційного проєкту. Однак остаточну оцінку ефективності агроінновацій дає ринок і споживач, а результатом інноваційної діяльності є продукт, реалізований на ринку з високою рентабельністю.

Прибуток, отриманий за рахунок реалізації інновації, може бути використаний на модернізацію виробництва, на фінансування нових видів інновацій, що забезпечують високу конкурентоспроможність виробництва, соціальний розвиток організації.

В умовах ринкової економіки зростає роль кадрового забезпечення функціонування конкурентоспроможного виробництва. Розвитку інноваційної діяльності з підготовки кадрів сприятиме створення інноваційно-кадрового менеджменту. Мета цього менеджменту — формування інноваційного ринку освітньо-професійних заслуг; системи сучасного управління підготовкою та перепідготовкою кадрів для різних сфер економіки, здатних організувати економічну, технологічну, управлінську, фінансову, наукову консультаційну та зовнішньоекономічну діяльність.

Проведені нами дослідження стану і розвитку інноваційної діяльності дозволили розробити методичні принципи регулювання інноваційними процесами в аграрній сфері України (рис. 2).

Розвитку і підвищенню ефективності інноваційної діяльності в агросфері буде сприяти створення на регіональному та місцевому рівнях спеціалізованих інноваційних фондів і фондів з модернізації підприємства. Засоби, що накопичуються в них, доцільно звільнити від податків або ввести для них пільгове

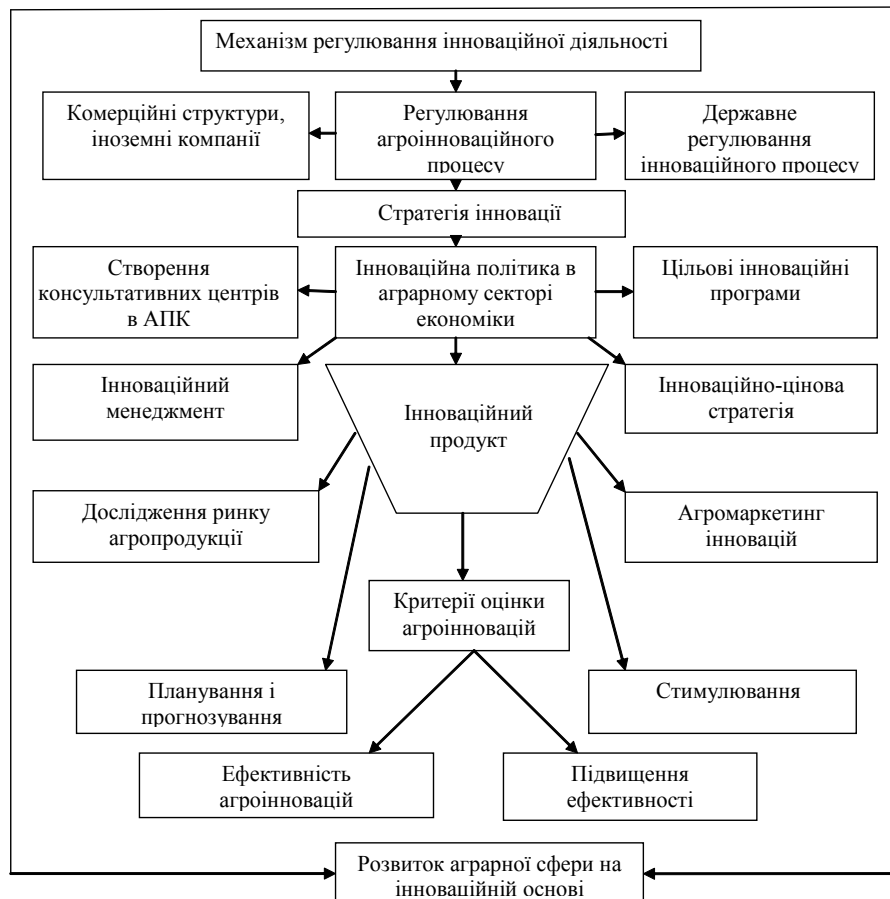

Рис. 2. Методичні принципи регулювання інноваційної діяльності в агросфері

Джерело: авторська розробка.

оподаткування. Такий захід надасть змогу державі, регіону або підприємству концентрувати необхідні ресурси і спрямовувати їх на інвестиційну та інноваційну діяльність.

Розвиток ринкових відносин, конкуренція у всіх сферах економіки, спричиняє необхідність стимулювання прискорення темпів інноваційної діяльності, формування ринку інновації. Цьому також сприятиме державна підтримка щодо реалізації найважливіших інноваційних проєктів, створення державних і комерційних науково-консультативних центрів.

Процес консультування включає п'ять етапів: підготовку, діагностування, планування дій, впровадження і завершення наукової розробки рекомендацій у вигляді комплексної програми розвитку агробізнесу. Окрім цього, активну роль у розвитку інноваційної діяльності на аграрному ринку мають відігравати комерційні структури і іноземні компанії, спільні підприємства, створення особливих (аграрних) економічних зон.

Нині державна політика спрямована на розвиток інноваційної інфраструктури, залучення бізнесу в агросферу. Слід зазначити, що досягнення поставленої мети — перехід до інноваційного розвитку — є можливим тільки за умови забезпечення щодо стабільного становища регіонів України, головним чинником якого виступає безперервний інноваційний процес. У зв'язку з цим потрібно чітко визначення напрямів і відповідних механізмів реалізації ефективною регіональною інноваційною політикою.

За умов ринку важливим чинником, що підвищує ефективність інноваційної діяльності, є розробка і впровадження маркетингу інновацій.

Маркетинг інновацій — це цільовий маркетинг. Він заснований на виборі певного сегменту аграрного ринку з подальшою розробкою інновацій і комплексів мар-

кетингу по відношенню до конкретного сегменту ринку, що забезпечує найбільший прибуток для продавця і покупця інновації (рис. 3).

План маркетингу інновації визначає, який вид інновації, на якій території і за якою ціною слід продавати в цей період часу. План маркетингу інновації є частиною загального плану маркетингу підприємства.

Складання плану маркетингу починається з розробки стратегії маркетингу, а завершується розробкою тактики маркетингу.

Стратегія маркетингу являє собою процес аналізу можливостей підприємства з випуску продукту, визначення випуску продукту (операції), обґрунтування інновації та її характеристики, поновлення маркетингових досліджень інновацій.

У стратегії маркетингу доцільно виділити такі концепції: 1) сегментація ринку; 2) вибір цільового ринку; 3) вибір методів виходу на ринок; 4) вибір маркетингових засобів; 5) вибір часу виходу на ринок.

Тактика маркетингу це конкретні прийоми для досягнення мети плану маркетингу. Вони містять в собі рекламу, просування продукту на ринок, організацію роботи пунктів з їх продажу (або купівлі) і ін.

На основі плану маркетингу складається план організаційних дій щодо ефективного реалізації агроінновацій.

Посилення інноваційної діяльності має зайняти сьогодні чільне

місце в реалізації державної економічної політики в аграрній сфері України.

Таким чином, складовою економічної стратегії розвитку аграрного сектору економіки мають стати розробка і реалізація інноваційних програм у сфері АПК, що дозволить ширше і ефективніше використовувати світовий досвід вирішення агропромислових проблем, залучати іноземні інвестиції в розвиток сільського господарства, підвищити якість і конкурентоспроможність продукції та послуг.

Досвід розвинених країн щодо державної підтримки інноваційної діяльності показує, що саме держава повинна розробляти таку інноваційну політику, яка забезпечувала б підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Державна політика має бути спрямована на усунення адміністративно-командних підходів до інноваційної діяльності та управління нею; створення ефективних соціально-економічних мотивів, які спонукають до розробки новітніх технологій та техніки; на демонополізацію економіки; розвиток економічної свободи особистості підприємництва; розширення кредитних, податкових, цінових пільг, а також цільових субсидій та держзамовлень.

На нашу думку, конкретними формами державної підтримки інноваційної діяльності є:

- пряме фінансування;
- надання індивідуальним винахідникам і малим впроваджувальним підприємствам безкоштовних банківських позик;
- створення венчурних інноваційних фондів, що користуються значними податковими пільгами;
- зниження державних патентних зборів для індивідуальних винахідників;
- відстрочка сплати патентних мит за ресурсозберігаючими винаходами;

- реалізація права на прискорену амортизацію обладнання;
- створення мережі технополісів, технопарків тощо.

Держава повинна забезпечити необхідні умови реалізації інноваційної політики. Умови реалізації інноваційної політики держави — це вимоги (в окремих випадках пропозиції) державних органів влади до розвитку інноваційної діяльності та реалізації її результатів на внутрішньому ринку.

Для державної реалізації інноваційної політики держави необхідні інституційні та законодавчо-правові перетворення, які створили б ринкову інфраструктуру і сприяли б активізації інноваційної діяльності. У зв'язку з цим, для забезпечення інноваційного розвитку, як регіонів, так і країни в цілому необхідне прийняття закону "Про інноваційну діяльність в сфері АПК". Основною ідеєю закону має стати створення умов для впровадження у виробництво науково-технічних результатів з метою стимулювання інноваційної діяльності, сприяння становленню і розвитку національної інноваційної системи, а також підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної сфер діяльності. Вказаний закон також повинен визначити порядок державного прогнозування та державного регулювання інноваційної діяльності, порядок розподілу повноважень в області здійснення державної інноваційної політики між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Ухвалення закону потребуватиме прийняття відповідних нормативних актів і на регіональному рівні.

Розробка ефективної методики реалізації агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління дасть змогу посилити інноваційну активність, забезпечити економічну безпеку аграріїв і, як наслідок, стати базисом вирішення багатьох інших аграрних проблем. У зв'язку з цим, подальші дослідження слід сконцентрувати на удосконаленні нормативно-законодавчої бази у сфері реалізації інноваційної політики та розробці нових форм і методів впровадження інновацій в агроферму.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
2. Жигулін О.А. Ефективність методів управління підприємством у ринковій економіці: монографія. — Донецьк: Світиязь, 2009. — 301 с.
3. Клейнер Г.Б. Стратегия предприятия / Г.Б. Клейнер. — М.: Дело, 2008. — 568 с.
4. Ковтун О.І. Про методологію формування стратегії підприємства / О.І. Ковтун // Економіка України. — 2014. — № 9. — С. 19—34.
5. Ковтун О.І. Інноваційні стратегії в системі забезпечення конкурентоспроможності для вітчизняних підприємств: теоретико-методологічні засади формування та реалізації: монографія / О.І. Ковтун. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. — 352 с.
6. Минцберг Г. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2001. — 336 с.
7. Томпсон мл. А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А.А. Томпсон мл., А. Дж. Стрикленд. — К.: Вільямс, 2003. — 924 с.
8. Сокиринський І. Г. Аспекти стратегічного розвитку підприємства / І. Г. Сокиринський, А. В. Хохлова // Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка. — 2011. — № 4. — С. 165—168.
9. Burnett J. A strategic approach to managing crises / J. Burnett // Public Relations Review. — 1998. — 24 (4). — P. 475—488.
10. Illiashenko S.M. Knowledge management as a basis for innovative development of the company / S.M. Illiashenko, Y.S. Shypulina, N.S. Illiashenko // Actual Problems of Economics. — 2015. — № 6 (168). — P. 173—181.

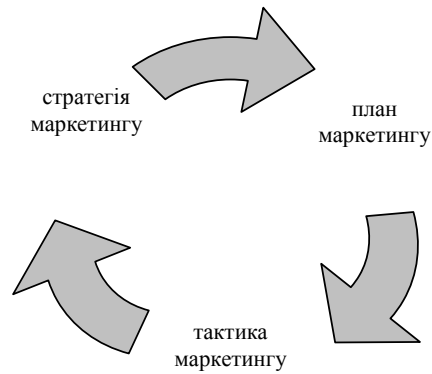

Рис. 3. Спрощена схема агромаркетингу інновацій

Джерело: авторська розробка.

shenko, Y.S. Shypulina, N.S. Illiashenko // Actual Problems of Economics. — 2015. — № 6 (168). — P. 173—181.

11. Jaffe A. Innovation Policy and the Economy / A. Jaffe, J. Lerner, S. Stern // Technology Policy for Energy and the Environment. — 2004. — № 4. — P. 35—68.

12. Pearse J.A. Strategic Management / J.A. Pearse, R.B. Robinson. — 2nd ed. — Homewood III: Richard D. Irwin, 1985. — 268 p.

13. Schendel D.E. Business Policy or Strategic Management / D.E. Schendel, K.J. Hatter // A Broader View for an Emerging Discipline. — Academy of Management Proceeding. — August, 1972.

References:

1. Ansoff, I. (1989), *Implanting Strategic Management*. Moscow: Economica. (in Russ.).
2. Zhigulin, O. A. (2009), *Efektivnist' metodiv upravlinnia pidpriemstvom u rynkovij ekonomitsi [Efficiency of enterprise management methods in a market economy]*, East Publishing House Ltd., Doneck, Ukraine (in Ukr.)
3. Kleiner, G. B. (2008), *Strategies of enterprise*. Moscow: Delo (in Russ.).
4. Kovtun, O. I. (2014), *On Methodology of Enterprise Strategy Formation*. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 9, 19—34 (in Ukr.).
5. Kovtun, O. I. (2013), *Innovation strategies in the system to ensure the competitiveness of domestic enterprises: theoretical and methodological principles of formation and implementation*. Lviv: Kooposvita (in Ukr.).
6. Mintzberg, H. Alstrend, B. & Lempel, Dzh. (2001), *Schools of strategies. Strategic safari: excursion on the wildernesses of management strategies*. St. Petersburg: Piter (in Russ.).
7. Tompson, A. A. jr. & Strickland, A. Dzh. (2006), *Strategic management: concepts and cases*. Moscow-St. Petersburg-Kyiv: Vilyams (in Russ.).
8. Sokirins'kij, I. G. (2011), *Strategic aspects of enterprise development*, *Visnik Sums'kogo derzhavnogo universitetu*. Ser. Ekonomika, vol. 4, pp. 165—168 (in Ukr.).
9. Burnett, J. A. (1998), *Strategic approach to managing crises*, *Public Relations Review*, vol. 24 (4), pp. 475—488 (in Eng).
10. Illiashenko, S.M. Shypulina, Y.S. & Illiashenko, N.S. (2015), *Knowledge management as a basis for innovative development of the company*. *Actual Problems of Economics*, 6 (168), 173—181 (in Eng).
11. Jaffe, B.A. Lerner, J. & Stern, S. (2004), *Innovation Policy and the Economy. Technology Policy for Energy and the Environment*, 4, 35—68 [in English].
13. Pearse, J. (1985), *Strategic Management*. Homewood III: Richard D. Irwin. (in Eng).
13. Schendel, D. Hatter, K. (1972), *Business Policy or Strategic Management. A Broader View for an Emerging Discipline*: *Academy of Management Proceeding* (in Eng).

Стаття надійшла до редакції 25.09.2017 р.

А. Д. Мостова,

к. е. н., старший викладач, ВНЗ "Університет імені Альфреда Нобеля", м. Дніпро

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

A. Mostova,

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of International Marketing Department, Alfred Nobel University, Dnipro

IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL SUPPORT OF ANALYSIS OF THE STATE OF FOOD SECURITY OF THE COUNTRY

У статті проведено аналіз сучасного методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні. Досліджено основні методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки згідно з нормативно-правовими актами. Виділено переваги й недоліки існуючих методик аналізу стану продовольчої безпеки країни з точки зору подальшої розробки стратегії. Встановлено недосконалість методичної бази для формування стратегії продовольчої безпеки та прийняття відповідних стратегічних рішень. Доведено, що оцінка продовольчої безпеки проводиться фрагментарно з неможливістю ідентифікації проблемних складових та виявлення пріоритетних напрямів стратегічного планування. Обґрунтовано необхідність розробки об'єктивної системи показників, яка б враховувала всі складові, від яких залежить продовольча безпека.

Запропоновано методику оцінки продовольчої безпеки держави, яка враховує складові стратегії продовольчої безпеки та дозволяє виявити напрями стратегічного планування, на основі яких можна сформувати надійне підґрунтя зміцнення продовольчої безпеки країни. Для подальшого удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни розроблено систему відносних величин (індексів) об'єктивної оцінки тенденцій продовольчої безпеки у порівнянні з нормативними або сприятливими за певними критеріями значеннями.

Показники для оцінювання стратегічного рівня продовольчої безпеки запропоновано систематизувати відповідно до чотирьох груп: оцінки тенденцій виробництва та його відповідності внутрішнім потребам; залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпортних поставок; оцінки динаміки запасів (співвідношення виробництва і споживання); оцінки якості і доступності продовольства, збалансованості харчування. Проведено практичну ілюстрацію запропонованої методики та сформульовано висновки з проведеного дослідження щодо подальшої розробки стратегії продовольчої безпеки держави.

The article analyzes modern methodological support for analysis of food security in Ukraine. The basic methodical approaches to food safety assessment according to normative legal acts are explored. The advantages and disadvantages of existing methods of analysis of the state of food security of the country from the point of view of further development of the strategy are highlighted. The imperfection of the methodological basis for the formation of the food security strategy and the adoption of appropriate strategic decisions is established. It is proved that the assessment of food safety is fragmentary with the impossibility of identifying the problem components and identifying the priority directions of strategic planning. The necessity of developing an objective system of indicators, which takes into account all the components on which food security depends.

The method for assessing food security of the state that takes into account the components of the food security strategy and allows to identify areas of strategic planning on the basis of which it is possible to form a solid ground for strengthening the country's food security is proposed. The system of relative values (indexes) of objective estimation of food safety tendencies in comparison with normative or favorable values according to certain criteria is developed for the further improve the methodological support of the analysis of the state of food security of the country.

The indicators for assessing the strategic level of food security are proposed to be grouped according to four groups: assessment of production trends and their compliance with domestic needs; dependence of food supply of the country and resource supply of the agricultural sector on import deliveries; estimation of stocks dynamics (ratio of production and consumption); assessing the quality and availability of food, balancing nutrition. A practical illustration of the proposed methodology was made, and conclusions from the conducted research on the further development of the food security strategy of the state were formulated.

Ключові слова: продовольча безпека, показники оцінювання стану продовольчої безпеки, стратегія продовольчої безпеки держави, методика оцінки продовольчої безпеки країни, інтегральний показник.

Key words: food safety, indicators of food safety assessment, food security strategy of the state, a methodology for assessing food security of the country, an integral indicator.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вирішення питання продовольчої безпеки входить до пріоритету основних завдань держави. Стратегічною

метою продовольчої безпеки є надійне забезпечення населення країни безпечною і якісною продукцією. Основними стратегічними цілями забезпечення продовольчої безпеки є достатність продовольства за рахунок власного виробництва та незначного імпорту; стабіль-

ність постачання продовольства на всій території країни; доступність продуктів харчування для всіх верств населення; належна якість продовольчих товарів; раціональна структура споживання. Разом з тим, незважаючи на особливу роль продовольчої безпеки в соціально-економічному розвитку країни, при її оцінці враховується тільки рівень самозабезпеченості країни та її регіонів продуктами харчування. Існуючі методики оцінки і аналізу не враховують ряд показників, що відображають ринкові, економічні та соціальні аспекти проведення продовольчої політики. Таким чином, формування стратегії продовольчої безпеки країни має спиратися на об'єктивну аналітичну базу, основою якої є методичне забезпечення. Тому вдосконалення методичних підходів до оцінки продовольчої безпеки є актуальним завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ВИЗНАЧЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загальним проблемам продовольчої безпеки країни присвячено праці таких учених, як: О. Білорус, О. Бородіна, Я. Жаліло, Г. Калетнік, С. Кваша, Б. Пасхавер, Р. Тринько, І. Романюк, В. Трегобчук, О. Шпичак та інші. Методичне забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні представлено рядом нормативно-правових актів. Методичні підходи й рекомендації щодо діагностики продовольчої безпеки на державному рівні розкриті у працях таких авторів, як В. Власов, О. Гойчук, П. Саблук та інших. Однак існуючі наукові підходи не завжди доцільно використовувати при розробці й реалізації стратегії, оскільки стратегічні цілі й завдання мають бути систематизовані та конкретизовані таким чином, щоб при їх вирішенні можна було встановити першочергові напрямки та оптимально використовувати наявні ресурси у залежності від стратегічних пріоритетів. Крім цього, формування стратегії продовольчої безпеки потребує більш поглибленої аналітичної бази для виявлення існуючих проблем і розробки рекомендацій щодо їх усунення у довгостроковій перспективі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні та розробка методики оцінювання стану продовольчої безпеки держави для подальшого стратегічного планування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року N 1277 (далі — Методичні рекомендації), містять загальні положення щодо поняття та оцінки продовольчої безпеки як однієї із складових економічної безпеки [4]. Діагностика продовольчої безпеки за наведеною в Методичних рекомендаціях системою індикаторів базується на розрахунку наступних індикаторів: добова калорійність харчування, тис. ккал.; співвідношення обсягів виробництва і споживання основних груп продовольчих товарів, %; виробництво зерна на 1 особу, тонн; рівень запасів зерна на кінець періоду, % до споживання; частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств, %.

Методичні рекомендації включають алгоритм розрахунку відповідного показника та джерела вхідної інформації. Очевидно, що оцінка продовольчої безпеки за наведеними вище показниками недостатньо ефективна, оскільки не враховує важливі показники економічної доступності продовольства для населення. В

Україні оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки" (далі — Методика), яка містить сім індикаторів, для чотирьох з яких встановлено граничні значення [1]:

1) добову енергетичну цінність раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний критерій встановлений у 2500 ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;

2) показник достатності споживання продуктів харчування, що характеризує забезпечення раціону людини основними видами продуктів та визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба й хлібопродуктів у перерахунку на зерно. У ст. 9 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" зазначено, що з метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який стосовно кожного об'єкта державного цінового регулювання не може бути меншим, ніж 20 % обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 17% рівень, що відповідає 60 дням споживання;

4) економічну доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 60% рівень;

5) диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств з найменшими доходами;

6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення;

7) продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним критерієм для зазначеного показника вважається його 30% рівень.

Цим документом встановлено також обов'язок щорічної оцінки стану продовольчої безпеки за вказаними індикаторами. Запропонований перелік індикаторів не повною мірою характеризує продовольчу безпеку України, оскільки до методики не включені індикатори, які оцінюють тенденції виробництва та його відповідності внутрішнім потребам. Не враховано залежність продовольчого постачання країни від імпорту та ресурсне забезпечення аграрного сектору, що є важливою складовою стратегічного планування. Крім того, при оцінці достатності споживання основних продуктів харчування розраховується лише його відповідність раціональним нормам та енергетична цінність, проте не враховується рівень збалансованості за видами походження продуктів, який виступає основою повноцінного харчування, а також відсутні показники, що характеризують якість і безпеку продуктів харчування, що особливо важливо в сучасних умовах.

Натомість, у статті 11 Розділу IV проекту Закону України "Про продовольчу безпеку України" № 8370-

І надано перелік з восьми індикаторів продовольчої безпеки, показники яких відображають відсутність або наявність загрози продовольчій безпеці України, зокрема на основі критеріїв цих індикаторів як граничних показників [2]. При цьому в Законопроекті встановлено граничні критерії лише для трьох з восьми індикаторів.

Порівнюючи індикатори, передбачені в цих двох документах, варто підкреслити, що лише один з них, зокрема індикатор економічної доступності харчових продуктів, включений в обидва переліки в однаковому формулюванні. Стосовно інших індикаторів, то, наприклад, передбачений в Законопроекті індикатор рівня споживання населенням харчових продуктів включає в себе два основних індикатори, закріплених у Методиці визначення основних індикаторів, а саме: забезпечення раціону людини основними видами продуктів (критерій — 17%) та добова енергетична цінність раціону людини (критерій — 2500 ккал.).

Крім того, два основних індикатори (диференціація вартості харчування за соціальними групами та ємність внутрішнього ринку окремих продуктів), що містяться в Методиці і визначають цільовий соціальний характер концепції продовольчої безпеки, взагалі не включені в Законопроект. Натомість, перелік індикаторів Законопроекту розширений за рахунок п'яти нових, а саме [2]:

- 1) фізична доступність харчових продуктів,
- 2) стійкість продовольчого ринку,
- 3) безпечність і якість харчових продуктів,
- 4) рівень розвитку аграрного сектору,
- 5) природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання.

Таким чином, відбувається зміщення акценту з індивідуального забезпечення продовольчої безпеки (забезпечення кожної людини) на загальне (забезпечення як наявності ресурсу як такого). Відповідно до Законопроекту, центральне місце у переліку індикаторів продовольчої безпеки, а отже, при визначенні загрози продовольчій безпеці України, займає індикатор ступеня незалежності продовольчого ринку як такий, що визначається показниками [2]:

- 1) продовольчої незалежності окремих видів продовольства (часткою імпорту у загальній структурі їх реалізації);
- 2) рівнем самозабезпеченості основними видами продовольства (достатністю запасів цих продуктів);
- 3) обсягом державних запасів продовольства;
- 4) балансом зовнішньої торгівлі продовольчими товарами.

Більше того, показник цього індикатора є ключовим для експортно-імпортної діяльності України, оскільки саме його критерій як винятку є підставою для введення законних експортно-імпортних обмежень або інших обмежень щодо забезпечення цілей продовольчої безпеки держави без порушення її міжнародно-правових зобов'язань, зокрема норм СОТ.

Можна зробити висновок, що вказаний Законопроект враховує показники, які стосуються продовольчого ринку та державних запасів продовольства, що важливо для формування стратегії продовольчої безпеки. Однак до переліку показників Законопроекту не включені ті, що стосуються виробництва продовольства та його відповідності внутрішнім потребам країни. Також у обох нормативних документах недостатньо досконалі є методичні підходи до розрахунку показників та їх інформаційних джерел, що потребує ґрунтовних досліджень і аргументованих рекомендацій.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що сучасне методичне забезпечення проведення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні характеризується різними нормативно-правовими актами, зміст яких не узгоджений між собою.

Окремі показники містять нормативні значення, інші — ні. Існуючі індикатори не повною мірою відображають стан і динаміку продовольчої безпеки з точки зору стратегічного планування, а також не є достатньою методичною базою для формування стратегії продовольчої безпеки та прийняття відповідних стратегічних рішень. На сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до оцінювання стану продовольчої безпеки. Також немає системи показників, яка б враховувала всі складові, від яких продовольча безпека безпосередньо залежить.

Отже, на сьогодні науковцями зроблено вагомий внесок у розвиток методичних засад оцінки рівня продовольчої безпеки, однак більшість з розглянутих нормативно-правових актів не враховує необхідність подальшої розробки стратегії на основі аналітичної бази за існуючими показниками та індикаторами. Це проявляється в тому, що оцінка продовольчої безпеки проводиться фрагментарно та не можливо виокремити проблемні складові та виявити більш або менш пріоритетні напрями стратегічного планування. Таким чином, постає необхідність розробки методики оцінки продовольчої безпеки, яка б враховувала складові стратегії продовольчої безпеки та дозволяла виявити напрями стратегічного планування, що потребують посиленої уваги, і навпаки, напрями, на основі яких можна сформуувати найідеальніший підґрунтя для укріплення продовольчої безпеки країни.

Критичний аналіз існуючих методик оцінки забезпечення продовольчої безпеки країни дозволяє надати авторську її інтерпретацію. Відповідно до розробленої структури стратегії продовольчої безпеки, показники оцінювання стратегічного рівня продовольчої безпеки пропонуються систематизувати відповідно до чотирьох груп (рис. 1).

Групування показників аналізу стану продовольчої безпеки необхідно здійснити для подальшої локалізації виявлених проблем та зосередження державних ресурсів у необхідному напрямі, що дозволить удосконалити методологічний та методичний апарат розробки стратегії та підвищити ефективність її реалізації. Всі показники доцільно подати у вигляді системи відносних величин (індексів) для об'єктивної оцінки тенденцій продовольчої безпеки у порівнянні з нормативними їх значеннями або сприятливими за певними критеріями. Вони повинні мати однакову розмірність для їх порівняння не тільки з оптимальним або нормативним значенням, але й між собою. Очевидно, що значення показника дорівнює або більше 1, вважатимемо позитивною тенденцією, а менше 1 — відповідно негативною.

Інтегральний індекс стану продовольчої безпеки країни пропонуємо розраховувати як середнє арифметичне значення суми часткових інтегральних індексів кожної з чотирьох груп показників:

$$I = \frac{I_1 + I_2 + I_3 + I_4}{4} \quad (1),$$

де I — інтегральний індекс стану продовольчої безпеки;

I_1 — інтегральний індекс тенденцій виробництва та його відповідності внутрішнім потребам;

I_2 — інтегральний індекс залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпортних поставок;

I_3 — інтегральний індекс динаміки запасів (співвідношення виробництва і споживання);

I_4 — інтегральний індекс якості та доступності продовольства, збалансованості харчування.

Часткові інтегральні індекси I_1, I_2, I_3, I_4 відповідно розраховуватимемо як середнє арифметичне значення всіх показників групи. Результати оцінювання рівня продовольчої безпеки за авторською методикою наведено в таблиці 1.

Рис. 1. Показники аналізу стану продовольчої безпеки

Джерело: розроблено автором з урахуванням [1; 2; 4; 8—11; 12; 14; 16].

До першої групи віднесено показники оцінки тенденцій виробництва та його відповідності внутрішнім потребам. Наведені розрахунки вказують, що аграрне виробництво в країні здатне забезпечити платоспроможне споживання (за існуючого його рівня) якнайменш у двократному обсязі. Варто відзначити підвищення рівня рентабельності виробництва у 2015 р., яке пов'язано із зростанням цін на сільськогосподарську продукцію. Однак, згідно з результатами досліджень науковців Інституту аграрної економіки, статистичні показники рентабельності сільського господарства є завищеними приблизно на третину за рахунок відсутності проведення переоцінки основних засобів сільськогосподарських підприємств, та ще на 20% — за рахунок оцінки незавершеного виробництва в цінах минулих років. Тобто рівень рентабельності приблизно удвічі перевищує фактичний, що враховує названі фактори недооцінки витрат та заниженої собівартості [15]. Невисока у порівнянні з іншими галузями економіки продуктивність праці та нижчий порівняно з середнім по Україні рівень оплати праці в сільськогосподарських підприємствах не дозволяє реалізувати їх виробничий потенціал та розвивати галузь у стратегічній перспективі, що негативно позначається на стані продовольчої безпеки.

Другу групу складають показники залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпортних поставок. Аналіз показників таблиці I свідчить, що проблемним для нашої країни є висока інфляція, яка впливає на вартість продуктів харчування. Однак позитивну тенденцію демонструє продовольча незалежність за окремим продуктом та баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами, які суттєво перевищують нормативні значення. Так, міжнародним критерієм продовольчої незалежності є 20% рівень, перевищення якого вважається загрозливим для продовольчої безпеки країни [16, с. 26]. Згідно з Методикою, максимальним граничним критерієм для продовольчої незалежності за окремим продуктом вважається його 30% рівень [1]. Фактичне значення цього показника в Україні становило у 2015 р. 8,16% в серед-

ньому по основним групам продуктів харчування. Таким чином, внутрішній ринок забезпечений продукцією власного виробництва більш, ніж на 90%. Баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами вважається позитивним при перевищенні експорту над імпортом. В Україні це перевищення склало у 2015 р. приблизно 32 рази. Таким чином, при формуванні стратегії продовольчої безпеки необхідно враховувати сильні сторони продовольчого ринку країни.

Оцінка динаміки запасів (співвідношення виробництва і споживання) за показниками третьої групи засвідчує недостатній рівень споживання харчових продуктів населенням країни, який не відповідає медичним нормам харчування. При цьому самозабезпеченість країни продовольством та обсяги державного резерву достатні для підтримання нормального харчування населення. Розробка стратегії продовольчої безпеки держави повинна передбачати і реформування соціальної політики держави, забезпечення доступності продуктів харчування та збалансованості продуктового кошику для всіх верств населення.

Четверта група містить показники оцінки якості та доступності продовольства, збалансованості харчування. За даними розрахунків найбільш критичним є індекс збалансованості споживання продуктів харчування, відповідно до якого населення України має нераціональну структуру харчування. Оскільки встановлена тенденція погіршується протягом аналізованого періоду, а інтегральний індекс I_4 має значення менше 1, то стратегічні пріоритети мають бути спрямовані на вирішення проблем якості й доступності продовольства, збалансованості харчування населення країни.

Інтегральний індекс продовольчої безпеки (I) за 2011—2015 рр. підвищився приблизно в 2 рази (з 3,37 до 6,43), що в цілому є позитивною тенденцією. Дані зміни відбулися в основному за рахунок зростання інтегрального індексу I_1 та показників із його складу, зокрема, оптимальності балансу зовнішньої торгівлі продовольчими товарами майже в 3 рази. Однак не всі часткові інтегральні індекси мають тенденцію до зростання. Так,

Таблиця 1. Рівень продовольчої безпеки країни

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відношення 2015 р. до 2011 р., +/-
I. Показники оцінки тенденцій виробництва та його відповідності внутрішнім потребам						
індекс достатності виробництва	1,81	1,94	1,82	2,08	2,13	0,18
індекс оптимальності рівня рентабельності виробництва	0,64	0,54	0,28	0,31	1,02	0,59
темп росту продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах	1,25	0,97	1,26	1,13	0,98	-0,22
Інтегральний індекс I₁	1,23	1,15	1,12	1,17	1,38	0,12
II. Показники залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпорту поставок						
індекс оптимальності продовольчої незалежності за окремим продуктом	18,62	24,68	22,13	20,24	34,06	0,83
індекс оптимальності зростання цін на продукти харчування	1,02	1,28	1,09	0,91	0,80	-0,22
індекс оптимальності балансу зовнішньої торгівлі продовольчими товарами	11,11	20,06	18,53	19,89	32,14	1,89
Інтегральний індекс I₂	10,25	15,34	13,92	13,68	22,33	1,18
III. Показники оцінки динаміки запасів (співвідношення виробництва і споживання)						
індекс достатності запасів зерна у державних ресурсах	1,15	1,26	1,14	1,21	1,27	0,10
індекс самозабезпеченості продовольством	1,13	1,06	1,15	1,2	1,22	0,08
індекс достатності споживання	0,88	0,88	0,89	0,87	0,82	-0,07
Інтегральний індекс I₃	1,05	1,07	1,06	1,09	1,10	0,05
IV. Показники оцінки якості і доступності продовольства, збалансованості харчування						
індекс оптимальності добової енергетичної цінності раціону	1,18	1,18	1,19	1,18	1,12	-0,05
індекс збалансованості споживання продуктів харчування	0,5	0,52	0,53	0,53	0,51	0,02
індекс економічної доступності продуктів харчування	1,17	1,20	1,20	1,16	1,13	-0,03
Інтегральний індекс I₄	0,95	0,97	0,97	0,96	0,92	-0,03
Інтегральний індекс продовольчої безпеки I	3,37	4,63	4,27	4,23	6,43	0,91

Джерело: розроблено автором самостійно на основі [19].

інтегральний індекс I₄, який характеризує якість та доступність продовольства, збалансованість харчування, знизився на 3% у звітному періоді. Проаналізувавши окремі часткові індекси по кожній групі показників запропонованої методики, в подальших дослідженнях необхідно виділити "вузькі місця" формування продовольчої безпеки країни, які потребують розробки першочергових стратегічних завдань.

Оцінка продовольчої безпеки за наведеними групами показників є аналітичною складовою формування стратегії. Затвердження нормативних значень показників усіх груп у стратегії та розробку відповідного плану її реалізації можна вважати початковим етапом у досягненні продовольчої безпеки. Зрозуміло, що реалізація стратегії продовольчої безпеки потребуватиме додаткової державної підтримки виробництва харчових продуктів, від чого додатково виграють підприємства аграрного сектору економіки.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз сучасного методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні показав, що нормативно-правові акти, які містять методики оцінювання показників продовольчої безпеки, не узгоджені між собою. Не для всіх показників затверджені нормативні значення. Існуючі індикатори об'єктивно не відображають стан і динаміку продовольчої безпеки з точки зору стратегічного планування. Також не сформована достатня методична база для розробки стратегії продовольчої безпеки та прийняття відповідних стратегічних рішень. На основі аналізу нормативно-правового забезпечення встановлено відсутність єдиного методичного підходу до оцінювання стану продовольчої безпеки. Також бракує системи показників, яка б враховувала всі складові, від яких продовольча безпека безпосередньо залежить.

Відповідно розробленої структури стратегії продовольчої безпеки, показники оцінювання стратегічного рівня продовольчої безпеки пропонується системати-

зувати відповідно до чотирьох груп: показники оцінки тенденцій виробництва та його відповідності внутрішнім потребам; показники залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення аграрного сектору від імпорту поставок; показники оцінки динаміки запасів (співвідношення виробництва і споживання); показники оцінки якості і доступності продовольства, збалансованості харчування.

Групування показників необхідно для подальшої локалізації виявлених проблем та зосередження державних ресурсів у необхідному напрямку, що дозволить удосконалити методологічний та методичний апарат розробки стратегії продовольчої безпеки та підвищити ефективність її реалізації. Кожній з груп показників відповідає інтегральний індекс, сума яких становить інтегральний індекс стану продовольчої безпеки. Подальші наукові дослідження перспективно пов'язувати з розробкою методологічних та методичних підходів щодо аналізу етапів розробки й реалізації стратегії продовольчої безпеки країни.

Література:

1. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки". Редакція від 21.10.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p>
2. Проект Закону України "Про продовольчу безпеку України" від 28.04.2011 № 8370-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 780 "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів продовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-p>
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом

Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10. 2013 року N 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi>

5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.01.2013 № 16 "Про затвердження Методичних рекомендацій для лікарів загальної практики — сімейної медицини з приводу консультування пацієнтів щодо основних засад здорового харчування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130114_0016.html

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії" від 18 листопада 1999 року № 272 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99>

7. Вініченко І.І. Стратегія як інструмент забезпечення економічного розвитку держави / І.І. Вініченко, А.Д. Мостова, // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. — 2016. — № 3. — С. 91—96.

8. Власов В.І. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / В.І Власов, В.П. Саблук, М.А. Лисак // Економіка АПК. — 2009. — № 8. — С. 43—45.

9. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І. Гойчук. — Житомир: Полісся, 2004. — 348 с.

10. Гойчук О.І. Критерії продовольчої безпеки / О.І. Гойчук // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2004. — № 1. — С. 42—44.

11. Жаліло Я.А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. — К.: НІСД, 2011. — 104 с.

12. Ильина З.М. Продовольственная безопасность: теория, методология, практика / З.М. Ильина. — Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. — 230 с.

13. Інфляція та фінансові механізми її регулювання / [Даниленко А.І., Кораблін С.О., Петрик О.І. та ін.]; за ред. А. І. Даниленка; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2007. — 399 с.

14. Кардаш О.А. Сучасне методичне забезпечення оцінювання продовольчої безпеки України / О.А. Кардаш // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2015. — № 5(1). — С. 194—199.

15. Лупенко Ю. Сільське господарство продовжує встановлювати рекорди рентабельності [Електронний ресурс]. — Сайт ННЦ "Інститут аграрної економіки". — Режим доступу: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1989-2017-04-25-13-01-39.html>

16. Малигіна В.Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни: монографія / В.Д. Малигіна / Донець. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського. — Донецьк: НОУЛІДЖ, 2011. — 471 с.

17. Мостова А.Д. Стратегія продовольчої безпеки держави: теоретико-методичний аспект // Економіка та держава. — 2016. — № 5. — С. 38—42.

18. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення: монографія / [Тринько, Р.І. (кер. авт. кол.) та ін.]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л.: ЛьвДУВС, 2011. — 303 с.

19. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "Methodology for determining the main indicators of food security "Some issues of food security"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п> (Accessed 25 September 2017).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "About the food security of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (Accessed 25 September 2017).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "On approving sets of food products, sets of non-food products and sets of services for major social and demographic groups", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-п> (Accessed 25 September 2017).

4. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi> (Accessed 26 September 2017).

5. Ministry of Health of Ukraine (2013), "On Approval of Methodological Recommendations for General Practitioners — Family Medicine on Consultation of Patients on the Basic Principles of Healthy Nutrition", available at: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130114_0016.html (Accessed 24 September 2017).

6. Ministry of Health of Ukraine (1999), "On Approval of the Norms of Physiological Needs of the Population of Ukraine in the Basic Nutrients and Energy", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (Accessed 26 September 2017).

7. Vinichenko, I.I. and Mostova, A.D. (2016), "Strategy as an instrument for ensuring the economic development of the state", *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 3, pp. 91—96.

8. Vlasov, V.I. Sabluk, V.P. and Lysak, M.A. (2009), "Methodological Approaches to Assessing Food Security of the Country", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 43—45.

9. Hojchuk, O.I. (2004), *Prodovol'cha bezpeka [Food security]*, Polissia, Zhytomyr, Ukraine.

10. Hojchuk, O.I. (2004), "Criteria for food security", *Visnyk Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 42—44.

11. Zhalilo, Ya.A. (2011), *Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovol'choi bezpeky Ukrainy [Development of agrarian production as a prerequisite for ensuring food security of Ukraine]*, NISD, Kyiv, Ukraine.

12. Il'ina, Z.M. (2007), *Prodovol'stvennaja bezopasnost': teoriya, metodologija, praktika [Food security: theory, methodology, practice]*, Institut jekonomiki NAN Belarusi, Minsk, Republic of Belarus.

13. Danilenko, A.I. Korablin, S.O. Petrik, O.I. (2007), *Infliatsiia ta finansovi mekhanizmy ii rehuliuвання [Inflation and financial mechanisms for its regulation]*, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine.

14. Kardash, O.L. (2015), "Modern methodological support for food safety assessment of Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5 (1), pp. 194—199.

15. Lupenko, Yu. (2017), "Agriculture continues to set profitability records", available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1989-2017-04-25-13-01-39.html> (Accessed 25 September 2017).

16. Malyhina, V.D. (2011), *Metodolohiia zabezpechennia prodovol'choi bezpeky krainy [Methodology of ensuring food safety of the country]*, NOULIDZh, Donetsk, Ukraine.

17. Mostova, A.D. (2016), "Strategy of food security of the state: theoretical and methodical aspect", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 38—42.

18. Tryn'ko, R.I. (2011), *Prodovol'cha bezpeka krainy: stan ta perspektyvy zmitsnennia [Food safety of the country: the state and prospects of strengthening]*, L'vDUVS, L'viv, Ukraine.

19. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25 September 2017).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2017 р.

*Нихад Хафиз оглу Мухтарлы,
диссертант, Западный Университет, Азербайджанская республика*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ АЗЕРБАЙДЖАНА

*Nihad Hafiz Mukhtarli,
Dissertant of Western University, Azerbaijan Republic*

THE MODERN STATE OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE AZERBAIJANI ECONOMY

В статье дана оценка позиции конкурентоспособности Азербайджана по индексу глобальной конкурентоспособности и его компонентам, проведен анализ этого индекса по странам региона. Выявлены преимущества и недостатки экономики Азербайджана. Автор уделяет особое внимание инновациям и их детерминантам как важному фактору продолжительной конкурентоспособности национальной экономики.

The competitive line item of Azerbaijan on the basis of the index of global competitiveness and its components is evaluated. Comparing with the countries of the region is carried out. Advantages and weaknesses of Azerbaijan are defined. As the important factor of sustainable competitiveness of national economy special attention is paid to innovations and their determinants.

Ключевые слова: конкурентоспособность, индекс Глобальной конкурентоспособности, основные требования, усилители эффективности, факторы инновации и факторы опыта.

Key words: competitiveness, index of global competitiveness, basic requirements, efficiency enhancers, innovation and sophistication factors.

ВВЕДЕНИЕ

В экономическом аспекте одним из важных особенностей современного периода является все большее усиление конкурентоспособности на мировых рынках. Если в XVIII—XIX веках, когда промышленная революция еще только начиналась, даже по товарам первой необходимости спрос превышал предложение, то в современный период положение диаметрально изменилось. Можно утверждать, что практически по всем товарным сегментам появился избыток предложения.

Усиление международной экономической конкуренции вынудило даже правительства развитых стран осуществить серьезные меры в этом направлении. В 1985 г. в США была создана Комиссия по вопросам конкурентоспособности при Президенте, а в 1986 г. — Совет по Политике конкурентоспособности [1]. Вслед за этим и другие государства предприняли превентивные меры. Например, в 2001 г. Европейский Союз (ЕС) принял Лиссабонскую Декларацию, в которой на следующие 10 лет ставилась новая стратегическая цель: "ЕС, повышая степень социального единства и создавая в огромном количестве более качественные рабочие места, до 2010 года должен обладать основанной на знаниях и самой конкурентоспособной в мире экономикой" [2].

1. Международная и региональная позиция экономики Азербайджана по индексу глобальной конкурентоспособности

Согласно отчету Международного Экономического Форума (МЭФ) за 2016—2017 гг., Азербайджан занимает 37 место среди 140 стран по индексу Глобальной конкурентоспособности (ИГК) и является лидером среди Евразийских стран. Среди Евразийских стран, наиболее близки к Азербайджану Россия, которая находится на 45 месте, Казахстан — на 53-м, Грузия — на 59-м, Армения — на 70 месте. Кроме того, из региональ-

ных стран Турция занимает 55-е место, Иран находится на 76 месте (табл. 1).

Согласно столбцу "Тренд", Азербайджан в основном последовательно повышает свое положение.

Как известно, 12 столбцов (англ. pillar), используемых при расчете Индекса Глобальной Конкурентоспособности, объединены в следующие 3 группы:

I группа. Основные (базовые) требования (Basic requirements). К этой группе относятся следующие столбцы: 1) Институты; 2) Инфраструктура; 3) Макроэкономическая среда; 4) Здравоохранение и начальное образование.

II группа. Эффективные усилители (Efficiency enhancers): 5) Высшее образование и тренинг; 6) Эффективность товарного рынка; 7) Эффективность рынка труда; 8) Развитие финансового рынка; 9) Технологическая подготовка; 10) Измеритель рынка.

III группа. Инновации и фактор опыта (Innovation and sophistication factors): 11) Бизнес-опыт; 12) Инновация исследований и разработок.

Фактически, основываясь на эти три группы, страны МЭФ по уровню развития подразделяются на 3 этапа, и в соответствии с этим, на 5 статусов [3, s. 38]:

1. I этап — экономика, основанная на факторах.
2. Переход из I этапа во II этап.
3. II этап — Экономика, основанная на эффективности.
4. Переход из II этапа к III этапу.
5. III этап — экономика, основанная на инновации.

Как видно из таблицы 1, среди рассмотренных нами стран региона только Турция обладает самым высоким статусом, и она входит в 4 группу. То, что Азербайджан, Россия и Казахстан входят во вторую группу, можно объяснить тем, что экономика этих стран, в какой-то мере схожа и сильно зависит от нефтяного фактора.

Таблица 1. Показатели Глобальной конкурентоспособности за 2016–2017 гг.

страны	индекс	ранг	ранг в предыдущем периоде	статус
Швейцария	5,81	1	1	5
Азербайджан	4,55	37	40	2
Россия	4,51	45	45	2
Казахстан	4,41	53	42	2
Турция	4,39	55	51	4
Грузия	4,32	59	66	3
Армения	4,07	70	82	3
Иран	4,12	76	74	3

Источник: [3].

Таблица 2. Показатели Глобальной Конкурентоспособности за 2016–2017 гг.

страны	ИГК		Базовые требования		Усилители эффективности		Инновационные и опытные факторы	
	индекс	ранг	индекс	ранг	индекс	ранг	индекс	ранг
Швейцария	5,81	1	6,29	2	5,62	3	5,80	1
Азербайджан	4,55	37	4,86	49	4,23	59	3,83	49
Россия	4,51	45	4,68	59	4,56	38	3,62	66
Казахстан	4,41	53	4,62	62	4,37	50	3,51	76
Турция	4,39	55	4,70	56	4,32	53	3,63	65
Грузия	4,32	59	4,90	46	4,08	69	3,22	113
Армения	4,07	70	4,37	83	3,96	80	3,48	81
Иран	4,12	76	4,64	61	3,86	89	3,35	101

Источник: [3].

Таблица 3. Ранги по субиндикаторам базовых требований

страны	институты	инфраструктура	макроэкономическая среда	здравоохранение и начальное образование
Швейцария	6	6	4	8
Азербайджан	48	55	39	75
Россия	88	35	91	62
Казахстан	49	63	69	94
Турция	74	48	54	79
Грузия	43	65	40	64
Армения	66	82	88	93
Иран	90	59	72	49

Источник: [3].

Однако для выявления истинных причин, необходимы более глубокие исследования.

Например, как видно из данных таблицы 2, по Индексу Основных Потребностей Азербайджан (4,86), кроме Грузии (4,90), опережает все страны региона, указанные в таблице. Та же ситуация повторяется для категории инновационных и опытных факторов: Азербайджан, имея 3,83 балла, опережает все страны. Только по Индексу Усиления Эффективности Азербайджан (4,23) отстает от России, Казахстана и Турции.

Преимущество Азербайджана над другими странами региона по этим двум важным показателям говорит о том, что в целом, ситуация в стране является удовлетворительной. Например, согласно средним показателям последних лет, доля в ВВП расходов этих стран на исследования и разработки, по убывающей, выглядела следующим образом: Швейцария — 2,97%, Россия — 1,2%, Турция — 0,90%, Иран — 0,30%, Армения — 0,25%, Азербайджан — 0,22%, Казахстан — 0,18%, Грузия — 0,09% [4].

Рассмотрим субиндикаторы, ослабляющие позицию международной конкурентоспособности Азербайджана по Индексу Глобальной Конкурентоспособности.

Из субиндикаторов базовых требований, Азербайджан отстает только от Грузии, по инфраструктуре — от России и Турции, по позиции Здравоохранение и начальное образование — от России, Грузии и Ирана. А по субиндикатору развития макроэкономической среды Азербайджан опережает все страны региона (табл. 3).

Таким образом, по субиндикаторам базовых требований, Азербайджан, по сравнению со странами региона, в основном, находится в более выгодном положении,

поэтому, проверим гипотезу слабости Азербайджана именно по индикаторам высоких этапов.

Как видно из таблицы 4, по высшему образованию и тренингу Азербайджан отстает от всех стран, кроме Грузии. По субиндексу Эффективности товарного рынка Азербайджан отстает от Армении и Грузии, по показателю Эффективности рынка труда — от Казахстана, по Развитию финансового рынка — от Турции, Грузии и Армении, по Рыночному измерению — от Турции, Казахстана, Ирана и России. Несмотря на это, по очень важному критерию Технологической подготовки, наша страна имеет преимущество перед всеми странами региона, что является очень обнадеживающим.

По каждому из двух субиндикаторов фактора инноваций и опыта, являющихся высшим этапом, Азербайджан намного опережает все страны региона: по индикатору Бизнес-опыта Азербайджан находится на 60-м месте. В регионе, наиболее близкая к нам страна — Турция находится на 65 месте, а Россия занимает 72-е место. По показателю Инноваций в исследованиях и разработках Азербайджан находится на 44, Россия — на 56, Казахстан — на 59 месте (табл. 5).

Таким образом, в контексте Индекса Глобальной Конкурентоспособности, мы приходим к такому выводу, что по столбцам субиндикатора ИГК Азербайджан, самое малое, является страной, находящейся на ведущей позиции. Мы даже можем утверждать, что Азербайджан является страной, лидирующей в регионе.

2. Международная и региональная позиция экономики Азербайджана по компонентам столбцов ИГК

В современный период экономики знаний, роль системы образования и уровня образования в развитии национальной экономики незаменима. Воздействуя на

Таблица 4. Ранги по субиндикаторам усиления эффективности

страны	высшее образование и тренинг	эффективность товарного рынка	эффективность рынка труда	развитие финансового рынка	технологическая подготовка	рыночное измерение
Швейцария	4	6	1	8	1	39
Азербайджан	78	50	26	97	55	63
Россия	32	87	49	108	62	6
Казахстан	57	62	20	104	56	45
Турция	50	52	126	82	67	17
Грузия	89	46	43	58	65	101
Армения	41	45	55	90	71	120
Иран	60	111	134	131	97	19

Источник: [3].

Таблица 5. Ранги по субиндикаторам фактора инноваций и опыта

страны	бизнес-опыт	инновации исследований и разработок
Швейцария	1	1
Азербайджан	60	44
Россия	72	56
Казахстан	97	59
Турция	65	71
Грузия	102	116
Армения	81	87
Иран	109	89

Источник: [3].

Таблица 6. Ранги по субиндикаторам образования и навыков

страны	образование и навыки	навыки нынешней рабочей силы	навыки будущей рабочей силы
Швейцария	2	1	12
Азербайджан	61	42	79
Россия	31	28	40
Казахстан	34	32	44
Турция	76	92	50
Грузия	49	37	63
Армения	65	44	86
Иран	78	86	64

Источник: [3].

качество рабочей силы, она ускоряет международную конкурентоспособность экономики.

В настоящее время в целом по Образованию и навыкам Азербайджан отстает от России, Казахстана и Грузии и занимает среднее место в регионе. Однако основной вопрос, вызывающий беспокойство в системе образования Азербайджана, заключается в том, что, хотя по показателю "Навыки наличной рабочей силы" наша страна находится на 42 месте, однако по показателю "Навыки будущей рабочей силы" мы занимаем 79 место, отставая от всех стран региона, кроме Армении (табл. 6).

По такому важному показателю, как "Динамизм бизнеса", Азербайджан занимает достаточно высокую позицию (36 место среди 140 стран) и среди стран региона отстает только от Казахстана. Еще более высокое положение наша страна занимает по очень важному Индикатору Емкости Инноваций. Находясь на

45 месте, Азербайджан опережает все страны региона (табл. 7).

Позиция Азербайджана по столбцам конкурентоспособности Мирового Экономического Форума, баллы, рассчитанные по соответствующим индексам и субиндексам, в целом, показаны в таблице 8. Согласно этой оценке, покажем классификацию позиции Азербайджана в группе. Для этого рассмотрим 5 классификационных групп. Ранжирование было осуществлено среди 140 стран по 6 бальной шкале, поэтому классификационные группы по этим двум критериям распределим следующим образом:

- самая высокая: по баллам: 4,9—6,0; по рангам: 1—28.
- высокая: по баллам: 3,7—4,8; по рангам: 29—56.
- средняя: по баллам: 2,5—3,6; по рангам: 57—84.
- слабая: по баллам: 1,3—2,4; по рангам: 85—112.
- самая слабая: по баллам: 0—1,2; по рангам: 113—140.

Согласно этой классификации, Азербайджан, в целом по ИГК, по каждому из двух критериев занимает высокую позицию (табл. 8).

Базовые требования. В целом по базовым требованиям, даже если страна по баллам занимает самые высокие позиции, по рангам ее позиция не самая высокая. Это можно объяснить тем, что есть много стран, отвечающих таким минимальным требованиям (т.е. получающих высокие баллы). Азербайджан также занимает высокое место по субиндикаторам базовых требований. Здесь наиболее привлекающим внимание является субиндикатор Здоровоохранения и начального образования. По баллам Азербайджан здесь занимает самое высокое место, однако по рангам он стоит на 75 месте и занима-

Таблица 7. Ранги по Динамизму Бизнеса и Емкости Инноваций

Страны	Динамизм Бизнеса	Емкость Инноваций
Швейцария	9	1
Азербайджан	36	45
Россия	37	59
Казахстан	33	72
Турция	72	58
Грузия	57	100
Армения	49	68
Иран	92	82

Источник: [3].

Таблица 8. Позиция Азербайджана по столбцам ИГК

Столбцы	Ранг		Баллы	
	Ранг	Позиция	Баллы	Позиция
ИГК	37	высокая	4,6	высокая
Субиндекс А: Базовые требования	49	высокая	4,9	самая высокая
1-й столбец: Институты	48	высокая	4,2	высокая
2-й столбец: Инфраструктура	55	высокая	4,3	высокая
3-й столбец: Макроэкономическая среда	39	высокая	5,2	самая высокая
4-й столбец: Здравоохранение и начальное образование	75	средняя	5,7	самая высокая
Субиндекс В: Усилители эффективности	59	средняя	4,2	высокая
5-й столбец: Высшее образование и тренинг	78	средняя	4,2	высокая
6-й столбец: Эффективность товарного рынка	50	высокая	4,5	высокая
7-й столбец: Эффективность рынка труда	26	самая высокая	4,8	высокая
8-й столбец: Развитие финансового рынка	97	слабая	3,5	средняя
9-й столбец: Технологическая подготовка	55	высокая	4,5	высокая
10-й столбец: Рыночное измерение	63	средняя	3,9	высокая
Индекс С: Факторы инноваций и опыта	49	высокая	4,8	высокая
11-й столбец: Бизнес-опыт	60	средняя	4,0	высокая
12-й столбец: Инновации исследований и разработок	44	высокая	3,6	средняя

Источник: таблица составлена на основе [3].

ет среднюю позицию. А это еще раз говорит о том, что в современном мире наличие в стране службы здравоохранения и начального образования не является таким уж большим достижением, это обычный случай.

Усилители эффективности. По субиндикаторам этого индикатора положение различно. По баллам Азербайджан находится в основном на высоких позициях, однако, по некоторым субиндикаторам по рангам — на средних позициях, а по Развитию Финансового Рынка — даже на слабых позициях. Однако по Эффективности Рынка Труда Азербайджан находится на самой высокой позиции. Это, с одной стороны, объясняется неэффективностью рынка труда в большинстве стран, с другой стороны, очень слабым развитием финансового рынка в Азербайджане. По этой группе очень важно учесть относительную слабость двух сфер в Азербайджане — высшего образования и финансового рынка.

Инновации и факторы опыта. В целом, по этому субиндексу, по каждому из двух критериев Азербайджан находится на высоких позициях, однако по двум компонентам этого индикатора положение противоречиво: по Бизнес-опыту, по баллам, Азербайджан занимает высокую позицию, однако по рангу входит в среднюю группу. По инновациям в исследованиях и разработках, наоборот: страна по баллам находится на средних, а по рангам — на высоких позициях. Несмотря на относительную слабость в Азербайджане бизнес-опыта и в целом общую слабость инноваций в исследованиях и в разработках, мы находимся на относительно высоких позициях из-за того, что по странам мира в этой сфере также имеются недостатки (табл. 8).

Для формирования адекватных предложений по повышению международной конкурентоспособности Азербайджана необходимо выявить показатели, отражающие слабые стороны страны по детализированным индикаторам Индекса Глобальной Конкурентоспособности. По результатам их группировки по столбцам ИГК, была составлена таблица 9. Учитывая, что исследование было проведено по 140 странам, мы в своей интерпретации приняли за тревожные субиндикаторы положение Азербайджана ниже 70-го места. Другими словами, в эту таблицу включены субиндикаторы, по которым Азербайджан занимает позицию ниже 70-го места. Согласно этой таблице, единственный "беспроблемный" столбец — это Рыночное измерение. По всем четырем субиндексам, определяющим этот показатель, Азербайджан находится выше 70-го места.

Столбец Институты состоит из 21 субиндикатора. Из них только 7 были включены в нашу таблицу, и каждый из них важен с точки зрения стимулирования конкурентоспособности компании.

В столбце Инфраструктура только один из девяти субиндикаторов вошел в категорию "тревожный" фактор.

По Макроэкономической среде, из 5 субиндикаторов только Дефицит Баланса государственного бюджета и относительно высокая инфляция могут считаться проблемными.

По столбцу Здравоохранение и начальное образование только по пяти из десяти субиндикаторов Азербайджан находится в числе слабых стран. Из них четыре, в том числе субиндикатор продолжительности жизни, связан со здравоохранением. Отсталость Азербайджана по качеству начального образования, в контексте конкурентоспособности, вызывает особые опасения.

Показатели по Высшему образованию еще более углубляют эти опасения. Так, 5 из 8 субиндикаторов, являющихся детерминантами этого столбца, находятся в числе 70 слабых стран. Мы считаем, что все это, а также низкий уровень качества системы образования и качества математического и научного образования, являются фактами, вызывающими опасения.

По эффективности товарного рынка, Азербайджан находится на 50 месте, однако по 10 из 16 субиндикаторов этого столбца положение не удовлетворительное. Все они — Локальная конкуренция, Доминантность рынка, Эффективность антимонопольной политики, Совокупная ставка налога, Доминантность нетарифных барьеров, Высокий уровень торговых тарифов, Распространение иностранной собственности, Влияние на бизнес порядка Прямых иностранных инвестиций (ПИИ), Нагрузка таможенных процедур, доля импорта в ВВП являются большой угрозой для конкурентоспособности страны.

Существуют проблемы только в двух из десяти подиндексов Эффективности рынка труда: Оплата увольнения с работы и Уверенность в профессиональном управлении.

Развитие финансового рынка в Азербайджане находится на следующем уровне: существуют проблемы в 5 из 8 подиндексов: Финансирование компаний через местный рынок акций, Доступность заимствования, Устойчивость банков, Регулирование рынка ценных бумаг и Официальные права.

Относительно лучше обстоит дело с Технологической подготовкой. По этому показателю Азербайджан находится на 55 позиции. Здесь только по одному из семи субиндикаторов — Объему полосы пропуска — существуют некоторые проблемы.

Как было отмечено выше, по показателю Размер рынка, положение по сравнению с другими странами, несколько лучше.

Таблица 9. Факторы, ослабляющие конкурентоспособность Азербайджана

	ранг	балл		ранг	балл
1-й столбец: Институты	48	4,2	6-й столбец: Эффективность товарного рынка	50	
Отношения собственности	71	4,2	локальная конкуренция	115	4,5
защита интеллектуальной собственности	71	4,1	доминантность рынка	74	3,6
Незаконные выплаты и взятка	79	3,8	эффективность антимонопольной политики	72	3,6
Независимость суда	85	3,7	Совокупная ставка налога, %	78	39,8
надежность полицейских услуг	75	4,3	Преимущество нетарифных барьеров	71	4,4
Стандарты аудита и отчета	91	4,2	Торговые тарифы, % накопления	89	7,7
Влияние корпоративного совета	96	4,6	распространение иностранной собственности	80	4,4
2-й столбец: Инфраструктура	55	4,3	влияние на бизнес правил VXI	84	4,4
Километры доступных авиаландингов, млн/неделя	84	100,7	Нагрузка таможенных процедур	85	3,8
3-й столбец: Макроэкономическая среда	39	5,2	Импорт, % от ВВП	97	33,2
Баланс государственного бюджета, % от ВВП	74	-3,4	7-й столбец: Эффективность рынка труда	26	4,8
Инфляция, годовые колебания	81	4,0	Выплаты при увольнении с работы, заработная плата за неделю	97	21,7
4-й столбец: Здравоохранение и начальное образование	75	5,7	Уверенность в профессиональном управлении	77	4,1
Заболелость туберкулезом, на 100000 человек	85	77,0	8-й столбец: развитие финансового рынка	97	3,5
Влияние туберкулеза на бизнес	80	5,4	Финансирование компаний через местный рынок акций	84	3,4
Детская смертность, на 1000 детей	101	27,9	легкость заимствования	101	3,3
ожидаемая продолжительность жизни, год	94	70,8	Устойчивость банков	98	4,3
качество начального образования	81	3,8	Регулирование биржи ценных бумаг	88	4,0
5-й столбец: высшее образование и тренинг	78	4,2	индекс официальных прав (0-10) высокий	108	2
прием на III образование, %	94	23,2	9-й столбец: технологическая подготовка	55	45
Качество системы образования	72	3,7	Полоса пропускания, kb/san/пользователь	74	35,1
математика и качество научного образования	80	3,9	10-й столбец: Рыночный измеритель	63	3,9
Качество школы менеджмента	89	3,9	11-й столбец: бизнес-опыт	60	4,0
Тренинг штата	82	3,8	Численность местных участников торгов	80	4,4
			Распространение маркетинга	71	4,4
			запрос на передачу полномочий	76	3,6
			12-й столбец: инновация исследований и разработок	44	3,6
			Внедрение патентов, по отношению на миллион населения	80	0,5

Источник: составлено на основе [3, с. 107].

По показателю Бизнес-опыт, в трех из девяти субиндикаторов — Численность местных участников торгов, Степень распространенности маркетинга, Запрос на передачу полномочий — существуют некоторые проблемы.

В столбце Инновации исследований и разработок, положение может считаться относительно благоприятным. Здесь из семи субиндикаторов только по одному — по Внедрению Патентов — Азербайджан не смог войти в число 70 стран. Так, за отчетный год, на каждые два миллиона человек был внедрен один патент (табл. 9).

ВЫВОДЫ

В настоящее время Азербайджан лидирует среди стран региона по показателю международной конкурентоспособности. По сравнению с мировыми странами, позицию Азербайджана можно оценить как среднюю, однако, учитывая высокий потенциал Азербайджана, такое положение нельзя назвать удовлетворительным. Отметим также, что существуют определенные проблемы, угрожающие сохранению этой позиции. По базовым индикаторам эти проблемы — Институты, и в определенной степени — Здравоохранение и начальное образование, а по Усилителям эффективности — Высшее образование и тренинг, Эффективность товарного рынка, Развитие финансового рынка и Рыночный измеритель.

Если на первый взгляд по инновациям и факторам опыта положение Азербайджана кажется удовлетворительным, проблемы, существующие в начальном и выс-

шем образовании, а также в объеме и эффективности расходов на исследования и разработки, говорят о неустойчивости этого положения.

Литература:

1. Bureau of Competition / <https://www.ftc.gov/about-ftc/bureaus-offices/bureau-competition>
2. http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm
3. Schwab K., Xavier S. The Global Competitiveness Report 2016—2017. — World Economic Forum — 2017.
4. <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.-RSDV.GD.ZS>

References:

1. Bureau of Competition (2017), available at: <https://www.ftc.gov/about-ftc/bureaus-offices/bureau-competition> (Accessed 20 Sept 2017).
2. European Council (2000), "Presidency conclusions", available at: http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm (Accessed 25 Sept 2017).
3. Schwab, K. and Xavier, S. (2017), The Global Competitiveness Report 2016—2017, World Economic Forum, Cologny, Switzerland.
4. The World Bank (2017), "Research and development expenditure (% of GDP)", available at: <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS> (Accessed 25 Sept 2017).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.

М. В. Штань,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та фундаментальних економічних дисциплін,
Національна академія управління

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

M. Shtan,

Ph.D., Associate professor of the Department of Finance,
Accounting and Fundamental Economic Disciplines, National Academy of Management

THE WAYS TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE BY STATE

У статті з'ясовано, що розвиток національної економіки значною мірою обумовлюється роллю держави у цих процесах. Проведено аналіз чинників, які негативно впливають на перспективи виходу економіки України на траєкторію стійкого економічного зростання. Визначено напрями підтримання висхідного тренду розвитку національної економіки. Проаналізовано перспективні напрями використання національного підприємницького потенціалу в Україні. Розкрито тенденції та закономірності позитивних зрушень у структурі національної економіки. Досліджено концептуальні основи та визначено основні детермінанти активізації державного регулювання економіки України.

Узагальнено міжнародний досвід модернізації національної економіки як чинника забезпечення стійкого економічного зростання. Обґрунтовано напрями використання в Україні світового досвіду стимулювання економічного розвитку.

The article clarifies that the development of the national economy is largely conditioned by the role of state in these processes. The analysis of factors that negatively affect the prospects of the Ukrainian economy's entrance on the trajectory of sustainable economic growth has been carried out. The directions of maintaining the upward trend of the national economy development have been determined. The perspective directions of using the national entrepreneurial potential in Ukraine have been analyzed. The tendencies and patterns of positive changes in the structure of the national economy have been revealed. The conceptual bases have been investigated and the main determinants of activation of the state regulation of the Ukrainian economy have been determined.

An international experience of modernization of the national economy as a factor of ensuring sustainable economic growth has been generalized. The ways of using the world experience of stimulating economic development in Ukraine has been substantiated.

Ключові слова: Ключові слова: державне регулювання, економічне зростання, промисловість, інвестиції, експорт, підприємництво.

Key words: state regulation, economic growth, industry, investments, export, entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток світової економіки відбувається за умов глобальних викликів, які впливають на функціонування механізмів суспільного відтворення. У світі відбуваються значні глобальні зміни та трансформації. Формуван-

ня стійкої національної економіки є одним з головних завдань державної політики на довгострокову перспективу, що вимагає визначення ключових факторів забезпечення стійкості, які відповідатимуть сучасним і майбутнім глобальним викликам.

Рис. 1. Макроекономічна модель Дж.М. Кейнса

Джерело: складено автором на основі: [1, с. 7—8; 3, с. 65—69; 12, с. 3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень у сфері аналізу напрямів активізації розвитку національної економіки чільне місце посідають праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. Білоусова, В. Галасюк, А. Касич, С. Кораблін, В. Лагутін, А. Лебедева, М. Пархоменко, Т. Пікетті, В. Романенко, І. Шовкун та ін.

Науковці звертають увагу на те, що стійкий соціально-економічний розвиток певної країни обумовлює її спроможність реагувати на внутрішні та зовнішні шоки. Для забезпечення стійкості національної економіки до таких шоків слід розвивати власну промисловість, яка покликана забезпечувати стабільне виробництво товарів і послуг, генерувати високий рівень купівельної спроможності населення, слугувати передумовою та базисом для науково-технологічного розвитку [1, с. 7].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття новітніх тенденцій формування напрямів стимулювання розвитку національної економіки за умов глобалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх десятиліть науковий пошук здійснювався у напрямі визначення інструментарію активізації розвитку національної економіки. Найбільш вагомим у цьому сенсі є кейнсіанські ідеї, які полягали перш за все у тому, що система ринкових відносин не є досконалою, а економічне зростання та максимально можлива зайнятість ресурсів забезпечуються активним втручанням держави у соціально-економічні процеси шляхом використання державних важелів. Йдеться передусім про прямі державні видатки для стимулювання ефективного попиту, а також про вилучення державою

заощаджень за допомогою системи податків та позик. Вирішального значення у стимулюванні інвестицій Дж.М. Кейнс надавав прямим державним бюджетним видаткам (рис. 1). Це мало б сприяти створенню додаткового попиту, який, в свою чергу, приводить до скорочення безробіття та інфляції, до досягнення повної зайнятості [2, с. 33—36; 3, с. 65—69].

Несприятливі фактори економічного та інституційного характеру, негативні кризові явища в українській економіці призвели до розбалансування суспільної рівноваги та посилення соціально-політичної напруженості. Водночас немає сумнівів, що саме промислове виробництво є пріоритетним базисом модернізації національної економіки, без якого вона приречена на перманентну залежність від кон'юнктурних коливань. Очевидно, що коли у країні не буде власного розвиненого промислового сектору, то й інноваційна активність перебуватиме на низькому рівні, оскільки обробна промисловість є найбільш значущим інноваційно-технологічним сегментом національної економіки [10, с. 189—211].

Починаючи з першого кварталу 2017 р. в Україні зафіксовано зростання економіки на 2,4% порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Одним із чинників, завдяки яким було досягнуто стабілізації, є покращення торговельних зв'язків з країнами Європейського Союзу. На сьогодні загальний обсяг експорту становить 9,4 млрд дол., у тому числі товарів — 8,2 млрд дол. (зростання на 26,1%), послуг — 1,5 млрд дол. (зростання на 6,4%). Відбувається стабільне і системне зростання експорту у країні ЄС. За перше півріччя 2017 р. експорт товарів і послуг у країні Євросоюзу збільшився майже на 23% [5].

Україні треба працювати над тим, щоб збільшувати виробництво та продаж товарів із більшою дода-

Таблиця 1. Індекс глобальної конкурентоспроможності окремих країн світу у 2016–2017 рр.

Місце	Країна	Індекс	Місце	Країна	Індекс	Місце	Країна	Індекс
1	Швейцарія	5,8	11	Норвегія	5,4	30	Естонія	4,7
2	Сінгапур	5,7	12	Данія	5,3	36	Литва	4,5
3	США	5,6	13	Канада	5,3	40	Азербайджан	4,5
4	Німеччина	5,5	14	Катар	5,3	41	Польща	4,5
5	Нідерланди	5,5	15	Тайвань	5,3	42	Казахстан	4,5
6	Японія	5,5	16	Нова Зеландія	5,3	44	Латвія	4,5
7	Гонконг	5,5	17	ОАЕ	5,2	45	РФ	4,4
8	Фінляндія	5,5	18	Малайзія	5,2	53	Румунія	4,3
9	Швеція	5,4	19	Бельгія	5,2	66	Грузія	4,2
10	Великобританія	5,4	20	Люксембург	5,2	79	Україна	4,0

Джерело: складено автором за даними: [9].

ною вартістю. Однак, якщо показник першого півріччя 2016 р. порівнювати з аналогічним періодом 2013 р., враховуючи скорочення обсягів експорту у 2013–2015 рр., то стає очевидним, що він скоротився вже більш ніж удвічі, а Україна втратила половину свого експорту. Уднішні оптимістичні показники нарощування експорту завдячують головним чином низькій порівняльній базі, хоча загальне поліпшення ситуації й беззаперечне. Найкращу динаміку зростання показали тваринництво і експорт готових продуктів тваринного походження — загальний обсяг збільшився на 50%. Стійку динаміку також демонструють інші сектори економіки. При цьому приріст понад 100 млн дол. спостерігається практично в усіх основних секторах економіки. За рахунок зростання цін на основні експортні товари бачимо збільшення загального обсягу експорту [5].

Очевидно, що Україні слід відходити від сировинної моделі, стимулюючи процеси реіндустріалізації. Саме цей шлях став підґрунтям для успішного розвитку багатьох країн у середині минулого століття. Усі ці країни поєднували ринкову ініціативу та конкуренцію з державною стратегією модернізації. Найвідоміший у цьому сенсі "План Маршалла", націлений на реіндустріалізацію Європи після Другої світової війни [12, с. 3]. "План Маршалла для України" є ініціативою Литовської Республіки, що спрямована на допомогу Україні на 2017–2020 рр. і яка передбачає низку заходів економічної та фінансово-інвестиційної підтримки для забезпечення європейської інтеграції України. При цьому йдеться також й про інвестиції в реальний сектор економіки України, а також підтримку реформ, що спрямовані на економічне зростання України. Надходження п'яти мільярдів євро інвестицій в українську економіку на рік здатне забезпечити їй зростання на рівні 6–8% річних [11, с. 3].

Одним із найважливіших параметрів успішної реалізації економічної політики держави є індекс глобальної конкурентоспроможності країни і місце, яке вона займає у світі (табл. 1). Незважаючи на всю його умовність, цей індекс має багато позитивних моментів, серед яких належний рівень об'єктивності, порівнянність з іншими країнами, щорічність (регулярність) оприлюднення, постійний його моніторинг зарубіжними і вітчизняними експертами.

За даними Всесвітнього економічного форуму у 2016–2017 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності посідала досить низьку 79 позицію з показником 4,0, незважаючи достатньо високий освітній, гуманітарний та науковий потенціал (табл. 2). Значних позитивних змін за цей період у динаміці українського індексу конкурентоспроможності на відбувалося. Так, наприклад, у 2009–2010 рр. Україна посідала 82 місце із показником 3,95. Індекс глобальної конкурентоспроможності країн — наших сусідів вищий, ніж в Україні. Так, зокрема, у Румунії — 4,3 (53 позиція), Польщі — 4,5 (41 позиція), Литви — 4,5 (36 позиція). Безумовно, наше відставання у глобальному рейтингу конкурентоспроможності зумовлено значною мірою

слабкістю й неефективністю державної економічної політики [9].

У 2012 р., після глобальної кризи 2008–2009 рр., в ЄС ухвалили Стратегію промислового розвитку, метою якої є індустріальний розвиток ЄС, хоча й до того частка промисловості в його експорті становила 80%. Комплекс заходів ЄС із розвитку промисловості включає також й політику сировинної дипломатії, метою якої є забезпечення сировиною критичних потреб для зростання та зайнятості в Європі [5].

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що промисловий розвиток потребує інвестицій. Так, уже згадана стратегія ЄС передбачає додаткове фінансування Європейського інвестиційного банку на 10 млрд євро, збільшення його кредитів на пріоритетні цілі на 60 млрд, у тому числі до 15 млрд — на інновації, 15 млрд євро — малому та середньому підприємству, до 20 млрд євро — на підвищення ресурсної ефективності. В Україні треба використовувати заходи такого ж характеру [7, с. 79–82].

Очевидно, що грошово-кредитна політика зосереджує у собі неабиякий стимулювальний потенціал. Водночас грошово-кредитна політика Національного банку потребує суттєвого корегування. Так, зокрема, обсяг розміщених депозитних сертифікатів становить 50–60 мільярдів гривень, що еквівалентно кільком траншам МВФ. Це — ті ж самі ресурси, яких не одержує наша економіка у вигляді кредитів. Однак кредитні канали в Україні дуже мало завантажені. Так, у першому півріччі 2017 р. кредити, видані підприємствам, зросли приблизно на 13 млрд грн (1,5%), що у чотири—п'ять разів менше сум, вкладених у депозитні сертифікати [6, с. 529–548].

Макроекономічна стабілізація та помірна девальвація національної валюти створили умови для структурних перетворень у реальному секторі. Його подальше посткризове відновлення має увійти до порядку денного нової державної політики. Необхідна нова модель розвитку реального сектору, заснована на інноваційних чинниках, високотехнологічних і наукомістких виробництвах, глибокій інтеграції виробничого потенціалу з екологічною та соціальною складовими процесу створення продукції. Така модель дозволить подолати наслідки гібридного протистояння, закласти надійний фундамент зростання на перспективу і зміцнити економічну безпеку країни завдяки генеруванню імпульсних зрушень у реальному секторі економіки [8, с. 12–17].

При цьому йдеться про модернізацію промисловості на підґрунті забезпечення її відповідності особливостям конкурентних викликів посткризового світу, а також ефективне долучення провідних галузей до світових виробничих і науково-технічних ланцюгів; активізацію на основі інноваційних технологій потенціалу аграрного сектору, інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва і зміну його галузевої структури, розвиток підприємницької діяльності на селі, а також розбудову тут соціальної інфраструктури та розвиток сільських територій; реформування транспортного сек-

тору, реалізацію його транзитного потенціалу, що має сформувати окрему "точку зростання" національної економіки [6, с. 587—605].

Головним напрямом співробітництва України з Європейським банком реконструкції та розвитку є фінансування інвестиційних проектів у приватному та державному секторах, які передбачають передусім підвищення енергоефективності, впровадження нових технологій, надання підтримки важливим для вітчизняної економіки реформам. З початку діяльності в Україні ЄБРР узяв зобов'язання щодо виділення нашій державі майже 12 млрд євро в рамках 369 проектів. На сьогодні загальна сума фінансування ним діючих в Україні проектів становить близько 4 млрд євро. Зокрема станом на 31 березня 2017 р. кредитний портфель Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні представлений дев'ятьма спільними чинними проектами загальним обсягом 1,88 млрд євро та 120 млн дол. США та одним проектом, що перебуває на стадії підготовки, обсягом близько 150 млн євро [4, с. 41—49].

Серед пріоритетів поглиблення взаємодії України з ЄБРР у найближчій перспективі слід відзначити реалізацію проектів фінансової підтримки Банком вітчизняного малого та середнього бізнесу в аграрному секторі, сфері біотехнологій, енергоефективності, розширення форм та інструментів співпраці шляхом випуску ЄБРР на території України гривневих облігацій; підтримку фінансової спроможності органів місцевого самоврядування у процесі здійснення бюджетної децентралізації тощо. Досвід співробітництва з ЄБРР свідчить, що головною перепороною на шляху його покращення є невирішеність в Україні питань щодо подолання корупції на всіх рівнях [6, с. 615—624].

Напрямами активізації подальшої взаємодії України з ЄБРР є забезпечення виконання взятих зобов'язань щодо проведення глибоких реформ з модернізації економіки та реалізації положень, що дозволять ЄБРР випускати гривневі облігації. Попри певні ризики такого кроку для великих українських банків та Міністерства фінансів, у підсумку здешевлення кредитних ресурсів сприятиме розвитку економіки України. Пріоритетними напрямами є забезпечення сприяння інвестиціям у виробництво, сферу послуг і фінансовий сектор та пов'язану з ним інфраструктуру; надання технічної допомоги для підготовки, фінансування і реалізації проектів тощо. Для нівелювання негативних чинників та сприяння залученню ПІІ в економіку України важливо забезпечити:

- посилення інституційного забезпечення іноземного інвестування. Передусім необхідно виконати зобов'язання щодо організації національного контактного пункту під егідою Міністерства економічного розвитку та торгівлі. Слід посилити взаємодію та активізувати роботу Національної інвестиційної ради на основі розширення комунікацій на регіональному та загальнодержавному рівнях;

- удосконалення правових умов для залучення нових інвестицій в інфраструктурні проекти. Якісна інфраструктура є однією з найважливіших умов зростання темпів залучення іноземних коштів в економіку країни. Сьогодні Україна посідає 134-е місце зі 138 країн у рейтингу за якістю дорожньої інфраструктури, що вказує на вагомий нереалізований потенціал залучення інвестицій в інфраструктурні проекти. Розвиток інфраструктури може стати однією із основних позицій потенційного проекту міжнародної фінансової допомоги [6, с. 516—525].

Зарубіжний досвід свідчить, що для залучення інвестицій на умовах державно-приватного партнерства слід оновити Закон України "Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг" у частині надання гарантій іноземному інвестору щодо окупності його інвестицій. Підготовка законодавчого поля не лише сприятиме погодженню "Плану Маршалла", а й

започаткує мультиплікаційний процес залучення додаткових коштів як в інфраструктурні проекти, так і в галузі, чутливі до стану загальної інфраструктури в країні;

- активізацію азійського напряму інвестиційного співробітництва. Передусім ідеться про Південну Корею та Туреччину, прямі іноземні інвестиції з яких в Україну зростають (частка цих країн у I кварталі 2017 р. становила відповідно 0,5% та 0,8% у загальному обсязі іноземних інвестицій). Існує необхідність осучаснення цих документів з метою закріплення визнаних на міжнародному рівні процедур урегулювання інвестиційних спорів та захисту інвестицій. Реалізації національних інтересів щодо стимулювання надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України сприятиме створення бази загальнодержавних інфраструктурних проектів для пріоритетного фінансування за участі іноземних інвесторів.

Моделі фінансування підприємницької діяльності мають надавати можливість залучення стартового капіталу без жорстких вимог банків щодо заставного забезпечення. Комерційні банки недостатньо адекватно оцінюють ризики, пов'язані з малим та середнім бізнесом. Зокрема слід звернути увагу на симбіоз фінансової та технічної підтримки підприємців на перших етапах реалізації бізнес-проектів.

Однак вченими доведено, що зростання обсягу державних інвестицій у країнах ОЕСР на один відсотковий пункт обумовило зростання ВВП на 0,4% у поточному році та на 1,5% — через чотири роки. Водночас для країн з низькою динамікою ВВП збільшення державних інвестицій на один відсотковий пункт викликає зростання темпів приросту ВВП на 1,5% протягом одного року та на 3% у середньостроковому періоді [3, с. 67].

Формування сприятливого підприємницького клімату залежить від узгодженого та швидкого просування реформ та реалізації завдань зі стимулювання інвестиційної активності, макроекономічної стабілізації, дерегуляції, розбудови внутрішнього ринку та диверсифікації зовнішньоекономічного співробітництва України. Сьогодні пріоритетами державної політики розвитку підприємництва є:

- а) досягнення взаєморозуміння між регуляторними органами та бізнес-середовищем при розробці та моніторингу виконання регуляторних процедур. Необхідно запроваджувати ефективні формати публічних консультацій з суб'єктами малого підприємництва з урахуванням галузевих та регіональних особливостей. Це дозволить виявляти слабкі сторони регулювання і знайти найбільш дієві інструменти державного втручання, не створюючи напруження у секторі малого та середнього бізнесу;

- б) забезпечення порядку коригування регуляторних норм за результатами оцінки досягнення цілей діючого регулювання. Завершеність циклу державного управління неможлива без аналізу результативності регулювання та прийняття відповідного рішення щодо продовження його дії, внесення до нього коректив чи скасування, коли мети досягнуто. Це потребує посилення уваги органів державної влади до виконання процедур державної регуляторної політики у частині відстеження результативності. З цією метою доцільним видається запровадження процедури планування та відстеження результативності, а також супроводження цих процедур публічними консультаціями;

- в) спрощення та здешевлення регуляторних процедур для малого і середнього бізнесу. Необхідно забезпечити належне дотримання органами державної влади вимог регуляторної політики щодо визначення мети та цілей регулювання, розрахунку його вартості для малого бізнесу. Регулювання, розроблене без дотримання необхідних процедур, збільшує витрати суб'єктів господарювання та зменшує інвестиційну привабливість.

Таблиця 2. Динаміка частки державних інвестицій в Україні та деяких країнах-членах ОЕСР, %

Країна	Державні інвестиції						Темпи зростання у 2013—2015 рр.	
	2013		2014		2015		Частка в загальному обсязі інвестицій	Частка в загальнодержавних витратах
	Частка в загальному обсязі інвестицій	Частка в загальнодержавних витратах	Частка в загальному обсязі інвестицій	Частка в загальнодержавних витратах	Частка в загальному обсязі інвестицій	Частка в загальнодержавних витратах		
Україна	5,19	6,13	3,95	4,00	7,75	7,30	149,4	119,7
Австрія	10,11	4,72	12,51	5,58	12,41	5,63	122,7	119,3
Бельгія	10,67	4,25	10,27	4,32	9,94	4,30	93,2	101,2
Данія	18,47	6,36	19,24	6,84	18,46	6,49	99,9	102,0
Франція	18,60	7,28	17,06	6,70	15,94	6,26	85,7	86,0
Німеччина	10,78	4,68	10,36	4,59	10,73	4,68	99,5	100,0
Нідерланди	15,80	6,29	17,88	7,16	13,30	7,13	84,2	113,4
Швеція	19,49	8,41	18,36	8,44	17,38	8,48	89,2	100,8
Великобританія	15,11	5,64	15,35	6,12	14,46	5,96	95,7	105,7
США	17,06	8,70	16,18	8,51	15,11	8,15	88,6	93,7

Джерело: [3, с. 68].

Аналіз вартості регулювання до набуття ним чинності дозволяє знайти необхідні компенсаторні інструменти та запровадити його формат, який не буде викликати спротиву підприємців;

г) запровадження ефективних моделей фінансування підприємницької діяльності [6, с. 576—581].

ВИСНОВКИ

Серед основних факторів, що вплинули на масштаб та характер вищезазначених глобальних викликів, варто відзначити волатильність на валютних ринках; девальвацію національної валюти; зростання рівня державного боргу; розбалансованість продовольчого ринку. Економіка України характеризується чутливістю до світових тенденцій розвитку та коливань кон'юнктури зовнішніх ринків. Відсутність системних механізмів підтримки стійкості національної економіки призводить до того, що українська економіка зазнає помітного негативного деформуючого впливу глобальних викликів і є нездатною завчасно реагувати на зміни у світовій економіці. Таким чином, перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування механізмів забезпечення стійкості економіки України як на національному, так і на регіональному рівні.

Література:

1. Романенко В. Промисловість у стійкому розвитку економіки України / В. Романенко, Л. Лебедева // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2017. — № 3. — С. 5—19.
2. Шовкун І. Локалізація виробництва — світова практика та висновки для України / І. Шовкун // Економіка та прогнозування. — 2017. — № 2. — С. 31—56.
3. Білоусова О.С. Підвищення ролі державних інвестицій у модернізації реального сектору економіки України / О.С. Білоусова // Фінанси України. — 2017. — № 5. — С. 63—75.
4. Касич А.О. Модернізаційні процеси в Україні в контексті світового досвіду / А.О. Касич // Економіка України. — 2017. — № 8. — С. 38—58.
5. Пархоменко М. Захоплення ринків. Наскільки переконаливо відновлюється український експорт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/zahoplennya-rinkiv-naskilki-perekonlivo-vidnovlyuyetsya-ukrayinskiy-eksport-253564_.html
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році". — К.: НІСД, 2017. — 928 с.
7. Кораблін С.О. Модель "відстаючого зростання": економічні фактори та наслідки для України / С.О. Кораблін // Економіка і прогнозування. — 2016. — № 2. — С. 74—85.

8. Лагутін В.Д. Економічна політика держави та ефекти її реалізації // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2017. — № 4. — С. 5—21.

9. http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2016-17.pdf

10. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / Т. Пікетті. — К.: Наш Формат. 2016. — 696 с.

11. Писана Н. Литва підтримує Україну фінансово / Н. Писана // Урядовий кур'єр. — 2017. — № 172. — С. 3.

12. Галасюк В. "План Маршалла для України" — мрія чи близька перспектива? / В. Галасюк // Голос України. — 2017. — № 172. — С. 3.

References:

1. Romanenko, V. and Lebedeva, L. (2017), "Industry in the Ukrainian Economy Sustainable Development", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 3, pp. 5—19.
2. Shovkun, I. (2017), "Production localization — a global practice and conclusions for Ukraine", *Ekonomika ta prohnozuvannya*, vol. 2, pp. 31—56.
3. Bilousova, O. S. (2017), "Public investment increasing role in modernizing of Ukrainian economy real sector", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 63—75.
4. Kasych, A.O. (2017), "Modernization processes in Ukraine in the context of world experience", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 38—58.
5. Parkhomenko, M. (2017), "Capture markets. How convincingly restored Ukrainian exports", available at: https://dt.ua/macrolevel/zahoplennya-rinkiv-naskilki-perekonlivo-vidnovlyuyetsya-ukrayinskiy-eksport-253564_.html (Accessed 8 Sep 2017).
6. Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017", NISD, Kyiv, Ukraine, 928 pp.
7. Korablin, S.O. (2016), "The "lagging growth" model: economic factors and consequences for Ukraine", *Ekonomika i prohnozuvannya*, vol. 2, pp. 74—85.
8. Lahutin, V.D. (2017), "State economic policy and its realization effects", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 4, pp. 5—21.
9. http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2016-17.pdf
10. Piketti, T. (2016), *Kapital u XXI stolitti* [Capital in the XXI century], Nash Format, Kyiv, Ukraine, pp. 696.
11. Pysana, N. (2017), "Lithuania will support Ukraine financially", *Uriadovyy kur'ier*, vol. 172, pp. 3.
12. Halasiuk, V. (2017), "Marshall Plan for Ukraine — Is a Dream or a Close Perspective?", *Holos Ukrainy*, vol. 172, pp. 3.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017 р.

Ю. В. Корнієва,

к. е. н., докторант, ДННУ "Академія фінансового управління", м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКА

I. Kornieieva,

Phd in Economics, Post-Doc, Academy of Financial Management, Kyiv

INVESTMENT ASPECTS OF ECA'S ACTIVITIES

Статтю присвячено аналізу інвестиційних аспектів діяльності експортно-кредитних агентств (ЕКА). Функціонування ЕКА розглядається як важливий елемент у системі залучення інвестиційних ресурсів та покращення інвестиційного клімату в країні, у питаннях сприяння експорту, зростання конкурентоспроможності національної економіки та розвитку експортного потенціалу як у приватному, так і державному секторах. Автором розглядаються можливості, які створюють ЕКА у фінансуванні капітальних інвестицій, що є особливо важливо для державних компаній. Проаналізовано інституціональний підхід до стимулювання капітальних інвестицій. Автором детально розглянуто механізми страхування інвестицій та страхування інвестиційних кредитів за підтримки експортних кредитних агентств. Досліджено особливості регулювання діяльності ЕКА на міжнародному рівні. Відзначено роль ЕКА у зниженні інформаційної асиметрії та покращенні бізнес-клімату.

The article is devoted to the analysis of investment aspects of the activity of export-credit agencies. The functioning of the ECA is seen as an important element in the system of attracting investment resources and improving the investment climate in the country, in promoting export, increasing the competitiveness of the national economy and developing export potential in both the private and public sectors. The author examines the opportunities that ECA creates in financing capital investment, which is especially important for state-owned companies. The peculiarities of regulation of ECA activity are investigated. The role of ECA in reducing information asymmetry and improving the business climate is noted.

Ключові слова: експортно-кредитне агентство, інвестиції, страхування інвестицій, страхування інвестиційних кредитів.

Key words: Export Credits Agencies, investments, insurance of investments, insurance of credit for the financing of investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день розвиток інституціонального середовища є вкрай необхідним у контексті залучення інвестицій у країну. Вивчення передового світового досвіду роботи інституцій, що сприяють надходженню інвестицій та капіталу внаслідок експансії підприємств на зовнішні ринки, допоможе розробити оптимальний для України механізм впровадження відповідних ринкових інституціональних одиниць з урахуванням особливостей національної економічної системи. Інвестиції у розвиток експортного потенціалу у державному секторі безумовно створюють довгострокові передумови щодо зниження фіскальних ризиків. Функціонування Експортних кредитних агентств (ЕКА) у даному випадку необхідно розглядати як важливий елемент у системі залучення інвестиційних ресурсів та покращення інвестиційного клімату в країні, у питаннях сприяння експорту, зростання конкурентоспроможності національної економіки та розвитку експортного потенціалу як у приватному, так і державному секторах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значну увагу розвитку Експортних кредитних агентств приділяли експерти МВФ, акцентуючи на вдосконаленні інструментів фінансування торгівлі та потенційних вигодах від інституціональних методів стимулювання експорту. У даному напрямку варто виділити роботи П. Драммонда та М. Стефенса [1; 2]. А. Клейсен зосереджував увагу на ролі кредитних агентств у міжна-

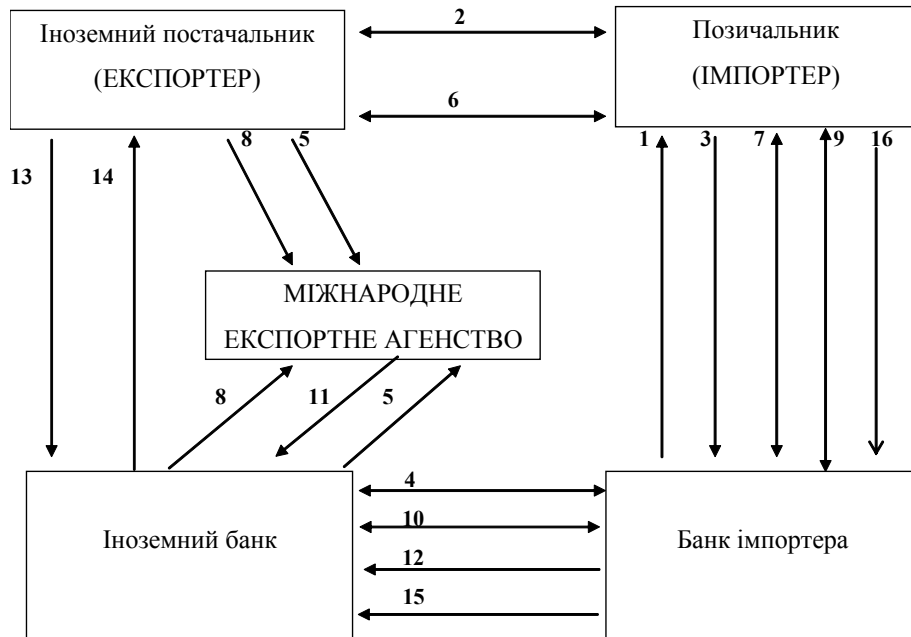
родній торгівлі та їх впливі на визначення напрямів глобальних торговельних потоків [3]. І. Пузанов досліджував вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання [4].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є окреслення інвестиційних аспектів діяльності ЕКА та аналіз потенційних можливостей, які вони створюють у контексті фінансування та страхування інвестиційних контрактів як у приватному, так і державному секторах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експортно-кредитні агентства (ЕКА) створюються з метою підвищення конкурентоспроможності національних експортерів, що сприяє диверсифікації економіки та економічному зростанню. Традиційно ЕКА розглядаються з точки зору стимулювання експорту, проте у науковій літературі не приділяється належної уваги інвестиційним аспектам роботи цих інституцій. У контексті цього наукового дослідження буде проведено аналіз потенційних можливостей, які створюють ЕКА у питаннях здійснення та залучення інвестицій. Також буде розглянуто опосередкований вплив експортно-кредитних агентств на зниження фіскальних ризиків для державного бюджету внаслідок покращення конкурентоспроможності державних підприємств, що ви-

Примітка:

- 1 — банк проводить попередній аналіз позичальника на стан його відповідності принципам та умовам кредитування, прийнятим у банку;
- 2 — експортер та імпортер домовляються про умови поставки;
- 3 — позичальник подає заявку у банк;
- 4 — іноземний банк та банк імпортера узгоджують умови фінансування у рамках Рамкової кредитної угоди¹ (за необхідності підписують РКУ);
- 5 — постачальник / іноземний банк направляють заявку в ЕКА та отримують попередню згоду на надання страхового покриття;
- 6 — експортер та імпортер підписують контракт на поставку;
- 7 — позичальник та його банк узгоджують умови фінансування;
- 8 — експортер та іноземний банк остаточно узгоджують отримання страхового експортного покриття ЕКА;
- 9 — Банк імпортера та позичальник заключають кредитну угоду, договір про випуск акредитиву, договір забезпечення (забезпечення має передбачати забезпечення виконання зобов'язань, що виникають як з кредитної угоди, так і з договору про випуск непокритого акредитиву);
- 10 — банк та іноземний банк підписують ІКУ² (індивідуальну кредитну угоду);
- 11 — міжнародне експортне агентство надає страхове покриття;
- 12 — банк імпортера випускає акредитив через іноземний банк на користь експортера;
- 13 — постачальник надає документи, які вказані по акредитиву;
- 14 — іноземний банк перевіряє документи, здійснює платіж по акредитиву на користь експортера за рахунок кредитної лінії, відкритою банку-імпортера (ІКУ). В результаті виникає заборгованість банку-імпортера перед іноземним банком та імпортера-позичальника перед його банком (банк видає транш позичальнику на основі свіффт повідомлення про виконання платежу на користь експортера і додаткової угоди на видачу траншу);
- 15 — кредит погашається банком-імпортера у відповідності до умов ІКУ;
- 16 — імпортер-позичальник погашає заборгованості у відповідності з умовами кредитної угоди, яка заключена з його банком.

Рис. 1. Схема отримання фінансування імпорту у рамках продукту "Довгострокове фінансування імпорту під гарантії експортних кредитних агентств"

Джерело: складено автором.

користуються фінансові інструменти ЕКА. Адже співпраця компаній, що знаходяться у державній власності, з цими інституціями, сприяє розвитку їх експортного потенціалу, зростанню прибутковості внаслідок залучення інвестиційних ресурсів, що у середньостроковій перспективі сприятиме зниженню прямих фіскальних ризиків, що їх створюють державні підприємства для бюджету.

У 2014 р. ЕКА надали підтримку експортним та інвестиційним угодам на загальну суму у понад 119,33 млрд дол. США. Через несприятливу ситуацію на ринках капіталу у 2015 р. відбулося зниження даного показника на 29% до 84,63 млрд дол. США. Проте вже у 2016 р. обсяг фінансової підтримки практично подвоївся у порівнянні з попереднім роком і сягнув позначки у 124,9 млрд дол. США [5].

Експортні-кредитні агентства чинять істотний вплив і на фінансовий сектор, визначаючи напрямки фінансових потоків, безпосередньо здійснюючи інвестиції та надаючи послуги зі страхування інвестицій. Перевагою ЕКА у порівнянні з іншими фінансовими установами є здатність приймати на страхування ризики, які не можуть покрити приватні кредитори, що значно розширює можливості фінансування великих та ризикових проектів. Водночас варто зазначити, що ЕКА не конкурують з приватними фінансовими установами, натомість підвищують здатність кредиторів своєї країни конкурувати на міжнародному рівні, забезпечуючи їх клієнтів гарантіями [6, с. 4].

ЕКА існують у кількох інституційних формах та діють як квазі урядові інституції або приватні інституції з урядовою підтримкою. Проте основні функції є спільні

¹ Рамкова кредитна угода — кредитна угода між банком-імпортера та іноземним банком, що регламентує загальні умови кредитування банку-імпортера, в тому числі ліміт кредитування.

² Індивідуальна кредитна угода — кредитна угода, що заключається між банком-імпортера та іноземним банком, зазвичай у рамках рамкової кредитної угоди та регламентує отримання кредитних коштів для фінансування відповідного імпортного контракту клієнта.

для обох форм і полягають у страхуванні та перестраховуванні ризиків експортних та інвестиційних контрактів. ЕКА гарантують або страхують довгострокові інвестиційні кредити на фінансування капітальних інвестицій, що надаються зазвичай національними приватними або державними банками (у окремих випадках іноземними) по контрактах на купівлю іноземними компаніями товарів національних виробників. Метою створення цих агентств є захист експортерів від втрат, пов'язаних з різними видами ризиків, які ускладнюють їх участь у зовнішньоекономічній діяльності; представлення гарантій виконання іноземними покупцями зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами; надання організаційної та інформаційно-аналітичної підтримки експортних та інвестиційних операцій; а також допомога у інтернаціоналізації діяльності вітчизняних компаній, їх експансії на зовнішні ринки. Гарантії ЕКА залучаються для фінансування імпорту обладнання, техніки, технологічних ліній, міні-заводів і супутніх послуг з інжинірингу тощо; будівельних проектів за участю зарубіжних генпідрядників; імпорту прав на інтелектуальну власність; імпорту науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; капітальних витрат по інвестиційним проектам, що здійснюються компаніями з іноземною участю тощо.

Фінансування під гарантії національних експортних агентств є одним з найдешевших за вартістю і тривалим за терміном (зазвичай від п'яти до десяти років) видів фінансування. Для порівняння: кредити за рахунок коштів, залучених на українському ринку, банки видають у середньому на термін до трьох років. Можливість отримати вигідний кредит (а саме це дозволяє ЕКА) робить експортну продукцію країни, у якій і створено ЕКА, надзвичайно привабливою та конкурентоспроможною на зовнішніх ринках. Адаже потенційні клієнти експортних підприємств отримують змогу взяти кредит на купівлю продукції на вигідних умовах на довгий строк, що відрізнятиме цього виробника з-поміж його конкурентів.

Отримання фінансування на вигідних умовах також покращуватиме позиції імпортера продукції. Наприклад, якщо державній корпорації необхідно закупити обладнання, устаткування, машини, які не представлені на внутрішньому ринку, звісно, виникає питання, яким чином залучити фінансування необхідне для реалізації цього проекту без створення додаткового навантаження для бюджету на фінансування цих програм. У цьому випадку перспективи отримати гарантії іноземного ЕКА відкривають для державної корпорації можливість отримати кошти на іноземному ринку під низьку відсоткову ставку для здійснення капітальних інвестицій. На рисунку 1 зображено механізм фінансування імпорту під гарантії ЕКА, який наочно відображає потенційні переваги для обох сторін експортно-імпоротної угоди. Такий механізм дозволяє знизити вартість фінансування в порівнянні з класичним кредитуванням, завдяки можливості отримати фінансування іноземного банку, де відсоткові ставки є нижчими у порівнянні з українськими. Також внаслідок роботи з ЕКА для підприємства, що імпортує продукцію, виникає можливість погашення частини боргу з коштів, що утворюються в результаті реалізації проекту за рахунок тривалого терміну запозичення. Для державної корпорації виникає можливість отримати кредит на велику суму на досить довгий термін від закордонного банку за більш низькою відсотковою ставкою, ніж в Україні.

Подібність між ЕКА у різних країнах обумовлена наявністю загальної ділової практики та міжнародних принципів та правил, закріплених у Консенсусі країн-членів ОЕСР, а також договорами порозуміння Бернського Союзу — Міжнародного союзу страховиків кредитів та інвестицій. На основі Консенсусу щодо експор-

тних кредитів, узгодженому серед низки країн ОЕСР у 1976 р., було розроблено у 1978 р. Угоду про керівні принципи офіційних експортних кредитних агентств (The OECD Arrangement on Guidelines for Officially Supported Export Credits). Останнє оновлення переліку офіційних ЕКА, які притримуються цих принципів, на сайті ОЕСР було проведено 7 березня 2017 р. [7]. Складовою частиною заходів щодо вдосконалення діяльності цих інституцій було також ведення в 1999 р. нових міжнародних правил, що діють в рамках Угоди про офіційним ЕКА (так званий Консенсус Організації економічного співробітництва і розвитку³), які торкнулися насамперед визначення мінімальних страхових тарифів для окремих категорій ризику країн і боржників в залежності від тривалості терміну, на який надається кредит. З метою створення системи розподілу країн за групами ризиків було безпосередньо введено єдину систему поділу країн на сім категорій ризику відповідно до правил, що застосовуються в ОЕСР. Згідно з цією системою у 7-й категорії ризику представлені країни з найвищим рівнем територіального ризику, а до 1-ї категорії належать країни з мінімальним рівнем ризику відповідно. У нульову категорію входять країни, де не розглядається існування територіальних ризиків, а страхування комерційних ризиків має відбуватися за комерційним принципом, тобто без державної підтримки. До цієї особливої групи належать країни з високим рівнем доходу на душу населення такі, як Австралія, Канада, Словаччина, Австрія, Кіпр, Словенія, Бельгія, Латвія, Фінляндія, Великобританія, Литва, Франція, Угорщина, Чехія, Люксембург, Німеччина, США, Швейцарія, Португалія, Італія, Норвегія, Естонія, Польща, Данія та інші. Класифікація оновлюється, як правило, щорічно, за умови, що не відбудуться які-небудь надзвичайні події.

Одним з основних принципів, закріплених у Консенсусі ОЕСР, яким повинні керуватися ЕКА, що надають страхування експортних кредитних ризиків з державною підтримкою, є принцип самофінансування діяльності у довгостроковій перспективі. Цей принцип не передбачає можливості довгострокового фінансування ЕКА за рахунок державного бюджету. Якщо ЕКА є приватною компанією та працює як агент уряду, співпраця відбувається на основі укладеної угоди.

Переважній більшості світових ЕКА притаманна державна форма власності — Експортно-імпортний банк Республіки Китаю, Китайська експортно-кредитна страхова корпорація, Фінансова інституція розвитку Аляска АТ — латвійська ЕКА, Експортне кредитне агентство Чеської Республіки Export Guarantee and Insurance Corporation (EGAP), Export Development Canada (EDC) тощо. Деякі ЕКА повністю знаходяться у приватній власності, наприклад, як німецька EULER HERMES (Euler Hermes Aktiengesellschaft), яка відповідає за надання страхування по комерційних контрактах, підписаних з Німецькими постачальниками, а також забезпечує гарантію залучення банків. Іспанське ЕКА — Spanish Export Credit Agency CESCE — акціонерна компанія, де уряду належить 50,25% акцій. Проте незалежно від форми власності, якщо установа працює за принципами, закріпленими у Консенсусі ОЕСР, тоді важливою умовою роботи інституції є самофінансування, отже не створюються додаткові фіскальні ризики внаслідок діяльності ЕКА. Якщо агентство не дотримується вищезазначених принципів роботи, як наприклад Експортно-імпортний банк Китаю, ЕКА можуть отримувати значну фінансову підтримку з боку держави для експансії національних компаній закордон, внаслідок чого відбувається порушення конкурентних умов.

Деякі агентства здійснюють інвестиції за рахунок власних фінансових ресурсів. Покладаючись на власний інвестиційний рейтинг, провідні світові експортно-кредитні агентства мають змогу залучити капітал на внутрішніх та іноземних ринках, спрямувавши його згодом на підтримку інвестиційних проектів. Ці проекти сприяють реалізації

³ Остання версія документу від 1 лютого 2017 року [8].

зовнішньоекономічної політики держави та відповідають основним постулатам концепції Сталого розвитку, та направлені на реалізацію довгострокової стратегії економічного зростання.

Фінансування страхування інвестиційних контрактів, що охоплює страхування інвестицій закордон та страхування кредиту на інвестиції закордон, не є таким затратним, тож зазвичай входить до пакету стандартних послуг ЕКА. На рисунку 2 відображено механізм страхування інвестицій закордон за підтримки експортно-кредитного агентства.

Проте договір страхування може бути підписаний і безпосередньо з банком, який виступає кредитором по інвестиційному контракту. Такий механізм дещо відрізняється від механізму страхування інвестицій закордон та зображений на рисунку 3.

Цікаво, що у випадку страхування кредиту на інвестиції закордон, передбачається підписання договору страхування з інвестором, інвестор направляє поручительство за погашення кредиту в разі комерційних ризиків до банка-кредитора та отримує фінансування. В іншому випадку договір страхування підписується безпосередньо з банком, який надає кредит на фінансування інвестиції безпосередньо іноземній компанії.

Під час запровадження ЕКА варто пам'ятати, що робота буде ефективною, коли співпраця відбувається як з приватними, так і з державними установами та фінансовими інституціями, що допомагає диверсифікувати канали надходження капіталу та тим самим розширити інвестиційні можливості, пропонуючи різні фінансові інструменти та програми підтримки.

Іноземні ЕКА значно сприяють експансії своїх компаній закордон, страхуючи інвестиційні ризики, причому деякі з

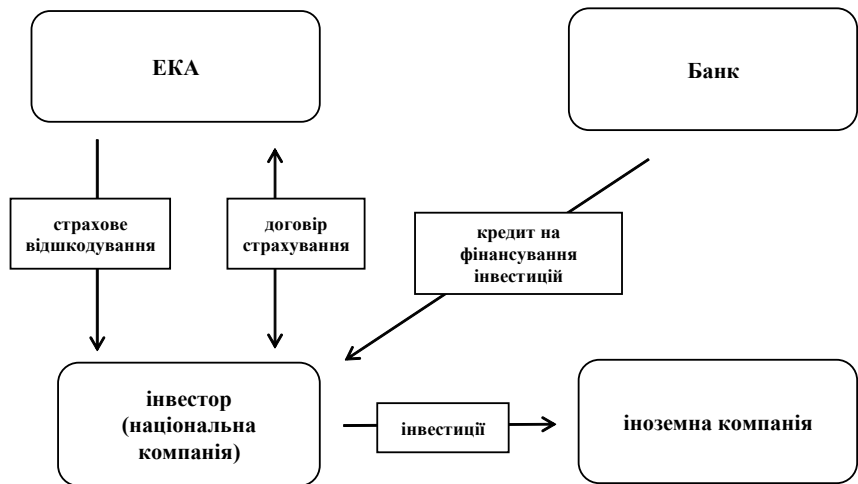
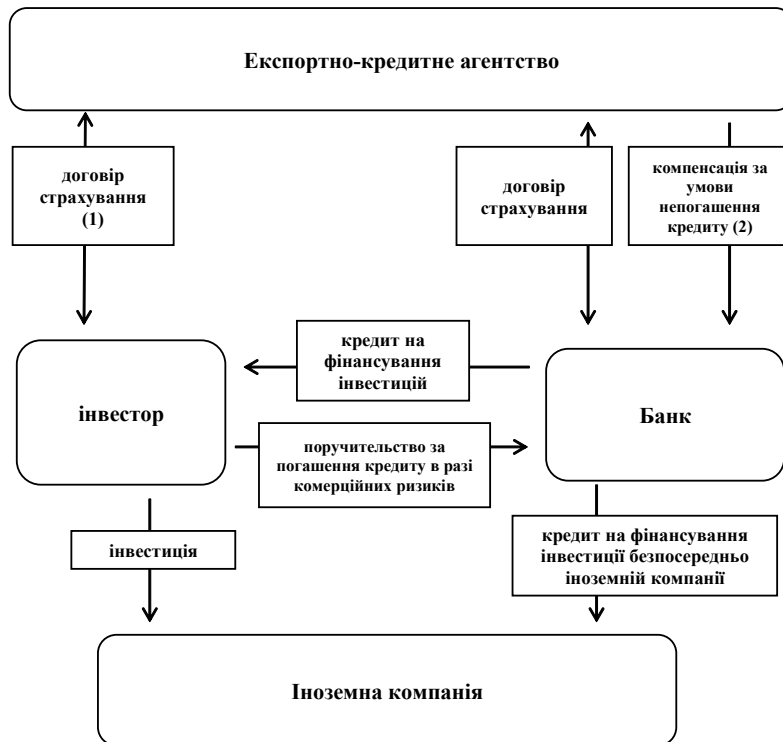

Рис. 2. Механізм страхування інвестицій закордон

Джерело: складено автором на основі [9].

них можуть здійснювати інвестування та надавати фінансові ресурси на комерційні основі, але на вигідних умовах. Стратегія залучення інвестиційних ресурсів компаніями, що належать до державного сектора має враховувати можливість, що надають ЕКА. Негативним моментом у питаннях співпраці з іноземними ЕКА задля залучення іноземних інвестицій для державних українських корпорацій є той факт, що на сьогоднішній день, станом на 21.09.2017, Україна, відповідно до класифікації ОЕСР, знаходиться у 7 групі країн з найвищим ризиком, поряд з Гвінеєю, Боснією та Герцеговиною, Венесуелою та Іраком, для прикладу Гондурас та В'єтнам належать до 5 категорії ризику. Цей факт робить даний спосіб залучення фінансування дорожчим, адже комісії ЕКА за ризик зростають разом із переходом у нижчу групу. Наприклад, чеська EGAP надає свої послуги для інвестування в Україну з урахуванням наступних комісій:

(1) Умовою страхування також є часткове фінансування інвестиції з власних фінансових джерел інвестора в розмірі, встановленому угодою між ЕКА, банком та інвестором (стандартно як мінімум 25%).

(2) Страховий випадок у результаті комерційних (нездатність або відмова боржника сплатити) або територіальних причин (неможливість конверсії та/ або трансферу прибутку, експропріація, політичні насильницькі дії і порушення договірних зобов'язань).

Рис. 3. Механізм страхування кредиту на інвестиції закордон

Джерело: складено на основі [9].

стандартна співучасть при покритті комерційних ризиків: 10,0%, стандартна співучасть при покритті політичних ризиків: 10,0%; а страховий внесок коливається в межах від 1,17% від суми капіталу кредиту у випадку узгодження з Міждержавною угодою про захист і підтримку інвестицій, та до 1,56% у випадку відсутності узгодження. Для країн категорії 0 страхова премія розраховується на основі актуальної ринкової оцінки аналогічного типу ризику [9]. Незважаючи на це, співпраця з іноземними ЕКА є вигідною та перспективною для України. Експортні кредитні агентства створюють унікальні можливості не тільки для приватного сектора, але і для державних компаній. Окремо варто згадати про можливості, які створюють ЕКА для державних підприємств у питаннях просування своєї продукції на зовнішні ринки, залучення фінансових ресурсів та здійснення іноземних інвестицій. І хоч, як відомо, ЕКА створюються для стимулювання експорту країни, проте створюють надзвичайно сприятливі умови для залучення фінансових ресурсів на вигідних умовах для державних корпорацій, які прагнуть придбати дороге устаткування у іноземних партнерів, аналогів якому на внутрішньому ринку немає.

Важливість налагодженої роботи інституції зі стимулювання експорту та інвестування є безумовною. З огляду на недостатній рівень розвитку страхового ринку в Україні, пропонується використати досвід країн, які створили ЕКА на базі державних банків. У наукових колах висувалися пропозиції щодо створення ЕКА в Україні на базі Укрексімбанку зі 100% державною власністю [10]. Крім створення ЕКА на платформі Укрексімбанку⁴, цікавим є варіант розробки ЕКА на базі націоналізованого Приватбанку, до переваг якого можна віднести розгалужену мережу філій у іноземних державах, що б значно сприяло просуванню української продукції на зовнішні ринки. Звісно, що ідеальним є варіант, коли ЕКА залучає капітал на міжнародних ринках капіталу, випускаючи цінні папери, покладаючись на свій інвестиційний рейтинг. Для новостворених інституцій цей механізм вимагає значної підтримки з боку міжнародних донорів. Тож на початкових етапах можна працювати на основі підписаних протоколів про співпрацю з державними та приватними банками.

Відсутність повноцінної системи страхування інвестицій знижує конкурентоспроможність національних компаній на зовнішніх ринках. Ці недоліки можна ефективно нівелювати впровадивши Агентства з страхування експортних кредитів та інвестицій.

ВИСНОВКИ

Тож підсумовуючи, варто зазначити, що функціонування ЕКА є сучасною фінансовою технологією, яка допомагає компаніям виходити на міжнародні ринки та сприяє залученню інвестицій. Також така інституція допомагає отримати інформацію, що знижує інформаційну асиметрію та з'єднує бізнес-партнерів по всьому світі; сприяє залученню фінансування, спрощує механізми капіталовкладення, дозволяє збільшити оборотний капітал підприємств, внаслідок того, що виступає гарантом платежів. ЕКА не тільки сприяють надходженню інвестицій до країни, вони також підтримують експансію національних компаній закордон. Сприяючи залученню інвестицій, ЕКА стимулюють інноваційний розвиток країни, що у середньостроковій перспективі призводить до збільшення надходжень до бюджету за рахунок розвитку експортного потенціалу.

Література:

1. Drummond P. Recent export credit market development / Paulo F. N. Drummond // IMF Working Paper. — WP/97/27. — 1997. — 16 p.

⁴ Статут публічного акціонерного товариства "Державний експортно-імпорتنний банк України" затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2000 р. № 1250, з останньою редакцією від 6 березня 2017 р. № 123.

2. Stephens M. Export Credit Agencies, Trade Finance and South East Asia / Malcolm Stephens // IMF Working Paper. — WP/98/175. — 1998. — 53 p.

3. Klasen A. The Role of Export Credit Agencies in Global Trade / A. Klasen // Global Policy. — May 2011. — Vol. 2. — P. 220—222.

4. Пузанов І. Вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання / І.І. Пузанов // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. — 2014. — № 1. — С. 44—52.

5. TFXData's 2016 Export Finance Report [Електронні ресурс] / TFX Data. — Режим доступу: — <http://www.txfdata.com/>

6. Krauss R. The role and importance of export credit agencies. / Raquel Mazal Krauss // Institute of Brazilian business and public management issues. — 2011. — 45 p. — <https://www2.gwu.edu/~ibi/minerva/Fall2011/Raquel.pdf>

7. Official Export Credits Agencies [Електронний ресурс] / OECD. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/tad/xcred/eca.htm>

8. Arrangement on officially supported export credits [Електронні ресурс] // Organisation for Economic Co-operation and Development. — TAD/PG(2017). — 171 p. — Режим доступу: <https://exim.hu/en/osszes-termek-bank/1596-oecd-egyezmeny-hatalyos-valtozata/file>

9. Export Guarantee and Insurance Corporation [Електронні ресурс] / EGAP. — Режим доступу: <http://www.egap.cz/>

10. Топольницька Т.Б. Про створення експортно-кредитного агентства як інституційної основи сприяння експорту / Вісник Української академії банківської справи. — № 2 (35). — 2013. — С. 117—120.

References:

1. Drummond, P. (1997), "Recent export credit market development / Paulo F. N. Drummond", IMF Working Paper, WP/97/27.

2. Stephens, M. (1998), "Export Credit Agencies, Trade Finance and South East Asia", IMF Working Paper, WP/98/175.

3. Klasen, A. (2011), "The Role of Export Credit Agencies in Global Trade / A. Klasen", Global Policy, vol. 2, pp. 220—222.

4. Puzanov, I. (2014), "Effect of export-oriented and import-substitute strategy on the nature and directions of economic growth", Naukovy'j visny'k Nacional'noyi akademiyi staty'sty'ky', obliku ta audy'tu, 1, pp. 44—52.

5. TFX (2016), "TXF Data's 2016 Export Finance Report", available at: <http://www.txfdata.com/> (Accessed 19 September 2017).

6. Krauss, R. (2011), "The role and importance of export credit agencies", Institute of Brazilian business and public management issues. available at: <https://www2.gwu.edu/~ibi/minerva/Fall2011/Raquel.pdf>

7. Organisation for Economic Co-operation and Development (2017), "Official Export Credits Agencies", available at: <http://www.oecd.org/tad/xcred/eca.htm>. (Accessed 21 September 2017).

8. Organisation for Economic Co-operation and Development (2017), "Arrangement on officially supported export credits", available at: <https://exim.hu/en/osszes-termek-bank/1596-oecd-egyezmeny-hatalyos-valtozata/file> (Accessed 24 September 2017).

9. Export Guarantee and Insurance Corporation EGAP, (2017), available at: <http://www.egap.cz/> (Accessed 21 September 2017).

10. Topolnitskaya, T.B. (2013), "About creation of an export-credit agency as an institutional basis for export promotion", Visny'k Ukrayins'koyi akademiyi bankiv's'koyi spravy', 2 (34), pp. 117—120.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2017 р.

К. К. Софійчук,

к. е. н., доцент кафедри туризму, Національний транспортний університет, м. Київ

ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ

К. Sofiichuk,

PhD in Economic sciences, Associate Professor of the department of turizm, National Transport University, Kiev

INCREASING THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF UKRAINE

Статтю присвячено аналізу сучасного стану туризму в Україні. Вона висвітлює зміну динаміки потоків внутрішніх та зовнішніх туристів з 2006 по 2016 рр. в Україні. У статті проаналізовано обсяг доходів України від туризму у порівнянні із найбільш розвиненими країнами світу, його внесок у ВВП України. Були розглянуті також основні функціональні можливості інформаційних програм туризму. Запропоновано підвищувати туристичну привабливість вітчизняних територій України за рахунок інтеграції української туристичної інформації у відомі міжнародні інформаційні туристичні системи бронювання, резервування, а також у мобільні прикладні додатки, що популяризують Україну як місце для відпочинку та туризму та які підвищують рівень задоволеності споживачів сферою послуг у нашій державі.

The article is devoted to the analysis of the current state of tourism in Ukraine. It covers the changes in the dynamics of flows of domestic and foreign tourists in 2006—2016 in Ukraine. The article analyzes the volume of Ukrainian incomes from tourism in comparison with the most developed countries of the world, its contribution to GDP of Ukraine. The main functionalities of information tourism programs were also considered. Increasing the tourist attractiveness of domestic territories of Ukraine can be provided by integrating Ukrainian tourist information into well-known international tourist information reservation systems, as well as mobile applications that promote Ukraine as a place for recreation and tourism, and which increase the level of customer satisfaction with the service sector in our country.

Ключові слова: туризм, туристичний потік, туристична привабливість, інформаційні технології в туризмі, туристичні програми, туристичні додатки.

Key words: tourism, tourist flow, tourist attraction, information technology in tourism, travel programs, tourist applications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З найдавніших часів люди вирушали в подорожі з метою пізнання світу й відкриття нових територій, з торгівельними, дипломатичними, військовими, релігійними та іншими місіями. Слово "туризм" походить від французького "tourisme" — прогулянка, подорож, яка відбувається у вільний час і пов'язана з від'їздом за межі постійного проживання; один з видів відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил людини з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями. Однак з цієї точки зору Україна як зона для туризму є недостатньо привабливою для іноземних та українських туристів, про що свідчать результати дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами туристичної привабливості займалися такі вчені, як: Г. Бак, Ю. Бараш, А. Богуш [1], В. Данильчук [3], О.А. Самойленко [7], В.В. Кобржицький [4],

В.І. Чернікова [8]. В той же час за останніми статистичними даними туризм в Україні знаходиться на початковому етапі свого розвитку. У сучасних наукових працях туристична сфера рідко розглядається з позиції її інноваційного розвитку шляхом інтеграції туристичної складової України у міжнародне інформаційне поле.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За даними Всесвітньої ради з туризму і подорожей WTTC, внесок галузі у світовий ВВП наближається до 10%. Кожне 11-е робоче місце на планеті належить працівнику галузі туризму. За прогнозами ВТО до 2020 рр. обсяг туристів виросте до 1,6 млрд за рік, а їх витрати на подорожі становитимуть \$ 2 трлн, тобто \$5 млрд на день. Туризм буде забезпечувати економічне зростання в XXI ст. нарівні з телекомунікаційною індустрією і сектором інформаційних технологій [5].

На сьогодні розвиток туризму дає країні такі переваги:

Таблиця 1. Туристичні потоки в Україні з 2006—2016 рр.

	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну – усього	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	У тому числі:		
			іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2006	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	23012823	3000696	270064	1956662	773970
2013	24671227	3454316	232311	2519390	702615
2014	12711507	2425089	17070	2085273	322746
2015	12428286	2019576	15159	1647390	357027
2016	13333096	2549606	35071	2060974	453561

Джерело: [2].

— збільшення грошового потоку, у тому числі вплив іноземної валюти від іноземних туристів, а отже, і зростання доходів населення;

— зростання валового національного продукту (ВВП);

— сприятиме збереженню культурно-історичної спадщини;

— поповнення бюджету через збільшення податкових зборів приймаючого регіону та інших надходжень;

— створення нових робочих місць, тобто збільшення зайнятості населення; залучення капіталу, в тому числі іноземного;

— розвиваючи сферу туризму, країна поступово розвиває й інші галузі [7].

Це означає, що підвищення туристичного потоку в Україні дасть змогу відродити економіку нашої держави.

У той же час важливо відмітити, що на сьогодні туризм в Україні переживає складні часи, оскільки кількість в'їзних туристів, починаючи з 2014 р. постійно зменшувалась (табл. 1). З якої видно, що наприклад, при порівнянні кількості іноземних громадян, які відвідали Україну за 2006—2013 рр. в середньому складала 22 млн 326 тис осіб, то починаючи з 2014—2016 рр. цей показник склав 12 млн 824 тис. чоловік, тобто скоротився в два рази.

Потік внутрішніх туристів зменшився ще більше, зокрема за період 2006—2013 рр. середній показник кількості внутрішніх туристів становив 1 млн 64 тис. осіб, у той час коли з 2014—2016 рр. середня кількість туристів зменшилась майже в три рази і становила 337 тис. чоловік. Не зважаючи на незначне покращення ситуації у 2016 р., туризм на сьогодні потребує серйозної підтримки та переосмислення з боку України.

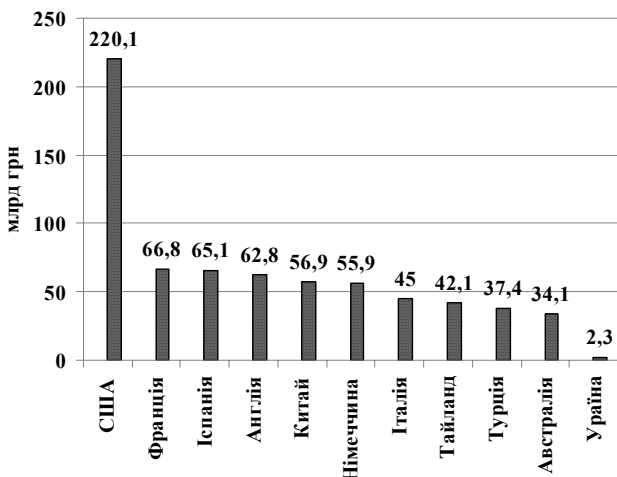

Рис. 1. Доходи від туризму найрозвинутіших країн світу

У 2016 р. дохід України від туризму складав лише 2,3 млрд дол. (рис. 1), у той час як цей показник в інших країнах Європи в 20—30 разів вище. Зокрема у Франції він склав складав 66,8 млрд дол., в Іспанії — 65,1 млрд дол., у Великобританії — 62,8 млрд дол., у Китаї — 56,9—62,8 млрд дол. У той же час у структурі ВВП України доходи від туризму за останні 10 років склали 1,7—2,5% [10].

Сьогодні, коли сфера туризму переживає далеко не кращі свої часи, для туристичних компаній важливо виділятися і бути першим серед конкурентів. З цієї причини провідним турагентствам все частіше необхідно звертати увагу на сучасні інформаційні системні системи управління туристичною діяльністю. Оскільки це відмінний інструмент для комунікації з цільовою аудиторією та у побудові бізнес-процесу.

Сучасний інформаційний світ влаштований таким чином, що завдяки програмам на смартфоні можна в кілька кліків забронювати номер в у готелі, спланувати маршрут, купити авіаквитки, знайти найкращий заклад в незнайомому місті, почитати про визначні пам'ятки і поговорити з іноземцями на їхній мові за допомогою інтерактивного перекладача. Мобільні додатки для туристів і мандрівників допоможуть спланувати і провести відпочинок максимально вигідно і зі смаком. Основний функціонал сучасних туристичних програм наведений у таблиці 2.

До туристичних мобільних додатків можна віднести:

- карти Google і Яндекс;
- планувальники подорожей;
- додатки, що показують найближчі доступні Wi-Fi точки по всьому світу;
- додатки для підбору та бронювання готелів, рейсів;
- додатки для покупки ж/д і авіаквитків в заданому напрямку;
- визначення найближчих закладів і місць з певними вимогами (наприклад, наявність Wi-Fi);
- туристичні форуми і агрегатори турів.

З метою підвищення привабливості українського туристичного продукту пропонується інтегрувати інформацію про Українські туристичні послуги у такі сучасні інформаційні системи та додатки.

У сучасному світі на допомогу туристам та туристичним компаніям був створений один із найпопулярніших і найбільш використовуваний додаток — "Google Maps", який побудовано на основі безкоштовного картографічного сервісу і технології, що надаються компанією Google. Сервіс є картою та супутниковими знімками планети Земля. Для багатьох регіонів доступні високо деталізовані аерофотознімки (зняті з висоти 250—500 м), для деяких — з можливістю перегляду під кутом 45° з чотирьох сторін світу. Додатково пропонуються знімки Місяця і Марса (вставити цікаві картинки). З сервісом інтегровано бізнес-довідник і карту ав-

Таблиця 2. Основний функціонал туристичних програм

Для туристів:	Для турагентств, авіакомпаній, готелів:
пошук готелів за смаком, вимогам і можливостям	- картка компанії
- інформація про готелі та закладах реальних туристів	- список актуальних турів
- медійний контент (фото і відео)	- робота з відгуками туристів
- рейтинги готелів, ресторанів і курортів	- ТОПи закладів
- можливість залишати коментарі та ділитися враженнями	- функціонал для розміщення акційних пропозицій
- можливість завантажувати фото і відео	- розклад рейсів
- пошук акційних пропозицій	- синхронізація актуальної інформації про рейси
- фільтри по категоріях	- робота з картами, локація
	- розширений пошук
	- фільтри і сортування

томобільних доріг з пошуком маршрутів, що охоплює США, Канаду, Японію, Росію, Гонконг, Китай, Великобританію, Ірландію (тільки центри міст) і деякі райони Європи. Компанія "Google" постійно вдосконалює свої карти, прикручуючи до них все нові і нові функції. Як запевняють творці, з їхніми картами просто неможливо загубитися. Розробники радують інноваціями і намагаються запевнення про неможливість загубитися і зробити це незаперечним фактом. За допомогою карт Google можна прокласти маршрут будь-якої складності і дізнатися, на якому транспорті зручніше дістатися до пункту призначення. Крім того, в "Google" зараз працюють над тим, щоб всі карти були доступні і в оффлайн-режимі. Безперечно, на цей момент, це додаток повинен бути не тільки в смартфоні мандрівника, а й у будь-якого жителя мегаполісу. І саме через цей інструмент необхідно популяризувати нашу країну, завантажувати карти та фото і відео туристичних осередків України.

З сервісом "Google Maps" також пов'язано додаток Google Планета Земля — окрема програма для Windows, а також GNU / Linux, Mac OS. Як і Карты Google, програма Google Планета Земля дозволяє переглядати знімки земної поверхні, збільшувати і зменшувати масштаб і будувати маршрути пересування. Її перевагою є тривимірне відображення земної поверхні (з урахуванням рельєфу), можливість спостереження під довольним кутом (а не тільки прямовисно зверху), поступове уточнення зображення під час завантаження більш детальних фотознімків (немає необхідності чекати перед "білими плямами", як в Картах Google), можливість плавної зміни масштабу (а не просто вибору з декількох зумовлених значень).

Надзвичайну роль у галузі туризму на сьогодні відіграє Amadeus — одна з провідних світових глобальних дистрибуційних систем (GDS — Global Distribution Systems), яка дозволяє автоматизувати транзакції між компаніями та посередниками у всіх сферах туристичних послуг. За обсягами міжнародних бронювань система є самою більшою у світі. Її послугами користується більше 70 % туристичних агентств Європи і 36 млн туристів (щоденно) [2]. Ця система включає ряд модулів по бронюванню: польотів (Amadeus Air); автомобілів (Amadeus Car); місць в готелях (Amadeus Hotel); квитків на спортивні і культурні заходи (Amadeus tickets), а також надає широкий набір послуг подорожуючим на паромі (Amadeus Ferry); забезпечує пошук готелю за вибраними визначними місцями (Amadeus Pro Tempo); виводить на екран монітору карту місцевості, де визначено місце розташування готелю, яким зацікавився клієнт (Amadeus Mapping) [6].

Також дуже корисним для приваблення іноземного туриста є додаток "Booking.com". "Booking.com" — мобільна версія однойменного сайту з бронювання готелів. Це провідна європейська система за кількістю проданих ночей в готелях (оборот 2,8 млрд євро в 2008 р.), привертає більше 20 мільйонів користувачів щомісяця. Компанія пропонує широкий спектр готелів від люксових до самих економічних. У базі даних сайту містяться приблизно 320 тис. готелів в 184 країнах, сайт доступний в

43 мовних версіях. Додаток став вже культовим і користується величезною популярністю не тільки серед туристів, але і у всіх, хто їздить по світу. Додаток дозволяє легко і часто за вигідною ціною забронювати номер в будь-якій точці світу. У базі "букінга" майже півмільйона готелів. У цьому додатку можна застосувати різні фільтри до даних і підлаштовувати його під себе.

На жаль, на сьогодні не багато українських готелів підключені до цієї системи, зокрема на цьому ресурсі можна знайти біля 2000 варіантів розміщення по всій території України, для порівняння: у системі зареєстровано 51 439 готелів з Італії, 19694 — з Франції, 9330 готелів з Німеччини.

Ще однією цікавою новинкою є додаток "Nearest-Wiki", але на жаль цей додаток доступний лише для власників гаджетів компанії "Apple". Однак для користувачів платформи "Android" створили альтернативний додаток "Layar". Суть цих додатків майже однакова і заключається в тому що, програма визначає місце розташування користувача за допомогою супутника і накладає на карту місцевості іконки кафе, магазинів, музеїв та інших визначних пам'яток. Під час роботи програми прямо на екран виводяться опис місць, які бачить об'єктив, ви дивитесь на екран вашого телефону і бачите прямо на фонтані інформацію про те, хто його побудував і в якому році, а на Королівському палаці найважливіші події, що відбулися в його стінах. Такий додаток повинен містити всі визначні пам'ятки, музеї та місця культурно-історичного значення із України. Схожим додатком, правда набагато більш простим у використанні є "Aroundme", воно виводить список барів, ресторанів, лікарень, банків та інших установ, що знаходяться в безпосередній близькості від вас.

Ще одним корисним додатком для сучасного туриста є "TripAdvisor". "TripAdvisor" — це по-справжньому незамінний сайт і програма, що представляє собою пошукову систему готелів і різних місць, поєднаний з каталогом відгуків і порад. Це допоможе в будь-якій ситуації відшукати найкращий варіант, скориставшись колективним досвідом користувачів.

По кожному місту TripAdvisor виводить список об'єктів до відвідування місць. Завдяки додатку, можна моментально дізнатися, де в місті найкраща лікарня, перукарня або сауна, виходячи з оцінок користувачів. Додаток працює через Інтернет, однак, якщо місцевої сім-карти у вас немає, можна скачати офлайн-версію Trip Advisor. Також через додаток можна шукати авіаквитки. Така програма дозволяє готелям та цілим країнам конкурувати та підвищувати рівень сервісу.

Одна з кращих програм з купівлі авіаквитків, у тому числі дешевих є "Skyscanner". Розробники прагнуть до того, щоб користувачеві було максимально зручно купити квитки на найближчий рейс. Додаток також працює з лоу-костковими авіакомпаніями. Крім того, можна переглядати рейси на рік вперед і вибирати саму прийнятну ціну. У компанію до "Skyscanner" можна взяти додаток "FlightTrack". Програма створена для тих, хто постійно спізнюється на реєстрацію, забуває про рейс, плутає дати і час. Крім цього, у додатку є маса інших корисних речей.

Програма, яка підкаже, куди піти недалеко від місця вашого розташування: покаже найближчі пам'ятки, цікаві місця, кафе і ресторани — "Афіша-світ". Тут також можна залишити рекомендації для інших користувачів щодо тих місць, де ви побували. Однак найбільш важливим програмним рішенням для туриста та тур-агентства виступає глобальна розподільча система Amadeus. Amadeus IT Group пропонує рішення, пов'язані з автоматизацією та дистрибуцією туристичних послуг по всьому світу. Система Amadeus забезпечує доступ до інформації про рейси та наявність авіаквитків 784 авіакомпаній, для бронювання авіаквитків 488 авіакомпаній, бронювання номерів в 85 715 готелях, прокат автомобілів 26 компаній та бронювання круїзів 20 компаній по всьому світу. Система включає три основні платформи. Перша відповідає за автоматизацію роботи туристичного агентства, продаж авіаквитків онлайн, друга — за взаємодію всіх учасників туристичного ринку з конкретним туристичним агентством, наприклад, у разі якщо туристичне агентство хоче укласти договір із мережою готельєв або із певним підприємством-перевізником туристів. Третя платформа відповідає за допомогу страховим компаніям у продажі та управлінні страхових послуг по всьому світі через спеціальні інтерфейси та мобільні додатки [6]. Через систему Amadeus є можливість забронювати житло, придбати квитки на автобус, літак, паром, а також взяти у прокат авто, придбати квитки на концерти та інші визначні події, виставки по всьому світу.

"Навколо світу" — мобільний додаток від одного з популярних видань для мандрівників. Програма замінить вам гідів у незнайомому місті користувач може завантажувати мультимедійні прогулянки з фото, аудіорозповідями, текстовим описом пам'яток і маршрутом на інтерактивній карті. "Hotel Tonight" — ця програма не годиться для броні номерів заздалегідь. А ось якщо шукати місце для ночівлі потрібно в екстремному порядку, програма підкаже адреси найближчих готелів. Відповідний номер можна забронювати прямо зі смартфона. На жаль, поки додаток співпрацює тільки з готелями великих міст Європи, США і Канади. Для попередньої броні підходить додаток "Hotelzon Mobile", географія якого набагато ширше.

Отже, можна зробити висновок, що на даний момент існує безліч додатків для комп'ютерів, мобільних телефонів та планшетів, які допомагають сучасному туристу забронювати квитки на поїзд, купити авіаквитки, місця в готелях, знайти видатні пам'ятки культури, архітектури, природні заповідники, місця відпочинку, замовити таксі за вигідними цінами тощо. Всі вони покращують життя туристів, а також інформують про країну та місце перебування. Звичайно майже у всіх сучасних додатках є безліч недоліків, над якими слід працювати і вдосконалювати їх.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день потрібно поширювати туристичну привабливість нашої країни саме за допомогою цих прикладних програм. Нині на багатьох електронних картах України не відзначено більше 50% українських туристичних дестинацій, закладів розміщення та харчування, що негативно впливає на туристичний попит в Україні. В зв'язку з нестабільною політичною ситуацією, що на даний момент склалась на території нашої держави, слід активно впроваджувати інноваційні проекти в сфері туризму, по-перше — для залучення іноземного капіталу, адже іноземні інвестори зараз не дуже охоче вкладають свої кошти у українські проекти; по-друге — для підвищення туристичної привабливості і зростання частки в'їзного туризму. Отже, для успішного підвищення туристичної популярності України, слід "іти в ногу з часом" і активно впроваджувати та використовувати інноваційні технології, наприклад, внести на світові електронні

карти всі українські туристичні об'єкти, які можуть зацікавити туристів, з детальним описом, фотографіями та примітками, як краще за все туди дістатися, підключити максимальну кількість готелів.

Література:

1. Богуш Д. Міжнародний імідж України: проблеми і перспективи / Д. Богуш // Всеукраїнська Експертна Мережа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/inform/news/detail.php?ID=81606>
2. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Данильчук В.Ф. Розвиток ринку туристичних послуг в умовах промислових регіонів України / В.Ф. Данильчук // Вісник ДІТБ. — 2011. — № 15. — С. 283—290.
4. Кобрицький В.В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму // Інвестиції: Практика та досвід. — К., 2012. — № 9. — С. 50—54.
5. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unwto.org
6. Офіційний сайт компанії Амадеус [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.amadeus.com/web/amadeus/ru
7. Самойленко. О. А. Роль туризму у світовій економіці // Інвестиції. Практика та досвід. — К., 2013. — № 20. — С. 72—19.
8. Сільченко І.А. Ефективність інноваційної діяльності машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/14-3-15-2011.pdf>
9. Чернікова В.І. Особливості інновацій в туризмі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/39/3666-osoblivosti-innovatsij-u-turizmi.html>
10. Travel & Tourism Economic Impact 2015 Ukraine / World Travel & Tourism Council. — London, vol. 15. — P. 24.

References:

1. Bohush, D. (2013), "The International Image of Ukraine: Problems and Prospects", Vseukrains'ka Ekspertna Merezha, [Online], available at: <http://www.experts.in.ua/inform/news/detail.php?ID=81606> (Accessed 03 Oct 2017).
2. State Committee of Statistics (2017), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 03 Oct 2017).
3. Danyl'chuk, V. F. (2011), "Development of the tourist services market in the industrial regions of Ukraine", Visnyk DITB, vol. 15, pp. 283—290.
4. Kobrzhits'kyj, V.V. (2012), "Current state, problems and prospects of development of international tourism", Investytsii: Praktyka ta dosvid, vol. 9, pp. 50—54.
5. Official website of the World Tourism Organization (2017), [Online], available at: www.unwto.org (Accessed 03 Oct 2017).
6. Official website for Amadeus (2017), [Online], available at: <http://www.amadeus.com/web/amadeus/ru> (Accessed 03 Oct 2017).
7. Samojlenko, O. A. (2013), "The role of tourism in the global economy", Investytsii: Praktyka ta dosvid, vol. 20, pp. 72—19.
8. Sil'chenko, I.A. (2015), "Efficiency of innovative activity of machine-building enterprises", [Online], available at: <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/14-3-15-2011.pdf> (Accessed 03 Oct 2017).
9. Chernikova, V.I. (2011), "Features of innovation in tourism", [Online], available at: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/39/3666-osoblivosti-innovatsij-u-turizmi.html> (Accessed 03 Oct 2017).
10. World Travel & Tourism Council (2015), "Travel & Tourism Economic Impact Ukraine", World Travel & Tourism Council, vol. 15, pp. 24.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2017 р.

К. В. Захожай,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана"

МАКРОБЮДЖЕТНА СТАТИСТИКА ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

К. Zakhzhay,
Ph.D., Associate professor, Associate professor of Finance Department,
SHEE "Vadym Getman Kyiv National Economic University"

MACROBUDGET STATISTICS AS A NEW DIRECTION OF FINANCIAL SCIENCE

Статтю присвячено розробці основних засад макробюджетної статистики, що дозволить на основі існуючої методології аналізу бюджетних показників проводити аналітичні дослідження у будь-якій сфері народного господарства, аналізуючи планові і фактичні параметри Держбюджету України, зокрема формування доходів та використання видатків, а також визначатиме їх взаємозв'язок з показниками соціально-економічного розвитку.

У результаті дослідження запропоновано впровадження нової галузі фінансової науки — макробюджетної статистики, розглянуто її основні завдання, інформаційну базу, об'єкт, предмет. Досліджено особливості макробюджетної статистики, її принципи, відповідний інструментарій. Визначено складові механізми та методи макробюджетної статистики. Виявлено роль, що відіграє макробюджетна статистика на кожній стадії бюджетного процесу. Доведено, що модернізація системи управління фінансами повинна проводитися шляхом застосування інструментарію макробюджетної статистики. Запропоновано шляхи досягнення макрорівня стабільності. Рекомендовано до застосування нововведену модель макробюджетної статистики.

This article is devoted to development of the basic principles of macrobudget statistics, which will allow, base on the existing methodology for analyzing budget indicators, conduct analytical studies in any sphere of the national economy, analyzing the planned and actual parameters of the State Budget of Ukraine, in particular the formation of incomes and the use of expenditures. It's also determine their relationship with social indicators economic development.

This article contains a proposal to invade a new branch of financial science — macrobudget statistics; its main tasks, informational base, object and subject-matter are examined herein. The peculiarities of macrobudget statistics, its principles, and relevant tools are exposed. The components of the mechanism and methods of macrobudget statistics are determined. The role, played by macrobudget statistics at each stage of the budget process, is revealed. It is proved that the modernization of the financial management system is to be provided by using macrobudget statistics tools. The ways to achieve a macrofinancial stability are offered. A newly founded macrobudget statistics model is recommended to apply.

Ключові слова: макробюджетна статистика, теоретико-методологічні засади, принципи, стадії бюджетного процесу.

Key words: macrobudget statistics, theoretical and methodological grounds, principles, budget process stages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах нестабільного економічного середовища, значних зрушень світового політичного шельфу на тлі процесів глобалізації питання стабільності та ефективності бюджетної політики України набуває все більшого значення. Поставлене урядом завдання розвитку економіки, необхідність якого визначене реформуванням складових фінансової системи, обумовило потребу у вивченні макробюджетної статистики. Головною метою "Прогнозу економічного і соціального розвитку України та основних макропоказників" на наступні роки є визначення ключових проблем бюджетування, пріоритетів бюджетної політики. У зв'язку з необхідністю досягнення поставлених цілей стає більш актуальною потреба в інформаційно-аналітичному забезпеченні бюджетних процесів, що мають відбутися на базі нової галузі знань — макробюджетної статистики, що буде теоретичним і практичним підґрунтям розробки та аналізу основних показників Державного бюджету України.

Актуальність статистичного вивчення Державного бюджету України зумовлена тим, що, з одного боку, у процесі розподілу і перерозподілу ВВП відбувається формування централізованого фонду фінансових ресурсів за рахунок податкових, неподаткових та інших

надходжень, а з іншого — здійснюється фінансування розвитку пріоритетних галузей народного господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні питання дослідження Державного бюджету України, знайшли відображення в наукових працях українських та зарубіжних вчених-фінансистів, серед яких В. Андрущенко, К. Бельський, Ф. Брокгауз, С. Булгакова, А. Вагнер, О. Васирик [4; 5], Л. Гладченко, П. Годме, Х. Дальтон, І. Ефрон, Т. Єфіменко [3], О. Кириленко, Л. Косса, І. Луніна, Р. Масгрейв, С. Мочерний, І. Озеров, В. Опарін [14], К. Павлюк, Ю. Пасічник [10], В. Пушкарьова, Д. Рікардо, Л. Сафонова, Ж. Сей, С. Свірко [11; 12], Ю. Сибірянська [9], А. Сміт, Р. Стурм, В. Суторміна, В. Федосов [14], Д. Хайман, К. Шоуп, С. Юрій. Прикладним дослідженням проведено соціально-економічного аналізу на макрорівні присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців-статистиків О. Васечко, С. Герасименка, А. Головача [13; 15], Д. Дорлінга, А. Єріної [6], В. Захожая [6; 13; 15], Н. Ковтун, К. Кнакрапані, П. Липпе, О. Мазуренко, І. Манцурова [13], М. Мельник, М. Маклоскі, Е. Меткалфе, Ф. Миллса, Ю. Мороз, Р. Моторина, О. Осауленка, Н. Парфенцевої, Й. Пасхавера, І. Попова, К. Робертсона, В. Саріогло, А. Сідорової, С. Сімсона, А. Шустикова [15].

Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених дослідженням Державного бюджету України як складової соціально-економічного розвитку країни дозволяє констатувати, що наукових робіт, які присвячено комплексному дослідженню проблем методології та практики аналізу бюджетної системи загалом і, зокрема Державного бюджету України в процесі соціально-економічного розвитку України не так багато. Привертає увагу відсутність праць, що поєднують у собі здобутки вчених-фінансистів і вчених-статистиків для вивчення прийомів та методів якісної та кількісної оцінки процесів і явищ для виявлення закономірностей, тенденцій, причинно-наслідкових взаємозв'язків, що обумовлюють розвиток бюджетної системи держави, що сприяє вивченню теоретичних основ аналізу та набуттю практичних навичок щодо використання вищевказаних методів та прийомів при аналізі, дослідженні і оцінюванні економічних процесів у сфері фінансів на макrorівні, набуттю вмінь щодо економічної інтерпретації отриманих результатів та розробки ефективних управлінських рішень з питань бюджетної політики.

Тому, враховуючи існуючі теоретичні та практичні досягнення, потрібно виробити чітко визначений підхід до формування методології нової галузі знань — макробюджетної статистики, яка б відповідала моделі соціально-економічного розвитку України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження нового напрямку фінансової науки — макробюджетної статистики, що дозволить на основі існуючої методології аналізу бюджетних показників проводити аналітичні дослідження у будь-якій сфері народного господарства, аналізуючи планові і фактичні параметри Держбюджету України, зокрема формування доходів та використання видатків, а також визначатиме їх взаємозв'язок з показниками соціально-економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідною умовою піднесення економіки держави є формування та систематизація об'єктивної бюджетно-статистичної інформації, побудована в розрізі всієї країни. У нинішні часи висуваються нові вимоги до статистичної науки і практики для того, щоб статистика стала дійовим інструментом ефективного управління бюджетною системою України. Зростає актуальність комплексного використання статистичних методів у вирішенні завдань на макrorівні. Відповідно виникає потреба узагальнення набутого досвіду у галузі державних фінансів та прикладної статистики та його розвитку з урахуванням специфічних завдань сучасної практики управління [13, с. 6—7].

У зв'язку з цим автором пропонується впровадити новий напрям фінансової науки — макробюджетну статистику або статистику Державного бюджету України, що буде включати процеси збирання, обробки, аналізу, поширення, збереження, захисту й використання статистичної інформації з оцінки стану, динаміки та розвитку Державного бюджету України.

Відштовхуючись від мети, слід виділити низку завдань макробюджетної статистики:

- виконання ролі на всіх стадіях бюджетного процесу (планування (складання) і прогнозування; розгляд та прийняття; виконання; підготовка та розгляд звіту за його виконанням), а також контроль і аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів;

- дослідження макрофінансових бюджетних показників держави: доходів, видатків, дефіциту, джерел його фінансування, державного (внутрішнього і зовнішнього) боргу тощо;

- виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між явищами і процесами у фінансовій сфері на макrorівні;

- виявлення тенденцій, закономірностей і проблем на макrorівні;

- надання інтерпретацій фінансовій (бюджетній) ситуації на основі отриманих результатів;

- визначення пріоритетів державної бюджетної політики та шляхів її вдосконалення;

- оцінювання ефективності фіскальної політики та її впливу на економічне зростання і рівень життя населення;

- узагальнення бюджетних даних та забезпечення підготовки статистичної інформації для її подальшого використання в бюджетному процесі та управлінні державними фінансами;

- надання пропозицій та рекомендацій щодо шляхів вирішення проблемних питань;

- оцінювання діяльності бюджетних органів державного управління.

Виходячи із вищевказаних завдань можна стверджувати, що макробюджетна статистика — новий напрям фінансової науки в контексті розвитку економіки та суспільства. Вона буде елементом фінансової науки в умовах посилення тенденції міждисциплінарного розвитку економічних наук.

Інформаційною базою виконання завдань макробюджетної статистики мають стати звітність Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, позабюджетних фондів, бюджетних і банківських установ.

Об'єктом макробюджетної статистики мають стати всі ланки бюджетної системи. Предметом вивчення макробюджетної статистики буде кількісна сторона процесів, що відбуваються в бюджетній системі.

Особливості макробюджетної статистики:

- вона стане складовою не тільки макроекономічної статистики, а й фінансової статистики держави;

- вона відбиватиме підсумки показників не тільки Державного, але й місцевих бюджетів України. У цьому випадку статистичні бюджетні показники характеризуватимуть ефективність використання всіх ресурсів держави;

- система статистичних показників макробюджетної статистики характеризуватиме комплексність і взаємозалежність бюджетних процесів, пріоритетність розвитку галузей тощо.

Основними принципами використання макробюджетної статистики мають бути:

- наукова обґрунтованість, достовірність обліку і розрахунку системи бюджетних показників;

- забезпечення послідовності системи бюджетних показників у часі;

- системне відображення і повнота охоплення бюджетного процесу на всіх його стадіях;

- реальність даних основних складових Держбюджету України, їх відповідність бюджетній класифікації;

- достатність частоти вимірювання бюджетних показників для управлінських потреб;

- відповідність рівня деталізації бюджетних показників потребам соціально-економічного розвитку держави;

- прозорість і наочність системи бюджетних показників для широкої громадськості;

- пристосованість бюджетної статистики до її використання в бюджетному процесі.

Механізм макробюджетної статистики (статистики Державного бюджету України) має охоплювати такі складові [20—22]:

- визначення сутності категорії управління, сучасних її проблем і завдань бюджетного розвитку;

- визначення сутності управління категорією "Держбюджет України", мети управління та способів її досягнення;

- визначення сутності макробюджетної статистики (статистики Державного бюджету України), її мети та завдань;

- визначення бюджетних розподілів, які використовуватимуться у макробюджетній статистиці;
- побудову системи бюджетних показників;
- визначення чинників, які зумовлюють розвиток управління бюджетною системою України;
- визначення користувачів бюджетної інформації;
- побудову статистичного інструментарію управління бюджетною системою;
- побудову інформаційного забезпечення статистики Держбюджету України;
- побудову методичного забезпечення статистики Держбюджету України;
- здійснення статистичного дослідження категорії бюджетного управління;
- розробку пропозицій щодо обґрунтування і підтримки ефективних управлінських рішень на основі результатів дослідження бюджетної системи України.

Слід зазначити, що методи макробюджетної статистики, сформовані на основі методів економіко-статистичного аналізу, дадуть змогу виявляти тенденції, закономірності і причинно-наслідкові зв'язки у фінансовій сфері на макrorівні, контролювати тенденції кількісних показників економічної діяльності держави, досліджувати макрофінансові бюджетні показники, оцінювати ефективність фінансової політики, рівень економічного зростання України та рівень життя населення з метою визначення пріоритетів державної бюджетної політики та шляхів її вдосконалення. Основними методами макробюджетної статистики, що будуть адаптовані автором під час розрахунків будуть [20—22]:

- статистичне спостереження за бюджетним процесом;
- типізація (зведення і групування) складових Держбюджету України;
- аналіз пропорційності розвитку бюджетних процесів;
- балансовий метод статистичного вивчення взаємозв'язків бюджетних показників;
- аналіз зміни (динаміки) бюджетних показників у часі;
- аналіз структури і структурних зрушень бюджетних показників;
- аналіз ефективності бюджетної діяльності держави;
- визначення сезонності динаміки бюджетних показників;
- аналіз еластичності взаємозв'язку між макрофінансовими показниками;
- кореляційний аналіз бюджетних показників;
- регресійний аналіз бюджетних показників;
- оцінювання впливу факторів на бюджетні показники;
- надання рейтингової оцінки;
- прогнозування бюджетних показників;
- проведення SWOT (SOFT)-аналізу Держбюджету України

Результати аналізу, отримані на розрахунках методів макробюджетної статистики, сприятимуть формуванню інтерпретацій фінансової ситуації країни для розробки ефективних управлінських рішень та надання пропозицій і рекомендацій щодо шляхів вирішення проблемних питань [8, с. 129].

У зв'язку із зазначеним вище можна побачити, яку роль відіграє макробюджетна статистика на кожній стадії бюджетного процесу (рис. 1).

Слід зазначити, що макробюджетна статистика матиме свою специфіку статистичного бюджетного аналізу, що відрізнятиме її від інших складових фінансової науки. Оскільки об'єктом її аналізу стане Державний бюджет України (як вже зазначалося), то можна стверджувати, що на всі бюджетні процеси впливатимуть показники економічного і соціального розвитку, а також фактори, що визначають диференціацію бюджетних показників [9, с. 29—34].

На підставі показників макробюджетної статистики виконуватиметься оцінювання рівня розвитку Держбюджету України, це дозволить визначити цілі та завдання управління, розробити програми бюджетного розвитку, приймати рішення, контролювати їхнє виконання за допомогою використання властивостей інформації адекватно відбивати реальні бюджетні процеси. Процес прийняття управлінських рішень у сфері державного бюджетування буде тим ефективніший, чим достовірнішими та повнішими будуть дані макробюджетної статистики [14, с. 74].

У заходах щодо реалізації Постанови Кабінету Міністрів України "Прогноз економічного і соціального розвитку України та основних макропоказників", передбачено вдосконалення системи бюджетних показників з метою проведення комплексного оцінювання стану Держбюджету України та розробки методології зіставлень статистичних даних [11; 12] (рис. 2).

Метою "Прогнозу економічного і соціального розвитку України та основних макропоказників" є визначення перспективи подальшого бюджетного розвитку та реформування системи державної статистики, спрямованої на отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо бюджетних процесів, галузей економіки. Цей Прогноз охоплює всі аспекти бюджетного розвитку та вдосконалення державної бюджетної статистики і передбачає координацію дій органів державної влади з питань організації бюджетної діяльності, пов'язаної із збиранням і використанням статистичної бюджетної інформації та адміністративних даних.

Для реалізації принципів реалізації вищезазначеної Постанови та удосконалення управління Держбюджетом України необхідне вирішення двох видів завдань макробюджетної статистики:

1. Завдання, що відповідають проблемам економічної (фінансової) статистики.
2. Завдання, характерні для бюджетної статистики [15, с. 187].

Загалом розвиток макробюджетної статистики повинен здійснюватися в контексті виконання завдань щодо задоволення потреб і інформаційному забезпеченні управління Державним бюджетом України. Напрями підвищення ефективності державних статистичних обстежень ґрунтуються на комплексній забезпеченості державних потреб [4, с. 125].

Слід зазначити, що теоретичні засади статистики забезпечення управління Державним бюджетом України мають базуватися на логіці та методології наукового пізнання.

Макробюджетна статистика передбачатиме диференціацію прийомів та методів аналізу за об'єктом управління, з урахуванням дії бюджетної системи в розподілі за функціями та ланками відповідно до потреб користувачів, у результаті чого виникне якісна нова сукупність взаємопов'язаних функціональних груп за напрямками управління бюджетною діяльністю та координації між ними, кількісно відображена статистичними методами [6, с. 134].

Слід зазначити, що загалом макrorівень схильний до багатьох економічних загроз для держави та окремих суб'єктів господарювання. Автор вважає, що макробюджетна статистика дасть змогу ці загрози своєчасно виявити та розробити попереджувальні заходи щодо мінімізації їх негативного впливу на діяльність держави та населення. Результатом, який буде формуватися під впливом макробюджетної статистики можна вважати забезпечення макроекономічної стабілізації та стійкого розвитку національної економіки, дотримання бюджетної безпеки в подальшому, що проявиться в стабільності національної грошової одиниці; відчутному підвищенні рівня монетизації; забезпеченні мінімальної дефіцитності Державного бюджету України; суттєвому зростанні сальдо платіжного балансу; відчутному скороченні державного боргу, зокрема, зовнішнього;

істотному нарощуванні міжнародних валютних резервів НБУ (золотовалютних резервів); підвищенні добробуту населення; ефективному розширеному відтворенні; зміцненні конкурентоспроможності вітчизняної продукції тощо; зменшенню рівня тінізації економіки; збільшенню ВВП; прийняттю дієвих соціально-економічних реформ; виявленню реального стану економіки; зменшенню рівня криміналізації суспільства; встановленню кореляції Державного бюджету України із завданнями політики економічного зростання; підвищенню якості державного управління; формуванню чіткої державної стратегії [5, с. 522].

Модернізація системи управління фінансами (бюджетною системою) унеможлиблюється без побудови методологічних засад макробюджетної статистики, що повинна базуватися на принципах і рекомендаціях Комісії Європейських співтовариств [20—22]:

- системності і послідовності політики та дій у сфері державних фінансів, що потребує високого рівня організації роботи державних інституцій, повноти, точності і надійності інформації про стан та розвиток державних фінансів;

- ефективності управлінських рішень, у тому числі щодо використання бюджетних коштів, які повинні бути спрямовані на досягнення стратегічних цілей та базуватися на результатах аналізу поточної ситуації, попередньому досвіді та оцінці майбутнього впливу;

- відкритості і прозорості, що передбачає доступність для суспільства і засобів масової інформації процедур розгляду та ухвалення рішень щодо використання державних фінансів, обов'язкове оприлюднення виявлених у процесі контролю фактів їх незаконного, нецільового та неефективного використання, підзвітність та відповідальність суб'єктів сектору державного управління за прийняття та невиконання управлінських рішень.

На цій основі інструментарій макробюджетної статистики дасть можливість сформулювати завдання модернізації системи управління фінансами (бюджетом) [3, с. 622]:

- розширення функціональності фінансової системи;

- удосконалення державного управління бюджетною сферою;

- забезпечення прозорості бюджетного процесу, цілісності, актуальності, повноти фінансової звітності;

- здійснення інформаційної підтримки зазначеної системи та задоволення інформаційних потреб державних установ;

- продовження проведення розпочатих реформ у сфері державного бюджетування, державного внутрішнього фінансового контролю, фіскальної системи та модернізації системи бухгалтерського обліку у державному секторі;

- гармонізація нормативно-правового забезпечення системи управління фінансами (бюджетом) з прийнятими у державах-членах Європейського Союзу нормами і правилами.

Модернізація системи управління фінансами проводитиметься шляхом застосування інструментарію макробюджетної статистики. На цій основі відбудеться:

Рис. 1. Роль макробюджетної статистики на стадіях бюджетного процесу

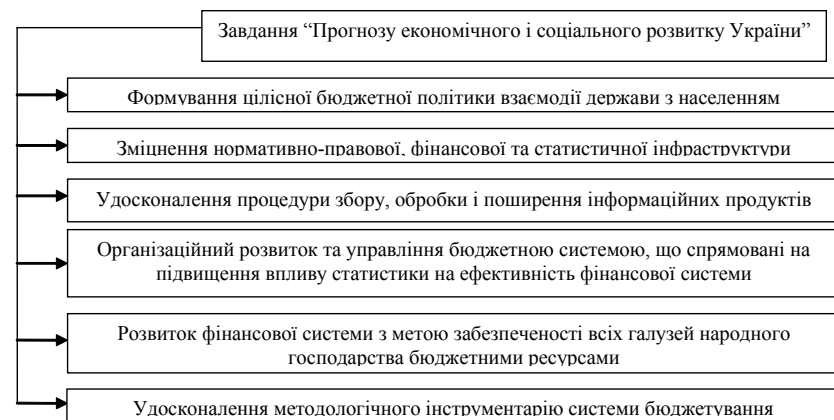
Джерело: запропоновано автором.

- створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, що передбачає раціоналізацію та оптимізацію виконання функціональних процесів та технологічних процедур, налагодження взаємодії інформаційних систем суб'єктів сектору державного управління, проведення методологічних та інших робіт, спрямованих на ефективне використання інформаційних ресурсів;

- удосконалення системи навчання, підвищення фахового і кваліфікаційного рівня спеціалістів у сфері державних фінансів та інформаційних технологій;

- підвищення рівня нормативно-правового та методологічного забезпечення процесів, пов'язаних із змінами у системі управління фінансами.

Основними напрямками розвитку системи управління державними фінансами на основі реалізації методів макробюджетної статистики мають бути [16—19]:

Рис. 2. Основні завдання щодо реалізації "Прогнозу економічного і соціального розвитку України та основних макропоказників"

Джерело: сформовано автором на основі "Прогнозу економічного і соціального розвитку України".

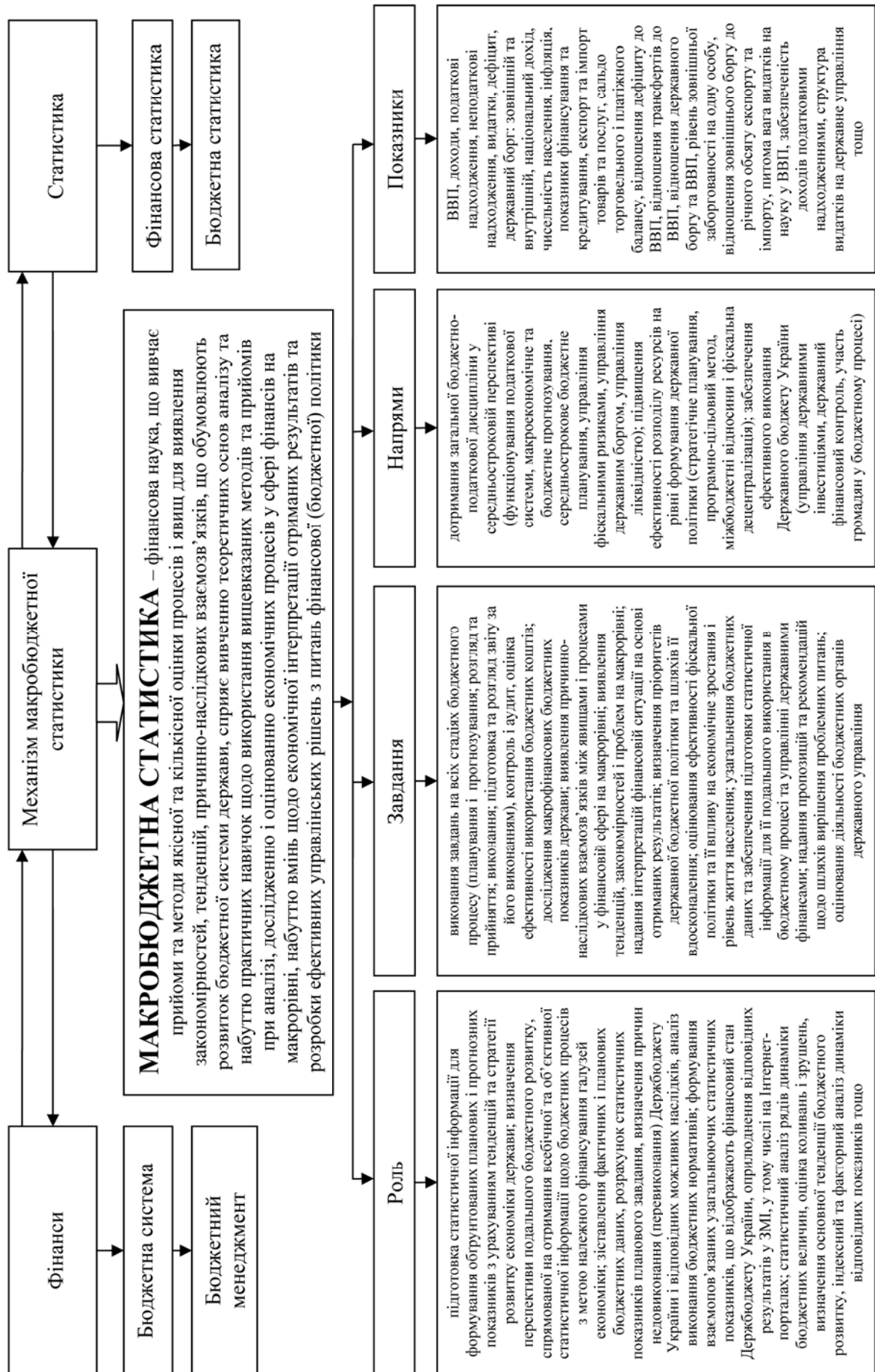

Рис. 3. Модель макробюджетної статистики

— розширення повноважень Рахункової палати як незалежного органу фінансового контролю у частині здійснення контролю за дохідною частиною Державного бюджету, а також надходженням і використанням коштів місцевих бюджетів України;

— запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом, у тому числі щодо державного боргу як складової частини системи управління державними фінансами, визначення стратегічних цілей розвитку держави з урахуванням можливостей бюджету в середньостроковій перспективі, а також забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики шляхом:

— подальшого розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі;

— удосконалення системи стратегічного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів;

— проведення моніторингу імплементації нормативно-правових актів у сфері державного внутрішнього фінансового контролю;

— створення системи контролю та моніторингу за наданням державної допомоги суб'єктам господарювання;

— забезпечення оптимального та ефективного використання бюджетних коштів та приведення у відповідність з вимогами Директив ЄС та найкращою міжнародною практикою у цій сфері через забезпечення функціонування сучасної інституціональної основи для удосконалення загальної системи державних закупівель;

— запобігання проявам корупції у сферах використання державного майна та бюджетних коштів.

Досягнення довгострокової макроекономічної стабільності є одним з пріоритетів Кабінету Міністрів України. Це є неможливим, на думку автора, без застосування механізму дії макробюджетної статистики.

Очікуваними результатами реалізації макробюджетної статистики для реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами мають бути:

— скорочення дефіциту операцій сектору загальнодержавного управління і зниження темпів приросту державного боргу у середньостроковій перспективі та їх утримання на прийнятному рівні;

— забезпечення послідовності та передбачуваності бюджетної та податкової політики;

— підвищення якості надання державних послуг та ефективності державних інвестицій під час забезпечення більш раціонального використання ресурсів.

З метою досягнення макроекономічної стабільності пропонується:

I. У податковій системі держави: провести ряд податкових реформ, що відповідатимуть принципам справедливості, прозорості, передбачуваності, що покращить ситуацію щодо податкового навантаження на бізнес та якість адміністрування податків. Зокрема необхідно затвердити основні показники результативності Державної фіскальної служби України, запровадити єдиний електронний інформаційний обмін і єдиний реєстр податкових консультацій, впровадити новий орган з боротьби з податковими махінаціями, розширити базу оподаткування, підвищити рівень дотримання вимог податкового законодавства платниками податків, удосконалити систему митного контролю.

II. У системі макроекономічного (макрофінансового) та бюджетного планування і прогнозування: визначити пріоритети бюджетної політики, запровадити середньострокове бюджетне планування в Україні для забезпечення надійності макроекономічних та бюджетних прогнозів як річних, так і середньострокових, узгодити прогнозні та затверджені показники Держбюджету України, узгодити строки макроекономічного прогнозу, забезпечити неупередженість і деполітизованість прогнозування, удосконалити інструменти прогнозу-

вання, посилити координацію між макроекономічним і бюджетним прогнозами, провести незалежну зовнішню оцінку макроекономічного і бюджетного прогнозів.

III. У системі управління державним боргом: довести показник загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду до рівня 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту, як це передбачено статтею 18 Бюджетного кодексу України, зменшити частку державного боргу в іноземній валюті, сформувати Стратегію управління державним боргом, розширити базу інвесторів, підвищити стійкість державного боргу, підвищити ліквідність державних цінних паперів.

Показниками, за якими вимірюється досягнення результату, є:

— цільове використання бюджетних коштів;

— обґрунтованість державних витрат;

— прозорість прийняття політичних рішень.

На підставі вищевикладеного матеріалу пропонується впровадити модель макробюджетної статистики (рис. 3).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, макробюджетна статистика як похідна умовно складової макроекономічної статистики має бути виділена у підгалузь фінансового наукового знання. Запропоновано розглянути основні завдання макробюджетної статистики, відповідну інформаційну базу, об'єкт, предмет та особливості нової галузі знань. Виділено основні принципи статистики Держбюджету України та рекомендовано механізм їх реалізації. Доведено, що модернізація системи управління фінансами шляхом застосування інструментарію макробюджетної статистики буде теоретичним і практичним підґрунтям розробки та аналізу основних показників Державного бюджету України на основі впровадженої моделі макробюджетної статистики. Визначено складові механізми та методи аналізу макрофінансових показників, досліджено роль, що відіграє макробюджетна статистика на кожній стадії бюджетного процесу. Наголошено на тому, що модернізація системи управління фінансами провадитиметься шляхом застосування інструментарію макробюджетної статистики.

На основі методів макробюджетної статистики задля досягнення макрофінансової стабільності пропонується побудова ефективних: податкової системи, системи макробюджетного планування і прогнозування та системи управління державним боргом.

Слід зазначити, що впровадження макробюджетної статистики, забезпечення її чітких зв'язків з галузевими планами та підвищення ефективності державних видатків сприятимуть стійкості та ефективності системи державних фінансів, що є основою для макроекономічної стабільності та стійкого економічного розвитку. На підставі вищевикладеного матеріалу пропонується впровадити модель макробюджетної статистики. Подальший науковий пошук доцільно зосередити на доповненні теоретико-методологічної бази макробюджетної статистики показниками, які дозволять проводити комплексний аналіз соціально-економічної діяльності держави для прийняття ефективних управлінських рішень.

Література:

1. Конституція України: Зміни до Закону України від 15.03.2016 // Уряд. кур'єр. — № 1 — рп / 2016.
2. Бюджетний кодекс України: Зміни до Закону України від 12.04.2017 // Уряд. кур'єр. — № 2011 — VIII.
3. Азаров М.Я., Ярошенко Т.І., Єфименко Т.І. та ін. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України. — К.: НДФІ, 2004. — 712 с.
4. Бюджетна система України: навчальний посібник / О.Д. Василик та ін. — Київ: ЦНД, 2004. — 542 с.
5. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: підруч. — К.: НІОС, 2002. — 608 с.

6. Єрина А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.А. *Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник*. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 212 с.

7. Захожай В.Б., Захожай К.В. Система управлінських рішень за результатами статистичного аналізу Держбюджету України // *Європейські перспективи*. — 2014. — № 6. — С. 14—21.

8. *Макроэкономическая статистика: учеб. пособие* / В.Н. Салин, В.Г. Медведев, С.И. Кудряшова, Е.П. Шпакковская. — М.: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации: Дело, 2000. — 333 с.

9. *Макрофінансовий аналіз: збірник аналітичних завдань та кейсів* / Ю.В. Сибірянська, Н.М. Сивульська, К.В. Захожай. — К.: КНЕУ, 2017. — 104 с.

10. Пасічник Ю.В. *Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посібн.* — 2-ге вид., [перероб. і доп.]. — К.: Вид-во "Знання-Прес", 2007. — С. 278, 448—451.

11. Свірко С.В., Кузьмінський Б.Ю. *Державні фінанси України: ретроспективний погляд крізь обліковий аспект* // *Незалежний аудитор*. — № 12 (II) 2015. — С. 21—32.

12. Свірко С.В., Кузьмінський Б.Ю. *Public finance of Ukraine: decisive vectors, result and problem of development* // *Незалежний аудитор*. — № 13 (III). — 2015. — С. 24—31.

13. *Статистичне забезпечення управління економікою. Прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel: навч. посіб.* / А.В. Головач, В.Б. Захожай, І.Г. Манцуров, Н.А. Головач. — К.: КНЕУ, 2006. — 328 с.

14. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. *Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями* / За наук. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2002. — 387 с.

15. *Фінансова статистика (з основами теорії статистики): [підруч.]* / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач, А.А. Шустіков. — К.: МАУП, 2005. — 496 с.

16. *Business Statistics* / C. Robertson, M. McIlloskey. ISBN: 0340719273, 2002. — 512 pp.

17. *Statistics in Managements Sciens*. A. Metcalfe. ISBN: 0340740752, 2000. — 480 pp.

18. *Statistics in Market Research* / C. Cnakrapani. ISBN: 0340763973, 2004. — 352 pp.

19. *Statistics in Society* / D. Dorling, S. Simpson. ISBN: 034071994x, 1998. — 512 pp.

20. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами // *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2012.* — № 633 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-%D1%80>

21. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами // *Розпорядження Кабінету Міністрів України, прийняте над підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 22.07.2015.* — № 523 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80>

22. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки // *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017.* — № 142-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/paran6#n6>

Reference:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (change 15.03.2016) *The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine"*, Government courier, vol. 1, rp / 2016.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (change 12.04.2017) *The Law of Ukraine "Budget code of Ukraine"*, Government courier, vol. 3, p. 2011-VIII.

3. Azarov, M.Y. Yaroshenko, T.E. and Yefimenko T.I. (2004), *Derzhavna finansova polityka ta prognozuvannya dochodiv budzhetu Ukrainy* [State financial policy and forecasting of budget revenues of Ukraine], NDFI, Kyiv, Ukraine.

4. Vasylyk, O.D. (2004), *Byudzhethna systema Ukrainy* [Budget system of Ukraine], TNL, Kyiv, Ukraine.

5. Vasylyk, O.D. Pavlyuk, K.V. (2002), *Derzhavny finansy Ukrainy* [Public Finances of Ukraine], NIOS, Kyiv, Ukraine.

6. Yerina, A.M. Zakhzhay, V.B. and Yerin, D.L. (2004), *Metodologiya naukovich doslidzhen* [Methodology of scientific research], Tsentri navchalnoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

7. Zakhzhay, V.B. and Zakhzhay, K.V. (2014), "The system of management decisions based on statistical analysis of the State Budget of Ukraine", *Europeyski perspektyvy*, vol. 6, pp. 14—21.

8. Salin, V.N. Medvedev, V.G. Kudryaschova, S.E. and Schpakovskaya, Y.P. (2000), *Макроекономическая статистика* [Macroeconomic statistics], Delo, Moscow, Russia.

9. Sybiryanska, Y.V. Syvulska, N.M. and Zakhzhay, K.V. (2017), *Макрофінансовий аналіз: збірник аналітичних завдань та кейсів* [Macrofinance analysis: collection of analytical tasks and case studies], KNEU, Kyiv, Ukraine.

10. Pasychnyk, Y.V. (2007), *Byudzhethna systema Ukrainy ta zarubizhnykh krayin* [Budget system of Ukraine and foreign countries], Znannya-Pris, Kyiv, Ukraine.

11. Svirko, S.V. and Kuzminskyi, B.U. (2015), "Public finances of Ukraine: a retrospective view through the accounting aspect", *Nezalezhnyi auditor*, vol. 12, pp. 21—32.

12. Svirko, S.V. and Kuzminskyi, B.U. (2015), "Public finance of Ukraine: decisive vectors, result and problem of development", *Nezalezhnyi auditor*, vol. 13, pp. 24—31.

13. Golovach, A.V. Zakhzhay, V.B. Manturov, I.G. and Golovach, N.A. (2006), *Statystichne zabezpechennya upravlinnya ekonomikiyu. Prykladna statystyka z vykorystannyam analitychnykh mozhlyvostey programno sere dovuscha Microsoft Excel* [Statistical provision of economic management. Applied statistics using the analytical capabilities of the Microsoft Excel software environment], KNEU, Kyiv, Ukraine.

14. Fedosov, V. Oparin, V. and Liovochkin, S. (2002), *Finansova restrukturyzatsiya v Ukrain* [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions], KNEU, Kyiv, Ukraine.

15. Golovach, A.V. Zakhzhay, V.B. Golovach, N.A. and Schustikov, A.A. (2005), *Finansova statistika (z osnovamy teoriiy statistiki)* [Financial statistics (with the basics of statistical theory)], MAUP, Kyiv, Ukraine.

16. Robertson, C. and McIlloskey, M. (2002), *Business Statistics, Multimedia guide to concepts and applications*, London, UK.

17. Metcalfe, A. (2000), *Statistics in Managements Sciens*, Journal, London, UK.

18. Cnakrapani, C. (2004), *Statistics in Market Research*, Journal, London, UK.

19. Dorling, D. and Simpson, S. (1998), *Statistics in Society*, Journal, Cambridge, UK.

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of Development of the Public Finance Management System"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-%D1%80> (Accessed 03 September 2012).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy for the Modernization of the Public Finance Management System"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80> (Accessed 22 July 2015).

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approving the Strategy of Reforming the Public Finance Management System for 2017—2020"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/paran6#n6> (Accessed 08 February 2017).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2017 р.

*М. Г. Михайлов,
к. техн. н., докторант,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

ДОСВІД ВИРОБНИЦТВА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ХМЕЛЯРСТВА В ПОЛЬЩІ

*М. Myhaulov,
candidate of engineering sciences, postdoctoral fellow of the National Scientific Center "Institute of agrarian economy"*

EXPERIENCE OF PRODUCTION AND ORGANIZATION OF HOPGROWING IS IN POLAND

Досліджено основні тенденції оснащення виробництва та організації хмелярства в Польщі. Окреслено стан та перспективи розвитку хмельових багаторічних насаджень підприємствами, яка б відповідала світовим стандартам та сучасним вимогам щодо новітніх технологій. Дослідження польського досвіду вирощування хмелю підтвердило, що воно є досить трудомістким та з високими специфічними виробничими витратами. Високі витрати, пов'язані з володінням спеціалізованою інфраструктурою, що визначають довгострокову виробничу стратегію хмелярської ферми. Розкрито та обґрунтовано важливість формування матеріально-технічної бази хмелепідприємства у Польщі.

The main tendencies of production equipment and hop cleaning organization in Poland are investigated. The state and prospects of development of hoppers' perennial plantations by the enterprises, which would meet world standards and modern requirements concerning the new technologies, are outlined. The study of the Polish experience of hops cultivation has confirmed that it is quite labor-intensive and with high specific production costs. High costs associated with the possession of a specialized infrastructure that determines the long-term production strategy of the Heller Farm. The importance of forming the material and technical base of the hops enterprise in Poland is revealed and grounded.

---

*Ключові слова: хміль, основні засоби, матеріальні ресурси, модернізація, хмелярське господарство.
Key words: hops, fixed assets, material resources, modernization, bymel farming.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблеми виробництва та організації хмелярських підприємств аграрного сектора особливо загострюються в умовах жорсткої конкуренції і вимог СОТ, перевагою зарубіжних технологій, устаткування та технологічних операцій. Значимим обов'язковим елементом розвитку аграрних підприємств, в тому числі й хмелепідприємств, для здійснення сільськогосподарського виробництва є основні виробничі засоби.

Від їх якісного стану та структурного складу, рівня фондооснащеності угідь і фондоозброєності праці залежить результативність господарської діяльності, розвиток підприємства та сільськогосподарської галузі в цілому. Нині кількісні та якісні параметри основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств України не сприяють високим конкурентним позиціям вітчизняних аграріїв, перш за все середніх та малих форм господарювання, а також капі-

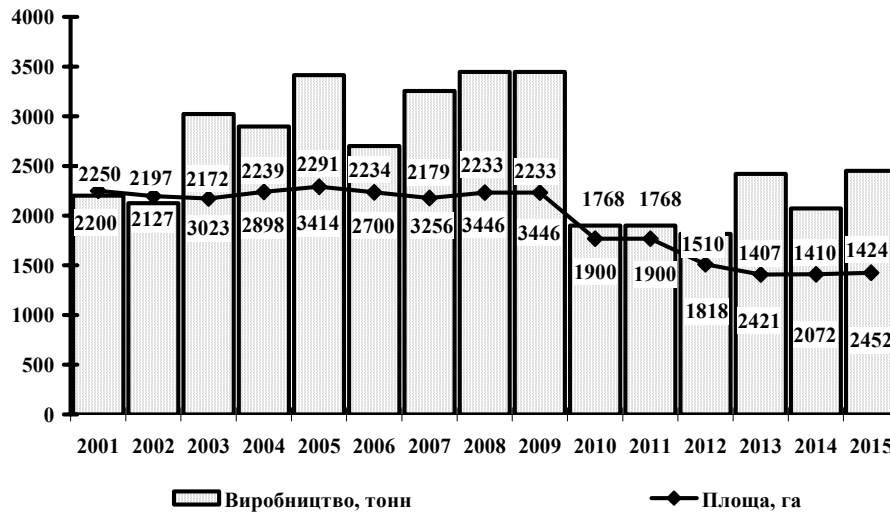

Рис. 1. Площа та виробництво хмелю у Польщі

Джерело: Доповідь Міжнародної Конвенції Виробників Хмелю(ИНС)[9].

талоємких підприємств з високою часткою ручних та механізованих робіт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною та методологічною основою дослідження виробництва та організації хмелярства є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема: М.І. Герун, Я. Дворнікевич, М.П. Дідківський, О.В. Захарчук, Я. Змія, М.М. Ільчук, В.Б. Ковальов, Р.І. Рудик, М.М. Могилова, А.В. Проценко, Т.Ю. Приймачук, З. Самон, Ю.І. Савченко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження основних існуючих тенденцій виробництва та організації хмелярства в Польщі на основі використання передових технологій та інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Хмелярство — важлива галузь сільського господарства, яка потенційно може забезпечити сільсько-

господарським товаровиробникам значні доходи від реалізації хмелепродукції та її використання у пивоварінні, медицині, парфумерії, харчовій та іншій галузях промисловості. Більше того в Європі вона вважається однією з найбільш прибуткових галузей рослинництва. Тільки пивоварна промисловість України сьогодні потребує більше ніж 6,0 тис тонн хмелепродукції вартістю понад 1,5 млрд грн. І тим дивовижніше на цьому фоні виглядає занепад українського виробництва цієї культури, яке, крім того, ще і має статус дотаційного.

Виробництво хмелю є вузькоспеціалізованим та вимагає значних фінансових ресурсів. Для організації роботи спеціалізованого обладнання та машин, які практично не використовуються для інших підгалузей сільського господарства, необхідні досить великі капіталовкладення у розвиток матеріально-технічної бази фермерських господарств Польщі.

До них можна віднести: опорні конструкції хмелю, обладнання для сушіння та провітрювання, укриття для хмелесировини, набір спеціалізованого

Таблиця 1. Виробництво хмелю у світі в 2015 р.

Країна	Площа вирощування (га)			Виробництво (тонн)		
	хміль ароматичний	хміль гіркий	разом	хміль ароматичний	хміль гіркий	разом
Австралія	88	400	488	200	1001	1201
Австрія	187	58	245	340	116	456
Бельгія	83	65	148	117	117	234
Китай	250	2050	2300	300	5700	6000
Чехія	4152	42	4194	5420	80	5500
Франція	364	49	413	648	70	718
Іспанія	0	534	534	0	950	950
Німеччина	9675	7019	16694	16500	16000	32500
Нова Зеландія	328	60	388	600	140	740
Польща	604	820	1424	1000	1452	2452
Південна Африка	0	420	420	0	820	820
Румунія	63	187	250	64	200	264
Росія	84	54	138	92	70	162
Сербія	34	33	67	58	76	134
Словаччина	137	0	137	124	0	124
Словенія	1203	25	1228	1930	70	2000
США	13653	4654	18307	21572	12287	33858
Великобританія	700	220	920	900	400	1300
Україна	309	60	369	400	80	480
Всього	31914	16750	48664	50265	39629	89894

Джерело: Доповідь Міжнародної Конвенції Виробників Хмелю(ИНС)[9].

обладнання для хмельовиків (наприклад: плуг плантажний, плуг-культиватор хмільників, бур для копання ямок, комплект обладнання (підрізчик головних кореневищ хмелю), спеціальний розпилювач та ін.). Для одержання рентабельного виробництва при раціональному використанні належного спеціалізованого обладнання хмелярського господарства, а також забезпечуючи оптимальний короткий період збору врожаю хмелю — необхідна площа насаджень хмелярського фермерського господарства має бути не меншою 3 га, в той час як середня площа плантацій хмелю в країні лише 2 га, [5]. Масштаби виробництва, не менше 3 га, забезпечують ефективно використання існуючих технологічних можливостей спеціалізованої техніки та обладнання, а це, очевидно, знижує собівартість одиниці продукції та позитивно впливає на рентабельність цієї галузі виробництва.

В останні роки площа під хмелем в Польщі коливається від 1400 до 2400 га (в 2015 р., 1424 га), та вже багато років, це ставить поляків на п'яте місце в світі та третє в Європі (рис. 1). Вирощуванням цієї продукції займається близько 1000 фермерських господарств. У самій лише гміні Вовків (Люблінське воєводство) понад 600 господарств обробляє 40 відсотків від загальних насаджень хмелю [10].

Збільшення загальної площі вирощування хмелю порівняно з 2014 р. на 13,3 га (тобто приблизно на 1%). Площа вирощування ароматичних сортів зросла більш ніж на 18 гектарів. Найбільше збільшення площі обробітку в порівнянні з попереднім роком було зафіксовано ще раз у випадку сорту Lubelski. Площа цього сорту зростає з кожним роком. У 2015 р. площа зросла на 4% (тобто на 14,5 га), а до 2013 року збільшення площі, що обробляється, перевищило 16% (тобто 54 га). У 2015 році сорт Lubelski склав 63,5% від загальної площі ароматичних сортів у Польщі (табл. 1).

У структурі площі гірких сортів, площа вирощування найпопулярнішого сорту Магунка зменшилася на 2,6% (тобто на 7,8 га) та сорт Магнум на 2% (близько 10 га) порівняно з попереднім роком. У загальній структурі площі ці дві різновиди гірких сортів склали в цілому 96%.

Аналіз світових ринків з виробництва, переробки та переробки хмелю показує, що Польща має досить великі шанси зберегти свою високу позицію у світовому рейтингу, оскільки має:

- добрі ґрунтові-кліматичні умови для вирощування хмелю;
- давні традиції вирощування та мережу спеціалізованих і добре оснащених плантацій хмелю;
- добре організовану базу збирання та переробки шишок на гранули і екстракт [5].

Поточна національна площа під хмелем і виробництво шишок достатня, щоб покрити потребу вітчизняної пивної промисловості у сирому хмелі.

За даними інтегрованої системи інформації сільськогосподарського ринку (IISAM) обсяг покупки хмелю в період з вересня 2015 р. по березень 2016 р. склав 2181,41 тонн. або на 7% більше, ніж кількість сировини проданого в попередньому сезоні. Розмір купівельних ароматичних сортів у порівнянні з сезоном 2014/2015 рр. збільшилася більш ніж на 6%, в той час як гірких сортів було зібрано на 7% більше.

Всього було зібрано 816,65 тонн ароматичних сортів. На гіркі сорти припадає близько 63% від всіх зібраних сортів (1364,75 тонн).

Середня закупівельна ціна за ароматичні сорти в цілому, досягнутими в контрактних закупівлях (kontraktasujnum) у період з вересня 2015 р. до березня 2016 р. склала 18,38 зл/кг і була вищою на 29% у порівнянні із середньою ціною цих сортів в сезоні 2014/2015 рр., коли в контрактних закупівлях на ароматичні сорти сплачувалося лише 14,22 зл/кг. У порівнянні з середньою ціною

на ароматичні сорти в сезоні 2013/2014 рр. цей приріст склав 35%. Більшу ціну платили за сорт Люблін, який другий рік поспіль став найбільш продаваним ароматичним сортом протягом періоду закупки. Середня ціна цього сорту була 19,78 зл/кг, в порівнянні з 15,10 зл/кг в попередньому сезоні, тобто збільшилася на 31%. Середня закупівельна ціна, заплачена за гіркі сорти склала 14,36 зл/кг, або збільшення на 15% (12,48 зл/кг). У зв'язку з ситуацією в сезоні 2014/2015 ще раз найбільше зросла ціна на сорт Магунка. Середня ціна в контрактних закупівлях збільшилася приблизно на 19%, до 15,61 зл/кг. Минулого року сорт Магунка коштували 13,12 зл/кг, а в порівнянні з сезоном 2013/2014 рр. це збільшення склало близько 30%.

Згідно з поточними даними Європейської комісії у сезоні 2014/2015 рр. ціни в Польщі за договором купівлі були одними з найнижчих у Європі. Середня ціна всіх сортів куплених в Польщі склала лише 3,05 євро/кг (в порівнянні з 2,95 євро/кг в сезоні 2013/14 рр.) і була нижчою, ніж середня ціна в ЄС майже на 37%. Середня ціна шишок хмелю в ЄС склала 4,83 євро/кг.

Проблеми хмельоводів стали проявлятися в останні декілька років. Виробництво хмелю є досить трудомістким і в даний час, в залежності від ступеня залучення нових технологічних рішень, раціонального використання виробничого процесу, це вимагає витрат праці, близько 1200 людино-годин на гектар, у тому числі біля 110 механізованих, [5]. Розрахунковий показник рентабельності (прибутковості) можна визначити, якщо правильно обладнана ферма, що спеціалізується на виробництві хмелю в області близько 3 га. Для розрахунку необхідно врахувати, що відповідно до діючих тарифів ж вирощування хмелю буде коштувати близько 90000 злотих за гектар (в тому числі вартість спеціальних будівель та споруд — 42000 злотих, будівництво опор — 25000 злотих та інші витрати (обробка матеріалів, робота команди спеціалістів, саджанці тощо).

Іншою проблемою є щорічні витрати на виробництво хмелю, де у прямих витрати слід враховувати всі конкретні елементи витрат, які поза всяким сумнівом можна віднести виключно до цієї галузі виробництва, наприклад, вартість мінеральних добрив, гербіцидів, дріт, електроенергія та паливно-мастильні матеріали, заробітна плата найманих працівників, а також ремонт і амортизація хмільникових спеціалізованих машин, будівель та обладнання. Таким чином, у прямих витрати враховуються не тільки документовані рахунки-фактури, закупівлі матеріалів, але і витрати на заробітну плату працівників в весняний період робочих навантажень (підвішування направляючих дротів та вегетаційних пагонів), збір урожаю, а також тягар обслуговування і амортизації спеціалізованої інфраструктури. Так обчислюється вартість хмелю у звітах держав-членів Європейського Союзу [6].

За польськими оцінками в розрахунку середньорічної вартості виробництва, понесені витрати складають в залежності від масштабів виробництва, ступеня механізації та розміру врожаю близько 32 000—34 000 злотих на гектар. Аналіз структури витрат показує, що найбільша частка прямих витрат на виробництві хмелю — це технічне обслуговування і амортизація спеціалізованої техніки та обладнання (30%), витрати на електроенергію та ПММ (22%), вартість найманої праці (19%) та гербіцидів (16%), мінеральні добрива та провідний дріт складають 6 та 7% витрат відповідно.

Відповідно до економічної науки та рекомендацій асоціації фермерських господарств — чистий дохід від ферми пов'язаний з фермером, в якій працює користувач та його сім'я, це надлишок кінцевої вартості виробництва (вартість прибутків) за мінусом усіх витрат, що виникли. Чистий сільськогосподарський дохід

від вирощування хмелю може бути названий прибутком (профіцитом) між виробництвом продукції, включаючи поточні прямі виплати, і фактичними прямими витратами, пов'язаними винятково з цією галуззю виробництва. Витрати повинні включати закупівлю матеріалів для виробництва (наприклад, мінеральні добрива, гербіциди, посадковий матеріал), витрати на оплату праці в періоди робочого навантаження, податки, страхування, внески та знецінення виробничих засобів (машин та устаткування, включаючи постійні насадження та інше). Це можна продемонструвати за формулою: дохід фермерського господарства рівняється вартості продукції за мінусом витрат матеріальних (придбання матеріалів), витрат людських (оренда співробітників), пільг (податки, страхування, пенсійні та інші) та амортизації машин, обладнання та плантацій.

Тільки чистий сільськогосподарський дохід, отриманий таким чином, компенсує витрати фермера та його сім'ї за можливу винагороду (отриманий прибуток). У цьому випадку відповідно до прийнятої методології включаються всі елементи прямих витрат, однак, на практиці — багато фермерів-хмелювиків підходять до рентабельності виробництва хмелю в спрощеному порядку, не звертаючи уваги на вартість обслуговування та амортизацію спеціалізованих будівель і обладнання, будівництво хмільників і вартості спеціалізованих машин, а включають у вартість тільки витрачені в цьому році кошти на закупівлю матеріалів та робочої сили.

ВИСНОВКИ

Дослідження польського досвіду вирощування хмелю підтвердило, що він є досить трудомістким та з високими специфічними виробничими витратами. Вартість хмелю, спеціалізованих інвестицій (будівлі та обладнання, конструкції бункерів та спеціалізованої техніки) є високою, і, без сумніву, це пов'язано лише з цією галуззю виробництва. Високі витрати, пов'язані з володінням спеціалізованою інфраструктурою, визначають довгострокову виробничу стратегію хмелярської ферми. Будь-які потрясіння на ринку хмелю діють негативно на велику частину виробників хмелю.

Очевидно, що в умовах зниження цін на сировину в останні роки — виробники хмелю повинні розпочати всі можливі резерви мінімізації витрат на виробництво через підвищення урожайності хмелю на основі родючості ґрунтів, захисту рослин від шкідливих організмів, раціонального управління енергією, особливо для сушіння. З іншого боку, слід забезпечити розмір і якість урожаю, що дає прибуткову величину врожаю хмелю. Потрібно усунути всі чинники, що залежать від самого фермера, та впливають на урожайність сортів хмелю. У найближчому майбутньому слід очікувати подальше збільшення виробничих витрат (матеріалів і послуг), а з іншого боку, пропозиція (приплив) іноземної конкурентоспроможної сировини за цінами набагато вищими, ніж очікувалися, задовольняє польських фермерів працювати на внутрішньому ринку.

Отже, якщо світовий ринок хмелю має все таки позитивну динаміку розвитку завдяки високому попиту на хмелярську продукцію та його характерними ознаками є інтеграція виробників хмелю й переробних заводів, які поєднані у великомасштабні корпорації, що забезпечують безперервний процес хмелярського виробництва (від виробника до споживача хмелю), то вважаємо відродження українського хмелярства можливе за рахунок новітніх інновацій та інвестицій для розширення площ під цю культуру, високоврожайних сортів, які мають задовольнити найбільш вибагливих пивоварів, достатньої державної підтримки на рівні країн ЄС, а також розширення ринків збуту як на Україні, так й світу.

Література:

1. Інноваційний шлях розвитку хмелярства / [Ю.І. Савченко, В.Б. Ковальов, Т.Ю. Приймачук та ін. / За ред. Ю.І. Савченка. — Житомир: Рута, 2011. — 112 с.
2. Концептуальні засади розвитку хмелярства в сучасних ринкових умовах / Т.Ю. Приймачук, Т.Ю. Ситнікова, Т.А. Штанько, А.В. Проценко. — Житомир: ІСГП, 2010. — 55 с.
3. Рудик Р.І. Виробництво та якість українських гранул хмелю / Р.І. Рудик // Вісн. аграр. науки. — 2014. — № 7. — С. 52—56.
4. Проценко А.В. Тенденції розвитку галузі хмелярства в Україні / А.В. Проценко // Сталій розвиток економіки. — 2015. — № 2 (27). — С. 79—85.
5. Dwornikiewicz J. Chmiel — krajowa baza produkcyjna a preferencje przemyslu // Agro Przemysl. — 2006, 2 (307). — S. 47—50.
6. Report from the Commission to the council on the situation in the hops sector. — Brussels. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/index.en.htm> 05.05.2006
7. Samon Z.: Analiza nakladow w produkcji chmielu ze szczegolnym uwzględnieniem sposobow suszenia. Mat.Konf. // "Efektywne i bezpieczne technologie produkcji roslinnej". — IUNG-PIB. — 2005. — S. 115—116.
8. Zmija J. Ekonomia produkcji chmielu na przykladzie gospodarstwa rolnego w regionie lubelskim // Acta Agraria Et Silvestria, Series Agraria. — 2006. — Vol. XLVI/2. — S. 15—22.
9. International Hop Growers Convention // Economic Commission. — Summary Reports. — July, 2015.
10. Ponad 350 gospodarstw stracilo uprawy chmielu w wyniku powodzi. Portalspozywczy.pl, 03.07.2010. [dostęp 2010-07-04].

References:

1. Savchenko, Yu.I. Koval'ov, V.B. and Prymachuk, T.Yu. (2011), Innovatsijnyj shliakh rozvytku khmeliarstva [Innovative way of development of hopper], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
2. Prymachuk, T.Yu. Sitnikova, T.Yu. Shtan'ko, T.A. and Protsenko, A.V. (2010), Kontseptual'ni zasady rozvytku khmeliarstva v suchasnykh rynkovykh umovakh [Conceptual principles of development of hopper in modern market conditions], ISHP, Zhytomyr, Ukraine.
3. Rudyk, R.I. (2014), "Production and quality of Ukrainian hop pellets", *Visn. ahrar. Nauky*, vol. 7, pp. 52—56.
4. Protsenko, A.V. (2015), "Trends in the field of hopper industry in Ukraine", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 2 (27), pp. 79—85.
5. Dwornikiewicz, J. (2006), "Hops — national production base and industry preferences", *Agro Przemysl*, vol.2 (307), pp. 47—50.
6. EU (2006), "Report from the Commission to the council on the situation in the hops sector", available at: <http://europa.eu.int/comm/agriculture/indexen.htm> (Accessed 01 Oct 2017).
7. Samon, Z. (2005), "Analysis of inputs in hops production with particular regard to drying methods", *Mat.Konf. Efektywne i bezpieczne technologie produkcji roslinnej* [Effective and safe plant production technologies], IUNG-PIB, Pulawy, Poland, pp. 115—116.
8. Zmija, J. (2006), "The economics of hops production on the example of a farm in the Lublin region", *Acta Agraria Et Silvestria, Series Agraria*, vol. XLVI/2, pp. 15—22.
9. Economic Commission (2015), "International Hop Growers Convention. Summary Reports", available at: <http://www.hmelj-giz.si/ihgc/doc/2015%20JUL%20-IHGC%20EC%20report.pdf> (Accessed 01 Oct 2017).
10. Portalspozywczy.pl (2010), "More than 350 farms lost their hop cultivation", available at: <http://www.portalspozywczy.pl/inne/piwo/wiadomosci/ponad-350-gospodarstw-stracilo-uprawy-chmielu-w-wyniku-powodzi,34517.html> (Accessed 01 Oct 2017).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2017 р.

*О. Х. Новрузов,
докторант, Институт региональных экономических и социальных исследований,
"Академия Государственного Управления При Президенте Азербайджанской Республики"*

СОВРЕМЕННОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

*O. Novruzov,
Doctorant of the Institute of regional economical and social investigations
of "The Academy of Public Administration Under The President of The Republic of Azerbaijan"*

MODERN ECONOMIC CONDITION OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL SECTOR IN AZERBAIJAN REPUBLIC: REALITIES AND PERSPECTIVES

В статье подробно исследовано современное экономическое состояние развития промышленного сектора Азербайджанской Республики, определены имеющиеся реалии и перспективы. Промышленная политика, проводимая в стране последние годы, способствовала повышению конкурентоспособности и экспортных возможностей этой сферы.

В статье также были выдвинуты предложения и рекомендации по устранению имеющихся недостатков.

In article modern economic condition of industrial sector's development in Azerbaijan Republic investigated, present realities and perspectives were defined as well. Recently effective realized industrial policy in country was supported by increasing competitiveness and export potential of industrial sector.

In the article for eliminating different problems effective suggestions and recommendations were given.

Ключевые слова: индустриализировать, стратегия, промышленность, менеджмент, закон, программа, рынок, глобализация национальная экономика, экономическое развитие.

Key words: industrialize, strategy, industry, management, law, program, market, globalization, national economy, economic development.

Обеспечение устойчивого развития национальной экономики Азербайджанской Республики, повышение социального благосостояния населения, диверсификация экономики для формирования качественно новой модели экономического развития, развитие всех промышленных отраслей и расширение их экспортных возможностей независимо от нефтяных доходов составляет основные задачи на современном этапе. Развитие промышленного сектора сегодня является одним из приоритетов экономической политики государства [1].

В 2015 г. объем Валового Внутреннего Продукта (ВВП), являющегося основным качественным показателем экономического и социального прогресса в Азербайджанской Республике, составил 53 млрд долларов США. Доля ВВП на душу населения — 5558,7 долларов США. Объем промышленной продукции составил 25,7 млрд долларов. Инвестиционные вложения из всех источников в 2015 г. составили 19547,2 млн долларов США, из них 10719,1 млн долларов — иностранные, 8828,1 млн долларов — внутренние инвестиции [8].

В последние годы Азербайджанкой государством для ускорения экономического роста и достижения высоких темпов производства осуществляет целевые стимулирующие меры. Промышленная политика является одной из этих мер. Промышленная политика в основном заключается в

методе регулирования экономики и ее основной целью является осуществление целевых комплексных мер по обеспечению экономического роста в стране и высокого уровня благосостояния населения. В мире сформированы 3 основные модели промышленной политики. К ним относятся следующие: импортозамещаемая модель; инновационная модель и экспортнонаправленная модель промышленной политики. Каждая из них имеет свои отличительные особенности, преимущества и недостатки. Успешная реализация промышленной политики зависит от правильного использования преимуществ каждой модели.

В настоящее время в Азербайджане преимущественно применяется экспортнонаправленная модель промышленной политики. Эта модель способствует созданию благоприятных условий для развития конкурентоспособных экономических отраслей страны, выхода на рынок мировых технологий, развития других сфер за счет мультипликативного эффекта. Япония, Южная Корея, Малайзия, Таиланд, Сингапур и др. страны, применяя эту модель, достигли динамического экономического развития. В Концепции развития "Азербайджан 2020: — Взгляд в будущее", утвержденной Указом Президента Азербайджанской Республики от 29 декабря 2012 г., за основу успешной промышленной политики была взята экспортнонаправленная экономическая мо-

дель. Повышение и усиление конкурентоспособности промышленного сектора, совершенствование деятельности промышленных предприятий, создание промышленных зон и кластеров, усиление научного и кадрового потенциала и др. составляют основные направления реализации "Государственной Программы развития промышленности в Азербайджанской Республике в 2015—2020 гг." [7]

С целью промышленного развития в Азербайджанской Республике были приняты "Государственная Программа развития промышленности в 2015—2020 гг.", Концепция Развития "Азербайджан 2020: Взгляд в Будущее и Стратегическая Дорожная Карта.

Основной целью принятых программ и концепций является определение основных направлений инновационной политики государства, достижение ускоренного развития промышленного сектора и рост его экономической эффективности, усиление инновационной деятельности соответственно современным требованиям, развитие инфраструктуры промышленных сфер, создание технопарков, технологических центров, инновационного производства и др. [6].

Согласно распоряжению Президента Азербайджанской Республики и утверждению "Главных направлений стратегической дорожной карты Национальной экономики и основных секторов экономики и вытекающих из этого задач" от 16 марта 2016 г., были разработаны 12 стратегических дорожных карт по 11 секторам национальной экономики. Предусмотренные проекты охватывают нефти газовую отрасль, сельское хозяйство, производство потребительских товаров, тяжелую промышленность и машиностроение, специализированный туризм, логистику и торговлю, обеспечение населения квартирами по приемлемым ценам, профессиональную подготовку, финансовые услуги, сферы телекоммуникационных и коммунальных услуг [7]. Помимо этого, утвержденная руководством страны 6 декабря 2016 г. "Стратегическая дорожная карта по перспективам национальной экономики Азербайджанской Республики", определяет механизм оценки и финансирования стратегических целей, предусматриваемых направлений и мер. В стратегических дорожных картах были определены 4 основных стратегических направлений, по достижению устойчивого экономического развития; усиление фискальной устойчивости и устойчивая монетарная политика; приватизация и осуществление реформ, связанных с предприятиями находящимися в государственной собственности; развитие человеческого потенциала; развитие благоприятной бизнес-среды.

Промышленность — основная сфера национальной экономики Азербайджана. В стране достаточно естественных ресурсов, специализированных кадров, трудовых ресурсов, их трудовых навыков и потребительский потенциал, определяющих ее развитие. Однако эти возможности используются не эффективно, доля промышленных отраслей, производящих конечную продукцию незначительна. Много несоответствий и в территориальной организации промышленных отраслей. 60% производимой в стране промышленной продукции и 75% основных производственных фондов сконцентрировано в Апшеронском экономическом районе. Хозяйственные сферы страны, особенно промышленные предприятия, сформированные в основном под влиянием различных природных и социально-экономических факторов, сосредоточены в промышленных узлах. Основными из которых являются Мингечаур — Евлах, Гек-чай, Нахичевань, Ленкорань, Шеки и Хачмазский промышленные узлы.

Топливо-экономический комплекс. Основан на местном энергоресурсе основными источниками которого являются нефть и газ. Нефть в Азербайджане добывается более 100 лет и в этой сфере накоплен достаточный опыт. В 1998 г. в Азербайджане было добыто 11,4 млн тонн нефти. Несмотря на уменьшение нефтяных запасов на суше, в Каспийском море разведены значительные новые запасы ("Азери", "Гюнешли", "Чыраг", "Шахдениз", "Карабах" и др.). Наиболее крупным из них является "Азери", которое богато как нефтью, так и газом. Отличающаяся в мире своим составом из азербайджанской нефти добывается более 90 продуктов. Нефть транспортируется за рубеж по нефтипроводам Баку — Новороссийск, Баку — Супса (Грузия) и Баку — Джейхан (Турция, с 2006 г.). 90% газа в Азербайджане добывается из Каспийского шельфа. Крупнейшими запасами на суше являются Карадаг — Гобустан, Гюрген — Зирия и др., на море газовое месторождение "Шахдениз".

Электроэнергетика. Азербайджан обладает богатой энергетической базой. Общая мощность всех электростан-

ций составляет 5 млн квт. 80% дают ТЭС и 20% ГЭС. Ежегодно на душу населения производится 3300 квт/часов электроэнергии. ТЭС наряду с электричеством производят и пар. Они работают на газе и мазуте. В основном ТЭС созданы в городах Баку, Сумгаит, Гянджа, Мингечаур, Ширван. Превыше ТЭС в Азербайджане ("Красная звезда" и "Сабунчи") были построены в Баку.

Машиностроение и химическая промышленность. Машиностроительных комплекс охватывает взаимосвязанные сферы энергетики, электротехники, радиоэлектротехники, приборостроения, станкостроения, транспортно, сельскохозяйственного и др. отрасли машиностроения. Машиностроение по стоимости производимой продукции, числу работников занимает 1-ое место среди промышленных отраслей. Несмотря на потребность в машиностроительной продукции, в Азербайджане не получили развитие многие современные машиностроительные отрасли. До недавнего времени машиностроение в Азербайджане специализировалось в нефти — машиностроительной сфере. Оно дает 1/4 часть общей продукции. Одно из наиболее крупных предприятий нефтяного машиностроения является ОАО "Главнефтехимаш". Продукция этого предприятия экспортируется в 40 стран. Стационарные платформы, производимые на Бакинском заводе глубоководных оснований, позволяют проводить буровые работы на глубине 200—300 м Каспийского моря. В последние годы в Азербайджане развиваются такие новые отрасли, как электротехника, приборостроение, радиоэлектроника. Сфера электроники требует высококвалифицированные кадры и сырье. К транспортному машиностроению относятся автомобильные и судостроительные заводы [6]. На Бакинском судостроительном заводе производятся малогабаритные суда, на автомобильном, грузовые и пассажирские транспортные средства.

По объему производимой продукции химическая промышленность занимает 3 место среди отраслей тяжелой промышленности после топливной — энергетической и машиностроительной промышленности. Азербайджанская химическая промышленность осуществляет свою деятельность на основе нефти и газа, поваренной соли, бромистого — йодистых промысловых (скваженных) вод, цветного металлов и частично привозного сырья. Первый химический завод в Азербайджане является крупнейшим химическим центром Азербайджана. Сумгаитское объединение "Химпром" является самым крупным химическим предприятием.

Металлургия. В стране имеются следующие условия для развития металлургической промышленности:

- наличие богатой и разнообразной сырьевой базы и metallических отходов;
- наличие местных энергоресурсов — нефти и природного газа;
- наличие строительных и отраслей использующих в производстве металл.

Лесная промышленность (комбинат) и производство мебели. Леса Азербайджана являются не снабженческими (не вырубными). В основном это санитарные, земля — полеохранные, водо- и дорожноохранные леса. Лесная промышленность подразделяется на механическую переработку (доски, фанера, строительные леса) и химическую переработку (бумага — целлюлоза). Для механической переработки, т. е. для мебельной промышленности, сырье (необходимые доски и бревна) завозится из России. Строительные материалы и производство конструкций. Строительная промышленность состоит из 3 основных отраслей:

- минеральное — строительное сырье — песок, камень, мрамор;
- шпаклевочные материалы — цемент, известь, гипс;
- конструкционные материалы — бетон и железобетонные материалы, панели.

Легкая и пищевая промышленность — специализированная отрасль с богатым историческим прошлым.

По объему производимой продукции легкая промышленность занимает второе место в Азербайджане. 80% производимой продукции — трикотаж. В стране в основном выпускаются хлопковые, шелковые и шерстяные ткани. Уровень развития промышленности один из важных факторов обеспечения стабильного экономического развития любой страны.

Проведение широкомасштабных реформ в стране, в последние годы, как и во всех отраслях экономики, способствовало и возрождению промышленности. Развитие производственных отраслей в последние годы, создание новых

Таблица 1. Объем промышленной продукции (работ, услуг) в фактических ценах, млн манатов (1 \$ USA = 1,70 манатов)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014
Вся промышленность	244.0	1771.2	3639.0	9308.8	27978.2	33898.1	32110.3
государственный сектор	-	1673.8	1879.4	2736.5	5574.9	6397.5	6 747.6
не государственный сектор	-	97.4	1760.0	6572.3	22403.3	27500.6	25362.7

Джерело: [8].

Таблица 2. Экономические показатели промышленного сектора по Азербайджанской Республике (1 \$ USA = 1,70 манатов)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Дополнительная прибыль, в текущих ценах, млн манатов	6,190	21,942	28,011	27,073	26,442	24,471
Общая прибыль, в текущих ценах, млн манатов	5,340	20,743	26,476	25,319	24,440	22,494
Чистая прибыль, в текущих ценах, млн манатов	4,877	20,008	25,277	24,490	23,554	21,604
Среднегодовая численность наемных работников, тыс. человек	193.2	181.8	176.7	181.0	197.2	197.2
Среднемесячная номинальная зарплата, манат	196.9	451.8	518.6	590.1	630.8	694.8
Основные фонды (на конец года) млн манат	18,225	37,165	41,952	46,769	53,529	61,801
Инвестиции в основной капитал, млн манат	4,176	4,276	5,370	6,040	7,500	7,640

Джерело: [8].

предприятий, особенно ускоренное развитие нефтегазовой промышленности страны обусловило постепенное увеличение доли промышленного производства в структуре ВВП. В результате в 2005—2015 гг. наблюдалась динамика ускоренного развития в экономике Азербайджана. В 2005 г. объем ВВП составлял 12,5 млрд манатов, в 2008 г. — 40,1 млрд, в 2009 г. — 35,6 млрд, в 2014 г. — 58,9 млрд манатов (1 USA = 1,7 манатов). В связи с кризисом в Азербайджане, как и во всех странах, наблюдалось отставание в объеме ВВП, однако происходил рост в не нефтяном секторе. В 2005—2014 гг. рост составил более 4 раз [8].

Доля не государственного сектора в производстве ВВП в 1995 г. составил 30,3%, в 2000 г. — 70,8%, в 2005 г. — 77,8%, в 2015 г. — 81,2%. В целом высокая доля частного сектора в производстве ВВП связана с ускоренным развитием предпринимательства в регионах. Доля не государственного сектора в промышленности ускоренно изменяется. Если в 1995 г. — 1,6 млрд манатов из 1,7 млрд манатов производимой промышленной продукции приходилось на долю государственного сектора, в 2014 г. из 32,1 млрд манатов промышленности продукции 6,7 млрд манатов падает на долю государственного сектора. Это можно увидеть из таблицы 1.

Как видно, в 2005—2014 гг. произошли основные изменения в экономических показателях промышленности. Так, если в 2005 г. объем дополнительной стоимости, созданной в промышленности страны, составляет 6,1 млрд манатов, то в 2010 г. эта цифра составила 21,9 млрд манатов, а в 2014 г. 24,4 млрд манатов (таблица 2.) То есть увеличился в 4 раза. Не смотря на то, что в 2008 г. эта цифра составила 28 млрд манатов, в дальнейшем наблюдается относительное снижение. В этот период сумма чистой прибыли, полученной в промышленности, с 4,8 млрд манатов увеличилась до 21,6 млрд манатов, т.е. почти в 6 раз. Наблюдается рост и в количестве наемных работников в промышленности. Это было достигнуто открытием новых промышленных предприятий и привлечением инвестиций в эту сферу в соответствии с целевыми государствами программы. В 2005 г. среднегодовое число наемных работников составило 193,2 тыс. человек, в 2010 году — 181,8 тыс., в 2014 г. — 197,2 тыс. Среднемесячная номинальная заработная плата, в 2005 г. составляла 196,9 в 2010 — 451,8 и в 2014 г. — 694,8 манатов. В 2005 г. инвестиции в основной капитал составили 4,1 млрд манатов, а в 2014 г. их уровень достигнул 7,6 млрд манатов и в результате этого стоимость основных фондов составила 61,8 млрд манатов [8].

В 2005—2014 гг. наблюдалась устойчивая динамика страны. Так, дополнительная прибыль в 2005 г. составила 49,4%, в 2007 г. достигла самого высокого уровня — 59,5%, однако в 2014 г. снизилась до 41,5%. Эту динамику мы можем наблюдать по объему общей прибыли, чистой прибыли, по среднегодовой численности работников, среднемесячной номинальной заработной плате, основным фондом, основному капиталу, по объему инвестиций в основной капитал. Одной из причин этого является снижение нефтедобычи. С другой стороны, рост инвестиций в нее промышленные сферы и ускоренное развитие не промышленных от-

раслей привело к снижению доли промышленной сферы в экономике в целом. Более точно это отражено в таблице 3.

В результате экономических реформ и приватизационных мер в структуре промышленного производства по формам собственности наблюдаются значительные различия в отдельных отраслях промышленности. В целом по промышленности доля государственного сектора в 1997 г. составляла 74,9%, в 2005 г. — 29,4%, в 2010 г. — 19,5%, в 2014 г. 21,0%. Рост в 2014 г. связан государственными с капитальными вложениями в различные промышленные отрасли с целью диверсификации промышленности. В отдельных отраслях промышленности эти цифры отличаются. В сферах электроэнергетики, производства, распределения и снабжения газа и пара, водоснабжения, очистки и переработки выбросов доля государственного сектора высока. Хотя на предприятиях обрабатывающей промышленности, где преобладает не государственный сектора различия не значительны. Это можно увидеть в таблице 4.

Одним из факторов развития промышленности является инвестиции. В результате проведения государством мер объем инвестиций в эту сферу из года в год увеличивается (так, согласно данным табл. 5). В 2005 объем инвестиций вложенных в основной капитал по промышленности в целом составил 4,1 млрд манатов из них 3,3 млрд манатов иностранных, в 2010 г. у — 4,2 млрд манатов, из них 1,9 млрд иностранных, в 2014 году 7,6 млрд манатов из них — 4,2 млрд иностранных. Если обратить внимание на отдельные отрасли, то наибольший объем инвестиций приходится на добывающую промышленность. В 2005 г. их объем составил 3,7 млрд манатов, в 2010 г. — 2,9 млрд манатов, в 2014 г. 5,9 млрд манатов, в обрабатывающей промышленности в 2005 г. 115 млн манатов, в 2010 г. 510 млн манатов, в 2014 г. 644 млн манатов. В целом рост внутренних инвестиций является положительным фактором. Инвестиционные вложения в обрабатывающую промышленность в основном приходится на долю внутренних инвестиций.

В результате успешной нефтяной стратегии значительно расширились возможности финансирования инвестиционных вложений за счет внутренних источников. В последние годы увеличение доли не нефтяного сектора в инвестиционных вложениях в основной капитал можно объяснить следующим: если прежде иностранные инвестиции реализовывались согласно нефтяным контрактам, то в последнее время значительная часть этих инвестиций направляется в не нефтяные сферы.

В последние годы ускоренно растет объем внутренних инвестиций за счет государственных капитальных вложений, которые в основном используются созданием производственной и социальной инфраструктуры на всей территории страны, т.е. вкладываются в не нефтяной сектор.

В Государственной Инвестиционной Программе основными направлениями государственных капитальных вложений является развитие инфраструктурных сфер. В 2008—2013 гг. до 70% инвестиционных средств было направлено на развитие инфраструктур (энергетическая, транспортная и коммунальная инфраструктуры, водные ресурсы, ирригация и др. сферы). С 2014 г. еще больше увеличились инве-

Таблица 3. Доля промышленности в экономике страны, % к итогу

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Добавленная стоимость	49.4	51.7	53.8	49.5	45.4	41.5
Общая прибыль	61.7	63.7	64.6	60.3	55.7	51.8
Чистая прибыль	65.8	66.1	65.5	62.1	57.1	53.1
Среднемесячная численность работников	13.8	13.0	12.7	12.2	13.0	12.4
Среднемесячная номинальная заработная плата	159.3	136.3	142.4	148.1	148.4	156.3
Основные фонды	53.7	55.9	56.6	55.5	55.9	59.2
Основные фонды инвестиции в основной капитал	72.4	43.2	41.9	39.2	42	43.4

Джерело: [8].

Таблица 4. Структура промышленного производства по формам собственности, в % к [8] итогу

	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Всего по промышленности	100	100	100	100	100	100	100	100
государственный сектор	74.9	51.6	29.4	19.9	19.5	19.9	18.9	21.0
негосударственный сектор	25.1	48.4	70.6	80.1	80.5	80.1	81.1	79.0
добывающая промышленность	100	100	100	100	100	100	100	100
государственный сектор	97.2	39.2	17.2	8.0	7.7	8.4	6	5.9
негосударственный сектор	2.8	60.8	82.8	92.0	92.3	91.6	94	94.1
обрабатывающая промышленность	100	100	100	100	100	100	100	100
государственный сектор	61.4	50.4	40.9	45.3	47.7	40.9	41.4	43.0
негосударственный сектор	29.1	49.6	59.1	54.7	52.3	59.1	58.6	57.0
производства распределение и снабжение электроэнергией, газом и паром	100	100	100	100	100	100	100	100
государственный сектор	100	99.8	89.3	96.6	99.1	98.9	99.8	99.8
негосударственный сектор	-	0.2	10.7	3.4	0.9	1.1	0.2	0.2
водоснабжение, очистка и переработка выбросов	100	100	100	100	100	100	100	100
государственный сектор	75.0	96.4	87.7	76.7	76.3	71.4	68.8	70.5
негосударственный сектор	25.0	3.6	12.3	23.3	23.7	28.6	31.2	29.5

стиционные вложения в не нефтяной сектор промышленности.

В 2000—2014 гг. общий объем промышленной продукции увеличился приблизительно в 9 раз. Однако значительная часть этого роста произошла за счет нефтяной промышленности. Наибольший объем производства продукции в добывающей промышленности имел место в 2011 г. — 26,8 млрд манатов, впоследствии наблюдалось относительное снижение. В 2014 г. было на уровне 21,9 млрд манатов. Причиной этого стало снижение добычи нефти и газа. В обрабатывающей промышленности же продолжается темп роста. В целом в 2000 г., в обрабатывающей промышленности объем производства составил 1,5 млрд манатов, в 2010 г. — 5,7 млрд манатов, в 2014 г. — 8 млрд манатов.

Производство продукции в пищевой промышленности в 2012—2014 гг. оставалось на уровне приблизительно 2,5 млрд манатов. При сравнении с ростом населения то в этой отрасли наблюдается отставание. В производстве табачных изделий наибольший уровень был отмечен в 2005 г. — 30 млн манатов. В 2014 г. эта цифра составила 24 млн манатов. В 2014 г. наибольший ускоренный рост составил в сфере производства автомобилей и прицепов. Так, если в 2013 г. объем производства составил 4,6 млн манатов, то в 2014 г. этот показатель, увеличившись, до 20 раз достиг, 82,4 млн манатов. Если объем производство компьютеров и другого электронного оборудования в 2013 г. составлял 106 млн манатов, то в 2014 г. этот показатель, уменьшившись, в 2 раза составил 65 млн манатов [8].

Как видно, наблюдается динамика в производства продукции и у этого есть объективные и субъективные причины.

Обеспечение конкурентоспособности промышленных предприятий обеспечивает их эффективную деятельность как единой структуры. Для повышения конкурентоспособности предприятия осуществляют различные меры. Одним из таких мер являются расходы на технологические инновации в промышленности. В 2005 г. расходы на технологические инновации в целом по промышленности составили 53 млн манатов, в 2010 г. — 8 млн, в 2014 г. — 21 млн манатов (табл. 6). Здесь инновационные расходы составляет инновационная продукция. В 2005—2014 гг. в этих расходах начала повышаться доля инновационных процессов. Однако инновационная продукция составляет преимущество в инновационных расходах. Если обратить внимание на состав инновационных расходов, то можно увидеть, что в 2005 г. добывающей промышленности было выделено 43 млн ма-

натов, в последующие же годы их сумма неоднократно уменьшалась. В 2014 г. она составила всего 4 млн манатов. Однако в дальнейшем расходы на технологические инновации были направлены в обрабатывающую промышленность. Если в 2005 г. расходы на технологические инновации составляли 8 млн манатов, то в 2014 г. их уровень достиг 17 млн манатов.

В целом, проведенные исследования показывают, что в развитии не нефтяного сектора экономики Азербайджана имеется ряд проблем к которым относятся следующее: лидирующие место топливное — энергетического комплекса в структуре национальной экономики; проблема эффективного подхода в инновационных вложениях в развитие перспективных отраслей и предприятий; недостаточное развитие инфраструктуры и регулирующего механизма, обеспечивающего развитие инновационной деятельности; недостаточное решение вопросов применения международных стандартов по современной промышленной продукции [3]; наличие различий в региональном развитии и тенденции развития промышленных предприятий в центрах; не стремление предприятий к производству конкурентоспособной, инновационной продукции [5]; низкий показатель удельного веса экспортного потенциала промышленных предприятий во внешней торговле; предоставление льготных кредитов в целях привлечения внутренних и внешних инвестиций в промышленный сектор, создания условий для использования современных инновационных технологий в производстве и стимулирования применения интенсивных методов в производственных отраслях, ответственности промышленной продукции поставляемой на мировой рынок международным стандартом, улучшения финансового обеспечения предпринимательских субъектов, действующих в промышленной сфере и другие меры являются одним из основных направлений решения проблем в промышленном секторе [4].

В целом, для обеспечения развития в ближайшей перспективе промышленного сектора Азербайджанской Республики считается необходимым осуществление следующих мер: для развития деятельности предприятий отдельных отраслей промышленности в стране организация производства наукоемкой и высокотехнологичной, конкурентоустойчивой и экспортноориентированной промышленной продукции, отвечающей мировым стандартам; стимулирование привлечения инвестиционных вложений для обеспечения конкурентоустойчивого развития промышленного сектора; с целью реализации инновационной дея-

Таблица 5. Инвестиционные вложения в основной капитал в промышленности (в фактических ценах), млн манатов (1 \$ USA = 1,70 манатов)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Всего по промышленности	4,176	4 276	5,370	6,040	7,500	7,640
иностранные инвестиции	3,350	1 917	2 125	2,668.0	3,996.0	4,269.0
внутренние инвестиции	826	2 359	3 245	3,372.0	3,504.0	3,371.0
добывающая промышленность	3,730	2 952	3,244	3,857	5,095	5,948
иностранные инвестиции	3,210	1 883	1,894	2,493	3,866	4,185
внутренние инвестиции	520.6	1 069	1,350	1,364	1,229	1,763
обрабатывающая промышленность	115.8	510.2	847.9	861.2	888.9	644.6
иностранных инвестиции	35.9	1.1	0.2	0.1	0.2	0.9
внутренние инвестиции	79.9	509.1	847.7	861.1	888.7	643.7
производство распределение и снабжение электроэнергией газом и паром	299.8	422.6	768.9	565.8	489.4	423.7
иностранные инвестиции	98.4	23.0	188.2	91.2	89.0	75.8
внутренние инвестиции	201.4	399.6	580.7	474.6	400.4	347.9
водоснабжение, очистка и переработка выбросов	30.0	391.5	508.5	755.7	1,026.0	623.3
иностранные инвестиции	5.8	10.3	42.0	83.9	40.2	7.5
внутренние инвестиции	24.1	381.2	466.5	671.8	985.9	615.8

Джерело: [8].

Таблица 6. Производство инновационной продукции в промышленном секторе (млн манатов), (1 \$ USA = 1,70 манатов)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Промышленность всего	53 273	8 139	31 589	9326	13877	21534
инновационная продукция	53 272	7 952	30 904	5975	11899	13510
инновационные процессы	0.8	187.3	684.6	3351	1978	8024
Добывающая промышленность	43 892	4.8	692.9	778.4	8197	4133
инновационная продукция	43 892	4.8	692.9	778.4	8052	3987
инновационные процессы	-	-	-	-	144.5	145.6
Обрабатывающая промышленность	8 573	8 128	29 319	8083	4066	17384
инновационная продукция	8 572	7 941	28 634	5196	3847	9523
инновационные процессы	0.8	187.3	684.6	2887	219.3	7861
Производство, распределение и снабжение электроэнергией, газа и пара	808.5	-	-	464.5	1614	17
инновационная продукция	808.5	-	-	-	-	-
инновационные процессы	-	-	-	464.5	1614	17
Водоснабжение, очистка и переработка выбросов	-	5.7	1 577	-	-	-
инновационная продукция	-	5.7	1 577	-	-	-

Джерело: [8].

телефония применение льготных коэффициентов к амортизационным нормам используемых основных средств; применение льготных государственных и банковских кредитов при осуществлении инновационной деятельности на промышленных предприятиях; в целях стимулирования производства конкурентоспособной продукции в отраслях промышленности увеличить объем инвестиционных вложений, посредством таможенной политики создать оптимальных режим, расширить экспортнонаправленное производство и создать в этих целях особые экономические зоны; упрощение административных правил в предоставлении льготных кредитов для импорта — экспортных операций; осуществление процесса диверсификации в соответствии с стратегией внешнеэкономического развития экономики страны; формирование и расширение промышленных и технопарков, крупных промышленных комплексов, промышленных кластеров, промышленных кварталов, усиление их деятельности и др.

Литература:

1. Асланзаде И.А. Формирование государственной инновационной политики и проблемы повышения конкурентоспособности промышленного сектора: автореферат диссертации доктора экономических наук, НАНА Институт Экономики. — Баку, Изд. Европа, — 2013. — 54 с.
2. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития. — Баку, Изд. Victory, — 2011. — 542 с.
3. Мищенко В.В. Экономика регионов. — М.: ИК Аналитика, 2012. — 290 с.
4. Колесов В.П., Кулаков М.В. Международная экономика. — М.: Инфра-М, 2009. — 345 с.
5. Ширай В.И. Мировая экономика и международные экономические отношения. — М.: Издательский дом Дашков и К., — 2003. — 528 с.

6. Промышленность Азербайджан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/parks/

7. Официальный сайт президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.president.az/search/> дорожная карта

8. Государственный Комитет по Статистике Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.stat.gov.az/search/industry>

References:

1. Aslanzade, I.A. (2013), The formation state innovation policy and problems increasing competitiveness of industrial sector / Avtoreferat dissertation of doctor of economic science, Europa, Baku, Azerbaijan.
2. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development, Victory, Baku, Azerbaijan
3. Mishenko, V.V. (2012), Economy of regions, IK Analitika, Moskva, Russia.
4. Kolesov, V.P. and Kulakov, M.B. (2009), International economics, Infra, Moskva, Russia.
5. Shiray, V.I. (2003), World economy and international economic relations, Moskva, Dashkov and K, Moskva, Russia.
6. The official web -site -Industry of Azerbaijan (2017), available at: http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/parks/ (Accessed 02.10.2017).
7. Official web-site of President of Azerbaijan Republic (2017), available at: <http://ru.president.az/search/> дорожная карта (Accessed 06.10.2017).
8. Official web-site State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (2017), available at: <http://www.stat.gov.az/search/industry> (Accessed 02.10.2017).

Стаття надійшла до редакції 07.10.2017 р.

УДК 657.1

*І. Я. Максименко,**к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,**Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя**О. П. Зоря,**к. с. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,**Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя**Г. Р. Горлачова,**магістрант 6 курсу, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя*

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

*I. Maksymenko,**cand. sc. (econ.), assistant professor of department of "Accounting and taxation"**Zaporozhye National Technical University, Zaporizhzhya**O. Zorya,**cand. soc. (sociol), assistant professor of department of "Accounting and taxation"**Zaporozhye National Technical University, Zaporizhzhya**G. Gorlachova,**master, the 6th course, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya*

INVENTORY AS A COMPLEX OF INTERNAL AGRICULTURAL CONTROL IN THE PROCESS
OF MANAGEMENT BY ENTERPRISE

Досліджено особливості проведення інвентаризації на основі законодавчих та нормативних актів України.

Наголошено на важливості застосування інвентаризації як особливого інструмента внутрішньогосподарського контролю за діяльністю підприємства.

Доведено, що інвентаризація — один із найважливіших методів бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю.

Наголошено, що добре сплановані цілі засоби, сформованих структурах можуть призводити інтенсивності інвентаризації як засобу обліку внутрішньогосподарського контролю.

Features of the inventory on the basis of legislative and normative acts of Ukraine are investigated.

It is emphasized on the importance of using inventory as a special tool of internal control over the activities of the enterprise.

It is proved that inventory is one of the most important methods of accounting, and internal control.

It is emphasized that well-planned whole means, formed structures can lead to intensity of inventory as a means of accounting for internal control.

Ключові слова: активи, внутрішньогосподарський контроль, зобов'язання, інвентаризація, облік, управління.

Key words: assets, farm management, obligations, inventory, accounting, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інвентаризація — це певна послідовність практичних дій щодо документального підтвердження наявності, стану та оцінки майна та зобов'язань організації з метою забезпечення достовірності даних обліку і звітності.

У ст. 10 Закону про бухгалтерський облік зазначено, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка. Об'єкти і періодичність проведен-

ня інвентаризації визначаються власником (керівником) підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим згідно із законодавством.

Таким чином, інвентаризація — це інструмент, що забезпечує достовірність даних бухгалтерського обліку і фінзвітності.

Можна сказати, що інвентаризація виконує контрольну функцію обліку, що дозволяє виявити випадки необґрунтованого зменшення капіталу господарюючого суб'єкта, вкладеного в різні види майна (активів).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням проведення інвентаризації присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, серед яких слід

Таблиця 1. Види інвентаризації

Вид інвентаризації	Визначення
За обсягом майна, що перевіряється	
— повна (суцільна)	Охоплює всі види зобов'язань та всі активи підприємства незалежно від їх місцезнаходження, у тому числі предмети, передані у прокат, оренду або такі, що перебувають на реконструкції, модернізації, консервації, в ремонті, запасі або резерві незалежно від їх технічного стану. Також суцільній перевірці підлягають активи і зобов'язання, що обліковуються на позабалансових рахунках. Це, зокрема, цінності, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні або на зберіганні (об'єкти операційної оренди, матеріальні цінності на відповідальному зберіганні, у переробці, на комісії тощо), умовні активи та зобов'язання підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо), бланки документів суворої звітності, інші активи
— вибіркова (часткова)	Мета вибіркової інвентаризації — установити стан і наявність окремих цінностей у місці зберігання. Наприклад, вибірковою інвентаризацією підприємство проводить за тими цінностями, щодо яких постачальник відмовився задовольнити претензії через їх недовантаження або коли подібні претензії надійшли від покупців
За підставами проведення	
— планова (передбачувана)	Щодо такої інвентаризації підприємства затверджують строки проведення і здійснюють підготовчі роботи з групування, розміщення матеріальних цінностей у порядку, зручному для підрахунку, вимірювання та зважування, завчасно
— позапланова (раптова)	При кожній раптовій інвентаризації початок підготовчих заходів, а також завершення роботи з документами щодо руху цінностей і визначення залишків останніх на початок інвентаризації відбуваються у присутності інвентаризаційної комісії

відзначити М.Г. Белов, Ф.Ф. Бутинець, П.І. Гайдуцький, А.М. Крамановський, М.В. Кужельний, Ю.Я. Литвин, В.Г. Макаров, О.А. Шпіг, М.Я. Штейнманта, С.В. Бардаш, В.Д. Андрєєв, В.В. Сопко, В.С. Рудницький та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити особливості проведення інвентаризації умовах реформування системи обліку та довести її ефективність як складової внутрішньогосподарського контролю в процесі управління підприємством.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно зі ст. 10 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність" передбачає, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства повинні інвентаризувати активи й зобов'язання, перевіряти й документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку. Причому об'єкти, які підлягають інвентаризації, а також її періодичність визначає власник підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим.

Наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 затверджено єдине "Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань", зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.10.2014 р. за № 1365/26142, що набуває чинності 01.01.2015 р. Це положення є універсальним, тобто обов'язковим для підприємств усіх організаційно-правових форм і форм власності (крім банків, на яких дія положення не поширюється), а також представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та бюджетні установ.

Під час інвентаризації активів і зобов'язань перевіряють і документально підтверджують їх наявність, стан, відповідність критеріям визнання та оцінку.

При цьому забезпечуються:

- виявлення фактичної наявності активів і перевірка повноти відображення зобов'язань, коштів цільового фінансування, витрат майбутніх періодів;

- установлення лишку або нестачі активів шляхом зіставлення їх фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку;

- виявлення активів, які частково втратили свою первісну якість та споживчу властивість, застарілих, а також матеріальних та нематеріальних активів, що не використовуються, невикористаних сум забезпечення;

- виявлення активів і зобов'язань, що не відповідають критеріям визнання.

Проводити інвентаризацію активів і зобов'язань підприємства зобов'язує ч. 1 ст. 10 Закону № 996. Види інвентаризації, наведені в таблиці 1.

Проведення інвентаризації забезпечує власник (власники) або уповноважений орган (посадовець), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів. Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови, визначити об'єкти інвентаризації, періодичність і строки, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим (п. 4 розд. I Положення № 879).

Згідно із Положенням № 879 річну інвентаризацію проводять щороку до дати балансу (тобто 31 грудня). При цьому залежно від виду активів і зобов'язань по-трібно вкластися в такі строки (табл. 2).

Таблиця 2. Строки проведення річної інвентаризації

№	Види активів	Строки проведення
1	Необоротні активи	У період 3 місяців до дати балансу
2	Запаси	
	Поточні біологічні активи	У період 2 місяців до дати балансу
	Дебіторська і кредиторська заборгованість	
	Витрати і доходи майбутніх періодів	
	Зобов'язання	
	Незавершені капітальні інвестиції	
	НЗВ і напівфабрикати	
	Фінансові інвестиції	
	Грошові кошти	
	Кошти цільового фінансування	
	Зобов'язання в частині невикористаних забезпечень, розрахунків із бюджетом і за відрухуваннями на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	
3	Об'єкти ОЗ, зокрема автомобілі, морські та річні судна, які відправляються у тривалі рейси	До тимчасового вибуття з підприємства
	Інші матеріальні, які на дату інвентаризації перебуватимуть за межами підприємства	

Для проведення річної інвентаризації наказом керівника підприємства створюють інвентаризаційну комісію. До неї включають:

- представників апарату управління підприємства;
- представників бухгалтерської служби.

До комісії можна включати не тільки своїх бухгалтерів, а й представників аудиторських фірм або фізособу-підприємця, яка веде на підприємстві бухгалтерський облік на довірчих засадах;

— досвідчених працівників підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік (інженерів, технологів, механіків, виконавців робіт, товарознавців, економістів, бухгалтерів).

Крім того, за рішенням керівника підприємства до складу комісії можуть входити члени ревізійної комісії господарства, представники структурного підрозділу (служби) з внутрішнього аудиту.

Очолює комісію керівник підприємства (його заступник) або керівник структурного підрозділу підприємства, уповноважений керівником.

Для документування результатів інвентаризації використовують такі документи, як інвентаризаційні описи, акти інвентаризації та звіральні відомості.

Інвентаризаційні описи застосовують для фіксування наявності, стану та оцінки активів підприємства та активів, що належать іншим підприємствам і обліковуються за балансом.

В акти інвентаризації фіксують наявність грошових документів, бланків документів суворої звітності, фінансових інвестицій, готівки, а також повноту відображення грошових коштів на рахунках у банку (реєстраційних рахунках), дебіторської та кредиторської заборгованостей, зобов'язань, коштів цільового фінансування, витрат і доходів майбутніх періодів, забезпечень (резервів), що створюються відповідно до вимог П(С)БО, міжнародних стандартів та інших актів законодавства.

У звіральних відомостях бухгалтерська служба вказує розбіжності між даними бухгалтерського обліку та даними інвентаризаційних описів (актів інвентаризації).

Положення № 879 не встановлює типові форми описів, актів і звіральних відомостей, а тільки вказує, що ці документи слід оформляти відповідно до вимог Положення № 88. Тому для оформлення результатів інвентаризації ви можете використовувати форми первинки, установлені окремими нормативними актами (які конкретно — ми розповімо у відповідних розділах номера). Причому можна брати як "оригінальні" інвентаризаційні форми, так і "доопрацьовані" підприємством з урахуванням специфіки його діяльності.

Матеріали інвентаризації (описи, акти, звіральні відомості) складають не менше ніж у двох примірниках. При цьому вони можуть бути заповнені як рукописним способом, так і за допомогою електронних засобів обробки інформації.

В інвентаризаційних описах активи відображають за найменуваннями в кількісних одиницях виміру, прийнятих в обліку, з можливим виділенням за субрахунками та номенклатурою, окремо за:

- місцезнаходженням таких цінностей;
- особами, відповідальними за їх зберігання.

На кожній сторінці інвентаризаційного опису зазначають словами число порядкових номерів активів і загальну кількість у натуральних вимірниках усіх активів, записаних на цій сторінці, незалежно від того, в яких одиницях виміру (штуках, метрах, кілограмах тощо) вони відображені.

Акти інвентаризації заповнюють з урахуванням об'єктів інвентаризації. При цьому мають бути забезпечені їх ідентифікація та порівнянність з даними бухгалтерського обліку.

Записи в інвентаризаційних описах потрібно робити послідовно в кожному рядку. На окремому аркуші (крім останнього) мають бути заповнені всі рядки. А ось рядки, що залишилися не заповненими на останніх

аркушах інвентаризаційних описів (актів інвентаризації), прокреслюються.

Перед початком інвентаризації матеріально відповідальні особи (акти інвентаризації) дають розписку на підтвердження того, що всі прибуткові та видаткові документи на активи подано до бухгалтерії, прийняті об'єкти оприбутковано, а ті, що вибули, — списано на витрати.

Після закінчення інвентаризації інвентаризаційні описи (акти інвентаризації) підписують усі члени інвентаризаційної комісії (робочої інвентаризаційної комісії) і матеріально відповідальні особи.

На активи, належні іншим підприємствам, складають окремі звіральні відомості, копії яких надсилають власникам.

Тобто інвентаризація — один із найважливіших методів бухгалтерського обліку, та внутрішньогосподарського контролю. Саме завдяки проведенню інвентаризації керівництво підприємства має можливість отримати достовірну інформацію про стан майна та зобов'язань.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, інвентаризація — це перевірка наявності майна організації та стану її фінансових зобов'язань на певну дату шляхом зіставлення фактичних даних з даними бухгалтерського обліку. Інвентаризація повинна проводитися, і її результати оформляються зі строгим дотриманням вимог закону, у зв'язку з їх значимими наслідками.

Головна причина проведення інвентаризації — це не тільки виконання норм законодавства з боку керівників та власників бізнесу, а їхнє серйозне відношення до своєї справи, розуміння, що на їх підприємствах повинен бути реальний та ефективний контроль та облік.

Отже, інвентаризація — одна з найефективніших процедур обліку та контролю майна, фінансових та нематеріальних активів підприємства.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. № 996-XIV (із змінами та доповненнями).
2. Наказ Міністерства Фінансів України 02 вересня 2014 р. № 879 "Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань"
3. Наказ Міністерства Фінансів України 07 лютого 2013 р. № 73 "Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"
4. Максименко І.Я. Особливості проведення інвентаризації як форми внутрішньогосподарського контролю бюджетних установ // І.Я. Максименко // Економічний простір. — 2015. — № 103. — С. 167—175.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (Accessed 1 October 2017).
2. Ministry of Finance of Ukraine (2014), "On approval of the Regulations on the inventory of assets and liabilities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (Accessed 1 October 2017).
3. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "On Approval of the National Accounting Standards (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/255-2011-p> (Accessed 1 October 2017).
4. Maksymenko, I.Y. (2015), "Features of the inventory as a form of internal control of budgetary institutions", Economic space, vol. 103, pp. 167—175.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2017 р.

*В. О. Біленко,
к. е. н., старший викладач, Запорізький національний університет
А. Ю. Губа,
магістрант, Запорізький національний університет*

АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СТАНУ ГАЛУЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*V. Bilenko,
PhD in Economics, the Teacher, Zaporizhzhya National University
A. Guba,
the Master, Zaporizhzhya National University*

ANALYSIS AND FORECASTING OF THE STATE OF THE AGRICULTURAL AGRICULTURE
OF UKRAINE WITH THE CONDUCT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Проаналізовано наукові засади системи сталого розвитку сільського господарства. Зроблено висновок про те, що розв'язати екологічні проблеми тільки шляхом розробки нових та впровадження вже існуючих екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. Виявлено, що словосполучення "сталий розвиток" безпосередньо пов'язано тільки з досягненням екологічної рівноваги і дотриманням екологічних принципів розвитку суспільства, націлених на збереження навколишнього середовища у тривалій перспективі. Виявлено, що сталий розвиток необхідно розуміти не як результат, а як процес. Проаналізовано інформаційні зв'язки системи моніторингу сільського господарства. Запропоновано розглядати їх з урахування трьох блоків: теоретико-методологічних засад, практичного використання природних ресурсів, а також наявних фактичних даних. Зазначено екологічний, економічний й соціальний блоки показників для визначення сталості розвитку сільського господарства України.

The scientific principles of the system of sustainable development of agriculture are analyzed. It is concluded that solving environmental problems only by developing new ones and introducing already existing environmentally friendly and resource-saving technologies is no longer possible. It has been found that the phrase "sustainable development" is directly related to the achievement of the ecological balance and compliance with the ecological principles of the development of society, aimed at preserving the environment in the long run. It has been found that sustainable development must be understood not as a result, but as a process. The information links of the monitoring system of agriculture are analyzed. It is proposed to consider them taking into account three blocks: theoretical and methodological principles, practical use of natural resources, as well as available factual data. The ecological, economic and social blocks of indicators for determining the sustainability of agricultural development in Ukraine are indicated.

Ключові слова сільське господарство, аграрна сфера, сталий розвиток, інформаційна система, екологічні показники, економічні показники, соціальні показники.

Key words: agriculture, sustainable development, information systems, environmental performance, economic performance and social performance.

ЗАГАЛЬНА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постіндустріальне суспільство наразі "працює на межі" своїх біологічних можливостей щодо забезпечення умов комфортної життєдіяльності людини. Причиною цього є обмеженість природних ресурсів, що є в наявності людства, а також їх не відтворюваність (або повільна відтворюваність). Одночасно з цим техногенний тиск на природу щорічно зростає в геометричній прогресії. Вплив людини на природу став особливо значним, фактично неконтрольованим та й у багатьох випадках не прогнозованим. Стає зрозуміло, що розв'язати екологічні проблеми тільки шляхом розробки нових та

впровадження вже існуючих екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. В той же час розпочатий процес втручання в природне середовище обернувся негативними наслідками: неухильно погіршується стан довкілля, виснажуються сировинні і енергетичні ресурси, безперервно зменшуються площі орних земель, лісів, об'єми прісної води на одну людину, з'являються нові масштабні проблеми — глобальна зміна клімату, озонові вікна, радіоактивні відходи, нові захворювання тощо. Відповіддю на екологічні виклики може стати концепція сталого розвитку. Особливо важливого значення набуває концепція сталого розвитку в

сфері сільського господарства, оскільки саме ця галузь нерозривно пов'язана із забезпеченням населення, тобто фізичного та інтелектуального капіталу країни, необхідними ресурсами для життя. Це і обумовлює мету дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом багато вчених займається дослідженням різних аспектів теоретико-методологічної концепції сталого розвитку. Так, теоретичним засадам сталого розвитку, його сутності та визначенню шляхів досягнення в умовах перехідної економіки присвячені праці І. Александрова, В. Гейця, Л. Дейнеко, О. Осауленка, Л. Мельника, Е. Хлобистова. Забезпеченню державного регулювання сталого розвитку приділено значну увагу в працях М. Білопольського, Б. Буркинського, О. Веклич, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Степанова, С. Харічкова та інших. Серед зарубіжних вчених необхідно зазначити праці А. Алабугіна, І. Ансоффа, Т. Ділліка, Г. Далі, В. Данилова-Данильєна, Д. Кобба, К. Лосева, І. Рейфа, А. Урсула та інших. Проте недостатньо уваги приділено моделюванню аспектів сталого розвитку в розрізі сільського господарства як життєво важливої сфери для суспільства і економічної системи.

ФОРМУВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення особливостей сільського господарства України, узагальнення поняття сталого розвитку для аграрної сфери країни, а також моделювання інформаційних зв'язків системи моніторингу сільського господарства.

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економічній літературі України термін "сталість" у більшості випадків асоціюється з екологічною концепцією сталого розвитку, оскільки це поняття завжди використовується для опису теорії збалансованого соціально-економічного розвитку в рівновазі з навколишнім середовищем. У зв'язку з некоректним перекладом закріпилася асоціація, що словосполучення "сталий розвиток" безпосередньо пов'язано тільки з досягненням екологічної рівноваги і дотриманням екологічних принципів розвитку суспільства, націлених на збереження навколишнього середовища у тривалій перспективі. У той же час найважливішими задачами управління підприємствами є цілеспрямований контроль за змінами, що відбуваються у соціально-економічному середовищі, прогнозування і компенсація найбільш небезпечних диспропорцій розвитку, формування здатності функціонувати та вдосконалюватися в умовах негативних зовнішніх і внутрішніх впливів, зберігаючи при цьому рівновагу.

Сталий розвиток — це розвиток, який породжує економічне зростання, але справедливо розподіляє його результати, відновлює навколишнє середовище в більшій мірі, ніж руйнує його, підвищує можливості людей, а не збіднює їх. Це розвиток, у центрі якого з находиться людина, але він орієнтований на збереження природи, спрямований на забезпечення зайнятості, забезпечує реалізацію прав кожного, наприклад, жінок, дітей, незахищених верств населення. З іншого боку, ця стратегія пов'язана з переорієнтацією науки, що повинна забезпечити науковий фундамент для позитивного функціонування цивілізації не лише в сучасному, а й у майбутньому. Можливо це через заохочення розвитку людського потенціалу шляхом економічного зростання на основі сталого раціонального використання природної ресурсної бази. Тому головною перепорою на шляху сталого розвитку є протиріччя між ринковою організацією економічних процесів і неринковою за суттю мотивацією дій на захист навколишнього середовища і соціальної сфери.

Сталий розвиток необхідно розуміти не як нерухо- ме консервативне означення — не як результат, а як про-

цес постійного знаходження і забезпечення в змінних умовах балансу, узгодженості, гармонійності розвитку суспільства і природи, як якісно процесуючого руху суспільства і природи в режимі взаємодії, при якій сторони не наносять шкоди одна іншій. Само слово "sustainable" пояснюється в тлумачному словнику англійської мови як "підтримуючий", "попереджуючий катастрофу". Тому в концепції сталого розвитку термін "sustainable development" вживається в значенні "розвиток, що попереджує катастрофу" [2].

Існують чітко визначені та задекларовані у Концепції сталого розвитку [1] аксіоматичні основи, вони є домінуючими для кожного рівня економіки, але не регламентують стратегії окремих суб'єктів з досягнення сталого розвитку, яка повинна визначатися в межах конкретної соціально-економічної системи, в залежності від рівня її стійкості або нестійкості. Їх доцільно доповнити суто науковими, бо процес переорієнтації розвитку на якісно нову сталу основу має тривалі і невизначений характер, що ускладнює прогнозування можливих наслідків розвитку. Додатковими або такими, що спрямовані на досягнення мети сталого розвитку, є принципи: керування метою і передбачення наслідків; холостичної перспективи; суттєвих елементів; адекватних меж; практичного фокусу; відкритості; ефективних комунікацій; розширеної участі; постійної оцінки; інституційних спроможностей.

Загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стійкість (стабільність). Стійкість — це такий стан соціально-економічної системи, коли немає причин для порушення досягнутої рівноваги. Головною умовою сталого розвитку є досягнення ринкової рівноваги, тобто такої симетричності процесів, що збалансовує деструкцію і відновлення, розпад і з'єднання, розподіл і інтеграцію. Найсучаснішим підходом до дослідження ринку є теорія хаосу. На жаль, її здобутки несумісні з класичною наукою, тому що висунуті наукові гіпотези повинні бути підтвержені практикою, однак коли вивчається хаотична система, не можна отримати точних прогнозів і перевірити їх з часом. Такий стан речей не є свідченням неправильності теорії хаосу, яка підтверджена емпіричними розрахунками та прикладами розвитку природних систем. Ще не існує науково обгрунтованого апарату для прикладного її використання у процесі економічних досліджень (наприклад, ринкової рівноваги, цін, біржової торгівлі). Але наявність означеної теорії дозволяє стверджувати, що суспільство є надчуттєвою складною системою, яка постійно знаходиться на грані хаосу. Такими ж є екологічні, соціальні і економічні системи, що входять до її складу. Тому, приймаючи стійкість (стабільність) рівноваги як головну умову сталого розвитку, доцільно сприймати її як ринкову. Ринкова рівновага — ривність попиту і пропозиції, на які впливають різноманітні фактори, спроможні стабілізувати або дестабілізувати рівноважний стан. Їх визначено як "фактори сталості" і умовно поділено на безпосередні, які сприяють зміні кількісних параметрів системи, та опосередковані, які сприяють зміні якісних і кількісних параметрів системи одночасно.

Розрізняють суспільно-соціальний, еколого-економічний і економіко-екологічний підходи до обгрунтування концепції сталого розвитку. Перший підхід носить глобальний характер і стосується проблем розвитку цілісної особистості на основі підпорядкування їй природи та економіки. Сучасне суспільство не набуло таких ознак розвитку, що дозволяють говорити про спроможність його реалізації. Відність, нерівність, відсталість, нерозвиненість — це далеко не всі гальма, які перешкоджають сталому соціально орієнтованому розвитку. Тому більш детального вивчення потребують інші підходи: еколого-економічний і економіко-екологічний. Еколого-економічний підхід уособлює первинність екологічної складової, яка є і основною метою, і головним джерелом реалізації сталого розвитку. Еко-

номіко-екологічний — маючи на меті сталий екологічний розвиток, джерелом його досягнення вважає економічну складову. Таким чином, мова йде вже не про сталий, а про підтримуємий розвиток.

Для ефективного функціонування аграрної сфери в світлі концепції сталого розвитку необхідно створити інформаційну систему моніторингу стану використання природних ресурсів. У сучасних умовах необхідність її проведення обумовлюється, в першу чергу, суттєвим антропогенним навантаженням на довкілля, що зумовлює якісні зміни у взаємовідношеннях між людиною та природою. Значною науковою та практичною проблемою стає оцінка використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві. Крім того, серед завдань еколого-економічної оцінки використання земель сільськогосподарського призначення особливого значення набуває визначення рівня відповідності існуючого стану їх використання до оптимального.

Завдання розробки та подальшого удосконалення ведення інформаційної системи моніторингу сільськогосподарства стосується не тільки обліку факторів, суттєвих з точки зору збереження та охорони природного стану довкілля, формування сприятливого навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку території на засадах еколого-безпечного використання природних ресурсів земельно-ресурсного потенціалу. Необхідність використання інтелектуальних методів обробки даних в інформаційних системах моніторингу також зумовлена постійним зростанням обсягів інформації відповідними потребами користувачів оперативного, повного, своєчасного та якісного її одержувати.

Для нормального функціонування інформаційної системи моніторингу, що обслуговує великомасштабний об'єкт спостереження, необхідно мати в її складі забезпечуючі підсистеми.

До забезпечуючих слід віднести підсистеми: методологічного (теоретико-методологічні засади функціонування інформаційної системи моніторингу), наукового (постійне удосконалення наукових задач концепції сталого розвитку), технічного (технічне забезпечення інформаційної системи, наприклад, hardware та software), організаційного та кадрового (інтелектуальний капітал інформаційної системи моніторингу), правового (правове поле, в якому діє інформаційна система) та метрологічного (система показників відповідності аграрної сфери принципам сталого розвитку та одиниць їх виміру) забезпечення.

Оскільки зрозуміло, що дані кількісного обліку, матеріали ґрунтових обстежень, показники економіки землекористування, якісної характеристики сільськогосподарських угідь є менш індикативні та фрагментарні, ніж цілісний масив даних, який дозволяє дати комплексну оцінку стану використання земель регіону та країни, необхідно розробити науково-обґрунтовані рекомендації подальших напрямів удосконалення показників виміру стану сільського господарства із урахуванням системи екологічних, економічних та соціальних критеріїв відповідності концепції сталого розвитку.

Інтегровані кадастрові бази даних інформаційної системи повинні поєднувати об'єктивну та актуальну інформацію про місцезнаходження земельних ділянок, їх кількісні та якісні характеристики, правовий режим, цільове призначення, цінність та ефективність використання. Джерелом такої інформації повинна слугувати автоматизована система державного земельного кадастру, яка б, по-перше, базувалась на всебічній та повній інформації про земельні ділянки, а по-друге, була б реалізована в середовищі сучасних інформаційних технологій.

Нині в Україні існує кадастр земельних ресурсів, проте одним з ключових недоліків нинішнього земельно-кадастрового обліку слід вважати його статистичний характер, оскільки, починаючи з радянських часів,

актуалізація кадастрових даних в значній мірі підмінялася веденням статистичної звітності з кількісного обліку земель, а просторові характеристики земельних ділянок нерідко обліковувались із недостатньою точністю та ретельністю.

У той же час здійснення еколого-економіко-соціальної оцінки поточного стану сільського господарства України та створення інформаційної бази для справедливого оподаткування та ефективного функціонування механізмів ринкового обороту землі стає можливим лише за тієї умови, коли земельно-кадастрова інформація буде насичена актуальними та достатньо точними відомостями, опрацювання яких може здійснюватися за допомогою певних алгоритмів у автоматизованих системах моніторингу. Приклад інформаційних зв'язків такої системи моніторингу подано на рисунку 1.

Блок "Фактичні дані" являє собою вихідні дані, отримані за допомогою кадастрової системи, а саме базу даних аграрної сфери, враховуючи:

- 1) рослинництво, включаючи
  - зернові культури (пшениця, ячмінь, жито, овес, рис, кукурудза, гречка, сорго тощо);
  - зернобобові культури (горох, квасоля, сочевиця, соєві боби тощо);
  - кормові культури (однорічні та багаторічні трави, силосні культури, кормові коренеплоди, кормові баштанні культури);
  - технічні культури: а) харчові культури (цукрова тростина, цукровий буряк, крохмаловмісні культури, лікарські рослини); б) текстильні культури (бавовник, льон, джут, конопля); в) каучуконосні (гевея);
  - овоче-баштанні культури: а) картопля, б) листові культури (капуста, салат, шпинат, кріп, листові петрушка тощо); в) плодові культури (томат, огірок, гарбуз, кабачок, патисон, баклажан, перець); г) цибулинні культури (цибуля і часник) коренеплоди (морква, столові буряк, пастернак, петрушка, селера, ріпа, редиска, редька тощо); е) баштанні культури (кавун, диня, гарбуз тощо);
  - цитрусові культури (апельсин, грейпфрут, мандарин, лимон, бергамот тощо);
  - тонізуючі та наркотичні культури (чай, кава, какао, тютюн), мак опійний;
  - олійні і ефіроолійні культури: а) олійні культури (соняшник, ріцина, гірчиця, ріпак, кунжут, ріжій, конопля, льон, кокосова пальма, олійна пальма, оливкове дерево); б) ефіроолійні культури (коріандр, аніс, кмин тощо);
  - виноградарство;
  - садівництво;
  - грибництво;
- 2) тваринництво, включаючи:
  - скотарство (вирощування великої рогатої худоби);
  - вівчарство;
  - козівництво;
  - конярство;
  - бджільництво;
  - джмільництво;
  - звірівництво;
  - марикультура;
  - оленярство;
  - птахівництво;
  - верблюдівництво;
  - шовківництво;
  - свинарство;
  - рибництво;
  - кролівництво;
  - 3) рибальство.

Блок "Теоретико-методологічні засади" включає в себе правове поле, в якому існує та функціонує галузі сільського господарства, законодавство стосовно сталого розвитку, а також показники сталого розвитку, що є актуальними стосовно галузі сільського господарства.

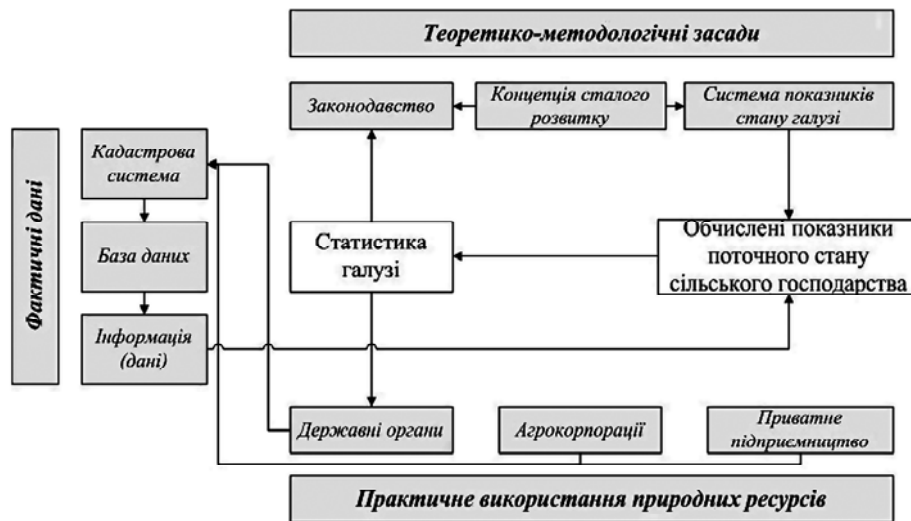

Рис. 1. Інформаційні зв'язки системи моніторингу сільського господарства

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях до сталого розвитку ще на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на XXI століття [1]. Незважаючи на те, що в Україні досі не була прийнята Стратегія сталого розвитку, а комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 — 2015 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 634 від 26 квітня 2003 р., була відмінена у 2011 р. під час скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм; деякі стратегічні та програмні документи спрямовані на впровадження принципів сталого розвитку. Про це свідчать, наприклад, Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 р., Транспортна стратегія України на період до 2020 р., Державна програма розвитку внутрішнього виробництва, Державна цільова економічна програма розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 р. тощо, а також проект Концепції державної політики розвитку "зеленої" економіки до 2020 р. та проект Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва.

До показників відповідності сільського господарства України Концепції сталого розвитку відносять три групи показників, а саме:

1) показники характеристики екологічного стану: вміст гумусу в ґрунтах; внесення органічних та мінеральних добрив; стан еродованості орних земель; характеристику сільськогосподарських угідь за ознаками, що впливають на родючість ґрунтів; відповідність ґрунтів гігієнічним нормативам (санітарно-хімічні та мікробіологічні показники); розораність території та сільськогосподарських угідь; лісистість; врожайність;

2) показники економічного стану: індекси продукції сільського господарства; продукція сільського господарства у порівнянних цінах; продукція сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь; продукція сільського господарства на душу населення; урожайність сільськогосподарських культур; рівень рентабельності виробництва, індекси продуктивності праці, основні фонди, енергетичні потужності в сільськогосподарських підприємствах;

3) показники соціального блоку: народжуваність населення; коефіцієнт народжуваності; природний приріст населення; коефіцієнт природного приросту населення; очікувана тривалість життя при народженні; смертність населення; коефіцієнт смертності; споживання продуктів харчування; забезпеченість населення товарами тривалого користування; забезпеченість на-

селення приватними легковими автомобілями; телефонізація квартир; житловий фонд; кількість бібліотек, кіностановок і закладів культури клубного типу [3].

Блок "Практичне застосування природних ресурсів" включає в себе суб'єктів аграрної сфери країни, а саме: сільськогосподарські підприємства, колективні сільськогосподарські підприємства кооперативного та корпоративного типу, селянські (фермерські) господарства, приватні сільськогосподарські підприємства, уповноважені органи державної влади і управління та органи місцевого самоврядування.

З урахуванням правового поля та сформованої системи показників, а також фактичних даних проходить систематичне обчислення показників поточного стану сільського господарства, а також формування статистики. Аналіз статистики дозволяє прийняти рішення стосовно управління аграрною сферою країни згідно Концепцією сталого розвитку, а також прогнозувати майбутній стан сільського господарства.

Література:

1. Програма дій "Порядок денний на XXI століття": Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт "Планета Земля", 1992 р.). — Пер. з англ. — 2-ге вид. — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.
2. Голубець М.А. Розвиток "сталий" чи "збалансований"? / М.А. Голубець // Український географічний журнал. — 2006. — № 2. — С. 66—69.
3. Тихонов А.Г. Наукові засади сталого розвитку землекористування: принципи, індикація, показники / Тихонов А.Г., Гребенюк Н.В., Тихоненко О.В., Феденко В.П. // Землевпорядкування. — 2002. — № 2. — С. 13 — 21.
4. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія / З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. — 516 с.
5. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. — 2012. — № 6. — С. 4—12.

References:

1. UN (2000), Prohrama dij "Poriadok dennij na XXI stolittia": Ukhvalena konferentsiieiu OON z navkolyshn'oho seredovyscha i rozvytku v Rio-de-Zhanejro (Samit "Planeta Zemlia", 1992 r.) [Action program "Agenda for the XXI Century": Adopted by the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (Summit "Planet Earth", 1992)], Intelsfera, Kyiv, Ukraine.
2. Holubets', M.A. (2006), "Development "sustainable" or "balanced"?", Ukrains'kyj heohrafichnyj zhurnal, vol. 2, pp. 66—69.
3. Tykhonov, A.H. Hrebenuk, N.V. Tykhonenko, O.V. and Fedenko, V.P. (2002), "Scientific principles of sustainable development of land use: principles, indications, indicators", Zemlevporiadkuvannia, vol. 2, pp. 13—21.
4. Herasymchuk, Z.V. and Polischuk, V.H. (2011), Stymuliuvannia staloho rozvytku rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Stimulating the sustainable development of the region: theory, methodology, practice], RVV LNTU, Luts'k, Ukraine.
5. Khvesyk M. and Bystriakov, I. (2012), "Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 6, pp. 4—12.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2017 р.

С. В. Пірог,

аспірант кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСНОГО ПТАХІВНИЦТВА

S. Piroh,

graduate student enterprise economics and human resources management,
Yuriy Fedcovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

EFFICIENCY OF MEAT POULTRY ENTERPRISES

У статті проведено аналіз ринку м'яса птиці в Україні. Проведено аналіз фінансових показників компанії лідера. Визначено основні причини високої конкурентоспроможності продукції компанії "МХП". Описані проблеми, що спричинили негативний фінансовий результат.

The article analyzes the poultry market in Ukraine. The analysis of financial indicators of the company leader was conducted. The main reasons for the high competitiveness of MHP products are determined. The problems that caused the negative financial result of the holding are described.

*Ключові слова: ефективність, ефект, тенденція, "МХП", птахівництво.
Key words: efficiency, effect, trend, "MHP", poultry.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Падіння рівня реальних доходів населення зменшує доступність якісних продовольчих продуктів, що створює загрозу економічній і соціальній безпеці держави. Значна девальвація національної валюти здорожує вартість імпортованих продуктів, і зменшує вартість робочої сили. Така ситуація є сприятливою для розвитку власних галузей сільського господарства і харчової промисловості.

Одним із перспективних напрямків сільського господарства є птахівництво. На ринку представлена олігополія з одним явним лідером, досвід якого можливо використати для вдосконалення підприємств галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми збільшення ефективності виробництва розглядали такі автори: Н.О. Аверчева, Т.В. Бакіна, О.Б. Булик, А.Г. Коваленко, О.В. Ульяновченко, О.П. Русак, М.В. Яценко.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити основні перевали підприємства лідера у галузі птахівництва

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ринок птахівництва представлений двома групами виробників продукції: господарствами населення та підприємствами. Розподіл обсягів виробництва представлений в таблиці 1.

Таблиця 1. Показники виробництва м'яса птиці в Україні

Роки	Виробництво підприємствами тис. тонн	До загального виробництва, %
1990	356,8	50,3%
2000	35,8	18,5%
2010	772,0	80%
2011	811,0	81,4%
2012	868,1	80%
2013	966,6	82,7%
2014	974,4	83,6%
2015	967,7	84,6%

Джерело: Державна служба статистики України.

Як видно з показників основними виробниками продукції, більше 84 % є сільськогосподарські підприємства. Пропозиція продукції на ринку м'яса курятини, — основного товару галузі представлено у такий спосіб (рис. 1).

Наведені дані свідчать про значну концентрацію виробничих потужностей в одній компанії, що може пояснюватися високою ефективністю виробництва і реалізації продукції.

З дати свого заснування компанія "МХП" нарощувала обсяги виробництва продукції та створювала вертикальні зв'язки між компаніями однієї виробничо-логістичної ланки. Питома вага виробленої продукції компанією "МХП" представлено в таблиці 2.

Проте, якщо розраховувати ефективність балансовим методом з 2014 р. компанія є неефективною. Фінансовий результат проявився у відємній формі. Основні фінансові показники компанії зображені в таблиці 3.

Причиною такою зміни у фінансових показниках компанії є падіння національної валюти в цей період і збільшення курсових різниць, що привело до здійснення додаткових незапланованих витрат. Власний капітал компанії постійно зменшується через непокритий збиток. Проте причина фінансової неефективності компанії пов'язана з інвестиційним аспектом. Операційна діяльність організована на високому рівні і дозволяє розвиватися компанії на фоні негативного фінансового результату.

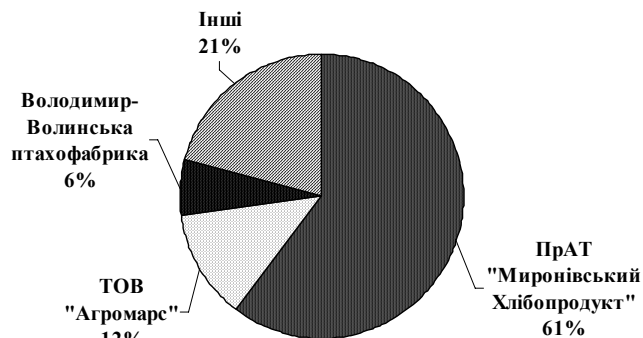

Рис. 1. Структура пропозиції продукції м'ясного птахівництва за виробниками за 2015 рік

Джерело: [2].

Таблиця 2. Питома вага "МХП" на ринку промислового виробництва м'яса птиці

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво підприємствами	772,0	811,0	868,1	966,6	974,4	967,7	992,4
Виробництво «МХП»	331,4	384	404	447	525,4	519,5	573
Питома вага «МХП»	42,9%	47,3%	46,5%	46,2%	53,9%	53,6%	57,7%

Джерело: [1].

Таблиця 3. Фінансові показники "МХП"

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка основних засобів в активах підприємства, %	54,27%	58,19%	59,57%	59,96%	60,67%	59,78%
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	7719355	9964494	11247824	11826711	14636689	23983085
Фінансовий результат	2044562	2565372	2478385	1198255	-12417227	-5578761
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	22766	24779	27800	30200	29923	30979
Власний капітал	5107414	7131189	9245861	9074092	3011585	1744492
Необоротні активи	6783399	9004280	11804451	12796842	20271319	26818889
Довгострокові зобов'язання	5260302	5662653	6594508	9729150	12727605	21841875
Короткострокові кредити та позики	900977	1361265	1858293	303734	0	0
Дебіторська заборгованість	1468575	1807070	2461692	2534538	6535223	7469208
Запаси	893267	1162416	3519979	3262009	4544676	8447702

Джерело: [3].

Однією з переваг технологічного процесу компанії є його закритість.

Виробничо-розподільча ланка повністю належить цій компанії. Виробничий процес починається зі збору зернових на власних орних площах, далі зерно транспортується на власні елеватори. Наступним етапом є переробка сировини у комбікорм на виробничих потужностях компанії. Паралельно цим процесам відбувається процес інкубації і вирощення молодняку на інкубаторних станціях. Далі відбувається вирощення, забій та переробка птиці. Після чого відбувається транспортування власним автомобільним парком до мережі супермаркетів та власних точок збуту продукції (рис. 2).

Описаний виробничий процес дозволяє мінімізувати ризики і транзакційні витрати, а отже і зменшити собівартість продукції.

ВИСНОВКИ

М'ясна галузь України вийшла на міжнародний ринок і має значний потенціал до зростання, яке відбуватиметься в першу чергу через розширення ринку м'яса птиці [4, с. 84]. Основні передумови до захоплення ринку є у великий підприємств, що здатні використовувати передове обладнання і здійснювати замкнутий цикл виробництва. Проте існує проблема пошуку інвестицій на такі капітальні проекти. Іноземні інвестиції можуть створювати валютні ризики, якщо підприємство не орієнтоване на експорт. Тому для вирішення фінансових проблем компаніям з іноземним капіталом необхідно збільшувати збут продукції закордонним споживачам.

Література:

1. Mhp.com.ua [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — К., 2017. — Режим доступу: <http://www.mhp.com.ua/>

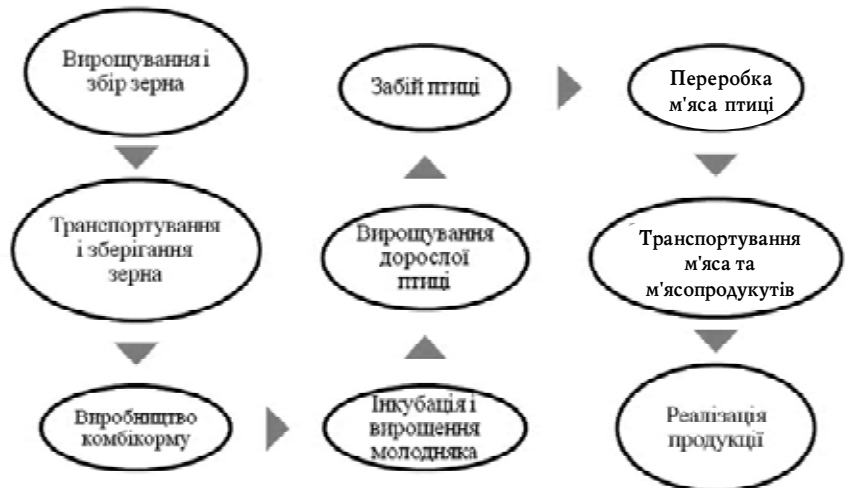

Рис. 2. Виробничо-розподільчий ланцюг м'ясного птахівництва

Джерело: [1].

2. Latifundist.com [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Полтава, 2017. — Режим доступу: <http://latifundist.com/>

3. Smida.gov.ua [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — К., 2017. — Режим доступу: <http://smida.gov.ua/>

4. Вегнерук Н.П. Стан та перспективи підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва / Н.П. Вегнерук, К.М. Васюк // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 21. — С. 83—85.

References:

1. PJSC Myronivsky Hliboproduct (2017), available at: <http://www.mhp.com.ua/> (Accessed 15 Sept 2017).

2. Latifundist.com (2017), available at: <http://latifundist.com/> (Accessed 15 Sept 2017).

3. SMIDA (2017), available at: <http://smida.gov.ua/> (Accessed 15 Sept 2017).

4. Vehnerek N. P. K. M. Vasiuk. (2015), "Condition and prospects for improving the efficiency of poultry production", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 83—85.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2017 р.

С. І. Крючок,
здобувач, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ВПЛИВ НТП ТА ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

S. Kriuchok,
candidate for a degree, Dnipropetrovsk State University of Agrarian and Economics

THE INFLUENCE OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS AND INNOVATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті встановлено, що найбільш повно сутність науково-технічного прогресу розкривається в системі категорій результативних і ресурсних характеристик, які визначають різні його сторони — як результату удосконалення виробництва, так і безпосередньо самого процесу його удосконалення, інтенсивність якого визначається величиною необхідних ресурсів. Інтелектуальний капітал виступає специфічним виробничим ресурсом агропромислового підприємства, представленим людським інтелектом і отриманими інтелектуальними продуктами, використання якого дасть можливість підприємству активізувати інноваційну діяльність, формувати конкурентні переваги. Аналіз різноманітних визначень "інновації" дозволяє зробити висновок про специфічний зміст інновації, а головною функцією інноваційної діяльності є функція технічних, технологічних, економічних, організаційних та інших змін.

The article establishes that the most complete nature of scientific and technological progress is revealed in the system of categories of productive and resource characteristics, which determine its various sides — as a result of improving production, as well as directly the process of its improvement, the intensity of which is determined by the size of the necessary resources. Intellectual capital resources in favor specific production of agricultural enterprises represented by human intelligence and intellectual products obtained, the use of which will enable the company to step up innovation, generate competitive advantages. Analysis of different definitions of "innovation" suggests the specific content innovation, and innovation main function is a function of technical, technological, economic, organizational and other changes.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновації, капітал, науково-технічний прогрес, розвиток, економічна ефективність.

Key words: agro-industrial production, innovation, capital, scientific and technological progress, development, economic efficiency.

ВСТУП

На всіх етапах історії виробництва вирішальне значення у підвищенні його стабільності, технічної вдосконаленості та економічної ефективності відігравав взаємопов'язаний процес розвитку науки, техніки та виробництва. Постійне удосконалення засобів і предметів праці, технології виробництва і його організації є головною рушійною силою розвитку продуктивності праці та економічного зростання агропромислового виробництва.

Створення умов і можливостей розвитку науково-технічного прогресу в різних сферах господарського комплексу країни, удосконалення техніко-технологічної бази агропромислового виробництва, задоволення потреб населення конкурентоспроможними товарами є одним з важливих завдань на шляху побудови інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є:

- з'ясувати особливості науково-технічного прогресу, його значення у виборі і становленні інноваційного шляху розвитку;
- дослідити підходи вчених-економістів щодо визначення сутності поняття "інновації";
- запропонувати класифікаційні ознаки інновацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом останнього десятиріччя науково-технічний прогрес в економічних дослідженнях все частіше пов'язується з поняттям інноваційного процесу. У наукових та методичних працях існує велика кількість трактувань НТП, що зумовлено багатогранністю його про-

яву, різноманітністю форм впливу на всі сторони матеріального та духовного життя суспільства. В цілому, в економічній літературі можна виділити два основних підходи щодо визначення сутності науково-технічного прогресу.

Перший — результативний. Згідно з цим підходом в основу сутності науково-технічного прогресу покладено результати оновлення технології виробництва: збільшення питомої ваги нових видів продукції, нових видів матеріалів, удосконалення форм організації виробництва тощо. Результатом технічного оновлення виробництва є підвищення його техніко-технологічного рівня, ріст продуктивності праці та збільшення обсягів випуску продукції, підвищення її якості. НТП визначається як неперервний процес удосконалення засобів виробництва і всього виробничого процесу на основі досягнень сучасної науки.

Другий підхід — ресурсний. Згідно з ним науково-технічний прогрес є динамічним комплексом заходів щодо створення, впровадження і розповсюдження нових знань, створення й використання більш досконалих технологічних процесів, форм організації виробництва на основі науки, техніки та передового досвіду. Ресурсний підхід до характеристики НТП базується на матеріально-технічних, трудових, фінансових, інформаційних ресурсах щодо створення і застосування нововведень, які забезпечують підвищення ефективності виробництва.

Розвиток НТП може бути досягнутий з більшою або меншою величиною ресурсів, тобто якщо результативні темпи науково-технічного процесу вище ресурсних, то відбувається інтенсивний шлях розвитку, якщо навпаки — інтенсивний. Сутність інтенсивного розвитку еко-

номіки, його відмінності від екстенсивного, обґрунтував П. Друкер. Він зазначав, що просте і розширене відтворення може проходити як "екстенсивно, якщо розширюється тільки процес виробництва", так і "інтенсивно, якщо застосовуються більш ефективні засоби виробництва" [5].

У зв'язку з цим, обґрунтованими є твердження І. Вініченка, який поняття науково-технічного прогресу пов'язує з розвитком, удосконаленням виробничих сил та справедливо виділяє три головних аспекти цього розвитку: збільшення масштабів економічних ресурсів — кількісний аспект; зміни в структурі виробничих сил, їх складових елементів — структурний аспект; зрушення в усереднених і індивідуальних споживчих якісних характеристиках окремих елементів виробничих сил — якісний аспект [3].

Якщо кількісний аспект означає екстенсивний розвиток виробничих сил, то структурний і якісний — їх удосконалення, тобто інтенсивний розвиток "науково-технічного прогресу в деякій мірі тотожний якісному і структурному удосконаленню виробничих сил" [4]. Слід зазначити, що категорія "розвиток" застосовується тоді, коли спостерігається процес переходу від екстенсивного розвитку до інтенсивного, а в умовах інтенсивного розвитку — подальше удосконалення факторів виробництва, підвищення рівня їх використання.

Більшість дослідників соціально-економічного розвитку людства вважають науково-технічний прогрес головним чинником історичної трансформації суспільства. Наприкінці 50-х років нашого сторіччя зусиллями таких учених, як М. Абрамович, Р. Солоу, Е. Денісон, Д. Хендрік на економіко-математичних моделях було доведено, що в ХХ ст. головним фактором економічного розвитку стали технологічні зміни. Так, Р. Солоу в роботі "Технічні зміни та функції сукупного виробництва" підрахував, що збільшення удвічі валової продукції на одну витрачену людину-годину в США за період 1909—1949 рр. відбулося на 12,5% за рахунок зростання капіталоозброєності праці і на 87,5% за рахунок технологічних змін [6].

А. Конторович, вивчаючи питання кількісної оцінки впливу науково-технічного розвитку на валовий національний продукт, визначив розмір цього фактора приблизно як $2/3$. Аналізуючи вплив нової техніки в довгостроковій перспективі, він вказував, що кожний долар, вкладений у розробку і впровадження нової техніки й технології, дає 3—4 долари приросту національного доходу [8].

Науково-технічний прогрес відіграє визначну роль в розвитку промислового виробництва. Підвищуючи технічний рівень виробництва за допомогою заміни морально і фізично застарілого обладнання, підприємства нарощують обсяги виробництва конкурентоспроможної продукції, підвищують її якість. Скорочення вкладень у сферу науково-технічного прогресу загрожує уповільненням економічного зростання.

Все більш значний вплив на розвиток агропромислового виробництва, склад і структуру персоналу, зайнятого в ньому, підвищення якості і ефективності виробництва створює посилення соціальної направленості науково-технічного прогресу. Соціальна орієнтація науково-технічного прогресу проявляється не тільки в підвищенні життєвого і культурного рівня населення, але і в прямому впливові на соціальні процеси в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку людства, який в значній мірі пов'язаний зі становленням постіндустріального інформаційного суспільства, важливим фактором науково-технічного прогресу стають інтелектуальні цінності та інформаційні ресурси. Поряд з традиційними складовими ресурсного потенціалу підприємства все вагомішим стають знання, освітній і культурний рівень персоналу, його кваліфікація, об'єкти інтелектуальної власності.

Вітчизняний дослідник інтелектуального капіталу академік НАН України А. Чухно, розглядає інтелектуальний капітал як сукупність людського й структурного капіталів [10]. Людський капітал складається з окремих елементів, втілених у персоналі підприємства, його знаннях, досвіді, здатності до нововведень, а також у внутрішній культурі та цінностях підприємства. Ця частина інтелектуального капіталу не може бути власністю підприємства й об'єктом купівлі-продажу. До складу структурного капіталу відносяться технічне і програмне забезпечення, патенти, торгові марки, засоби збереження і накопичення та передачі інформації і все інше, що сприяє підприємству реалізувати свій виробничий потенціал. Порівняно з людським, структурний капітал може бути власністю підприємства і як об'єкт купівлі-продажу, може бути відтвореним у будь-якому іншому підприємстві.

На відмінну від звичайного капіталу, матеріальним носієм якого є матеріальні засоби (знаряддя праці, предмети праці, тощо), інтелектуальний капітал має нематеріальну основу, його не можна бачити або відчутти. Використання знань, якими володіє працівник і втілення їх в результати праці дозволяють підприємству швидше адаптуватись до змін ринкової ситуації, підвищити рівень конкурентоспроможності продукції, розробляти і виготовляти нові товари і послуги, які спроможні задовольняти потреби людей з інтелектуально вищим рівнем.

Ми вважаємо, що основним змістом науково-технічного прогресу є процес нагромадження і практичної реалізації нових наукових і технічних знань, цілісна система "наука-техніка-виробництво", яка включає ряд наступних стадій: фундаментальні теоретичні дослідження; прикладні науково-дослідні роботи; дослідно-конструкторські розробки; освоєння технічних нововведень; нарощування виробництва нової техніки.

Об'єднуючим елементом у формуванні цілісної системи "наука-техніка-виробництво" виступає інноваційна діяльність. Інновації виступають важливою зв'язуючою ланкою доведення отриманих наукових результатів до їх використання у виробництві з метою підвищення ефективності діяльності. Термін "інновація" нині активно використовується як самостійно, так і для позначення низки близьких понять: "інноваційна діяльність", "інноваційний процес", "інноваційний потенціал" тощо.

Вчені-економісти визначають інновацію в залежності від об'єкта і предмета свого дослідження. Можна привести цілий ряд варіантів визначення сутності інновації. Базове визначення інновації було дано австрійським вченим Й. Шумпетером у книзі "Теорія економічного розвитку", де ця категорія мала назву "нова комбінація", під якою він розумів іншу якість засобів виробництва, яка досягається внаслідок введення нових засобів виробництва або його організації [11]. Автор виділяє п'ять типів інновацій: виробництво продукції з новими властивостями; впровадження нового методу виробництва; відкриття й освоєння нового ринку збуту товарів; зміни організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення; введення нових організаційних та інституційних форм. Але ми вважаємо, що перераховані типи інновацій, більш характеризують типи інноваційного процесу.

Ю. Морозов під інноваціями розуміє прибуткове використання нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного або іншого характеру [6]. Д. Соколов під інноваціями розуміє кінцевий результат створення і впровадження принципово нового або модифікованого нововведення, яке задовольняє конкретні суспільні потреби та дає можливість отримати економічний, соціальний, науково-технічний ефект [8]. Польський вчений М. Хучек пропонує розу-

міти під інновацією проведення змін в технології, техніці, організації, екології, економіці, в соціальній сфері підприємства [9].

Ряд західних економістів визначають інновацію в більш вузькому розумінні, як впровадження нових виробів, нових технологій. Інновація ототожнюється з промисловим виробництвом, з його технологією, технікою і виробами. На противагу цим поглядам, Ю. Бажал розглядає інновацію, насамперед, як економічне і соціальне поняття, ніж технічне. Він підкреслює значущість інновації як інструмента створення капіталу [3]. Ф. Ніксон трактує інновацію як сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що призводять до виникнення нових і покращених існуючих промислових процесів і устаткування. Б. Санто під інновацією розуміє суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих виробів, технологій, а інколи — до отримання додаткового доходу [7].

У словнику "Науково-технічний прогрес" інновація означає результат творчої діяльності, яка спрямована на розробку, створення і розповсюдження нових видів виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм, тощо. Як зазначається в економічній енциклопедії, "інновації" — це новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки якому інвестор та його компанія здобувають переваги над конкурентами. В іншому енциклопедичному словнику бізнесмена "інновація" визначається як процес, направлений на складання, виробництво, розвиток та якісне удосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм.

При дослідженні сутності поняття "інновації" доцільно відокремити поняття "нововведення" і "інновація". Нововведення являють собою оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок у тій чи іншій сфері діяльності щодо підвищення її ефективності. Вони можуть оформлятися у вигляді винаходів, патентів, товарних знаків, раціоналізаторських пропозицій щодо удосконалення продукту тощо. Для того, щоб впровадити нововведення, перетворити їх у форму інновацій та отримати позитивний результат, необхідно провести маркетингові дослідження, НДДКР, організаційно-технологічну підготовку виробництва, оформити результати. Вкладення коштів в розробку нововведень — це тільки складова інноваційної діяльності, а головне — впровадження і отримання результату, що й характеризує інноваційну діяльність. Слід також зазначити, що в поняття "інновація", з нашої точки зору, не слід включати розробку, впровадження нових виробів, нових технологій, а також дифузії інновації. Такий підхід ототожнює "інновації" з інноваційним процесом, інноваційною діяльністю.

ВИСНОВКИ

Отже, ми є прихильниками широкого розуміння поняття "інновація", яка означає кінцевий результат впровадження нововведень у вигляді нових або удосконалених існуючих технологій, продукції послуг або інших організаційно-технічних рішень, які задовольняють суспільні потреби і дають економічний, науково-технічний, екологічний та інші ефекти. Діяльність, що спрямована на дослідження, розробку, підготовку виробництва, впровадження нововведень і їх розповсюдження в інші сфери називається інноваційною діяльністю. Аналіз літературних джерел з інновацій дозволив виявити найбільш важливі класифікаційні ознаки та запропонувати варіант класифікації, який базується на критеріях комплексності класифікаційних ознак.

Література:

1. Анчишин А.И. Наука-техника-экономика [текст] / А.И. Анчишин. — М.: Экономика, 1989. — 383 с.

2. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. [текст] / Ю.М. Бажал. — К.: Заповіт. — 2006. — 240 с.

3. Вініченко І.І. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: монографія / І.І. Вініченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 444 с.

4. Гончаренко О.В. Інституціональне регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика: монографія / О.В. Гончаренко. — К.: ТОВ "ДКС Центр", 2014. — 440 с.

5. Друкер П. Рынок: Как выйти в лидеры. Практика и принципы [текст] / П. Друкер. — Экономика, 1992. — 39 с.

6. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент: учебное пособие [текст] / Ю.П. Морозов. — Н.Новгород: изд-во. ННГУ, — 2007. — 237 с.

7. Санто Б. Инновация как средства экономического развития / Перев. с венгерского [текст] / Б. Санто. — М.: Прогресс, — 1990. — 296 с.

8. Соколов Д., Шабанова М. Предпосылки анализа и формирование инновационной политики [текст] / Д. Соколов, М. Шабанова. — СПб: ГУЭФ, — 1997. — 327 с.

9. Хучек М. Социально-экономическое содержание инноваций на предприятии / М. Хучек // Вестник Московского университета. Сер. Экономика. — 2005. — № 9. — С. 47—53.

10. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сутьность формы и закономерность здійснення / А. Чухно // Экономика Украины. — 2012. — № 1. — С. 48—55.

11. Шумпетер И. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры [текст] / И. Шумпетер. — М.: Прогресс, — 1982. — 455 с.

References:

1. Anchishin, A.I. (1989), Nauka-tehnika-jekonomika [Science-technology-economics], Jekonomika, Moscow, Russia.

2. Bazhal, Yu.M. (2006), Ekonomichna teoriia tekhnologichnykh zmin [Economic theory of technological change], Zapovit, Kyiv, Ukraine.

3. Vinichenko, I.I. (2010), Investytsijna diial'nist' ahrarynykh pidpriemstv [Investment activity of agrarian enterprises], Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.

4. Honcharenko, O. V. (2014), Instytutsional'ne rehulivannia rozvytku innovatsij v ahropromyslovomu vyrobnytstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Institutional regulation of innovation development in agroindustrial production: theory, methodology, practice], TOV "DKS Tsentr", Kyiv, Ukraine.

5. Druker, P. (1992), Rynok: Kak vyjti v lidery. Praktika i principy [Market: How to enter the leaders. Practice and principles], Jekonomika, Moscow, Russia.

6. Morozov, Ju.P. (2007), Innovatsionnyj menedzhment [Innovative management], NNGU, New Novgorod, Russia.

7. Santo, B. (1990), Innovacija kak sredstva jekonomicheskogo razvitiija [Innovation as a means of economic development], Progress, Moscow, Russia.

8. Sokolov, D. and Shabanova, M. (1997), Predposylki analiza i formirovanie innovacionnoj politiki [Prerequisites for analysis and the formation of innovation policy], GUJEF, St. Petersburg, Russia.

9. Huchek, M. (2005), "Socio-economic content of innovation in the enterprise", Vestnik Moskovskogo universiteta, vol. 9, pp. 47—53.

10. Chukhno, A. (2012), "Intellectual capital: the essence of the form and the pattern of implementation", Ekonomika Ukrainy, vol. 1, pp. 48—55.

11. Shumpeter, I. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitiija: issledovaniia predprinimatel'skoj prybyli, kapitala, kredita i cikla konjunktury [Theory of economic development: research of entrepreneurial profit, capital, credit and the conjuncture cycle], Progress, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.

М. А. Полегенька,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ ПТАХІВНИЦТВА

М. Polehenka,
postgraduate student of the Dnepropetrovsk State Agricultural and Economic University

FORMATION OF THE LOGISTIC SYSTEM OF POULTRY ENTERPRISES

У статті досліджено наукову думку щодо теоретичних аспектів формування логістичної системи підприємств та надано авторське визначення логістичної системи підприємств птахівництва. Обґрунтовано необхідність створення логістичної системи підприємств птахівництва та проаналізовано основні підходи й особливості її формування. Встановлено, що резервом підвищення ефективності діяльності підприємств-виробників птахівничої продукції є посилення дії розподільчої логістики, яка є невід'ємною частиною загальної логістичної системи підприємства і охоплює весь ланцюг системи розподілу: маркетинг, транспортування і складування.

Доведено необхідність впровадження логістичного управління товарообігом продукції підприємств птахівництва, яке передбачає перехід на системне планування та організацію, що дозволяє використовувати можливості раціоналізації виробничих процесів та переваги сучасної концепції управління матеріальними ресурсами. За результатами дослідження визначено, що оптимізація виробництва продукції птахівництва потребує створення відповідної інформаційної інфраструктури, яка б дозволила збирати, організувати і передавати інформацію з використанням нових інформаційних технологій, сучасних програмних продуктів, засобів обчислювальної техніки та комп'ютерних мереж.

Запропоновано авторську модель формування логістичної системи птахівничого підприємства, впровадження якої дозволить раціоналізувати його виробничо-збутову діяльність, максимально оптимізувати виконання комплексу логістичних операцій та підвищити рівень конкурентоспроможності.

The article deals with the scientific opinion on the theoretical aspects of the formation of the logistic system of enterprises and provided the author's definition of the logistic system of poultry enterprises. The necessity of creating a logistic system of poultry enterprises is substantiated and the main approaches and peculiarities of its formation are analyzed. It was established that the reserve for improving the efficiency of activity of poultry producers is to increase the distribution logistics activity, which is an integral part of the overall logistics system of the enterprise and covers the entire chain of distribution system: marketing, transportation and storage.

The necessity of introduction of logistic management of goods turnover of poultry enterprises production, which involves transition to system planning and organization, which allows using the possibilities of rationalization of production processes and advantages of the modern concept of management of material resources, is proved. According to the results of the study, it was determined that optimization of poultry production requires the creation of an appropriate information infrastructure that would allow collecting, organizing and transmitting information using new information technologies, modern software products, computer facilities and computer networks.

The author's model of forming a logistic system of poultry company, the introduction of which will allow to streamline its production and marketing activities, maximally optimize the implementation of a complex of logistics operations and increase the level of competitiveness.

Ключові слова: логістика, логістична система, цілі підприємства, логістичні потоки, інформаційні потоки, виробництво, збут.

Key words: logistics, logistics system, enterprise goals, logistics flows, information flows, production, sales.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Європейський досвід підвищення ефективності роботи підприємств ґрунтується на застосуванні методик інноваційного менеджменту, які включають планування процесів на основі логістичного підходу щодо ресурсозбереження, управління виробництвом, забезпечення ресурсами, управління запасами, реалізацією продукції, впровадженням систем управління якістю продукції тощо. Важливим моментом успішного функціонування підприємств птахівництва, які в умовах сьогодення повинні так організувати свою діяльність, щоб мінімізувати ризики, збитки та витрати, які пов'язані з процесами виробництва й збуту готової продукції, максимізувати прибутки від її реалізації, є створення принципово нової системи управління підприємством. Ця система управління повинна оперативнo корегувати виробничі та бізнесові процеси у відповідності до зміни кон'юнктури ринку з урахуванням ризиків та нових можливостей.

Створення такої системи управління вимагає конкретних механізмів, заснованих на логістично-маркетинговому підході до організації потокових процесів і потоків на довиробничому, внутрішньо- і поствиробничому етапах переміщення матеріальних і нематеріальних ресурсів. Для створення таких моделей необхідно врахувати всі ланки логістичної системи та їх взаємозв'язки для забезпечення критеріїв ефективності підприємства та його стійкості в умовах ринку. Тому на сьогодні актуальним є розробка відповідних логістичних систем та інструментарію з застосуванням інформаційних технологій, які б забезпечили зростання економічних показників діяльності підприємств птахівництва без принципової зміни виробничого процесу.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням щодо вивчення логістичних систем та її окремих елементів на підприємствах присвячена велика кількість праць як українських, так і іноземних вче-

них, таких як Є. Крикавський, І. Вініченко, О. Величко, О. Лебединська, Л. Кустріч, О. Гайдаєнко, В. Сергєєв, Дж. Хескет, О. Маслак, О. Гуторов, Н. Прозорова, Н. Петренко, С. Заприса, М. Окландер, Н. Хвищун, А. Чудаков та ін. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі та враховуючи швидкі темпи зміни сутності та змісту управління, на сьогодні залишається відкритим питання формування логістичної системи підприємств птахівництва.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних аспектів формування логістичної системи підприємств, формуванні авторського визначення логістичної системи з подальшим формуванням моделі логістичної системи на підприємствах птахівництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині вдосконалення системи управління підприємством є невід'ємною частиною діяльності підприємств, які успішно розвиваються. Підприємства птахівничого комплексу представляють собою складні виробничі системи, які складаються із сукупності взаємопов'язаних елементів, між якими встановлені певні функціональні зв'язки й відносини. Логістика є одним із дієвих інструментів управління господарською діяльністю підприємств птахівництва, який допомагає ринковим структурам формувати ефективну стратегію забезпечення конкурентної переваги шляхом підвищення ефективності процесу товарообігу і пов'язаних з ним послуг, що дозволяє більш повно задовольняти потреби споживачів [4].

Головною метою логістики є зосередження ресурсних можливостей підприємства для отримання стійких конкурентних переваг у часових і просторових параметрах середовища економічних відносин на основі інтеграції сукупності потокових процесів шляхом максимального задоволення потреб і вимог споживача виробленої продукції [7]. Завдання логістики полягає в створенні інтегрованої ефективної системи управління матеріальними потоками та оптимізації потокових процесів з метою одержання найбільш ефективної роботи підприємства, підвищення його частки на ринку та отримання переваг над конкурентами за рахунок оптимізації управління запасами, складування і транспортування.

Ефективність організації логістики на підприємстві залежить від формування системи логістики, яка є важливим елементом організації діяльності підприємств птахівництва і є сукупністю взаємопов'язаних елементів, між якими існує певний зв'язок. Її застосування дозволяє інтегрувати різні процеси підприємства та організувати внутрішні процеси з мінімальними витратами при оптимальному пристосуванні внутрішнього середовища підприємства до зовнішніх чинників, що впливають на його діяльність.

Багато науковців вважають, що за своєю сутністю логістичні системи відповідають загальному визначенню системи. Спираючись на відомі визначення [1; 2; 6; 5; 9; 8; 10] і виходячи з головного завдання логістики, на наш погляд, можна запропонувати таке визначення логістичної системи підприємств птахівництва — це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих учасників економічних процесів формування та руху потоків в структурі

Рис. 1. Модель логістичної системи птахівничого підприємства

Джерело: розроблено автором.

підприємств птахівництва, об'єднаних спільною метою, що забезпечує ефективність обслуговування споживачів при мінімальних загальних витратах.

Слід зазначити, що при формуванні моделі логістичної системи (рис. 1) необхідно обов'язково враховувати три основні складові підприємств птахівництва: виробництво, постачання і збут, які дають змогу комплексно оцінити роботу цієї системи. Постачання полягає в транспортуванні сировини і матеріалів, оформленні договору з постачальниками, оформленні замовлення та ін. Виробництво полягає в мінімізації сумарних витрат на виробництво. Збут продукції включає транспортування продукції, вибір виду транспорту, вибір перевізника (експедитора), укладення договору із замовниками (споживачами), сервісне обслуговування та ін. Основними критеріями оцінки роботи цієї логістичної системи будуть мінімізація витрат, максимізація прибутку або мінімізація ризиків [3].

Необхідно зазначити, що сучасне розвинуте підприємство повинно ґрунтуватися на інтегрованій роботі відділів постачання, виробництва й збуту. Адже максимальний ефект від впровадження логістичної системи може бути отриманий там, де всі учасники ринку від виробництва продукції птахівництва до її реалізації працюватимуть на кінцевий результат. Отже, ми вважаємо, що побудова такої моделі логістичної системи дасть можливість підприємству оптимізувати виробництво за допомогою його реорганізації або реформування; поліпшити конкурентні переваги; завоювати нові ринки збуту; забезпечити безперервність виробництва й реалізації продукції; знизити транспортні витрати; визначити основні фактори, що впливають на виробництво.

Безумовно, на роботу підприємств птахівництва впливають відділи маркетингу, стратегічного розвитку, зовнішньоекономічна діяльність та ін. Також необхідно враховувати фактори, які мають безпосередній вплив на формування логістичної системи підприємства. Їх можна поділити на зовнішні і внутрішні фактори (рис. 2).

Як бачимо, на формування логістичної системи підприємств птахівництва має вплив місія підприємства, на основі якої формуються цілі ведення господарської діяльності. Між ними повинен існувати чіткий взаємозв'язок.

Формування логістичної системи підприємства повинно відбуватися в одному напрямі з місією і цілями цього підприємства. Це дасть змогу:

Рис. 2. Факторна модель формування логістичної системи підприємства птахівництва

Джерело: розроблено автором.

- 1R • Right product - потрібний товар
- 2R • Right quality - необхідної якості
- 3R • Right quantity - у необхідній кількості
- 4R • Right time - у потрібний час
- 5R • Right place - у потрібне місце
- 6R • Right customer - потрібного споживачеві
- 7R • Right cost - з низьким рівнем витрат

Рис. 3. Правила логістики

Джерело: [7].

- конкретно і точно розрахувати ефективність функціонування підприємства;
- виявити дії і рішення, що перешкоджають ефективно вести господарську діяльність;
- забезпечити реалізацію взаємно підтримуючих (синергічних) функцій логістичної системи;
- забезпечити корекцію функціонування логістичної системи в часі, оскільки усі цілі підприємства мають коротко-, середньо- чи довгостроковий термін прогнозування [6].

Стратегія підприємства пов'язана з діяльністю підприємства та спрямована на виконання його головної місії. Реалізуючи свою стратегію, підприємство використовує матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси. А звідси є очевидним зв'язок процесів формування та функціонування системи логістики зі стратегією підприємства.

При розробці логістичної стратегії слід враховувати, що критерієм ефективності реалізації логістичних систем є ступінь досягнення кінцевої мети логістичної діяльності, яка виражається сімома правилами логістики — 7 R (рис. 3). Мета логістичної діяльності вважається досягнутою, якщо ці сім правил будуть виконані, тобто необхідна продукція, необхідної якості, в необхідній

кількості доставлена у потрібний час, у визначене місце з мінімальними затратами.

Критерієм логістичної оптимізації слід вважати мінімізацію сукупних витрат протягом усього руху матеріального потоку. Але це можливо досягти лише за умови, якщо існуюча система обліку витрат виробництва та обігу дозволяє виділити витрати на логістику. Основою для аналізу системи логістики є концепція загальних витрат. Всі елементи системи — складське господарство, транспорт, запаси та інші — залежать одне від одного. Спроби мінімізувати витрати будь-якого окремого виду діяльності можуть привести до збільшення загальної вартості логістики і навпаки, збільшуючи витрати на одні види діяльності з метою більшого зниження витрат на інші, досягаються мінімальні сумарні витрати.

До основних проблем підприємств птахівництва можна віднести: збільшення вартості кормів; значні витрати на транспортування кормів і готової продукції; відсутність корпоративної інформаційної системи управління; відсутність чітко вираженої стратегії розвитку підприємств; недостатня підтримка з боку державних органів. На сьогодні підприємства-виробники птахівничої продукції спроможні вирішувати ці проблеми власними силами та підвищувати ефективність своєї роботи за рахунок внутрішніх резервів підприємства. Одним із таких резервів є посилення дій в сфері розподільчої логістики, яка є невід'ємною частиною загальної логістичної системи. Вона охоплює весь ланцюг системи розподілу: маркетинг, транспортування і складування.

Необхідно відзначити, що сфери виробництва, збуту і споживання підприємств птахівництва діють ізольовано одна від одної і не взаємопов'язані між собою. Одним із завдань логістики є охоплення цих сфер і організація комплексної взаємодії між ними з найменшими витратами.

На нашу думку, у сфері логістики товарообігу продукції підприємств птахівництва найбільшу актуальність має вирішення таких основних завдань, як вибір між придбанням власного складу або використанням складу загального користування; вибір між створенням єдиного централізованого складу або декількох централізованих розподільчих центрів з визначенням їх потужності і місць дислокації; оптимізація маршрутів доставки продукції з метою економії витрат або кращого задоволення попиту. Логістичний підхід до розподілу продукції зводиться до того, щоб знизити додаткові витрати і тим самим домогтися виробництва конкурентоспроможної і доступної по ціні продукції. Адаже, як показує практика, птахівничі підприємства реалізують вироблену продукцію, перш за все, в межах одного регіону. Основна увага приділяється розвитку власної мережі магазинів і дрібнооптових складів, через які реалізується до 80% готової продукції. У зв'язку з цим ми вважаємо, що сутність логістичної системи управління підприємством полягає в тому, що будь-яке підприємство можна розглядати як єдину логістичну систему, а саме: стратегічні рішення з економічної політики підприємства та рух матеріальних потоків приймаються на основі розрахунку ефективності і сукупності витрат усього логі-

стичного ланцюга; забезпечується високий рівень інтеграції функцій маркетингу, постачання, виробництва, збуту, інформації логістичного ланцюга.

Логістичне управління передбачає відмову від прийняття рішень на основі окремого розгляду договорів постачання, збуту, роботи з транспортними компаніями, виробничої програми і перехід на системне планування та організацію, що дозволяє використовувати можливості раціоналізації, властивої сучасній концепції управління матеріальними ресурсами. Отже, реалізація логістичного управління підприємств птахівництва повинна враховувати зміну менталітету власників та коригування цілей підприємства; реорганізацію системи управління зі створенням служби з впровадження логістичної стратегії підприємства та її реалізацією; підготовку фахівців, які займатимуться організацією і розрахунком ефективності логістичних процедур; створення комплексної інформаційно-логістичної системи підприємства.

Необхідно зазначити, що вирішення задач з оптимізації виробництва неможливо без відповідного інформаційного супроводу логістичного процесу. Важливо правильно і раціонально організувати внутрішні інформаційні потоки на підприємстві шляхом розробки, впровадження і використання інформаційних систем для управління матеріальними і фінансовими потоками. Такі системи дозволяють фахівцям логістичної служби приймати правильні управлінські рішення при виконанні різноманітних логістичних операцій. Тому необхідно розробити єдину систему автоматизації інформаційних потоків, яка об'єднає інформаційні системи кожного підрозділу підприємств птахівництва.

На нашу думку, інформаційна система є важливим компонентом логістичної структури, яка об'єднує і координує постачання, виробництво і збут. Завдання, які постають перед керівниками підприємств птахівництва при реалізації логістичних принципів, призводять до необхідності створення інформаційної інфраструктури, яка б дозволила збирати, організовувати і передавати інформацію. Це можливо досягти шляхом створення корпоративної інформаційної мережі підприємств птахівництва, яка сприятиме ефективнішому управлінню виробничими процесами, якісному поліпшенню економічних показників, оздоровленню фінансового стану підприємств птахівництва за рахунок переведення діючої системи управління на нові інформаційні технології з використанням сучасних програмних продуктів, засобів обчислювальної техніки і комп'ютерних мереж, що в свою чергу дасть змогу стати повноправним учасником логістичної системи.

Ми вважаємо, що впровадження логістичної системи управління на підприємстві дозволить прискорити оборотність вкладеного капіталу, знизити собівартість виробництва та забезпечити задоволення потреб споживачів.

ВИСНОВКИ

На основі вищевикладеного слід зазначити, що формування логістичної системи на підприємствах птахівництва дозволяє виокремити умови, що сприяють отриманню позитивних економічних результатів діяльності і забезпеченню конкурентних переваг, серед яких: наявність ефективної системи управління ресурсами, оптимальна політика постачання матеріальних ресурсів, оперативний аналіз інформації про динаміку ринку, створення каналів збуту готової продукції, гнучка організація логістичного обслуговування, здатність підприємства організувати ефективне виробництво і збут продукції. Таким чином, правильно організований логістичний підхід до управління матеріальними потоками на підприємствах птахівництва дозволяє максимально оптимізувати виконання комплексу логістичних операцій. В свою чергу, організація та формування логістичних систем підприємств птахівництва стане основою для розширеного відтворення птахівництва в

Україні та сталого його розвитку, сприятиме збільшенню обсягів виробництва продукції птахівництва, забезпечить ефективність і прибутковість, сприятиме залученню інвестицій та інновацій у виробництво та створенню нових робочих місць, що здасть змогу конкурувати з іноземними товаровиробниками.

Література:

1. Величко О.П. Логістика в системі менеджменту підприємств аграрного сектору економіки: монографія / О.П. Величко. — Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2015. — 525 с.
2. Вінченко І.І., Городко М.В. Логістичний підхід в управлінні сільськогосподарськими підприємствами / І.І. Вінченко, М.В. Городко // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 24. — С. 11—15.
3. Заприса С.О. Формування логістичної системи птахівництва // Матеріали наукової конференції студентів Сумського НАУ (17—19 листопада 2015 р.). — В 3 т. / Т.І. — Суми, 2015. — С. 30—34.
4. Крикавський Є.В. Логістика / Крикавський Є.В. — Львів: Вид-во Держ. ун-ту "Львівська політехніка", 2006. — 368 с.
5. Крикавський Є.В. Логістичні системи: навч. посіб. / Є.В. Крикавський, Н.В. Чернописька. — Львів: Видавництво нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2009. — 264 с.
6. Окландер М.А. Логістична система підприємства: монографія / М.А. Окландер. — Одеса: Астропринт, 2008. — 312 с.
7. Петренко Н.О. Логістика в АПК: навч. посібн. / Петренко Н.О., Бурляй О.Л., Кустрич Л.О., Харенко А.О. — Умань: УВПП, 2006. — 170 с.
8. Сергеев В.И. Логистика в бизнесе: учебник / Сергеев В.И. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 608 с.
9. Хвищун Н.В. Теоретичні підходи до класифікації логістичних систем / Н.В. Хвищун // Ефективна економіка. — 2009. — № 3. — С. 69—73.
10. Чудаков А.Д. Логистика: учебник / А.Д. Чудаков. — М.: Издательство РДЛ, 2002. — 450 с.

References:

1. Velychko, O.P. (2015), *Lohistyka v systemi menedzhmentu pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky* [Logistics in the management system of enterprises of the agrarian sector of the economy], Aktsent PP, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
2. Vinichenko, I.I. and Horodko, M.V. (2016), "Logistic approach in the management of agricultural enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid vol. 24*, pp. 11—15.
3. Zaprysa, S.O. (2015), "Formation of the logistic system of poultry farming", *Materialy naukovoї konferentsii studentiv Sums'koho NAU* [Materials of the scientific conference of students of Sumy NAU], Sumy, Ukraine, pp. 30—34.
4. Krykavs'kyj, Ye.V. (2006), *Lohistyka* [Logistics], *Vyd-vo Derzh. Un-tu "L'vivs'ka politekhnika"*, Lviv, Ukraine.
5. Krykavs'kyj, Ye.V. and Chornopys'ka, N.V. (2009), *Lohistychni systemy* [Logistics systems], *Vydavnytstvo nats. un-tu "L'vivs'ka politekhnika"*, Lviv, Ukraine.
6. Oklander, M.A. (2008), *Lohistychna systema pidpriemstva* [Logistic system of the enterprise], *Astroprynt*, Odessa, Ukraine.
7. Petrenko, N.O. Burliaj, O.L. Kustrich, L.O. and Kharenko, A.O. (2006), *Lohistyka v APK* [Logistics in the agroindustrial complex], *UVPP, Uman, Ukraine*.
8. Sergeev, V.I. (2001), *Logistika v biznese* [Logistics in business], *INFRA-M*, Moscow, Russia.
9. Khvyschun, N.V. (2009), "Theoretical approaches to the classification of logistic systems", *Efektynna ekonomika*, vol. 3, pp. 69—73.
10. Chudakov, A.D. (2002), *Logistika* [Logistics], *Izdatel'stvo RDL*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2017 р.

В. О. Ляховець,

молодший науковий співробітник, аспірант кафедри менеджменту біоресурсів

і природокористування, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ЯЛОВИЧИНИ

V. Liahovets,

Postgraduate of the Department of Management Life and Environmental Sciences,

Ternopil national economic university, Ternopil

ECONOMIC DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT AND INFRASTRUCTURE MODELS FORMATION OF THE BEEF MARKET

У статті проаналізовано економічні напрямки розвитку ринку яловичини, а також недоліки процесу його формування. Розкрито сутність інноваційного розвитку та інноваційної інфраструктури. Вказано причини провального реформування ринку яловичини. Охарактеризовано економічно новий підхід до розвитку ринку. Акцентовано увагу на результатах, які можуть бути досягнутими при умові ефективного використання авторського підходу. Розглянуто основні економічні регламенти економічної політики, яка у найближчому майбутньому може стати основою для розвитку ринку яловичини в Україні.

The economic directions of the beef market development, as well as the drawbacks of its formation process have been analyzed in the article. The main point of innovation development and innovation infrastructure has been revealed. The reasons for the failed reform of the beef market have been indicated. An economically new approach to the market development has been described. The attention has been focused to the results that can be achieved under the condition of effective use of the author's approach. The main economic policy regulations, which in the near future may become the basis for the beef market development in Ukraine, have been considered.

Ключові слова: ринок яловичини, економічний механізм, економічний регламент, інфраструктура, інноваційний розвиток.

Key words: beef market, economic mechanism, economic regulation, infrastructure, innovative development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі розвитку національної економіки і управління національним господарством України було виявлено багато проблем, історія яких розпочинається ще за часів планової економіки. Наукові дослідження вітчизняних вчених дали суттєвий поштовх до вивчення економічних законів і правил, притаманних минулій економічній системі. Це все зумовило вивчення та створення нових економічних механізмів, котрі уможливили б суттєві зрушення у розвитку економіки нашої держави.

Одним із етапів вивчення актуальних економічних напрямків є дослідження ринку яловичини та проблем формування його інноваційної інфраструктури у відповідності з вимогами сьогодення.

Проблема настільки важлива, що зволікання з її вирішенням представляє собою стримуючий чинник не лише в контексті стратегічного забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави, а й загального процесу соціально-економічного розвитку держави і його ефективності. Без аналітичної оцінки фактичних тенденцій розвитку ринку яловичини, його інфраструктури, виявлення причин кризового стану виробництва продукції, неможливо сформувати цілісне уявлення про об'єкт наукового дослідження та забезпечити необхідні практичні рішення економічної політики щодо напрямів формування ефективних моделей розвитку національ-

ного ринку яловичини. Вищезазначене зумовило актуальність теми цієї статті і логіку дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами формування, а також трансформації ринку яловичини у світі виникнення сучасних концептуальних моделей економічного розвитку присвячено значну кількість наукових праць.

Суттєвий внесок у вивчення ринку яловичини зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, до вагомих досліджень котрих належать наукові праці Ю.Я. Гапусенко, М.В. Гладія, Т.М. Білоконь, Н.Г. Копитець, Р.В. Логоші, Н.С. Ляліної, М.В. Місюка, М.М. Одінцова, М.К. Пархомця, П.Р. Пуцентейла, П.Т. Саблука, Н.І. Шиян, О.А. Шуст та інші дослідників.

Серед сукупності причин, що впливають на розвиток ринку яловичини важливе місце займає дослідження економічних напрямів розвитку. При цьому слід зазначити проблемні пункти аналізу, в яких повинно чітко розмежовуватися сам економічний регламент внутрішнього ринку і фактори зовнішнього впливу, що формують попит і пропозицію на ринку яловичини.

Ринкова інфраструктура як матеріальна система та базис його функціонування відіграє важливу роль у зростанні економічної ефективності ринку яловичини. Досліджуючи ринок, основним положенням є те, що інфра-

структура є складовою загального капіталу, який необхідно важливий для розвитку ринку яловичини, зокрема на регіональному рівні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Полягає у визначенні та обґрунтуванні основних економічних напрямів формування моделей функціонування ринку яловичини та його інфраструктури в сучасних умовах розвитку.

Адекватна оцінка і визначення основних шляхів розвитку вітчизняного ринку яловичини є неодмінною умовою якісного забезпечення стратегії й тактики його інтеграції в розумінні європейського та світового глобального виміру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічний розвиток окремих ринків сільськогосподарської продукції відбувається та формуються в рамках єдиної економічної системи, що включає в себе сукупність всіх економічних процесів, котрі відбуваються в суспільстві.

У минулі століття, коли капіталістична модель стала глобальною, тобто пануючою, в світі діяли певні типи економічних систем: ринкова економіка, що базувалася на вільній конкуренції (класичний капіталізм), змішана економіка (сучасний капіталізм) і дві умовно "неринкові" системи — традиційна (натуральна) та адміністративно-командна. У кожній системі вибудовуються власні, специфічні їй моделі організації господарства, які кореспондуються з наявним економічним, ресурсним і культурним потенціалом країни, її традиціями, духовністю та ментальністю [1].

Вивчаючи праці різних науковців, що досліджували ринок яловичини, систематизували підходи відносно вибору оптимальних моделей його розвитку, доцільно попередньо відмити основні науково-практичні зауваження та висновки:

1. Майже всі українські дослідники вивчають західні моделі розвитку і пристосовують їх до наших українських реалій.

2. Доводиться необхідність для українського ринку яловичини комплексної моделі розвитку економічних напрямів, орієнтованих на реалізацію інтересів держави, певних фінансово-монополістичних утворень, середнього та дрібного бізнесу.

3. Висвітлюється реалізація такого економічного напрямку, який передбачав би поєднання державного регулятора з ринковими механізмами.

4. Науковці по-різному намагаються обґрунтувати визначення роль та значення держави в економіці ринку, спираючись здебільшого на методи, які висвітлені в Росії, про що свідчить велика до недавнього часу кількість посилань на російську літературу, що використовувалася в аналізі.

5. У фаховій літературі відповідного напрямку досить часто здійснюється спроба визначити необхідність такого оптимального інструментального співвідношення "державо-ринок", "план-ринок" у стратегії розвитку ринку яловичини, але не здійснюється ґрунтовний та всебічний аналіз вироблення такого напрямку.

Системний аналіз стратегії, тактики і результативності економічних трансформацій та реформ, проведених у нашій країні від 1992 р., дозволяє висловити, що вони, на жаль, виявилися неуспішними попри проголошену правильність загальної базової парадигми, яка полягала у переході від адміністративно-командної до ринкової системи економіки та господарювання [2].

З огляду на це, головними причинами провального реформування ринку яловичини слід визнати: 1) повну відсутність економічних інтересів, на реалізацію яких повинна була б направлена модель розвитку економіки, що впроваджується для агропромислового комплексу країни; 2) невдале визначення базисного підґрунтя

економічного напрямку розвитку; 3) визначення та застосування малоефективного економічного механізму реалізації стратегії розвитку, інструментами якої виступили системи запровадження стихійного ціноутворення, одномоментне та широкомасштабне поширення тіньової економіки, постійна зміна законодавства та перманентність економічного реформування, що призвели до створення в країні саме сучасного нестабільного середовища та формування відповідного йому загального економічного регламенту функціонування ринку яловичини.

Під економічним регламентом ринку яловичини ми розуміємо не просто механічну сукупність економічних норм поведінки суб'єктів ринку і відповідних регулюючих інституцій, в першу чергу державних органів влади, а їх взаємно обумовлену єдність, співвідношення, взаємозалежність в процесі свого діалектичного розвитку. Тобто економічний регламент в контексті представленого дослідження розглядається не виключно з точки зору законодавчих і нормативно-правових актів, котрі є об'єктом вивчення юридичних наук, а як дійсний історичний факт — прикладний, обов'язковий і необхідний економічний компонент моделювання розвитку ринку яловичини та його інфраструктури. Одним із ключових принципів такого регламенту має бути активне втручання держави у розвиток ринку з поступовим переходом у контрольну стадію, де ринок працює відносно ефективно.

Слід зауважити, дотепер в Україні не визначено раціонального економічного механізму розвитку ринку яловичини, не вказано його роль у національній економіці країни, а тому галузь тваринництва ще у 2008 р. опинилося під загрозою знищення: чисельність великої рогатої худоби за всіма формами господарювання знизилася до 5,2 млн голів (на 6,1 % менше, порівняно з 2007 р.) [3]. Це все вказує на катастрофічні недоліки тієї організаційно-економічної системи, що нині діє не тільки на галузевому рівні, а й на вітчизняному ринку яловичини.

Такий шлях економічного розвитку призвів до технічного застою, при якому кількісне зростання випуску продукції не супроводжується техніко-економічним прогресом і в результаті має затратний характер. У наш час у більшості регіонів світу запроваджений економічно новий підхід до розвитку ринку — інтенсивний науково-технічний, який передбачає використання досягнень науки і техніки для удосконалення конструкцій і технологій виробництва традиційних (модернізованих) продуктів з метою зниження собівартості їх виробництва, підвищення якості, а в підсумку — підвищення конкурентоспроможності.

Стратегічним напрямком розвитку м'ясного скотарства в Україні має бути рентабельне, прибуткове виробництво високоякісної конкурентоспроможної яловичини [4].

Перехід на цей шлях розвитку відбувається в міру насичення ринків, вичерпання дефіцитних ресурсів, зростання конкуренції товаровиробників.

Таким чином, за умов інтенсивного типу економічного зростання досягається шляхом якісного вдосконалення усієї системи продуктивних сил, насамперед речових і особистих факторів виробництва для збільшення масштабів випуску продукції. До інтенсивних факторів економічного зростання відносять:

- прискорення науково-технічного прогресу (запровадження нової техніки, технологій шляхом оновлення основних фондів і т.д.);
- підвищення кваліфікації робітників;
- поліпшення використання основних та обігових коштів;
- підвищення ефективності господарської діяльності за рахунок кращої її організації.

Інноваційний науково-технічний тип розвитку як сучасна модель ринку яловичини передбачає безперер-

Таблиця 1. Співвідношення факторів економічного зростання для різних типів економічного розвитку ринку яловичини України

Фактори економічного зростання	Екстенсивний розвиток	Інтенсивний розвиток	Інноваційний розвиток
Зростання обсягів виробництва	***	***	**
Розвиток продуктивних сил	*	***	***
Зростання технічного рівня і якості продукції		**	***
Зростання обігового капіталу	***	**	**
Зростання обсягів інвестицій	***	***	**
Прискорення науково-технічного прогресу		**	***
Оновлення основних засобів виробництва	*	**	***
Економічне використання природних ресурсів		*	**
Поліпшення фінансових показників		**	***
Поліпшення показників зовнішньоекономічної діяльності		**	***
Підвищення ефективності господарської діяльності		**	***
Прогресивність структури господарювання		**	***
Зростання частки споживання		**	***
Ощадливість виробництва		**	***
Поліпшення стану соціальної сфери		**	***
Зростання обсягів виробництва	***	***	**
<i>Примітка:</i> *** – фактор економічного зростання відіграє вирішальну роль; ** – фактор економічного зростання відіграє значну роль; * – фактор економічного зростання відіграє незначну роль			

Джерело: власні дослідження автора.

вне оновлення асортименту продукції і технологій виробництва, удосконалення системи управління виробництвом та збутом.

Аналіз факторів економічного зростання за інтенсивного типу розвитку підтверджує близькість з основними характеристиками інноваційного типу, хоча простежити точну межу між ними дуже важко. Тому інноваційний тип розвитку національного ринку яловичини повинен базуватися на факторах інтенсивного зростання і бути його логічним продовженням (табл. 1).

Розвиток якісно нових економічних відносин в аграрному секторі вимагає глибокого економічного аналізу, розроблення і впровадження нової науково обґрунтованої економічної політики та дійсного вироблення загального концептуального підходу щодо економічного механізму формування і розвитку інноваційної моделі ринку яловичини в сучасних умовах [5].

Метою цього концептуального підходу є подолання проблем, які виникають на ринку яловичини, а також визначення чіткої стратегії розвитку. Стратегія у цьому розумінні — це мистецтво, певний план, який буде виконано для досягнення мети.

Регіональна політика розвитку економічного механізму ринку яловичини виступає як спосіб його практичного здійснення, що спрямовується на реалізацію цільових завдань регіонального, а також загальнодержавного значення.

Цілями стратегії економічного розвитку ринку яловичини регіону є забезпечення сталого виробництва цього продукту з метою забезпечення максимального освоєння потенціалу ринку.

Завданнями в процесі успішної реалізації концептуального підходу є розробка та удосконалення фінансових механізмів, а також практичних економічних регламентів щодо оптимізації процесу розвитку ринку.

На сучасному етапі досліджуються різні економічні напрямки формування та розвитку ринку яловичини. Через розвиток різних форм власності існують певні різниці в обсягах виробництва яловичини в регіонах країни, їх коливання підштовхують до формування зовсім нового економічного механізму.

Глибинною проблемою, яка виникає не лише на шляху розвитку ринку яловичини, є консерватизм українського селянства. Переважна кількість тих людей, що працює на українській землі, не володіє, на жаль, об'єктивною інформацією, наскільки далеко вони знаходяться від технологій, котрі застосовують уже багато років у

розвинених країнах. Український аграрний сектор сформувався на основі колективного господарювання, однак на сьогоднішньому етапі без нього виробництво стане складнішим. Тому формування нового економічного напрямку неможливе без створення інноваційної моделі.

Пошук підходів до створення інноваційної моделі розвитку ринку яловичини, повинен бути пов'язаний в першу чергу з розробкою інноваційної стратегії розвитку агропромислового комплексу і створенням певного ресурсного базису інноваційного розвитку.

Інноваційні стратегії потрібно відображати в програмі інноваційного розвитку ринку яловичини окремих регіонів. Створення ресурсного базису забезпечить розв'язання проблем матеріального і фінансового забезпечення регіону. Важливу роль у ресурсному забезпеченні розвитку економічного механізму ринку яловичини відіграє фінансовий аспект [6].

Фінансове забезпечення ринку яловичини можливе за рахунок таких джерел:

- створення певного фонду, де учасниками будуть як державні кошти, так і внески підприємств, що працюють на ринку;

- виділення необхідного розміру коштів із бюджету регіонального рівня;

- проведення тендеру на розбудову інноваційної інфраструктури, фінансування якого можна здійснювати з державного бюджету на основі повернення;

- створення сприятливого інвестиційного клімату, який потрібно супроводжувати податковими "канікулами" та пільгами, котрі мають бути привабливі для того, щоб інвестори вкладали гроші в розвиток ринку яловичини регіону.

Актуальним питанням у створенні нового економічного напрямку на рівні регіону є координування процесу розробки системи підтримки інноваційного розвитку, складовими якої є об'єкти інфраструктури підтримки інноваційної діяльності.

В інноваційній інфраструктурі ринку яловичини не потрібно виключати утворення науково-технічних альянсів, спільних інноваційних підприємств, а також єдиної системи реєстрації усіх учасників ринку.

Інноваційна інфраструктура ринку яловичини має виконувати 6 основних функцій:

- забезпечення задовольняє необхідність споживачів у продажу чи придбанні продукції яловичини;

- регулювання забезпечує формування попиту і пропозиції на продукцію яловичини, формуючи цим са-

мим раціональний розподіл між усіма учасниками ринку та встановлення оптимального рівня цін;

— інформування — посередницька функція, котра спрямована на розповсюдження інформації між учасниками ринку яловичини;

— стимулювання має сприяти створенню конкурентоспроможного середовища, нарощенню виробництва, залученню інвесторів;

— санація звільняє ринок від неконкурентоспроможних учасників;

— контроль забезпечує участь держави у питаннях, що зв'язані з розвитком економічного механізму ринку яловичини.

Інноваційна інфраструктура ринку яловичини передбачає перетворення досліджуваного ринку на конкурентоспроможну ланку національного господарства країни. При стабілізації усього процесу перетворення вітчизняний ринок яловичини зможе забезпечити ефективні та конкурентоспроможні переваги його учасникам, що не поступатимуться розвиненим ринкам країн цивілізованої Європейської співдружності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Український ринок яловичини сьогодні відзначається нестабільністю з притаманними взаємно протилежними процесами, що впливають на національні економічні інтереси країни. Економічний потенціал даного ринку в загальній структурі національних ринків країни недостатньо розвинений, а тому без радикального реформування його організаційно-економічного механізму, удосконалення базисних основ інфраструктури, питома вага ринкового сегменту яловичини у майбутньому ще більше зменшиться у загальному вимірі вітчизняного ринку м'яса.

Сьогоднішній етап формування інноваційної моделі розвитку ринку яловичини може бути побудований на складному багатоаспектному характері. Застосування вказаної моделі ринку яловичини суттєво залежатиме від факторів макро- та мікроекономічного середовища, а також ділової активності учасників інноваційного напрямку.

Економічний регламент розвитку економічного механізму ринку яловичини повинен бути спрямований на активізацію впровадження прогресивних технологій з метою формування якісно нових методів управління ринком, що сприятиме інтеграції та ефективному задоволенню економічних інтересів усіх економічних учасників національного ринку яловичини.

Література:

1. Бузгалин А., Колганов А. Теория социально-экономических трансформаций / А. Бузгалин, А. Колганов. — М.: ТЕИС, 2003. — С. 235.

2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А. Гальчинський — К.: Либідь, 2006. — С. 124.

3. Про результати аналізу використання коштів державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. Аналітична записка Рахункової палати України, 12.11.2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Рахункової палати України. — Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>

4. Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: моногр. / П.Р. Пуцентейло. — Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка ТНЕУ", 2011. — С. 7.

5. Буробкин И.Н. Условия реализации целевой программы "Развитие мясного скотоводства" / И.Н. Буробкин, Н.И. Оксанич // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2009. — № 3. — С. 22.

6. Гапусенко Ю.Я. Світові тенденції та перспективи виробництва м'яса великої рогатої худоби в Україні у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави / Ю.Я. Гапусенко, Ю.В. Кернасюк // АгроІнКом. — 2007. — № 11. — С. 56.

References:

1. Buzghalyn, A. and Kolhanov, A. (2003), *Teoriya sotsyal'no-ekonomicheskikh transformatsiy* [Theory of socio-economic transformations], TEYS, Moscow, Russia.

2. Hal'chyn'skyj, A. (2006), *Hlobal'ni transformatsii: kontseptual'ni al'ternatyvy* "Metodolohichni aspekty [Global transformations: conceptual alternatives]: Nauk. vyd., Lybid', Kyiv, Ukraine.

3. Ofitsijnyj sajt Rakhunkovoi palaty Ukrainy (2009), "About the analysis results of the use of state budgetary funds of Ukraine, allocated to state support of agro-industrial complex", available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005> (Accessed 25 September 2017).

4. Putentsejlo, P.R. (2011), *Konkurentospromozhnist' m'iasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka* [Competitive ability of beef raising in Ukraine: theory and practice], VPTs, Ekonomichna dumka TNEU, Ternopil, Ukraine.

5. Burobkyn, Y.N. and Oksanych, N.Y. (2009), "Conditions for realization of the target program "Development of beef raising"" *Ekonomyka sel'skokhoziajstvennykh y pererabatyvaiuschykh predpriatyj*, Kyiv, Ukraine.

6. Napusenko, Y.Y. and Kernasiuk, Y.V. (2007), "World trends and prospects for cattle meat production in Ukraine in the context of ensuring state food security", *AhroInKom*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2017 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"